

154. 986

Magyar
társadalomtudósok
a nagyvilágban

VENCZEL JÓZSEF

*Erdélyi föld-
erdélyi
társadalom*

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI
KÖNYVKIADÓ

VENCZEL JÓZSEF

ERDÉLYI FÖLD- ERDÉLYI TÁRSADALOM

(VÁLOGATOTT ÍRÁSOK)

*Magyar társadalomtudósok
a nagyvilágban*

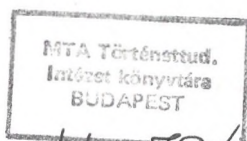
KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1988

154. 986
Magyar társadalomtudósok a nagyvilágban

Lektorálta:
TARNÓC MÁRTON

A kötet anyagát válogatta, sajtó alá rendezte,
s a bevezető tanulmányt írta:
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

© Venczel József örökösei, Budapest, 1988.

ISBN 963 222 010 2
ISSN 0238-3993

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
A kiadásért felel: Dalos Vilmos igazgató

Zrínyi Nyomda – 87.1230/66-14
Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató
K 5581 · Budapest, 1988
A szerkesztésért felel: dr. Fébő László és Albert Tibor
Műszaki vezető: dr. Martonné Vágó Magdolna
Műszaki szerkesztő: Mező Zsuzsa
A fedél Mező Zsuzsa munkája
Az ábrákat készítette: Jakab János
Formátum: B/5 · Terjedelem: 24,31 A/5 ív
Betűtípus: New Times

TARTALOM

Bevezető	7
Társadalomtudomány, politika és népszolgálat szintézise Venczel József munkásságában (Írta: Székely András Bertalan)	
I. GONDOLKODÁSTÖRTÉNET	21
Háboru vagy béke?	23
A társadalomkutatás kezdetei	29
Néhány szó a társadalomkutatásról	35
II. A NEMZEDÉKI KÉRDÉS	41
Határnemzedék: erdélyi magyar húszévesek	43
A Hitel és a közvélemény	47
Széchenyi hitvallásával jelentkezők a húszévesek	51
A Vásárhelyi Találkozó	52
Nemzedékváltás elvben és gyakorlatban	78
Egy nyilatkozat	81
Az eltorzított nemzedék-fogalom	84
III. TÁRSADALOMSTATISZTIKA, NÉPMOZGALOM	91
Az 1935–36. évi Statisztikai Évkönyv tájékoztató adatai	93
Néhány adat a székely kivándorlás háttéréből	101
A székely népfesleg	108
Pusztul a magyarság!	123
IV. TÁRSADALOMKUTATÁS – TÁRSADALOMPOLITIKA	127
Szemponctok azok számára, akik szociális munkát akarnak végezni	129
A társadalomkutatás vitatása	136
És mi következik ezután...?	139
Metamorphosis Transylvaniae	144
Böződi György társadalomkutató műve	153
Válasz az Erdélyi Fiataloknak	156
Románia és a hivatásszervezetek	159

V. MŰVELŐDÉSPOLITIKA, ÉRTELMISÉGNEVELÉS	165
Kis nép – elit-nép	167
Az új intelligencia útja	172
Értelmiség-nevelés és a főiskolás mozgalmak	176
Collegium Transilvanicum	180
Márton Áron püspök népnevelő rendszere	185
A népnevelés: tudomány és művészet	196
A népnevelés néhány időszerű szempontja	199
Tudománymívelésünk múltjának idézése	202
Erdélyi kultúrproblémák	204
Művelődéspolitikai terv	215
A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon alapvetése	225
VI. NEMZETISÉGI KÉRDÉS – TRANSZILVÁNIZMUS – ERDÉLYI MAGYARSÁGTUDOMÁNY	235
Ami utána következik	237
Szemben az alkotó néppel	247
Az erdélyi magyarság néprajza	251
Az erdélyi képzőművészek kolozsvári kiállítása	255
Magyarság és nemzetiségek	258
Szórvány és diaspora	261
A román ifjúság mozgalma Erdélyben	266
A magyar önismeret útja	268

BEVEZETŐ

TÁRSADALOMTUDOMÁNY, POLITIKA ÉS NÉPSZOLGÁLAT SZINTÉZISE
VENCZEL JÓZSEF MUNKÁSSÁGÁBAN

Írta: Székely András Bertalan

A magyar nyelvű szociológiai kutatások és társadalomtudományi szakirodalom nagy adósságából törleszt a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, amikor születésének hetvenötödik évfordulóján Venczel József írásából egy csokorra valót átnyújt a szakmai s az érdeklődő széles olvasóközönségnek. Annak ellenére, hogy a szerzőt a két világháború közötti erdélyi magyar szociológia, társadalom- és művelődéspolitikai talán legkiemelkedőbb egyéniségeként tarthatjuk számon, tanulmányai, cikkei döntő többsége könyvalakban mind a mai napig nem jelent meg; könyvtárak mélyén, nehezen hozzáférhető folyóiratok hasábjain rejtőzködik.

Kit is tisztelhetünk tehát Venczel József személyében? Benkő Samu szerint „a hat évtizedes múltra visszatekintő romániai magyar művelődés egyik legmarkánsabb, ellentmondásosságában is jelentős életművet kigyöngyöző alkotóját”, aki a tévedések, a politikai és eszmei zsákutcába torkolló próféciaák korában képesnek bizonyult túljutni a kísérletezés fázisán egy éppen kialakulófélben levő tudományágban, és egyben a kutatásból új, elméleti-módszertani alapvetéssel hiteles, máig érvényes következtetéseket felmutatni.¹ A pályatárs, Gáll Ernő, az erdélyi, szociológiai fogantatású önismeret atyjának nevezi, kiemelve, hogy „*a matematikai látásmód és a korszerű demográfiai vizsgálatok úttörője volt.*”² Venczel József tevékenysége illusztrálására harmadikként a szintén kolozsvári Nagy Gézárt idézzük: „A szerző a harmincas években kibontakozó, s a 40-es évek elején kiteljesedést ígérő erdélyi magyar társadalomkutatás elméletileg, gyakorlatilag legképzettebb szaktudósa, akinek munkásságában szerencsésen ötvöződtek az egyetemes és a magyar társadalomtudomány, az Erdélyi Fiatalok körül, s majd attól függetlenül meginduló romániai magyar társadalomkutatás és az ezt megtermékenyítő, előrelendítő, a D. Gusti professzor nevéhez és munkásságához fűződő román monografikus szociológia eredményei és tanulságai.”³ E némiképp torzóban maradt, de ennek ellenére meghatározó jelentőségű, jellegzetesen dunatáji pályáiv legfontosabb állomásait, szakmai területeit tekintjük át a következőkben.

¹ Benkő Samu: Ars poetica és a számok. Utunk, 1980. 35. sz. 2. o.

² Gáll Ernő: Nemzetiségi lét – korszerű önismeret. Tóth Pál Péter interjúja. Valóság, 1982. 4. sz. 41. o.

³ Nagy Géza: Újabb intés az önismeretre. Igazság (Kolozsvár), 1980. okt. 26.

Venczel József 1913-ban Csíkszeredában született, középiskolai tanulmányait az ottani katolikus gimnáziumban végezte. 1930-tól a kolozsvári tudományegyetem jogi fakultásának hallgatója volt, ugyanitt 1939-ben avatták doktorrá.

Tizenhét éves korában A magyar falu XIX. századi irodalmunkban c. dolgozatával megnyerte az Erdélyi Helikon ifjúsági irodalomtörténeti pályázatát. E munkája egy életre eljegyezte őt a parasztság ügyével, másrészt az általa is továbbfejlesztett *transzilvánizmussal*.

1930–1938 között a kolozsvári Lyceum Könyvtárban dolgozott, egyszersmind 1935-től 1940-ig az Erdélyi Iskola c. folyóirat technikai szerkesztője és ifjúságnevelési rovatvezetője volt.

1935-ben Makkai Lászlóval megindította a Hitel c. társadalomtudományi szemlét, amely a háború után felnőtt első nemzedék lapja. Venczel megfogalmazásában „az önismeret és az önkritika indította belső reform – a mi magasabb rendű célunk”. Makkai Magyarországra távozása után Venczel ugyancsak *Hitel* címmel, de új számozással, negyedévenként megjelentetett folyóiratot alapított. Mellette Vita Sándor, Albrecht Dezső és Kéki Béla voltak a szerkesztő bizottság tagjai.

Az 1944-ig fennállt Hitel a valóság, az erdélyi magyarság gazdaságpolitikai, társadalomszerkezeti és művelődési viszonyainak a feltárása terén meghatározó jelentőségű volt. A fiatal értelmiség népnevelésre való felkészítését kívánták szolgálni. A folyóirat és a belőle kisarjadt mozgalom fő ideológusának és tényleges vezetőjének Venczel Józsefet tekinthetjük.

1937 őszén tevékenyen részt vett az ifjú erdélyi magyar intelligencia *Vásárhelyi Találkozójának* a megszervezésében és lebonyolításában. A népfrontos rendezvény zárodokumentumát többek között Tamási Áron és Venczel József fogalmazta meg.

1938–1945 között Venczel mint az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* (EMGE) statisztikai és birtokpolitikai ügyosztályvezetője dolgozott. Ebben az időben, 1941-ben, Bálványosváralján ő vezette a legnagyobb szabású, monografikus igényű, interdiszciplináris táj kutatást Erdélyben. Ezért is tartják őt a Dimitrie Gusti-féle román falukutató iskola legjobb magyar tanítványának.

Egész tevékenységében az önismereti, *hungarológiai* indíttatású kutatás szociális, művelődési és értelmiségnevelő társadalompolitikai reformprogrammal párosult. A Magyar Párt revizionista és passzív ellenállást hirdető programjával szemben a cselekvést hangsúlyozta mint a megmaradás egyetlen eszközét. 1945-ben figyelemre méltó földbirtokreform-tervezetet dolgozott ki.

1940–1945 között a Teleki Pál Intézet tagjaként működő *Erdélyi Tudományos Intézet* tanára, később egyben ügyvezető igazgatója is volt. A felszabadulás után Csögör Lajos, Nagy Géza és mások mellett ő szervezte meg a Bolyai Tudományegyetemet, amelynek jogi és közgazdasági karán 1945–1947 között a statisztika professzora volt. Emellett 1945–1947-ben létrehozta és vezette a kolozsvári munkás szabadegyetemet. 1948-tól az *Erdélyi Múzeum Egyesület* történeti levéltárát rendezte mint főlevéltáros.

1950-ben Venczelt koholt vádak alapján őrizetbe vették, s koncepció per áldozataként tizenegy évet töltött Vácárești, Nagyenyed, Szamosújvár, Pitești és Dés börtö-

neiben. Megromlott egészségi állapotban szabadult 1961 januárjában. De még ezután is további nyolc esztendeig a korábbi tudományos és haladó politikai szerepéhez méltatlan kerámiafestői és kottamásolói munka végzésére kényszerült. Csupán élete legutolsó éveiben, 1969-től dolgozhatott ismét társadalomkutatóként mint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológiai tanszékén egy falukutatói anyag rendszerezője és további kiszállásokkal kiegészítő megszervezője. Halála előtti utolsó nagyszabású munkájaként kidolgozta a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztési módszerét, és összeállította az abba bekerülő címszavak jegyzékét. 1972-ben halt meg.

*

Az erdélyi magyarság létkérdéseinek a vizsgálatával, intézményeinek a megszervezésével, a tudatos népszolgálatlalt eltöltött évtizedek alatt az intenzív gyakorlati munkája, a 40-es évek végétől pedig a meghurcolása s az azt követő stigmatizáció következményeként, Venczel József életében csupán egyetlen saját kötetet vehetett kézbe (*Az Erdélyi Román Földbirtokreform*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1942.). Csaknem egy évtized telt el halála után, amikor a jeles történész, Imreh István szerkesztésében, válogatásában néhány tanulmányát közreadta a Kriterion Könyvkiadó *Az önismeret útján* címmel. A nemrég elhunyt Szabó T. Attila akadémikus, az egykori munkatárs megfogalmazása szerint „a kötetben előttünk fekvő tíz dolgozat vajmi kevés ahhoz, hogy a maga teljességében bemutassa: milyen hatalmas, szerteágazó, az életet a maga bonyolultságában, társadalmi tagozottságában szemlélő kutatót vesztettünk Venczel József halálával”.⁴ A könyv – amely egyébként még Venczel életében az ő tanácsai, javaslatai alapján kezdett körvonalazódni, s létrejöttében a szerkesztő mellett Nagy Gézának, Mikó Imrének, valamint a lektoroknak: Ion Aluaşnak és Gáll Ernőnek is szerepe volt – mindamellett legalább jelzésszerűen, „a jéghegy csúcsának” felmutatásával, méltó emléket állított a fasizmus határozottan szembe forduló és a korszerű, szociális haladás irányában tájékozódó, tragikus sorsú társadalomkutatónak. Mostani válogatásunk, tematikus csoportosításban, a gyakorlatilag eddig kötetben soha meg nem jelent Venczel-írások közzétételével a szerző által művelt legfontosabb tudományos és gyakorlati területek bemutatását célozza. Tudatosan megőriztük a tanulmányok, cikkek eredeti nyelvezetét, helyesírását; a kötet oldalain fel-feltűnő archaikus fordulatok, az erdélyi tájnyelv ízei – hitünk szerint – mind Venczel József stílusának, mind a kor légkörének érzékeltetésére, dokumentumértékkel bírnak.

A filozófia- és szociológiatörténész Venczel József munkái – hasonlóképp a teljes életműhöz – az őt körülvevő tér s idő feszítő gondjai jegyében fogantak. Akár a négy évszázad előtti spanyol dominikánus gondolkodó, Franciscus de Victoria erkölcs-tanát, akár a múlt jeles társadalomkutatóit, a népismereti irodalom- s tudomány-szakok kialakulását vizsgálja, a háttérben mindig ott érezzük saját közössége, a ki-

⁴ Szabó T. Attila: Egy kutató a népi önismeret útján. Uő.: Tallózás a múltban. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1985. 233–234. o.

sebbségi sorba került erdélyi magyarság sorsa iránti felelősségtudatot és -vállalást. Nem véletlen, hogy az ibériai szerzetes, tudós és politikus eszméi közül az Újvilág gyarmatosítása idején az indiánok jogai mellett kiálló etikai elveket hangsúlyozza. Victoria személyében a kisebbségi jogvédelem megalapítóját, korában pedig a második világháború kitörésének hetei, „válsággal küszködő napjaink történeti előképét” látja. A századforduló előtti és utáni évtizedekben meghatározó jelentőségű francia, német és amerikai szociológia eredményeinek felvillantása a valóságtudományként értelmezett román monografikus iskola és magyarországi falukutatók létjogosultságát kívánja igazolni. Széchenyi István megállapításának kihangsúlyozásával – miszerint az önismeret „kiki főtudománya” – Venczel a gondolkodás- és tudománytörténet művelőjeként egyben az erdélyi magyar társadalomkutatás megindításának kovászává is válik.

Venczel József „elsősorban Széchenyi gondolkodásának logikai megszerkesztettségében lát olyan eszmetörténeti hagyományt, amely módszertanilag eligazítója lehet a »teljes helyzetismeretre alapozott« társadalomkutatásnak (...) az önismeretet Venczel minden szociológiai vizsgálódás alapjának, kiindulási pontjának és a célirányos, szervezett társadalmi cselekvés elengedhetetlen feltételének tekinti, mivel »a társadalom tényeinek, helyzetének, valóságának feltárása s megismerése nemcsak egyenlő jelentőségű annak a vezetésével, de logikai síkon előtte is járó«. Venczel szemében Széchenyi társadalomelméletében *a legidősebb elem az aktív jelleg*. Ez a társadalomelmélet az önismeretből indul ki, és az önismeretre alapozott kérlelhetetlen *önkritika* bátor megalkotásával jut el a társadalmi változások, a *reform* gondolatáig, következésképpen száz év múltán is időszerűen tanulságos a társadalmi mozgások, változások irányának kutatásában”.⁵ Mint életrajzának vázolásakor utaltunk rá, Venczel József a két *Hitel* c. folyóirat vezető ideológusa volt. Tradicionális reformizmusa radikális elégedetlenséggel, a Széchenyi-élmény hatása alatti konkrét *nemzedéki program* kidolgozásával egészült ki. Széchenyi eszméi – az eredeti műveken kívül – Szekfü Gyula és a Magyar Szemle értelmezésében jutottak el a huszonévesekhez.⁶ Lapjuk névválasztása és a *Hitel* 1883. évi kiadásának betűit idéző címfeje is a tudatos elődválasztás tényét húzza alá. Tamási Áron figyel fel rá, hogy „Reményik helytállásra, Kós Erdély-szeretetre, Makkai hivatástudatra, Bethlen György pedig puritán-ságra tanították őket.”⁷

Makkai Sándor Magunk revíziója c. könyve – amelyet maga Venczel is forradalmi iratként említ⁸ – szemléletének újdonságát e nemzedék a következőkben látja: 1. a nemzeti azonosságtudat megújulása; 2. a magyar kisebbség beilleszkedése a romániai

⁵ Benkő Samu: Széchenyi István közjóra való törekvése. Uő.: Őrszavak. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984. 233–234. o.

⁶ Balázs Sándor: Szociológia és nemzetiségi önismeret. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 192. o.; Lengyel András: Egy „gustiánus” erdélyi szociológus. Vázlat Venczel Józsefről. I. Irodalomtörténeti Tanszék. Kézirat. JATE, Szeged, 1986. 22. o.; Tamási Áron: Virrasztás. Révai, Budapest, 1943. 285. o.

⁷ Tamási Áron: i. m. 281. o.

⁸ Venczel József: Metamorphosis Transylvaniae. *Hitel*, 1936. 1. sz. 77. o.

társadalomba; 3. a nép vezetésére a mellette elkötelezett értelmiség hivatott; 4. az erdélyi magyar szellemi élet megújítandó a népi kultúrára alapozva; végül 5. a „nemzeti öntudat revíziójának” eredményeit a felnövekvő nemzedékek önszervezése, majd közösséggként való megerősödése követheti.⁹ A Magunk revízióját 1931-ben kiadó Makkai azonban néhány év múlva az anyaországba költözvén, e lépésével s későbbi írásaival a kisebbségi sorban való élés lehetetlenségét vallotta. Venczelék a Makkai-féle „nem lehet”-tel szemben a Reményik Sándor Ahogy lehet c. versében megfogalmazott „lehet, mert kell” attitűdöt tették magukévá. „A Hitel-csoport nem egy tagja nem állt meg a *lehet és kell* egyszerű megfogalmazásánál, tovább ment: indokolni próbálta, *miért és hogyan* biztosíthatja létét a romániai magyarság”¹⁰ – írja a generáció egyik legalaposabb ismerője, Balázs Sándor.

A Trianon után, már gyermekkorától az új állami és nemzetiségi realitásokba belenövő fiatalok jelentkezése irodalmi és közéleti síkon egyaránt érzékelhető volt. A szorosabb értelemben vett írók, költők mellett a 30-as években már *közírók és szakértelmiségiek* is felléptek a „népszolgálat”, a társadalomváltoztatás igényével. Gondoljunk csak a jogász Mikó Imrétől az unitárius lelkész Balázs Ferencen át a történész, nyelvtudós Szabó T. Attiláig terjedő szellemi spektrumra.

A közel azonos korúak még nem képeznek természetesen nemzedéket. A *Hitel*-esek „eszmei társulásához” azok az értelmiségiek tartoztak, akik vállalták a helyi viszonyokban szervesen gyökerező cselekvés hivatásetikáját a megmaradás érdekében: „a változásra ítélte s meg is változott erdélyi magyar körülmények *első nemzedéke* vagyunk (...) A Hitelt a húszévesek nemzedékének műveltség- és élménybeli hiányérzete hozta létre, de azért nemcsak a számokkal jelölhető évjáráthoz, hanem kor-különbség nélkül a közös munkára vállalkozók lelki nemzedékéhez szól s nem egy szűk kör közlönye, hanem egy nemzedék akarátának a kerete szeretne lenni” – szögezték le már az első *Hitel* első számában.¹¹ A nemzedék a hosszú távú nemzetiségi létre való berendezkedés jegyében eszmei frakciót, szellemi és gyakorlati programot dolgozott ki. Mik voltak e főleg Venczel munkásságához köthető rendszer alappillérei?

A Hitelt – főként a harmincas évektől érzékelhető sztálini dogmatizmus és a felszabadulást követő kulturális forradalom szektás hevületének folyományaként – az elmúlt évtizedekben számosan illették a jobboldali, reakciós és hasonló címkékkel. A megfogalmazások, ahogy időben a jelen felé közeledünk, árnyaltabbá, differenciáltabbá váltak. Mint minden szélsőséges minősítés, e jelzők is csak viszonylagosan, megszorításokkal fogadhatók el. Kétségtelen, hogy a marxista Korunk felfogásához képest a *Hitel* világnézeti koordinátái idealisták, az ott képviselt, nemzetek feletti internacionalizmussal szemben szemlélete alapjaiban magyarságközpontú volt. Venczel maga is leírja a *konzervatív reformirányzat* kifejezést rendszere jellemzésére (osz-

⁹ Berényi Viktor–Gál Balázs: „Erdélynek változása” (1931–1940). Kisebbségi társadalompolitika Venczel József értelmezésében. Harmadkor (Szeged), 1985. 3. sz. 9. o.

¹⁰ Balázs Sándor: i. m. 194–195. o.

¹¹ Venczel József: Határnemzedék: erdélyi magyar húszévesek. *Hitel*, 1935. 1. sz. 1. o.

tály szemléletére még a későbbiekben kitérünk), mindamellett a retrográd haladás-ellenesség, a Wotan-kereső nacionalizmus vádja¹² igaztalan a Hitellel szemben. Tamási Áron, akit nehéz volna az egykori elnyomók iránti elfogultság bélyegével illetni, a szemle megjelenését a legfigyelemreméltóbb eredménynek könyveli el, amelyet a cselekvő erdélyi ifjúság eladdig elért: „nem tudom eléggé kiemelni annak a fontosságát, hogy a lap tartalmánál is magasabb jelentőségű a *legszelesebb összefogás és a szellemi terület teljes átfogása*.”¹³ A marxista Gáll Ernő is elismeri, hogy a folyóirat „eklektikus ideológiájában a hivatásrendiség vezérszólamai mellett megtalálhatjuk a korszerű társadalomtudomány bizonyos elemeit (...) Figyelmet érdemel, hogy oldalain marxista tanulmányok is napvilágot láthattak.”¹⁴

A Hitelnek az *Erdélyi Fiatalokhoz* fűződő viszonyát feltárni nem lehet e tanulmány feladata.¹⁵ Az orgánum szerepét a kialakuló romániai magyar társadalomtudomány terén azonban az eszmei alapállás bírálói sem vonják kétségbe. A konkrét tényfeltáró szociológia, a statisztikai metódusok mellett a vizsgálatok kiterjesztése a népmozgáalom, a táplálkozás, a szövetkezeti és a népegészségügy, az oktatás-nevelés kérdéseire – mind maradandó *szakmai értéket* képviselnek. A lap ilyen irányú megerősödése bizonyítottan Venczel Józsefnek köszönhető; az ő írásai igazolják s hitelesítik a Hitel őszinte reformigényét. A szociális reformkatolicizmus elemeit is magába ötvöző reformkonzervativizmus hátterével azonban – mint Lengyel András rámutat – törekvése voltaképp „már nem a reformizmus mint ideológia megalkotása volt, hanem a *változtatás szükségességének tudatosítása* s – ezzel összefüggésben – e változtatás lehetőségeinek, szükséges irányának tudományos fölmérése. Egy reformpolitika tudományos, empirikusan verifikált megalapozása. Valóságos ideológiája, ha szabad úgy fogalmazni, az ideológiátlan valóságfölmérés sürgetése, az előre megkonstruált elképzelések valóságismerettel való helyettesítése volt.”¹⁶

E valójában mind a jobb-, mind a baloldal világnézeti, felekezeti és nemzedéki harcai fölé magasodó alapállás tette alkalmassá a Hitel mozgalmát a népfrontos *Vásárhelyi Találkozó* megszervezésében való fajsúlyos részvételre. A most közreadott korabeli dokumentumok feltehetően módosítják majd az utókorban élő, meglehetősen egyoldalú képet e rendezvény lefolyásáról, jelentőségéről, szellemi és cselekvésre ösztönző kisugárzásáról. A találkozó előtt – amelyet a Hitel-csoport az erdélyi rendi gyűlések hagyományára utalva „transzilván diétaként” értelmezett – Venczel így nyilatkozott: „A »transzilván diéta« nemcsak időszerű, de feladatköre kialakult is. Már régóta foglalkoztat egy olyan testület hiánya, melynek szakosztályaiban és munkahelyein hovatartozás kikérdezése nélkül helyet foglalhatnának mindazok, kik nemzetrészünk társadalmi megújódását szívügyként kezelik. *Időszerű nevelés, hely-*

¹² Pl. Bányai László: Erdélyi ifjúsági parlament. Korunk, 1937. 7–8. o.

¹³ Tamási Áron: i. m. 280. o.

¹⁴ Gáll Ernő: A sajátosság méltósága. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 386. o.

¹⁵ Az e kérdésben való tisztánlátást minden bizonnyal elősegítik majd Záhony Éva és Csapody Miklós készülő tanulmányai a két folyóiratról s a mögöttük megizmosodott mozgalmakról.

¹⁶ Lengyel András: i. m. 30. o.

zetismeret, megfontolt cselekvési taktika: ezek lehetnének a Collegium Transylvanicum célkitűzései. A Collegium persze egyelőre még nem fog megvalósulni, mert nincs, aki megvalósítsa. A diéta azonban egy lépés ez irányba is. S ha első alkalommal többet nem alkotna, mint megállapítaná a társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitika népi feladatait, melyek gyér és kezdetleges helyzetismeretünk alapján már ma is megújító eszmék, s az ifjúság nevelését és önnevelését ezek felé terelné, – nagyot alkotna. S mi több: könnyedén bizonyosságot szolgálhatna oly cselekvési taktikáról, amely – mint a transzilván magyarság időszerű politikai »modora« – már régóta várja a bizonyágtevőt, hiszen közöttünk elenyészően kevés azoknak a száma, kik a népi kérdéseket a *nép nélkül*, ellen nem őrzött terveiknek *kényszerű* diktálásával képzelnék megoldhatónak. A látszathatalomnál (amelyet oly görcsös ragaszkodással ápol a mai vezetőség, s amely lassacskán az intézmények és testületek elkövesedéséhez vezet) biztosabb alap: a *népi* erőkre támaszkodó felelős szolgálat.”¹⁷

Magán az összejövetelen Venczel mindvégig aktív szerepet játszott. Hozzászólásai három témakörben – oktatás-népnevelés; tudomány-művészetek; sajtó – is dokumentálhatók. A határozati javaslatot szövegező bizottság tagjaként pl. a „tudomány, irodalom, színház, zene, művészet” tárgykörében Szemlér Ferenc, Vásárhelyi Ziegler Emil, Jancsó Elemér, Méliusz József és Fodor József társaságában fejtett ki hasznos, programadó tevékenységet. A Találkozó szellemét nemcsak a népfrontosság olyan gesztusaiban vitte tovább, mint a részvétel Jordákyval a kolozsvári Vasmunkások Otthona előadóestjén, vagy a szintén munkásoknak Temesvárt, Méliusz oldalán tartott előadása.¹⁸ Venczel József a *nemzedékfogalom újragondolása* során nem az apák korosztályától és a kortársak más csoportjaitól elválasztó, hanem a velük összekötő jegyek és feladatok tudatosítása mellett tört lándzsát. A népközösség szolgálata, a hagyományokon alapuló megújulás tevőleges elősegítése előbbrevaló volt szemében minden nemzedéki torzsalkodásnál. Eszmei nemzedékben gondolkodott, amely régi korok nemzetépítő nagyjait és a közvetlenül előttük járó magvetőket egy táborba gyűjti a fiatal, népéért felelősséget érző intelligenciával.

Szót ejtettünk már arról, hogy Venczel a társadalom átalakítását reformok, tehát nem forradalom útján követelte. Polgári fogantatású, de ezer szállal a parasztsághoz kötődő gondolatrendszerében a közösségi típusú társadalom a magántulajdonra épülő termelési viszonyok között is felépíthető lett volna. Az azóta eltelt évtizedek fényében igazat kell adnunk Imreh István megállapításának, miszerint „Venczel József társadalomszemléletében keverednek tehát a valóságra figyelő, a tényvizsgálatokra alapozó megfigyelések, a szervező, építő tevékenységre áhító reformer elképzelések, valamint a helyes vagy gyakorta helytelen társadalompolitikai elméletek.”¹⁹ *Társadalompolitikai* elképzelése Dimitrie Gusti azon – a marxista felfogással rokon – tételén alapult, miszerint lehetséges a *társadalmi valóság egészének* monog-

¹⁷ Fiatal magyarok tavaszi találkozója elé. Független Újság, 1937. márc. 27.

¹⁸ Balázs Sándor: i. m. 134. o.

¹⁹ Imreh István: Venczel József öröksége. *Venczel József: Az önismeret útján*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 11. o.

rafikus szociológiai feltárása. Ez a feladat szerinte a népből származó értelmiségre várt, amely továbbá hivatott a nép gazdasági és kulturális felemelésére („népszolgálat”, „faluvezetés”), valamint az új követelményeknek megfelelő, felnövekvő nemzedékek kiképzésére. A *tudáviszonyok* terén bekövetkezett változás – úgy gondolta – közvetett úton kihat a *gazdasági szférára* is: csökken az adott gazdaság szerkezet törvényeinek és erőinek való kiszolgáltatottság foka, reformeri alapon lehetővé válik a gazdasági nyomor fokozatos felszámolása.²⁰

Venczel tehát a társadalmi-gazdasági alap és a felépítmény kölcsönhatásából ez utóbbinak az előbbire gyakorolt befolyását ítélte meghatározónak. Hogy beállítódása mégsem vált egyoldalúvá, bizonyítja a földkérdés igazságos megoldásáért tett évtizedes erőfeszítése. Gazdasági érdekszövetkezetek, szakmai egyesületek szorgalmazása mellett az EMGE keretein belül mintegy harmincfőnyi munkaközösség élén dolgozta fel a *román földreform* nemzetiségi kihatásait. Az erről szóló könyvében – amely az erdélyi magyar agrártársadalom történetének is kulcsműve – „igen nagy és minden addiginál pontosabb adatgyűjtésre támaszkodva kimutatta, hogy a földreformot a román kormányzat aktuálpolitikai (s nem gazdasági) szempontok szerint, az erdélyi magyarság rovására, annak anyagi, gazdasági lehetőségeit jócskán csökkentve hajtotta végre. Ez a beavatkozás egész Erdélyben visszavetette a mezőgazdasági termelést, s így – legalábbis gazdaságilag – a románságot is sújtotta.”²¹ A háború utolsó hónapjaiban kidolgozott földreformtervezete²² már a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság előképét vázolta fel.

Osztályszemléletére rányomta bélyegét az a felismert, valós tény, hogy a korabeli Erdély magyarságának csaknem háromnegyede falun élt. Ez az arány és a parasztság égető, megoldásra váró gondjai érlelték meg benne is – másokhoz hasonlóan – a később tévesnek bizonyult megállapítást: a parasztság a legjelentősebb osztály. Jól érzékelt a nagybirtokosok és a régi középosztály térvészését. Ez utóbbiak és a munkásság viszonyáról alkotott véleményét érzékelteti a következő idézet: „A középosztály vagy meghal, vagy átmenti magát a munkásosztály keretei közé (...), feladja a zárt és anyagilag jól védett állásait, azonosítja magát a munkásosztállyal, s így elhatalmosszik végérvényesen az új erdélyi magyarság útját.”²³ Modellt alkotott, miszerint nemzetiségének csak *két életképes társadalmi rétege* van: a dolgozó nép s az értelmiség. Az előbbi kategóriába sorolta a földműveseket, az iparos, a kiskereskedő és a munkás tömegeket. Az *értelmiség* – amely a szükségesnek ítélt mobilitás révén folyamatos utánpótlást nyerne a *dolgozók* rétegéből, így állandó változásban levő szerkezeti elem – hivatott a népvezetésre. Mindezt azért, hogy a néppel egybeforrva, műveltségét népi alapokra helyezve, folyamatosan fejlessze s a kisebbségi érdekeket képviselje a népszolgálat jegyében.

²⁰ Berényi Viktor–Gál Balázs: i. m. 13. o.

²¹ Lengyel András: i. m. 44–45. o.

²² Földbirtokreform-javaslat. Függelék *Kós Balázs*: Mezőgazdasági termeléspolitika Erdélyben című tanulmányához. Erdélyi Gazda Könyvtára, Kolozsvár, 1945. 9. sz.

²³ Venczel József: Az erdélyi magyar főiskolás ifjúság mozgalmainak szociális tartalma. Erdélyi Tudósító, 1932. 40. sz. 370. o.

Mielőtt szerzőnket a kétségkívül be nem igazolódott osztályszemlélete miatt elmarasztalnánk, keressük meg felfogásának fő mozgatóját, illetve a motivációt erősítő korabeli gondolkodástörténeti rendszert. Venczel struktúráját nem a gazdasági-hatalmi alapviszonyok, hanem a kultúrközösség reális ténye talaján építette föl; így jutott el a kisebbség osztályok fölötti közösségként való tételezéséhez. Az adott helyzetben a nemzetiség önszervezése, egyenjogú fejlődésének a biztosítása fontosabb feladatként tűnt föl előtte, mint a közösséget szerinte dezorganizáló osztályharc. Nézetei alátámasztásához, a különböző elméleti rendszerekből alkotó módon emelt át elemeket. A Dimitrie Gusti-féle román falukutató iskolával kiépített, kölcsönösen megtermékenyítő kapcsolatára e helyütt csupán utalunk.²⁴ Venczel József társadalomfelfogása kimutatható inspirációkat kapott a Quadragesimo anno c. 1931-ben kiadott pápai enciklikától. Az ott lefektetett *modern hivatásrendiség* elmélete neokantiánus módon ötvöződik az „etikai szocializmus”-sal Venczel rendszerében, mindez sajátos kelet-közép-európai színezetű, kisebbségi humánnummal átszőtt háttérrel.²⁵

A Berényi-Gál szerzőpáros helyesen mutat rá, hogy Venczelnek a cél (a romániai magyarság tudatának erősítése, így népközösségként való megmaradása) érdekében „eleve homogén közösségre van szüksége, továbbá olyan társadalomrendező elvre, amely kizárja a politikai és gazdasági viszonyok ellentmondásainak kiéleződését. Ezek szerint a *társadalom tagozódási elve a konszenzuson alapuló, osztálytársadalmi célt szolgáló munkamegosztás*. A hivatástudat-elv elmélyítését csak akkor látta megvalósíthatónak, ha a közösség tagjai számára a munka nem kizárólag a megélhetés eszközeként, hanem társadalmi hivatásként jelenik meg, mint a közösségnek nyújtandó szolgálat.”²⁶ Mivel az ember szociális természetéből adódik társas létformája, különböző rendű társadalmi alakulatokat hoz létre. Venczel József – nem egy ma is elfogadott szociológiai elmélettel egybecsengően – elsődleges életközösségnek a természetes csoportokat (család, falu- és népi közösségek, nemzet) tartotta, míg a „mesterséges” célokat követő társaságok, szervezetek másodlagos közösségként működnek. Ebből következett a *szociális munka* sorrendje is: elsőrendű feladat a közösségvédelmi funkciójú nép- és családvédelem, s ezt egészítik ki a társadalmi szervezés különböző formái. A rendszer részeként kezelt *társadalomkutatás* – amely egyben az értelmiség-nevelés eszköze is – mintegy a társadalompolitikai intézkedések alapanyagául szolgált.

Sohasem fitogtatott, de a korabeli magyar nyelvterület egészét tekintve is kiemelkedő társadalomfilozófiai és szociológiai elméleti jártassága *kutatásmódszertani* következményekkel is járt. Realitásérzékét, a mindig tényekkel alátámasztott objektivitásra törekvését, a „kemény” adatolású, empirikus társadalomtudományok meghonosításában betöltött úttörő szerepét eszmei ellenfelei is elismerték. Nem a kortárs népi írók intuitív szociográfiáját, hanem a modern értelemben vett *szakszociológiát*

²⁴ Részletesebb bemutatását lásd az Országos Közművelődési Központ kiadásában 1988-ra tervezett Venczel-kötet („A falumunka útján”) bevezető tanulmányában.

²⁵ Imreh István: i. m. 16. o.

²⁶ Berényi Viktor–Gál Balázs: i. m. 21. o.

művelte. Kritikusan fejlesztette tovább mestere, Gusti szociológiai paralelizmusát: amíg a nagy román monografista a társadalmi jelenségek és életmegnyilvánulások egymástól elszigetelt, párhuzamos voltát vélte bizonyítotttnak, Venczel szerint ezek a kerettényezők szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A nagyszabású, máig sem teljesen feldolgozott bálványosváraljai táj kutatás kapcsán az apriorisztikus feltevések elvetése, a próbafelvétel előnyben részesítése mellett ezt az elvet is átültette a gyakorlatba. *Komplexitásigénye* egyrészt a különböző mérési technikák – interjú, kérdőív, résztvevő megfigyelés, dokumentumelemzés – egyidejű, egymást kiegészítő alkalmazásában, másrészt pedig az Ortutay által is megfogalmazott elv – „az egymástól függő, egymást normáló erőtényezőknek, társadalmi, lelki, etnikai, földrajzi stb. viszonylatoknak egységes szemlélete, egységes megragadása teszi lehetővé a falu valóságos képének kialakítását”²⁷ – következetes végigvitelében mutatkozik meg.

Mai szóval *határtudományosnak* is nevezhetnénk Venczel vizsgálati módszereit, hiszen aktív életszakaszaiban több társadalomtudomány irodalmát gazdagította. Imreh István a *történelem* állandó jelenvalóságára figyelte fel az életmű egészében: Venczel szerint ugyanis „a társadalomtörténet és a társadalomrajz azonos értékű diszciplína, hiszen minden, ami az elmúlt időkből ott él tudatunkban, mindaz, amit a közösség hagyományként emlékezetében tart, éltet, jelen van; velünk egyidejűleg »még van«. A múlt – és természetesen a jövő is – így jelenvalósítódik, vagyis a társadalmi valóságra irányuló kutatás hatalmas korszakot ölel egyetlen, mai, napjainkbeli egységbe (...). Ezért történeti előzményekből kibomló nála például az aktuális »társadalmi mobilitás«-vizsgálat, és ezért is rendeződnek mindig »idősorokba«, folyamatokról árulkodó irányzatokat jelezve a statisztikai adatok.”²⁸ (Kiemelések tőlem – Sz. A. B.)

A *társadalomstatisztikát* – olyan erdélyi előzmények után, mint pl. Kővári László munkássága – valóban professzori szinten művelte (nem véletlenül kapott már 28 évesen – egyébként el nem fogadott – magántanári megbízatást Schneller Károly tanszékvezetőtől Kolozsvárt). Valamennyi méltatója időtállóan ítéli matematikai, statisztikai látásmódját, hiszen napjainkban a kvantitatív módszerek, a számítástechnika látványos előretörésének korát éljük. Venczel megfogalmazásában az egész önismereti célzatú társadalomkutatás „amolyan statisztikai kimutatás népünk számarányáról, elszórtságáról, foglalkozásbeli megoszlásáról, gazdasági erőinek mennyiségéről és lehetőségeiről, közművelődésünk helyzetéről, egészségügyi viszonyainkról, egyházi és társadalmi szervezeteink szerepéről, a román államban megszerzett közművelődési, gazdasági és társadalmi-politikai súlyunkról, másrészt őszinte bírálat önmagunkról: kihasználatlan gazdasági erők és lehetőségek, hiányzó és nélkülözött közművelődési, jogvédelmi vagy egészségügyi intézmények és szervek számbavétele és megfontolása.”²⁹ *Demográfiai* tanulmányai – akár a székely népfölösleg, a „rural exodus”, akár az anyaországbeli magyarság fogyásának kérdéseiről ír – forrásértékű,

²⁷ Ortutay Gyula: A magyar falukutatás új útjai. Vigilia, 1935. 2. sz. 116. o.

²⁸ Imreh István: i. m. 17. o.

²⁹ Venczel József, 1936.: i. m. 77. o.

egyben mozgósító erejű munkák. S hogy még egy társadalomtudományt említsünk, ahol Venczel József munkásságát „jegyzik”: nem véletlen az sem, ha a *Magyar Néprajzi Lexikon* külön címszót szentel az erdélyi társadalomkutatónak.³⁰

Venczel művelődés- és tudománypolitikai programja szorosan összefüggött a korábban tárgyalt értelmiségi funkcióra való felkészítéssel. A nemzetnevelést – a Vásárhelyi Találkozó szellemében – egyetemes magyar kisebbségi feladatnak tekintette, amelytől népe belső megújódása és fennmaradása függ. Az előrehaladás feltételül a *minőséget* szabta, amelyet neveléssel lehet elérni. Ráébredvén, hogy a közhatalom gyakorlásából kizárt nemzetiség számára elérhetőbb a művelődéspolitikában való autonóm közösségépítés, az értelmiség számára a politikai cselekvés mezőjét legátfogóbban itt jelölte ki. A nem születési, hanem a népből jött és annak érdekeit szolgáló *elit*ként értelmezett intelligencia megteremtésének célja nem más, „minthogy gyakorlati útmutatást adjon a művelődési mozgalomba beállt nemzedékünknek: *köztudattá kell tennünk nemzedékünk célját, azt, hogy a szak- és más műveltség számunkra csak akkor lesz termékeny és értékes tulajdon, ha azt gyakorlattá tudjuk tenni a népvezetés különböző hivatáságaiban.*”³¹ Így a kisebbségi értelmiség mintegy az állam bizonyos politikai funkcióit is átvállalhatná. Az iskolai és iskolán kívüli népnevelés külföldi pozitív példáin fellelkesülve kollégium, népfőiskola, közösségi otthon, reformkönyvtárak, kisebbségi közművelődési központ, hatékonyabb sajtó terve lebegett Venczel szeme előtt. Nem tagadta, hogy mindezt a nemzetiségmegtartó szerepüket nehezen kétségbe vonható *egyházak* segítségével látta kivitelezhetőnek.

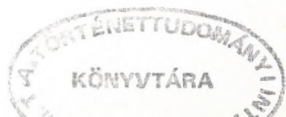
Gáll Ernő utalt rá, hogy „Venczel József nevéhez fűződik az a tudománypolitikai elképzelés, amely jól kidolgozott artikulációban sorakoztatja fel a polgári magyar tudományos élet feladatait a hivatástudat, a társadalomszemlélet és a kultúrszemlélet összefüggéseiben. Venczel József felfogása annyiban érintkezik a Tavaszyéval, amennyiben a történetírás az irodalom és nyelvtudomány sajátos nemzetiségi tennivalóit nyomatékossítja, ő azonban – a korszerűség jegyében – különös súlyt helyez a társadalomkutatásra (...) Érdeme továbbá, hogy a politikus, az író és a tudós együttműködését szorgalmazza a »nagy vezető gondolatok«, az új közszellem kimunkálásában, önmagunk teljes revíziójának kialakítására.”³²

Venczel az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE)* és az *Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME)* munkájában is tevékenyen részt vett, a Márton Áron és György Lajos névvel fémjelzett *Erdélyi Iskola* c. folyóirat vezető munkatársa volt. 1945 után a kormány megbízása alapján Nagy Gézával újjászervezték és a magyarság számának megfelelően kibővítették a romániai magyar tannyelvű oktatás hálózatát az óvodáktól az egyetemig, s az iskolák igazgatására és ellenőrzésére két tankerületi

³⁰ *Tárkány Szűcs Ernő*: Venczel József. Magyar Néprajzi Lexikon 5. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 521–522. o.

³¹ *Venczel József*: Az új intelligencia útja. Hittel, 1935. 4. sz.

³² *Gáll Ernő*: A tudomány helye és szerepe művelődésünkben. Uő.: Tegnapi és mai önismeret. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 96. o.

főigazgatóságot is létrehoztak Kolozsvár és Brassó székhellyel.³³ A leírtak fényében nem látjuk túlzásnak a temetésén elhangzott mondatot: „Apáczai Csere Jánossal együtt vallotta az iskolák s egy hazai akadémia legfőbb szükségességét, s mit értünk tett, az művelődéstörténetünkben Apáczai Csere János-i tett.”³⁴

Az újabkori erdélyi magyar tudományosság csak Szabó T. Attila szótörténeti tárához mérhető nagy vállalkozása a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. A szerkesztőség alakuló ülésétől, 1968-tól Venczel József mint lexikológiai szerkesztő vett részt a munkálatokban. Ő készítette el az egész mű alapvetéséül szolgáló *repertóriumot* A–Z-ig, vagyis a romániai magyar írásbeliség gyűjtő, fogalmi, személyi, hely-, intézmény- és sajtótörténeti címszavainak a teljes jegyzékét. Balogh Edgár, az eddig megjelent első kötet főszerkesztője – aki szinte az utolsó pillanatig konzultált vele –, a *szerkesztési módszer megfogalmazójaként* is említi a kézikönyv előszavában. Egy interjú során pedig Venczel szerepére utal az irodalom fogalmának komplex értelmezésében: „Bizony eleinte kísértett köztünk az irodalomcentrikus, pontosabban a szépirodalmat mindenek középpontjába helyező felfogás, de már a Venczel József-féle lexikoni repertórium számolt virágzó szépirodalmunk képviselői mellett a humán tudományok művelőivel. A munkálatok során természetes követelménnyé vált, hogy kitűnő, nem egy tekintetben élenjáró nyelvészetünk, néprajzunk, történettudományunk, jogi, filozófiai és szociológiai műveltségünk méltó helyet találjon lexikonunkban. Erre készítetett különben az a körülmény is, hogy a rendelkezésünkre álló kiadási lehetőségekben gondolkodva nem várhattuk el mindezen tudományos kategóriák külön munkagépezetekbe állítását és kötetekbe foglalását.”³⁵ Venczel most először közzétett írásai meggyőzhetnek bennünket szerzőjük részvételének súlyáról az önismereti erőfeszítések egyik utolsó kollektív dokumentumában.

Venczel Józsefet székelyföldi indíttatása, mondhatjuk, végigkísérte élete fonalán. Családja, iskolái – olyan meghatározó tanáregyeniségekkel, mint Domokos Pál Péter –, a természet erőivel nap mint nap megbirkózó ezermester székely morális példája mellett a szülőföld minél alaposabb megismerésére-megismertetésére, állapotai jobbitására sarkallták (elég, ha népmozgalmi tanulmányaira, Csíkdánfalva teljes társadalomrajzára vagy Csíkszék komplex leírására gondolunk). Szóltunk már irodalomtörténeti pályadíjáról, ehhez tegyük hozzá, hogy novellák, versek, népe históriájából merítő romantikus történeti írások jelezték már középiszkolás korában a sokoldalúságát. A *transzilvánizmus* hagyománya iránt így természetszerűleg nyitott lett – a sajátos erdélyi lelkület megnyilvánulásait tájszemléletben, világnézetben, népi kultúrában és művészetekben egyaránt fölfedezte. Nem kritika nélkül közelített e szellemi örökséghez sem, bizonyos elzárkózó beszűkülésekkel szemben a minél tágabb horizontú nyitottságot és a következetes minőségigényt szorgalmazta. A transzilvánizmus

³³ Boldizsár Zeyk Imre: Tordaszentlászló iskolája (1606–1981). Kézirat. Kolozsvár, 1981. 39. o.

³⁴ Nagy Géza gyászbeszéde Venczel József temetésén. Kézirat. Kolozsvár, 1972. 1. o.

³⁵ Fél évszázados írásbeliségünk nagy számbavétele. Beke György beszélgetése Balogh Edgárral, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon főszerkesztőjével. Balogh Edgár: Magyarok, románok, szlávok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 361–362. o.

funkcióját sem tekintette öncélúnak: „Középeurópában csak egy magyar kultúra létezik, ha országhatárokkal elválasztott magyar népcsoportok is művelik. S ebben a kultúregységben világos a transzilvánizmus szerepe: kiképezni Erdély sajátos belső tényezőit a középeurópai magyar kultúrával egybehangzóan.”³⁶

Amerikai, magyarországi példák és igen megtermékenyítő hatással a román nemzettudomány nyomán lefektette a *transzilván magyarságtudomány* alapjait. „A nemzettudomány Gusti-féle modellje egy lehetséges, sőt szükséges nemzetiségtudomány létrehozását serkentette, s az addig főként irodalmi, történelmi, nyelvészeti és néprajzi fogantatású önismeret szociológiai dimenzióinak a kifejlesztését segítette elő. (Ebben a funkciójában ösztönző hatása mindmáig termékenyítő maradt.)”³⁷ A társadalomkutatás feladatául a diagnózis megállapítását tette, amely azután politikai döntések előkészítését szolgálná: „De gondoljunk azután a statisztikai intézetekre, melyek ma már nélkülözhetetlenek a modern társadalmi és államéletben, a közegészségügyi intézetekre, melyek döntően irányítják a biopolitikát; tudjuk, hogy a közgazdaság tudós művelői beleszólnak a gazdasági élet tülekedésébe; a társadalom átrétegződésének megfigyelése reformokat készít elő; a népi műveltség és az elrejtetten élő történeti hagyományok megismerése műveltségváltást ígér és így tovább; a *társadalmat lelkiismeretesen és igaz valóságában megismerő kutatások jelentős szerephez jutnak az állam- és társadalomvezetésben.*”³⁸

Az aktív sorstudományként értelmezett hungarológia – melynek elfeledett régi nevét (honisme) is felújította – az *együttélő vallások és népek toleráns kezelésével* párosult Venczel munkásságában. Szekfü Gyula híveként elvetette „a turánizmus álmában a magyar nemzettest tagjainak számát önkényesen lepassztó, megmásított történelmen és hamis fajbiológiai felfogáson alapuló” »kismagyar utat«³⁹, helyette – s ez szintén pozitív transzilván tradíció – a kora középkor óta egymás szomszédságában lélegző nemzetek sorsközösségében gondolkodott. Egy 1930. évi képzőművészeti kiállítás kapcsán írta le: „Ott látom egymás mellett Nagy Imrét, Ladea Romulust és a Mattis Teutsch-ot s érzem, hogy Nagy Imre csíki levegőjével, Ladea Romulus mócefével, Mattis Teutsch pedig praktikus művészetével egy darabot hoz a három atomból összeálló erdélyi közösség molekulájából.”⁴⁰ Akár a történelmi Magyarország nemzetiségeinek társadalomszerkezetével, akár a vegyes házasságok etnikai következményeivel foglalkozott, sohasem más népek ellenében tette, hanem saját közössége létgondjait megoldandó. Szavai ma sem veszítettek időszerűségükből: „az erdélyi lélek: a tiszta erdélyiség, lírai sallangok nélkül, Erdély földjén élő és dolgozó minden népek békés együttműködését jelenti.”⁴¹

³⁶ Venczel József: Ami utána következik. Erdélyi Tudósító, 1935. febr. 62. o.

³⁷ Gáll Ernő, 1983.: i. m. 396. o.

³⁸ Venczel József: A magyar önismeret útja. Erdélyi Iskola, 1936–37. 7–8. sz. 461. o.

³⁹ Venczel József: Ami utána következik. 1935.: i. m. 55. o.

⁴⁰ Venczel József: Az erdélyi képzőművészek kolozsvári kiállítása. (Transzilvanista vallomás.) Csíki Lapok, 1930. dec. 7.

⁴¹ V(enczel). J(ózsef).: A román ifjúság mozgalma Erdélyben. Erdélyi Lapok, 1933. febr. 16.

Utolsóként hadd szóljunk Venczel József *etikai rendszeréről*. Az áldozat és szolgálat erkölcsének jegyében, missziós küldetésudattal látta el önként vállalt, nagyszabású feladatait. „A kutatás tárgyra, a társadalmi ismeretre való érzelmi ráhangolódás sarkallója nála nem valami »emberbaráti ellágyulás«, hanem a tudományos munkának az az etikai értelmezése, amely közéleti funkció nélkül értelmetlennek és hiábavalónak tekint mindenféle intellektuális tevékenységet, különösképpen pedig az írást. Ő olyan társadalomtudomány művelésére adta a fejét, amely »nem a beletörődés érzését kelti, hanem unszoló, az építő közszellem alakítója.«”⁴² Társadalomelméleti műveit az egyén társadalmi hivatásának tudata szövi át, magáévá téve nagy barátja, humanista küzdőtársa alapelvét: „a népért végzendő munka nem külön foglalkozási ág, hanem a hivatással elválaszthatatlanul együttjáró kötelesség.”⁴³ Rendszerében a társadalomtudomány, a társadalompolitika s az etikum egységet alkot. Ő is vallotta Gusti *sociologia militans* felfogását, miszerint a szociológia értékelő és normatív, így csak akkor teljes, ha a megalkotott elmélet szintézist alkot a gyakorlati megvalósulással, a tettekben megújuló erkölcsi szilárdsággal.

Venczel József társadalompolitikai programját több lényeges ponton nem igazolta az utókor – a szervesen kelet-közép-európai társadalomalakulásban sorsán számosan osztoznak. Utópiái azonban saját korukban cselekvésre ösztönöztek, a ma emberét pedig termékeny gondolkodásra serkentik. Erkölcsi feddhetetlensége, Kőrösi Csoma aszkézisével rokon munkabírása, tudományos tisztessége nem megkérdőjelezhető, ma is élő példa. Mint kutató megvetette a romániai magyarság modern értelemben vett társadalomtudományának alapjait, értékes szintézissel gazdagította az egyetemes magyar szociológia elméletét és empirikus hagyományait. Egyetérthetünk a tanítvány, Tárkány Szűcs Ernő összegzésével, miszerint „néprajzi, társadalomtudományi és statisztikai tudással megírt dolgozataival, világos és egyszerű tárgymegközelítő módszert felhasználó előadásaiival, főleg pedig kutatásszervező tevékenységével kiemelkedő szerepet vitt a két világháború közötti, önismeretre törekvő látásmódra nevelésben, továbbá a hatvanas években az újra fellendülő erdélyi szociográfiai kutatások gyakorlati megalapozásában. Ideje lenne tanításait, módszereit felmérni, kiértékelni és a mai társadalmi vizsgálatoknál felhasználni.”⁴⁴ Kötetünk ezt a célt szolgálja – bízunk benne, hogy immár ismét hozzáférhető, releváns írásai megtermékenyítőleg hatnak a magyar nyelvű társadalomtudományokra.

⁴² Benkő Samu, 1980.: i. m. 2. o.

⁴³ Márton Áron: Az eszmény nyomán. Erdélyi Iskola, 1935. 5–6. sz.

⁴⁴ Tárkány Szűcs Ernő: Öt éve halt meg Venczel József. Néprajzi Hírek, 1977. 3–4. sz. 139. o.

—— I. ——

GONDOLKODÁSTÖRTÉNET

HÁBORU VAGY BÉKE?*

Franciscus de Victoria, V. Károly császár tanácsadója
lelkiismeretes választ ad a kérdésre

A négyszáz éve halott tudós dominikánus, *Franciscus de Victoria* emlékét nem a véletlen folytán idézzük, kora s önmaga is nagy nemzetközi kérdésekkel vívódik és ezek – mutatis mutandis – sajátos időszerűséget nyernek forrongó napjainkban. A tizenötödik századforduló embere Victoria, azokban a válságos évtizedekben él, amikor már Kelet népei sem hiszik Európát egy nemzetnek, a nagyszerű alkotmány, az európai népeket szövetségbe kényszerítő fegyelmező elv, a *Respublica christiana* elbukott az új eszmék sodrában, a német-római császár egyetemes hatalmát s nemzetközi tekintélyét a kialakuló fiatal nemzeti államok büszke monarchái sutba vetik, következményképpen a Nyugat tisztos politikai egyensulya vésszes válságba kerül – s hogy teljessé váljék vajudó korunk e százados előképe: az Újvilágot felfedező spanyol és portugál a hódító jogán egymással vetekedik, hogy Kolumbusz „Indiá”-ját, az őslakó népek évezredes jogának semmibevételével, a maga képére és hasonlatosságára formálja át. Így a Párisból megtérő s a Valladolid-i rövid tartózkodás után Salamanca egyetemén a tanszéket elfoglaló szerzetes mi mást láthat maga körül, mint pöre politikai játékok, dinasztikus érdekeket szolgáló háboruszkodást, idegen földek kegyetlen megdúlását s túl az óceánon jámbor „barbár” népek leigázását. Egyetemi leckéit hát meggyőződéséhez igazítja, s 1532-ben sorozatos előadásokat hirdet és tart az indiánokról s a háboru jogosságáról. Szevilla nyolc évszázaddal előbb élt nagy püspökének, Szent Izidornak szelleme szólal meg a salamancai katedrán, aquinói Szent Tamás *Summá*-jának időtálló tételeit népszerűsíti s gondolatai Gratien és Tostado eszméivel testvérek. Gratien már 1150-ben *Decretumá*-ban leszögezi, hogy a háboru csak végső szükségben jogos és jogtalan, ha a kapzsiság meg a kegyetlenség érvényesül általa s ha nem célja a béke helyreállítása. *Bellum justum est justitiae executio* – ez az avilai püspök, Alphonsus Tostado tétele: a háboru akkor jogos, ha célja nem más, mint az igazság helyreállítása, az elrablott tárgyak visszaszerzése, és addig jogos, mígnem az igazságtalanság megtorlódik, az elrablott tárgyak visszakerülnek s a költségek megtérülnek. Ne felejtjük: a középkor szelleme még él egyesekben, Victoria is ezek közül való. Erasmus ugyan barátja s nem idegenkedik az erasmusi kör, a *République littéraire* társaságától sem, de mesterei nem a kora újkor cinikus

* Megjelent az Ellenzék 1939. 238. számában.

lázadói közül valók, tomista szellemben növelkedik az aquinói Szent hires magyarázója, Petrus de Bruxellis (Pierre Crockaert) szárnyai alatt. Innen aggályos lelki ismeretessége s páratlan hatása, mely nem korlátozódott tanítványai körére, de elért a császári trónig s megérződött a tridenti zsinat tárgyalásain is.

AMENNYIBEN RAJTATOK ÁLL, LEHETŐLEG BÉKÉBEN ÉLJETEREK MINDEN EMBERREL!

Már utaltunk arra, hogy e kor európai politikáját a dinasztikus küzdelmek fodrozzák. A *Respublica christiana* összefogó eszméjének kiégése után a Szent Birodalom határai meglazulnak s aki teheti, külön utat keres, a hajdani hűbéresek az önálló állami élet irányába tájékozódnak s kegyetlen következetességgel megindul a küzdelem az egyes dinasztiák között. *Itália a nagy küzdőtér*, spanyol, német és francia hadak dúlják a római örökséget, mely belső gazdagságánál s nagyszerű földrajzi helyzeténél fogva is az akkori európai hatalom kulcsa. 1494-ben VIII. Károly francia király indítja el a lavinát, a Visconti- és az Anjou-rokonság révén igényt formál Milánóhoz és Nápolyhoz, átkel az Alpokon, seregével végigszágul az északi városállamokon s megszállja Itália déli fellegvárát, Nápolyt. A Habsburg-ivadék német-római császár, Miksa, s Ferdinánd, az aragon király erre szövetkeznek az itáliai államokkal s eredményes hadműveleteik következtében VIII. Károlyt hamarosan kiszorítják új birtokából. De az 1498-ban trónralépő XII. Lajos hű VIII. Károly politikai hagyományához, már az első évben Velencével szövetkezve elfoglalja Milánót, a spanyolokkal meg-egyezik s egy darabig béke is volna, ha végül is a spanyol sereg újból ki nem verné a franciát Milánóból. Most Miksa császár kezdeményez, létrehozza Velence ellen a Cambray-i ligát. Jellemző azonban a korra, hogy néhány év múlva a császár is, Velence is, egymás mellett küzd II. Gyula pápa szent ligájában az újabb francia hatalmi terjeszkedés megakadályozására. Az Orléansi háznak ismét ki kell vonulnia Milánó kapuin, hogy aztán nemsokára I. Ferenc vezérletével s – ami meglepő – velencei segítséggel visszatérhessen. Sajátságos hatalmi játék ez, Felső-Itália egyetlen nagy aréna, hol ide-oda száguldoznak, előretörnek s visszahúzódnak a vitézi tornára szegődött zsoldos csapatok, mignem az egyesített Aragonia és Kasztília ura, az ifjú német-római császár, V. Károly végetvet ennek a játékos huzavonának. I. Ferencsel a burgundi örökség fölött kap össze, de csakhamar sorrakerül Itália is. Az új szent ligában találkozó olasz érdekek hiába pártolnak a francia oldalára, a Cambray-i békét V. Károly diktálja, Nápoly továbbra is spanyol tartomány marad, Milánót s Toscanát protektorátusa alá rendeli a Sforzák és a Mediciek hűbéri kormányzásával s magát Bolognában a pápával is császárrá koronáztatja.

A hatalmi egyensúly alapgondolata mozgatja az Itáliával szomszédos országok dinasztiáit s az egyensúly megbomlásának veszedelme ingerli háborus tusára a kor keresztény lovagjait. Victoria és társai értetlenül szemlélik ezt a testvéri küzdelmet s a lovagi gondolkodás nagy átalakulását. A merész bátorságban nincs hiba, a for-

mák is elevenen élnek, I. Ferencet a marignanói csata után a híres Bayard ütötte lovaggá (e szavakkal: „érjen annyit, mintha én volnék Roland vagy Olivér, Gottfried vagy ennek testvére, Balduin”), V. Károly is kész volt a vérontást elkerülendő személyes párbajban elintézni Ferencsel támadt konfliktusát, azonban a régi lovagok lelkeségét, az igazságot kereső ember aggályoskodását, éber lelkiismeretét alig látják fel-felfényleni. A háboru kilépett a morális köréből.

A HÁBORU CÉLJA: A BÉKE

Victoria szellemében a hajlíthatatlan középkori, bátran szembeszáll az új idők szabados nézeteivel s relikciói során bőségesen kifejti a háboru mindig érvényes erkölcs-tanát. *Nem háboruellenes*, eseteket sorol fel, amikor a háboru önmagában jogos: ha gonosztevők vagy lázadók dúlják meg a keresztények birtokát, ha a közbiztonság bármimódon veszélybe kerül vagy ha tiránnusok és elnyomók támadnak, a jó keresztény fegyverhez nyulhat, mert *az igazságtalanság, legyen ilyen vagy amolyan természetű, mindig jogossá teszi a harci készüléket és a háborus állapotot*. De nem jogcím az uralom kiterjesztése és a fejedelem dicsőség utáni vágya. Klasszikus mondatban állapítja meg: „A törvényes király abban különbözik a tiránnustól, hogy amíg a tiránnus egyéni becsvágya szolgálatába kényszeríti országát, a törvényes király a közjó szempontjait követi”.

A háborus erkölcsant fejtegető relikciók emlékezetes lapjai azonban inkább azok, melyeken erre a kérdésre felel: *Mit szabad tenni a jogos háboruban?* Élénken él emlékezetében a néhány év előtti szörnyű esemény, a *Sacco di Roma*, amin sokáig háborogott az egész keresztény világ. A császári zsoldosok kirabolták az Örök Várost, új vandálok módján pusztítottak mindent, mit szemük előtt láttak s mi utjukba akadt. Mit szabad tenni a jogos háboruban? – e kérdés friss sebeket szaggat s mély érzelmet dob a fölszinre. „Mindent, ami a közjó megvédésére szükséges”, de csak az igazságosság határain belül és azzal a céllal, hogy a béke és a közbiztonság visszaállíttassék: „*minden megengedett a béke és a közbiztonság érdekében, mert e kettő az emberiség legdrágább kincsei közül való*”. Tegyük azonban különbséget a háboru és háboru utáni időszak között – figyelmeztet. „A háboruban, a támadás és a védekezés folyamán, mindenki megölhető, aki verekszik, azonban akkor, amikor már a győzelem végleges és a veszély elmúlt, minden vérengzés és embertelenség a háboru szokásjogába és hagyományos erkölcsstanába ütköző bűncselekmény.” Nincs kódex, mely a békés polgárok megdúlását összeegyeztetné a lovagi erényekkel s olyan sincs, mely a zsákmányra vadászó erőszakot dicsérné. „Ha a franciák – fejtegeti – megdúlnának egy jelentéktelen spanyol városkát, vagy falut, a spanyolok, mégha képesek lennének is erre, akkor sem pusztíthatnák el egész Franciaországot”.

Három kánonban foglalja össze a háborus erkölcsant keresztény szabályait:

Első kánon: A fejedelem – feltéve, hogy háboruviselésre jogosult – ne keresse a háboruskodás alkalmát, hanem figyelje Pál apostol tanítását: „amennyiben rajtatok

áll, lehetőleg békében éljete minden emberrel". A fejedelem sem kivétel a törvény alól, mely int, hogy szeressük felebarátainkat, mint önmagunkat, s rá is vonatkozik a keresztény hit alaptétele: mindannyiunk fölött egy Úr vagyson s mindannyian számot vetni kényszerülünk az Ő széke előtt.

Második kánon: Ha jogos okok folytán valamely nép háboruba elegyedik, céljának semmikép se tekintse az ellenség eltiprását, hanem csak az igazság és a haza megvédését s mindenekelőtt a béke és a közbiztonság helyreállítását.

Harmadik kánon: A győzelem keresztény türelemre és szeretetre kötelez: *a győző ne vádlónak, hanem bírának tekintse magát*, aki igazságot tesz az igazságtalanságot elkövető és az igazságtalanságot elszenvedő két nemzet között, és ítéletében arra legyen tekintettel, hogy a keresztény tanítás szerint a vétkes maga a fejedelem s méltatlan dolog a fejedelem parancsára harcoló népet büntetni. A győző egy percre se felejtse a római költő szavát, ki megmondá, hogy a görög nép fejedelmeinek esztelen-sége miatt bűnhődik: *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi*.

A SZABADSÁG: ISTEN AJÁNDÉKA

Victoriát a salamancai előadások során elsősorban a háboru és a béke sokszor vitatott kérdései foglalkoztatják, de közben figyelme mind bensőségesebb szeretettel hajlik az Újvilág népei felé. Furcsán ellentétes hírek jönnek e távoli földekről. Kegyetlennek, vérengzőnek, fenevadnak, sőt emberevőnek is nevezik az itt lakókat. A *nocte triste*, a Cortez hadait megtizedelő „szomorú éj” híre bizonyára Victoria spanyol lelkét is megremegtette, de tud arról is, hogy a conquistadorok nem egy sereget, hanem népeket tizedelnek s állandóan fülébe cseng Juan Lopez de Palacios Rubios, katolikus Ferdinánd tanácsadójának szava: a közönségesen Indiának nevezett óceáni szigetek lakói „értelemmel megáldott emberek, szelidek, békések és vallásunk szintjére emelhetők. Szabadok? Igen, mert a szabadság Isten ajándéka, Isten minden embert felruházott a szabadsággal”. Emberies gondolkodásu, akárcsak az indiánügy nagy apostola, Las Casas püspök, s habár pontos értesülései nincsenek, kora viszonyait ismerve, elképzei: minő pusztításokra vetemedik a kincskereső, zsákmányra éhes, vadászszellemű gyarmatos, egy Pizarro s a hozzá hasonló annyi más, kik akkor százával s ezrével kelnek át a nagy tengeren.

Victoria ebben a kérdésben már nemcsak elméleti tudós, politikusként mutatkozik. V. Károllyal levelezésben áll, konciliumokon vesz részt s ha a kormányzat irányán eredménnyel nem is változtathat, arra igyekszik, hogy tanítványai Las Casas szellemi hagyatékának bátor védelmezői legyenek. S ez maradéktalanul sikerül is, hívei közül többen vállalkoznak a misszionárius nemes hivatására s köztük van az a Domingo de Salazar, ki mint a mexikói teológia nagyhirű tanára alapvető munkát ír az indián kérdés tisztázása érdekében.

A TERMÉSZET ROKONSÁGBA FÜZI AZ EGÉSZ EMBERISÉGET

A *De Indis* című relekiót az elnyomott népek iránti nagy aggodás és a méltányos igazság utáni nyughatatlan vágy jellemzi. Ma már látszólag elavult kérdéseket taglal, de ha arra gondolunk, hogy ma a *nemzetiség* nemritkán *hitvallás* is és Victoria idején a spanyol ügy egyuttal a katolicizmus ügyeként is jelentkezett, megérthető: a kisebbségi jogászok miért tartják a salamancai teológust a gyarmati és kisebbségi jog meg-alapítójának.

Sorra véve: az első nagy kérdés, amelyben döntenie kell, a *tulajdonjog* kérdése: vajjon az indiánok jogos tulajdonosai-e ama területeknek, amelyeken élnek. Nagy probléma ez abban az időben, mikor többen népszerűsítik, hogy a halálos bünt elkövető épugy, mint az eretnek, megfosztható tulajdonától. Victoria azonban visszaveti e téves tanokat s határozottan kijelenti, hogy az Újvilág „barbárai” a spanyolok jövetele előtt földjeik jogos urai és tulajdonosai voltak. Nem áll az a tétel sem, hogy a császár a világ ura s így e földekre is igényt formálhat, a pápa mégkevésbé, mivel hatalma nem az időleges javakra, hanem a lelkek kormányzására vonatkozik. Következik ebből, hogyha az indiánusok nem hajlandók a császár és a pápa uralma alá hajtani fejüket, ezért háborút indítani ellenük nem lehet s ily címen javaik elfoglalása erkölcsbeütköző cselekedet.

Mi tehát a spanyol gyarmatosok elfogadható jogcíme? Mindenekelőtt az, hogy a spanyoloknak jogukban áll más népek földjére lépni, itt utazgatni, itt tartózkodni, ha ezzel az őslakosságnak kárt nem okoznak. *Minden nemzet emberi kötelessége* – fejtegeti – *a vendégeket és idegeneket barátsággal fogadni*. A franciák sem tilthatnák meg a spanyoloknak, hogy országukba menjenek s ott megtelepedjenek, a spanyolok ugyancsak nem utasíthatnák vissza a franciákat. Második jogcím az, hogy a spanyolok kereskedést üzhetnek az újvilágban. „A barbár fejedelmek nem tilthatják meg alattvalóiknak, hogy kereskedelmi összeköttetésbe lépjenek a spanyolokkal meg a spanyol királlyal s azt sem, hogy a spanyolok kereskedjenek az indiánokkal, a természet rokonságba füzi az egész emberiséget. De Ovidius szava az iránymutató: *Non enim homini lupus est, sed homo*. Fegyverhez csak abban az esetben lehet nyulni, ha az indiánok fegyverrel akadályoznák meg a békés közeledést. A fegyver csak védelmi eszköz s nem a kényszer szolgáloja. A gyarmatosok harci készülleteit még az sem indokolja, hogyha az indiánok nem hajlandók Krisztus hitét elfogadni. Téves az a nézet, hogy szent vallásunkat fegyverrel is lehet terjeszteni. A hittérítők segédje nem a gyilkos, hanem a meggyőzés. A gyarmatosok egyet ne felejtssenek el: az Indiákban nem történt sem csoda, sem kinyilatkoztatás. A szegény indiánok hát honnan vegyék az új meggyőződést? Csak a keresztyén életpélda gyakorolhat döntő vonzást rájuk.

Mondottuk már az elején, hogy e korban vészes válsággal küzködő napjaink történeti előképét látjuk. *Nyugati hatalmas fejedelmei nem férnek meg egymás mellett*, dühös háborukban viaskodnak; *nagy szellemi ellentétek gyűrűznek*, a reformátorok seregei

hódításra készen gyülekeznek; keletről közben feltartóztathatatlanul tör elő Európa s az európai kultúra ádáz veszedelme: az iszlám áradata; s a népek jogát, a jus gentiumot ki-ki a maga szájaíze szerint s a tulerővel szemben tehetetlen indiánok bőrére magyarázza. Mennyi meglepő azonosság, a kor- és kórkép mintha nem is négy évszázaddal előbbi időt idézne! A történelem könyvét lapozva csalóka film pereg szemünk előtt, csak a ruhák szabása, a páncél, meg egynémely meghökkentő szokás árulja el, hogy amit látunk, rég elsülyedt az idő mélyében.

Balzac 1836-ban véglegesen elhatározta, hogy már régóta hányt-vetett gondolatát, a *Comédie humaine* regényciklusának tervét megvalósítja. »Je suis briseur d'obstacles«: így szól karneolgombos, vastag botjába vésett jelmondata s a most eltökélt irodalmi program méltó ehhez a nagyigényű életprogramhoz. Nagyravágyása lázasan únszolja, következetes akar maradni önmagához, ki egykor a szobájában lévő Napoleon-szobor kardhüvelyébe ezeket a szavakat karcolta be: »Amit ő karddal nem tudott elérni, azt el akarom érni tollammal« s kétségtelen, hogy az Eugénie Grandet és a Goriot apó után a megfogamzott nagyszabású terv egyáltalán nem elérhetetlen. Nem is telik el több, mint egy félévtized s 1842-ben előszót ír, amelyben – Cuviernek, a jeles zoológusnak hatása alatt – világos fogalmazásban fejti ki a *Comédie humaine* elvi lényegét. Bár az ember egységes faj – fejtegeti –, mégis a társadalom hatására különböző emberváltozatok jönnek létre. Az emberiségnek ezrekre menő típusai állapíthatók meg, – s a *Comédie humaine* regényciklusának célja: összegyűjteni ezeket az embertípusokat s ezzel az újrendszerű tudományos regényírással megalkotni »az ember természetrajzá«-t.

Balzac az irodalomtörténet szerint az irodalmi naturalizmus legjelentékenyebb úttörője. Ámde mai szemmel nézve a *Comédie humaine* kilencvenhét kötetét, Balzac más szempontból is, a társadalomtudomány szempontjából is jelentős. Nem tudós, mert hisz igaza van Taine-nek, mikor fecsegő autodidaktának nevezi, kiből a régész, a műépítő, a kárpitos, a szabó, a divatárú, a zálogházi becsüs, a természettudós és a közjegyző egyesül, ámde annak ellenére, hogy nem tudós, mégis a *Comédie humaine* egyes műveivel jelentékenyen hozzájárult a társadalomról szóló ismeretek elmélyítéséhez. Ezt különösképpen a »jelenetek« színhelyének megválasztásával éri el úgy, hogy regényeit utólagosan a környezet szerint csoportosíthatta: jelenetek a magánéletből, a vidéki életből, a párizsi életből, a politikai életből, a katonai életből és a falusi életből. – A színhelyet mindenütt nagy körülményességgel írja le, hogy kibonthassa alaptételét: a környezet alakító hatást gyakorol az ember életére. Ebben a változó környezetben aztán mintegy kétezer személyt szerepeltet, kik hol ebben, hol abban a regényben bukkannak elő, de történetük összefügg.

* Megjelent a Pásztortűz 1938. 2. számában.

Ezért a nagyszabású kísérletért a tudománynak is hálásnak kell lennie. A Balzac-i regények feltárják az ember világát, népszerűvé teszik a társadalmi érdeklődést, felhívják a figyelmet egy sereg kérdésre s nyomukban már nagyobb hatással dolgoznak a tudósok. A »kísérleti módszer« tehát – amint Zola nyomán ezt az irodalmi törekvést nevezik – nem olyan jelentéktelen, mint ahogy sokan látják. Tele van egyfelől romantikus, másfelől realisztikus túlzásokkal, ez igaz, de a szellemtörténet ezektől függetlenül nézi és értékeli azt az ébresztő munkát, mely az írók nevéhez fűződik. Sőt Balzacnál még azt is számba kell vennünk, hogy ő, ki 1831 és 1850 között írt társadalmi regényeket, töretlen úton járt. Legfennebb Zola regényciklusával, a *Rougon Macquartok* kapcsolatosan lehetnek fenntartásaink. A Rougon Macquartok alcíme: Egy család természetrajzi és társadalmi története a második császárság alatt (1871–93). Azonban távolról sem rendszeres munka és a megbízhatósága is csekély, mert beigazolást nyert, hogy bár Zola hangoztatja, miszerint ő »emberi dokumentumok« alapján dolgozik, ámde a valóságban még kétes értékű emlékiratokat is szívesen használt fel alapul. Pedig a »kísérleti regény« elméletét felállító, 1875 és 1902 között író Zolának már szép eredményekkel dicsekedő társadalomkutató irodalom állt rendelkezésére: – ezidőtájt mind a statisztikai vizsgálatok, mind a Folklore-nek vagy Volkskunde-nak nevezett népismereti munka, mind Le Play francia tudós iskolájának eredményei ellenállhatatlan lendülettel tisztázzák az emberi társadalom alapkérdéseit.

*

Több mint száz éve, hogy Balzac kinyilatkoztatta a Comédie humaine tervét, de a tiszta tudományos elgondolások is századosak. A határkövek: Quetélet-nek, a belga statisztikusnak fellépése 1835-ben; valamivel előbb, 1830-ban Le Play tervbe veszi nagy európai gyűjtőútját, s ezekben az években fordul behatóbban az érdeklődés a primitív népek s egyáltalában a nép felé, hogy a következő évtizedben William John Thoms megfogalmazza az új tudomány nevét, melyet a Folk = nép, Lore = ismeret szavakból alkot s amelyet Heinrich Riehl később Volkskunde névvel népszerűsít, hogy általánossá legyen a népismeret vagy népisme tudománya egész Európában.

Induljunk el ezen az utóbbi csapáson.

A népismeret Thoms és Riehl előtt jobbra optimista primitív-rajongásban jelentkezik. Ortutay Gyula, a jeles magyar társadalomkutató, »A magyar népismeret« bevezetőjében röviden, de kifejezően jellemzi ezt a korszakot. Rousseau közismert felfogásában a primitív »természeti népek« képviselik az emberiség romlatlan boldog állapotát, az európai civilizáció csak romboló hatású volt, s ezért szükséges a »viszszaterés'. A XVIII. század jellemző szimbólikus alakja a Vadember, ki időnként fel-emeli szavát az európai kultúra »életellenessége« láttán. Romantikus népszemlélet ez, mely csak lassacskán nyer tudományos köntözt. Egyelőre csak irodalmi értékű. Percy angol balladagyűjtése, az ossziánizmus divata, Herder elmélete és a Grimm testvérek munkássága a népiesség áradatát indítja el. Előbb a népdal kerül felszínre, aztán néhány népies vers válik közismertté, majd megszületik a népiesség. A néppel foglalkozó

tudomány, a néprajz, ezzel párhuzamosan egész Európában jelentős lépéseket tehet és tesz is. Egyelőre azonban csak a népi kultúra tárgyi értékeit figyeli és gyűjti, a tudósok leírják a parasztember házat, eszközeit, gazdasági műveleteit, rögzítik a nép szellemi kincseit, szokásait, hiedelmeit, babonáit, tudományát, irodalmát és dalait, de a társadalmi alapkérdések még nem kerülnek hangsúlyosan előtérbe.

A népről és a nemzeti társadalomról szóló ismereteinknek társadalmi adatokkal való gazdagodását a monográfikus kutatásoknak köszönhetjük. Itt a magyar társadalomtudományi irodalomban is közismert Le Play munkássága az egyik alapkő.

Le Play-t, mint bányagazgatót, elsősorban az ipari munkásság helyzete érdekelte, de mivel az ipari munkásság javarészt a falvakból kivándoroltak alkotják, vizsgálódását a földművesnép életviszonyaira is kiterjesztette, s hogy összehasonlításokat tehessen, több országot beutazott. Első útja Németországba vezet, hol kétszáz nap alatt hatezernyolcszáz kilométernyi útvonalat járt be gyalog, felkereste nemcsak a Rajna-mellék és Észak-Németország összes gyárait és bányáit, hanem megfigyelte a népi életet és a társadalmi szervezetet is. A német munkásnép életének látása további tervekre sarkalta. Életének utolsó művében, a sok önvallomást tartalmazó Constitution Essentielle de l'Humanité-ben az 1830-as forradalmi időkről emlékezve, így ír: »Az igazság iránt való közöny megbocsáthatatlan lett volna oly időben, mikor a

Mindazok az európai tájak, ahol Le Play társadalomkutatást végzett

tévedés fajunkra annyi csapást rászabadított. Elhatároztam tehát, hogy a bajok orvos-
ságát fogom kutatni, miközben mesterségemet tanulom. Hol fogom ezt az orvosságot
megtalálni, még nem tudom; de tapasztalván e téren az előítéletek meddőségét, egy
lényeges pontra nézve már megállapodtam: arra t. i., hogy a társadalomtudomány
terén épűgy, mint a fém tudomány terén az igazság birtokában csak akkor fogom
magamat hinni, ha már meggyőződéseim a tények megfigyelésére fog támaszkodni.«
1830-ban éppen ezért fogadalmat tett, hogy minden évben egy félétet társadalmi
tanulmányútra fordít. 1831 és 1848 között valóban Európa legtöbb országát, néme-
lyiket többször is, beutazta. Szerencséjére igen sok kiküldetésben volt része, de élt is
az alkalommal. Miként írják: egyszer a biscayai halász bárkájában találjuk, majd a
nomád baskir børsátora alatt tanyászik, majd a Káspi-tengermellék térségein a pász-
torokkal kóborol, majd a wallei kovácsok, majd a német gyárosok, majd a gazdag
svéd birtokosok otthonában lakik, – és mindenütt tudakolva tanul. Összegyűjtött
anyagát 1854-ben, 25 évi utazás és megfigyelés után, kiadja *Ouvriers européens* c.
munkájában. A hatkötetes mű harminchat fejezetre tagolódik, címük utalás arra
a közel harminc európai tájra, amelynek munkásnépét a szerző megfigyelte. A fél-
nomád baskirok, az oremburgi és az Oka-menti orosz jobbágyok, majd az Ural-
vidéki kovács és ács életképe tárul elénk az első íveken. Oroszországból a skandináv
félszigetre térünk át: a híres Dannemorába és Buskerud tájaira, a vasmunkások közé.
Magyarországon is megfordul s itt a föld művelői érdeklik elsősorban: a *Tisza menti
jobbágy* c. fejezet az 1846. évi gyűjtés alapján Hatvan mezőváros leírását adja. Selme-
cen a vasöntők közt tölti napjait, Bécsben az asztalos életét figyeli, Karintiában a
szénégetőét, míg Krajnában és a hannoveri Hartzon a bányász monográfiáján dol-
gozik. A nyugati államok sorában első helyen a Rajna-vidék áll: a hundoruckei vas-
öntővel, a solingeni fegyverkováccsal, a rhini takáccsal ismerkedünk meg, majd a
genfi órásnak két típusát mutatja be. Itt egy kis kitérés az ibériai félszigetre, hogy
az ó-kasztilliai majoros és a spanyol-galiciai bányász képét rajzolhassa meg, s aztán
Angliába megy, hol londoni és vidéki kisiparosok életadatait gyűjti. A kalandozások
után végül is hazatér s az utolsó tizenegy fejezetben nyolc franciaországi táj munkás-
népének élete elevenedik meg.

Le Play módszerének alappillére a család. A boldogulás és az összhang, a hanyatlás
és a meghasonlás társadalmi tüneteit ugyan az egész társadalom tükrözi, azonban
megfigyelésük a legtökéletesebben a családban sikerül, hiszen a család az igazi társa-
dalmi egység. Néhány jól megválasztott földműves és iparos család tanulmányozása
– hangsúlyozza – az egész nép életéről pontos fogalmat ad, ha ezeket az adatokat
kiegészítjük az általános viszonyok megfigyelésével s meghallgatjuk a társadalmi
tekintélyek véleményét is. »Miután a munkást, kit a helyi monográfia tárgyául ki-
szemeltem, – írja egy helyt – műhelyében tanulmányoztam, apródonkint megfigyel-
tem családját is, tevékenysége minden részletével együtt. Ezek az elemek és körülmé-
nyek rendszeren a következő sorrendben tárultak eléem: 1. a családtagok; 2. az a szám-
talanféle ipar, melyhez folyamodnak, hogy a hivatásos munka által szolgáltatott
megélhetési eszközöket kiegészítsék; 3. a családi kör szokásai; 4. a tűzhely története;

5. végre amaz erkölcsök és intézmények, melyek a példának vett család anyagi és erkölcsi jóllétét biztosítják. Az illető ország társadalmi szervezete felől való tudakozódás közben pedig a következőket tudakoltam: 1. ama kötelékeket, melyek a különféle munkásokat egymáshoz fűzik; 2. a munkások viszonyát munkaadójukkal s családjukkal szemben s ama kötelékeket, melyek a műhely személyzetét az ország népéhez fűzik; 3. a helybeli nép főtípusait; 4. végre az általános felfogást, a közerkölcsöt és a hagyományos szokásokat.»

*

Ha módunkban állna részletesebben elmélyedni a mult század társadalomkutató irodalmának taglalásába, nem volna nehéz lépésről lépésre rámutatnunk a társadalmi kérdések vizsgálatának módszerbeli fejlődésére. A század elején még csak sejtések uralkodnak. Intuitív irodalmi kísérletek, utópikus társadalmi írások, forradalmárok izgató röpiratai jelzik, hogy a társadalom kérdéseinek előtérbe nyomulása folyamatban van. A század második felében már könyvek és folyóiratok közölnek tudományos ellenőrzött anyagot, a század vége felé pedig a kártékony természettudományos sallangok is lassacskán lemaradnak. Az ember – a tudósok vizsgálódásában – már nemcsak állat, hanem ember, melynek különvaló világa és külön törvényei vannak: a társadalmi törvények. Zola kijelentése, hogy ő csak a barmot keresi és csak a barmot látja az emberben, nem több a Lombrosoval kortárs naturálista nagyképűségénél, mert már a század végén az ilyfajta kijelentés nem időszerű. Az ember társadalmának rajza ekkor már nem »természetrajz«, hanem »társadalomrajz«. A társadalomkutatás eredményeit összefoglaló társadalomrajzok irodalma mind konkrétebb és igazabb lesz, hatalmas ugrásokkal közelíti meg azt a tudományos szintet amely lehetővé teszi nemsokára a modern társadalomtudománynak kialakulását, *Durkheim*, *Tönnies* és *Giddings* mult század végén jelentkező nagyszabású munkásságát, de lehetővé teszi, hogy századunkban a társadalmi valóságot feltáró tevékenység is rendszeresen és alaposan kiépülhessen.

Ma a társadalomkutatásnak különösképen három irányzata közismert: egyik az amerikai rural-sociology, másik a német szociográfia, a harmadik pedig a román monográfikus szociológia.

Az *amerikai társadalomkutatás* kezdeményezői maguk az Egyesült Államok elnökei. Rooseveltt, az idősebb, 1908-ban bizottságot alakít a vidéki élet kutatására, majd Wilson elnök a földművelésügyi minisztérium keretében a farmlakosságot és a falusi népességet figyelő és szemmel tartó ügyosztályt állít fel. Ugyanekkor megindul a nevelésügy ily természetű reformja s 1925-ben már ötszáz intézmény népszerűsíti az időközben széles irodalommal gazdagodó rural-sociology-t. 1929-ben pedig Hoover elnök nagyszabású kutató testületet létesít az amerikai társadalom törekvéseinek és irányulásának feltárására; az eredmény az 1933-ban másfélezer lapon megjelent hatalmas társadalomtudományi antológia, mely harminc tanulmányban adja a mai Egyesült Államok leírását.

Méreteiben és nagyvonalúságában az amerikai kísérlettel vetekedik *Gusti iskolájá-*

nak falukutatása. Jellegükben azonban nagy különbség van. A rural-sociology, mondhatnánk, állami intézmény, nemcsak azért, mert az elnökök kezdeményezték és szorgalmazták, hanem mert eredményeit figyelembe is veszik. Gustiék még eddig nem értek el, de kétségkívül útban vannak: ha az eddigi kiszállások eredményeit a tervbevett nagy összefoglaló művekben kiadják, hatással kell lenniök az államra is.

A *német társadalomkutatás* ezzel szemben teljesen magánkezdeményezésű, tisztán tudományos törekvés, elsősorban von Wiese tanár irányítása mellett.

A *magyar társadalomkutatás* most van kialakulóban. Bár szintén évszázados, gazdag multra tekint vissza, de még nem sikerült teljes mértékben önállósulnia. Az utak azonban épülnek. Széchenyi tanítását, mely az önismeretet hirdeti, mind többen hangoztatják; sokszor, mind többször utalunk a kezdeményezőkre: Tessedik Sámuelre és Berzeviczy Gergelyre, s meg-megemlékezünk a lelkes Bél Mátyásról, ki négy kötetben adta Magyarország leírását. De példaként áll előttünk Keleti Károly s Fényes Elek is, a magyar statisztika úttörői, meg a Gazdaszövetséget alapító Károlyi Sándor, ki Le Play-ért lelkesedik s szorgalmazza a francia társadalomkutató L'Organisation du travail c. munkájának magyar nyelven való kiadását. Egy évszázados a magyar társadalomkutatás is s bár sokszor célzatos és csak politikai ingereket kiszolgáló, de mégis Széchenyi »önismeret«-ének hagyományt építő s a válságos korszakokban, mint a mai is, a magyar nép problémáit bolygató.

NEHÁNY SZÓ A TÁRSADALOMKUTATÁSRÓL*

1.

A mostanában megjelent magyar társadalomrajzokkal kapcsolatosan mondják: lám-lám, milyen divatosá lőn ez a szociográfia. Egyike azonban az emlegetett társadalomrajzoknak azzal kezd, hogy „a tervszerű és eredményes társadalomnevelésnek és társadalom politikának, de általában a társadalomvezetésnek a határozottan kialakult és a tárgyi igazságra épült valóságsszemlélet a föltétele” s „ennek megszerzése csakis módszeres, a részletekre kiterjedő, mind az analízist, mind a szintézist magában foglaló, elszántan tudományos kutatómunka útján lehetséges”. Vajjon igaza van a társadalomkutatónak? nemcsak merő hivalkodás, fontoskodás, esetleg önáltatás ez a jól megfogalmazott s tetszetős program? Mert hiszen még azt is emlegetik, hogy csupán fiatalos hév az, ami falura s külvárosokba hajt némely fiatalokat. A társadalomrajz nem is komoly tudomány – mondják. Pedig...

2.

...Ha számot vetünk a Folklor és a hasonértelmű Volkskunde kezdeteivel (William John Thoms és Heinrich Riehl), azt látjuk, hogy a népismeret, mint tudomány, már a múlt század közepén művelőkre talál. De a szociológiailag is jelentős társadalomkutatás sem mai, hiszen még a szabadságharc előtt, 1846-ban, jár Magyarországon európai és ázsiai körútjában *Le Play*, a francia bányaaigazgató-közigazgász, hogy készüljön nagy munkájába a dunamedencei népek élettanulmányát is beiktassa. Alapvető műve, az „Ouvriers européens” nemsokára, 1855-ben, jelenik meg (benne Hatvan község szociográfiája „tiszamenti jobbágy” c. külön fejezetként) s ezzel *Le Play* a „La Science Sociale” c. folyóirat körül kialakuló s Henri de Trouville és Edmond Demolins fejlesztette társadalomkutató iskolának első mestere lesz. A németeknél pedig ezeitől a statisztika tudományából nő ki az irányzat, mely később *Ferdinand Tönnies*-szel a szociográfiába torkollik (Statistik u. Soziographie, Allgemeines statistische Archiv, 1929). A szó maga: szociográfia – a holland Steinmetz alkotása, ki Corpus Documetorumként ez alatt pusztán társadalmi anyaggyűjtést értett, leírást, semmi mást (Die Soziographie in der Reihe der Geisteswissenschaften, Archiv für

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1936. októberi számában.

Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie, 1913; magyarul: A szociográfia helye a szellemi tudományok sorában, Huszadik Század, 1913). Tönnies a fogalmat bővíti, megkülönböztetvén az elméleti társadalomtudományt, a társadalomleírás tudományát és az alkalmazott társadalomtudományt, akár a mi Heller Farkasunk, ki világosan fejtegeti, hogy „a sociográfia állapítja meg mintegy a diagnózist, az elmélet nyújtja mintegy a társadalomanatómiai ismereteket, míg az alkalmazott sociológia a terapeutikára vonatkozólag ad útbaigazítást, de ezt csak akkor teheti, ha alapos diagnózisra építhet”. (A sociológia feladatai, Társadalomtudomány, 1925, 1. sz.)

Ezzel tehát a társadalomleírás a társadalomtudományban szükséges helyet talált: az elméleti, elvont társadalomtudomány és a társadalompolitikát irányító, alkalmazott, gyakorlati társadalomtudomány alapvetőjeként, mint empirikus, megismerő társadalomkutatás. Módszere: Le Play iskolájában a monográfia, Tönniesnél inkább a statisztikai felmérés. S a módszeres értekezletekből kiviláglik, hogy a tudósok ennek az új tudománynak messzemenő szerepet és jelentőséget kívánnak biztosítani az állam- és társadalomvezetésben is, amire viszont az Egyesült Államok alkot példát. Th. Rooseveltnél 1908-ban megalkotja a „Countrylife Commission”-t a falusi nép életkörülményeinek a kutatására, W. Wilson elnök pedig a Department of Agriculture mellett a „Division of Farm Population and Rural-Life” alakulatokat. Eredményként megjegyezhetjük, hogy 1925-ben 500 intézmény, és pedig 34 állami egyetem és kollégium, 201 magánegyetem és kollégium, 19 falusi kollégium, 39 hittudományi főiskola, 134 tanítóképző és tehnikai iskola és 74 u. n. Country-Schools népszerűsíti az u. n. *Rural-Sociology*-t. 1929-ben pedig Hoover elnök nagyszabású kezdeményére az Egyesült Államok legjelentősebb tudósaiból kutatótestület létesült az amerikai társadalom törekvéseinek és irányulásának feltárására s az eredmény: a néhány évvel előbb megjelent másfél ezer lapos „Recent Social Trends in the United States”, ez a 30 tanulmányból álló társadalomtudományi antológia, a mai Egyesült Államok leírása.

A kíváncsiságból így lassacskán valóság lesz. A társadalomtudományra kezd figyelni a közélet. Nem divat ez, hanem szükségesség, belátás. A statisztikai intézetek nélkülözhetetlenek a modern társadalmi életben, de azután a közegészségügyi intézetek laboratóriumai irányítják a biopolitikát, a közgazdaság tudós művelői bele-szólnak a gazdasági élet tülekedésébe, a néplélektan kutatásának eredményei a művelődéspolitikától a népszervezés gyakorlatáig mindenütt éreztetik hatásukat, a társadalom struktúra-változásának felmérése reformokat készít elő, a népi műveltség és az elrejtett életről történeti hagyományok megismerése műveltségváltást ígér, s mindezzel a társadalmi tudományok hosszú sorából csak a társadalmi orvostudomány, a közgazdaság, a néplélektan, a társadalomkutatás és a néprajz mindinkább tekintélyesedő szerepét említettük.

A közel két évtizedes vajudás után a tudományosan elvont okoskodások s a gyakorlati politika kezdeményei természetesen megérlelték a helyzetet arra is, hogy a kísérletek eredményeképp tisztáztassék a vitatott társadalomtudomány tudomány-jellege s a társadalompolitikával való kapcsolata is. Van-e külön létezési lehetősége az *elvont* társadalomtudománynak, a *leíró* társadalomtudománynak és az *alkalmazott, politikai* társadalomtudománynak. *H. Freyer* lipcsei és *D. Gusti* bucurești-i társadalomtudósok adják meg a választ, amikor a *valóságtudomány* álláspontjára helyezkednek. *Gusti* tételei a következők: 1. a társadalomtudománynak le kell szállnia az elvont síkról a társadalmi valóság közvetlen szemléletéig, mert egyetlen tudomány sem érdemli meg a nevét, ha nem képes számot adni a tárgyául választott valóságról; 2. a társadalmi valóság részletekre kiterjedő tanulmányozása viszont az íróasztal mellől és a könyvtár segítségével teljesen lehetetlen, csakis a helyszínén és kizárólagosan a monográfiai kutatás eszközeivel valósítható meg (*Sociologia monografică, știință a realității sociale*, Institutul Social Român, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria A.: Studii și Contribuții, 1). Így a *sociologia monografică* (*Gusti*) *Freyer* felfogásával összhangzóan (*Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*) tagadja a szobatudós-elmélkedés tudományjellegét s a társadalomtudományt a társadalomnak, mint valóságnak, tudományává teszi s bár az alkalmazott társadalomtudományt, mint társadalompolitikát, akárcsak a társadalmi erkölctant, szoros összefüggésben látja a társadalomtudományával, de azért határozottan megkülönbözteti a gyakorlatot és az irányulást – a megismeréstől. Mintha Széchenyit hallanánk: csak az „önismeret” és a „változásnak csak jobb emberek által gyakorolt szelleme” képes nemzetépítésre. Az önismeret természetesen társadalomkutatást jelent, a változásnak csak jobb emberek által gyakorolt szelleme pedig erkölcsi alappal rendelkező társadalompolitikát takar. De Széchenyi szerint is az önismeret a „főtudomány”.

Ne gondoljuk azonban, hogy Széchenyit csak véletlenül emlegetjük. A magyar társadalomkutatás – ha más formában is, mint ahogy azt ma művelik – de Széchenyi idejében kezdődik. Széchenyi társadalomelmélete, mely az önismeretből indul ki, hogy az önismeretre épülő önkritika bátor megalkotásával eljusson a reform kívánalmáig, sőt az egyedül helyes és a magyar viszonyokra alkalmazható módjáig, ma sem elavult, alkalmoszerű és követőkre vár. Követőkre vár épűgy, mint a XVIII. századvég és reform-korszak önismeretet szolgáló „társadalomkutatása”. Tessedik Sámuelre gondolunk és Berzeviczy Gergelyre, sőt még előbb a lelkes Bél Mátyásra, ki négy kötetben alkotja meg Magyarország leírását. De emlékezőnk Keleti Károlyra is, ki a magyar statisztikai tudomány alapvetője s a Gazdaszövetséget megalkotó Károlyi Sándorra is, ki megismeri Le Play módszerét és sürgeti „A munkáviszonyok reformja” kiadását (a Le Play egyik művének magyar fordítása, megjelent 1903-ban).

Egy évszázados a magyar társadalomkutatás s bár néha naiv és tudománytalan és sokszor célzatos és csak politikai ingereket kiszolgáló, de mégis Széchenyi „önismeret”-ének hagyományt építő s a válságos korszakokban, mint a mai is, a magyar nép problémáit bolygató. Ezt az érdemét – minden hamis hang, minden hivatalos és nem hivatalos nyesegetés ellenére sem lehet letagadni. A társadalomkutatók néha, igen, politikai divatokat szolgáltak ki, – mind a konzervatív mezőgazdasági szakértők, mind a Galilei-Kör ifjú liberálisai, – de a magyar társadalomkutatás sohasem tekinthető csak divatnak, mert *a magyar népi élet bolygatása a magyar életfenntartás szükséges mozdulata.*

Akárcsak az a három könyv, amelynek megjelenése időszerűvé teszi mindennek emlegetését. Nehány hónapja ugyanis, – aki hozzájut, – elolvassa *Illyés Gyula* remek munkáját, a „Puszták népé”-t, meg a fiatal társadalomkutatónak, *Szabó Zoltánnak*, segélykiáltását „A tardi helyzet”-ről, a türelmesebbek nem hagyják ki a sorból a *Pro Christo Diákok Háza* tiz falukutatójának társadalomrajzát sem, hogy megismerjék Kemsét, ezt „az elsüllyedt falut a Dunántúlon”.¹ A három könyv ugyan három világ szószólója, mégis egyetlen magyar életfenntartó mozdulat. Mert a rácegresi „puszta” Tolnamegyében, Tard, a matyó falu, Borsodban s az ormánsági Kemse Baranyában – tájban bár különbözők, s talán életformában is, de abban, hogy dunántúliak² s egyként tükrözik a latifundiumok árnyékában és jóvoltából elesett magyar népet, azonosak, sorsképletük egy. Nehezen is tudjuk szétválasztani az emlékezetben maradt mondatokat. Rácegresen az uradalmi béresek között, Tardon a „summások” soraiban s Kemsén ugyanaz a törvény érvényesül: a dunántúlinak földjét haszonleső nagybirtokos réteg birja évezredes hagyatékként, miért is a magyar nép szolgaságra szorul s szegénységre, hogy meghunyászkodásában elveszítse önmagába vetett hitét s egykézésében fajtáját.

E három könyv, nyilvánvaló, hogy a magyar önismeret szolgálatáért és nem divatból jelent meg. Szabó Zoltán könyvének aktacsomót ábrázol a rajz. Az aktacsomón írás: *Az illetékesekhez – jelentése Szabó Zoltán budapesti lakosnak a tardi helyzet ügyében.* Aztán vörös és erélyes átírás: *sürgősen elintézendő!* A könyv maga azonban irodalmi eszközökkel egy falu életrajza és nem lázító irat. De Széchenyinek igaza volt abban, hogyha ki-ki ismerné magamagát, elégedetlenné lenne. Ki megismeri a rácegresi béresek életét, hogy az uradalmi kastély kerítése mellett „a dohányzás élvezete nélkül kellett elhaladniok”, vagy a tardi helyzetet, hol a szántóföld fele a Coburg hitbizományé s ez a baj, vagy a kemseit, hol jóformán semmi sincs, mert a pap 2,58, a posta és vasút 3,32, a jegyző 7,44, a körorvos, körállatorvos, gyógyszer-tár 10,80, a kórház 35,89 km.-nyire van, – annak elégedetlenné kell lennie, annak

¹ *Illyés Gyula*: Puszták népe, Nyugat kiadás; *Szabó Zoltán*: A tardi helyzet, Cserépfalvi kiadása, Szolgálat és Írás Munkatársaságának könyvei; *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*. Kemse község élete. Írták: Elek Péter, Gunda Béla, Hilscher Zoltán, Horváth Sándor, Karsay Gyula, Kerényi György, Koczogh Ákos, Kovács Imre, Pócsy Ferenc, Torbágyi László, a Pro Christo Diákok Háza Falukutató Munkaközösségének tagjai. Sylvester kiadás.

² (Az anyanemzettől elszigetelt Venczel József tévedése – Sz. A. B.)

ellenére, hogy az írók egy sorban sem mondanak többet, mint amit láttak, hallottak és átéltek. De talán ép ez a szörnyű, mert látták, hallották és átérték népünk külön fajtájának, az elesett dunántúlinak napjait. Nem hivatalos jelentés ez, hanem tárgyilagos megírása annak, ami van. A magyar társadalomrajz ezzel megértette Széchenyi kívánalmát.

5.

Azt írja Szabó Zoltán egy helyt: „Nem ismerni a helyzetet: ma a nemzet és a magyarság elleni legnagyobb bűnök egyike és ebben a bűnben mindnyájan részesek vagyunk. Nem cselekedni a megismerés után: végzetes következményekkel járhat.” Szabó Zoltánnak, aki Széchenyit idézi, igaza van. A tudomány, melyet könyve megírásával szolgál, lehet, hogy nem kizárólag ezzel a nemzetmentő szándékkal jött létre a külső honokban. De ha Le Play is a munkáskérdés reformját célozza és Tönnies is az alkalmazott társadalomtudományról beszél, ha a finn folklór s a reformer „hangyák” társasága oly jól megfér egymás mellett, s az amerikai Rural-Sociology példa a megismerés és a cselekvés egybekapcsolására, bizonyára akkor a tudomány és a politika jól megfér egymással s nem hirdetnek herezist – még a tudomány szempontjából sem – a tárgyilagos Pro Christo-beliek, mondván: „Csekélyre értékelnénk a társadalomkutató munkát, ha *csupán gyakorlati szempontból* tartanánk jelentősnek, de mégis azt gondoljuk, hogy ennek az örök és egyetemes, beláthatatlanul sok kincset ígérő feladat elvégzésének válságos napjainkban *ez* lenne a legértékesebb aktuális terméke”. Nekik van igazuk s nem azoknak, akik divatnak s faluhóbortnak minősítik a kellemetlen helyzetfeltárásokat, lévén „sürgősen elintézendő”.

Szabó Zoltán első mondata azonban a megismerést illetően külön megfontolást is igényel. *Az önismeret hiánya* – mondja – *a legnagyobb magyar bűn*. S „ebben a bűnben mindnyájan részesek vagyunk”. Mi is: transzilván magyarok. Ő maga cselekedett. Penitenciául könyvet írt „a tardi helyzet”-ről, hogy tudják, hol s mit kell cselekedni. De nálunk, bizony, a megismerés gondolata is lassan nyílik. Pedig nekünk is van Tardunk, ha nem is ép olyan, mint a borsodi matyó község, de Tard annyiban, hogy a szűkös határban már nem fér a nép s kivirágzik a vágy: kilépni a paraszti élet formáiból. Pusztáink nincsenek, de nem a „puszták népe” sorsát éli-e a félszázezernél több Ókirályságba szakadt székely cseléd, napszámos és kallódó munkás; ország-részünkben pedig nem egy szórvány-Kemse halódik. S mivel a politikai célszerűségtől s a jól tagolt és szervezett társadalomvezetéstől mi is távol állunk, bizony nem volna kár, hogyha valamelyikünk egy transzilván „tardi helyzet”-ben felmondaná a kisebbségi leckét, s akadna író is a székely falu életrajzának tárgyilagos megírására, és végül ha a sok szóbeszéd után előállna tíz fiatal ember s együttes munkájukkal megvetnék alapját a transzilván magyar társadalomkutatásnak.

*

Divat-e a társadalomkutatás? Ismételjük Széchenyivel: az önismeret „kiki főtudománya”.

—— II. ——

A NEMZEDÉKI KÉRDÉS

HATÁRNEMZEDÉK: ERDÉLYI MAGYAR HÚSZÉVESEK *

Ez az írás, mely az erdélyi magyar húszévesek vonzó és távlatokat nyitó nemzedék-nevét teszi élre, nem tesz mást, minthogy a lelkiismeretvizsgálat és nemzedékszemle alapján egybefoglalja mindazokat az eredőket, körülményeket és következtetéseket, amelyek külön egyéniségként határozzák meg Erdély magyar húszéveseit. S már itt a bevezetőben leszögezzük, hogy az önismeret és az őszinteség arra köteleznek, hogy kertelés nélkül utasítsuk el magunktól a csodavárók illúzióját. Mert mi tudjuk, mi, akik szervezetünkben a háborus gyermekkor bacillusait hordozzuk, mi, akik tudásunkban és neveltetésünkben az évről-évre változó, szertelen iskolai tanrendek hiányairól tanuskodunk, mi, akiknek főiskolás élete épp a gazdasági válság mélypontjára esett, mi tudjuk, hogy mit ad és mit adhat Erdélynek a húszéves nemzedék.

Szempontjaink világosak s ama központi gondolat körül jegecesednek ki, hogy *a változásra ítélt s meg is változott erdélyi magyar körülmények első nemzedéke* vagyunk.

AZ ÖNÉRTÉKÉBEN KISHITŰ NEMZEDÉK

Mindenekelőtt nemzedékünk nemzetiségi öntudatát elemezzük. Megállapításunk: *a húszéves erdélyi magyarban az egyetemes magyarság tudata elhalványult*. Természetes folyamat eredményeként fogjuk fel ezt. Negatív és pozitív eredőit világosan látjuk.

1. E nemzedék a középeurópai magyarság közjogi egységében, a magyar államban, nem élt tudatos életet s ebből kifolyólag sohasem volt élménye az önmagában feltétlenül bízó, sokban imperiális magyarság.

2. E nemzedék nemzetiségi környezete öntudatraébredése óta a legyengült, függő helyzetben levő, „kisebbségben” maradt erdélyi magyarság s így élménye is csak részmagyarságra, ijedten kapkodó, bizonytalan jog- és kulturküzdelemben önmagát emésztő nemzetrészeire korlátozódott.

Az egyetemes magyarság szemlélete így természetszerűleg szűkült és halványult. A magabizó középeurópai magyar gyermeke az új környezetben maga is gyengévé, ijedtté lett. Ki hibáztatható ezért? Az apák életének anyagi bizonytalansága, a ma-

* Megjelent a Hítel 1935. 1. számában.

gyarság mellőztetése, az iskola megváltozott szelleme s színvonal-súlyedése hozta magával az akkor kora gyermekségében s nyíló ifjúságában szemlélődő új nemzedék lelkialkatának ily megváltozását. *A magabizás helyett a csökkentértékűség tudata lett e nemzedék jellemző vonása.* S lehetne-e más, amikor az iskolában anyanyelve nem fontos, népe multjáról keveset hall, a magyar szellemiség – főleg az irodalomban – nem lesz feltétlen élményévé. A magyar szellemi élet ismerete másodsorba kerül, a tudás és az ismeretanyag jóformán csak a román tárgyaknál fontos. De sem itt, sem ott nem lesz átélt valóság a kulturából. Bekövetkezik a műveltségben a mindig veszedelmes felületesség. Idegenhangzású mondatokba gyömöszölt silány magyar szavak, élménynélküli történet- és irodalomszemlélet, magyar vonatkozásban – kevés kivétellel – teljes műveletlenség a legkinzóbb jelenségei ennek a műveltségbeli felületességnek.

A NÉPI SZEMLÉLET POZITIVUMA

A húszévesek nemzedéke azonban nemcsak negatívum. A nemzedék *népi szemléletből táplálkozó új szociális élményvilága* – mely kialakulásában a harmincas évek szociális feszültségére s az utóbbi esztendőkből megindított erdélyi népnevelési mozgalmakra vezethető vissza – határozottan pozitív jellegű. A félrevezetett, vagy egyáltalán nem vezetett, a gazdasági összeomlás és a kulturanélküliség fenyegette erdélyi magyar nép – e szemlélet középpontja:

1. Látják a széthullott nemzet vízióján túl az erdélyi magyarság különváló népi egységét, melynek sajátos belső szükségletei és erőforrásai vannak: hitélet s az egyházak; műveltség s a felekezeti oktatás; mezőgazdaság, ipar, kereskedelem s a szövetkezeti mozgalom.

2. De látják azt is, hogy a népi egység feltétele az egységes irányulás, a szükségletek és erőforrások egységes összhangja, a vezetés tervszerűsége; tehát a vezetők, a népvezetők kérdésén áll vagy bukik a népegység megtartása és továbbfejlesztése.

Világos gondolatmenet ez s természetes, hogy a zúgó szociális jelszavak túlfűtöttségében a húszéves nemzedék önként csatlakozott *a népvezetés gondolatához.* Hiszen a jelszavas „falumunka” érzelmi alapokra ráépített népi szemléletén nevelkedett s a harmincas évek világnézeti harcaiban abban is öntudatosult, hogy saját élete elhelyezkedési lehetőségeinél fogva feltétlenül a népközösséghez kapcsolt. Eggyel azonban nem számolt, hogy a népvezetés a műveltek, a tanultak, a rákészültek hivatása.

JELSZÓ: TÖBB MŰVELTSÉGET!

A mai húszévesek annyi törést szenvedett életében ez a műveletlenségre való rádöbbenés jelenti a legnagyobb törést. A beismerés: hogy a nemzedék csökkentértékűségének érzése a műveltségbeli felületességből fakad s pozitív jellegű népi szemlélete is

a kiművelt emberfők hiányán szenved hajótörést – roppant erővel rombolta le a „falumunka”, a világnézeti mozgalmak s a népvezetési jelszavak minden illuzióját. S 1934-ben, amikor a nemzedék jelentkezik, pőréen áll a probléma: a húszéves nemzedék vagy tanul és színvonalra törekszik a műveltségben, vagy önerejének hiánya folytán kiesik a magyar nemzedéktörténelem vonalából.

S ha most idézzük azokat a főiskolás mozgalmakat, melyek ezévben az önképzést és a lelki elmélyülést irták zászlójukra, akkor megnyugvással szögezhetjük le, hogy a húszéves nemzedék műveletlenségét megállapító kritikai állásponttal szemben a nemzedék felelősei cselekedetekben is meg tudták fogalmazni a választ. A kritikai megállapítások a következők: az erdélyi húszéveseknek irodalomszemlélete nincs, irodalmi tudásuk néhány irodalomtörténeti fejezetcimre, néhány sokat emlegetett magyar könyvre korlátozódik, a magyar történelmi multat nem ismerik, a magyar szellemi élettel közösségük nincsen. A válasz ezzel szemben: a főiskolás egyletek önképző mozgalma, az irodalmi és történelmi szemináriumok – s a jelszó: több műveltséget!

A KULTURMAGYARSÁG HITVALLÁSA

Az önérték csökkenésének s a műveltségbeli hiányoknak felismerése s ezeknek a nemzedék életcéljaival, elsősorban a népvezetés gondolatával való összeütközése, a húszéveseknek a *kulturmagyarság* hitvallásában kifejeződő pozitív gondolkörét termeli ki. Álláspont: *a magyar népi egység elsősorban kulturfogalom*. Tehát a széthullott nemzet kulturerőit kell összefogni, az erdélyi magyarság belső műveltségi tényezőit kell összhangzásba hozni az egyetemes magyar kultúrával, le kell rombolni a Szekfü emlegette kulturhatárokat. Középeurópában csak egy magyar kultúra létezik, ha országhatárokkal elválasztott magyar népcsoportok is művelik. A húszéves nemzedék negativumai és pozitív céljai így a kulturmagyarság nagy szintézisében kapcsolódnak össze. S ebben jelent *határnemzedéket* is. A megelőző nemzedékekkel semmi kapcsolata, a Szekfü nevezte „neobarokk” ismeretlen fogalom életében: az úr és a tekintély fogalma elesettségében soha nem képeztek hatóerőt. A népvezetés gondolata viszont új helyzet szemléletet jelent, a kulturmagyarság hitvallása pedig teljesen megkülönbözteti az előző nemzedékektől. A nemzedékek vonulatában határt jelent. Erdély maradék liberális hagyományai is megszűnnek benne.

SZUBJEKTIV, BELSŐ REFORM

A kulturmagyarság, Széchenyi nemzetiségi hitvallása, három irányban jelent hatóerőt az önállóságra törő húszéves nemzedék felfogásában:

a spirituális, lelki elmélyülés,

az erkölcsi állásponttá magasztosuló hivatástudat,

az egyérekre ráépülő társadalmi reform szempontjából. Egyáltalán a kulturmagyar

húszévest nem részletkérdések, hanem egész életproblémák izgatják. A reformkövetés is inkább a *szubjektív, belső reform* vonalában áll, mint a külsőségek hajhászásában.

...Nagy az út idáig. Háborus gyermekkor, a szellemben megváltozó, színvonalában süllyedő iskola, a műveltségi kérdést háttérbe szorító gazdasági válság, a világnézeti harcok, a népvezetés gondolata, a műveletlenségre, belső silányságra való rádöbbenés, a kulturmagyarság hitvallásából fakadó kulturmozgalmak, irodalmi és történelmi tanulmányok, önkritika.

Ma még az önkritika kitermelte új fordulat eredményei beláthatatlanok. A nemzedék tömegeiben nem tulságosan értékes. Érdeklődése is letört, semleges, nehezen ébredő. De mégis valljuk Szekfűvel, hogy „nem illuzió, nem vétkes illuzió: hinni az ifjúságban”.

A Hitel első számának megjelenése után szükségként mutatkozik néhány kérdésnek határozott megválaszolása s ezzel kapcsolatosan a Hitel létrejöttét megmagyarázó legfőbb tételek leszögezése.

I. A Hitelt – amint írtuk és valljuk – nemzedékünk műveltség- és élménybeli hiány-érzete hozta létre. Célunk a hiánypótlás. Tesszük ezt három módon: 1. következetes és tervszerű beosztással hozzuk a mult és a jelen nagy magyar gondolkozóinak írásait s keressük a magyar élet kritikai szemléletének összefüggéseit Zrinyitől napjainkig; 2. eszközeinkhez mérten feldolgozzuk a magyarság minden mai részproblémáját, hogy így az egész magyar életszemlélet szolgálatát, mint végső célt, megvalósíthassuk; 3. keressük európai helyünkön és korunkban a helyes tájékozódást. E munkában szempontjainkat elsősorban nemzedékünk említett hiányérzete, másodsorban az erdélyi magyarság helyzetsszemlélete, harmadsorban pedig a magyarság középeurópai hivatástudata határozza meg. Azt akarjuk, hogy *nemzedékünk a kulturmunkán keresztül tisztázza a népi, a társadalmi és a műveltségi problémák szempontjából kötelességeit*. Még pedig itt: Erdélyben, de úgy, hogy a távlatot legalább Középeurópában lássa.

II. A Hitel tehát elsősorban a húsz és huszonöt év közötti erdélyi nemzedékhez szól, de „korkülönbség nélkül a közös munkára vállalkozók lelki nemzedékéhez” is. Meggyőződésünk ugyanis, hogy az u. n. „húszévesek”, vagyis az a nemzedék, mely a változásra ítélt és meg is változott erdélyi magyar körülmények első nemzedéke, sajátos felelősséget hordoz magában. Az előző nemzedékektől öröklött, főleg társadalmi szemlélete s a hiányérzetből folyó kulturvágya építőerejű szándékot sejtetnek. A Hitel létjogosultsága is itt adódik: felismert céltudattá, cselekvő mozgékonyssággá, pozitív belső tartalommal tenni, alakítani e szándékot: *a több műveltség és a több cselekedet irányába befolyásolni a húszévesek nemzedékét*. A Hitel nem egy szűk kör közlönye, hanem egy nemzedék akaratának a kerete szeretne lenni.

III. A Hitel ezek folytán nem negatívumokon épül, hanem a művelődés és a cselekedetek pozitív szükségletéből táplálkozik. Nem kifelé, hanem befelé irányulnak céljai. *Nem a húszéves nemzedéket akarja a közvélemény előtt bemutatni, hanem közvéleményt akar a húszéves nemzedék s a közös munkára vállalkozók keretén belül*

* Megjelent a Hitel 1935. 2. számában.

alakítani. Közvéleményt, melynek legyen határozott mondanivalója a zúgó kultúrjelszavak és a fel- és letűnő kulturjelenségek világában; közvéleményt, mely egységesen tud nyilatkozni minden esetben, a valóban gyakorlati kulturkérdésektől (pl. népnevelés és népnevelő intelligencia) elkezdve az irodalmi és tudományos élet problémáin keresztül el egészen a gondolkozó, bölcselő ember finom distinkciójáig.

Végül lapunk neve: Hitel – egyszerűen csak hitelt jelent. Úgy, ahogy azt a Tanu *Németh Lászlója* érti és írja: „A vállalkozásokhoz hitel kell. A szellemiekhez még inkább, mint az anyagiakhoz... Ha Széchenyi újra fellépne, megint csak a Hitelt írhatná könyve homlokára, – de most elsősorban *a szellem emberének a szellemi vállalkozásba vetett bizalmát* kellene alatta értenie.”

A Hitel életszemlélete a magyarság létproblémáinak valóságosan megfelelő és a *Széchenyitől* megfogalmazott *konzervatív reformirányzatból* nő ki. Valljuk, miként Széchenyi vallotta, a történeti fejlődés szükségességét: a meglévő viszonyokból lassanként, lépcsőzetesen fejleszthető ki, ami új. „Minden népnek van bizonyos lépcsője, melyen áll s csak ez határozhatja el valódi szükségét, józan kívánságát.” S ehhez kapcsoljuk *Szekfü* két tételét a „nagy magyar út”-ból, a nép és a hagyomány tételét.

Természetes, hogy miként Széchenyi, úgy mi is – egy század múltán utána indult tanítványok – szembetaláljuk magunkat mindazokkal az elvekkel és törekvésekkel, amelyek a konzervatív reformiránnyal nem egyeznek. Ezek közül – mint a legvitatottabbat – most csak a liberálizmust említjük. Szükségesnek tartjuk ugyanis annak leszögezését, hogy amikor liberálizmusról beszélünk, csak nehézséggel tudunk az elvi szabadságeszmére gondolni, melynek humanisztikus gondolatai: a szabadság, a testvériség, az egyenlőség – a legszebb emberi eszmék, Krisztus felejtett elveinek új jelszavakká való magasztosulása. De annál inkább látjuk és éljük a gyakorlati liberálizmus, a szabadossággá silányult szabadságeszme átkát, mely társadalmi és gazdasági életünkben épűgy, mint a szellem síkjain is romboló anarkiát, ádáz harcot hívott életre. De nem tudunk egyetérteni azzal a közömbösséggel sem, mely az u. n. liberálista embert jellemzi. Valljuk továbbá a történetíróval, hogy „liberális társadalmi osztály nincs többé, csak egyes liberálisok, itt-ott néhány elméletileg orientált idealista, kinek az a szerencséje, hogy nem került érintkezésbe a mai, erőszaktól hemzsegő világgal, melyben a tiszta liberálizmus elve szerint élő embernek olyan helyzete volna, mint egy házát vesztett csigának”. Történelemszemléletünk, elsősorban pedig az utolsó száz év szemlélete arra kényszerít, hogy megtegyük ezt a különbséget. *A liberális elmélet a gondolkodás történetében haladás volt, azonban a gyakorlatban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.*

A közvélemény azonban mindezeknek előzetes, határozott leszögezése nélkül is „a szellem emberének a szellemi vállalkozásba vetett bizalmát” fenntartás nélkül megadta a Hitelnek. Sőt az elismerés és biztatás sem hiányzott a megnyilatkozásokból, melyek az „új nemzedék” jöttét jelezték. S itt újrolag megállapítjuk: a Hitel valóban a „nemzedék akaratának kerete” akar lenni.

Legújabbban az Európát szemlélő *Gonzague de Reynold* (Die Tragik Europas, 1935) rajzolja meg az utóbbi félszázad három jellegzetes nemzedékének: a front, a háború és a háború utáni idők nemzedékeinek lélekarcát. Fejtegetésében – nemzedékek analízise ez – hangja csak a harmadik nemzedék ismertetésénél válik biztatóvá. Ez az a nemzedék – írja – melyből ugyan hiányzik a tapasztalati megismerés, de a gondolkodásra, a problémák felfejtésére s egyáltalán a szellemi munkára a megelőző nemzedékeknél is fejlettebb érzékkel rendelkezik. S nem hallgathatja el, hogy a legfiatalabbak előtt a célok is magasabbrendűek.

A Hitel talán sokban igazolja Reynoldot. Annyit elmondhatunk, hogy céljainknak s alaptételeinknek Széchenyihez való visszatérése, Széchenyi konzervatív reformrendszerére való ráépítése ma nemcsak időszerű, de sürgetően szükséges lépés volt. Az önismeret és az önkritika indította *belső reform* – a mi magasabbrendű célunk.

SZÉCHENYI HITVALLÁSÁVAL JELENTKEZNEK A HÚSZÉVESEK *

Kolozsvárt ujév napjára jelent meg a „húszéves” nemzedék félhavi szemléje,
a „HITEL”. Cikkünk ez alkalomból íródott.

Széchenyi István, a legnagyobb és leghivebb magyar ezelőtt száz esztendővel *nagy parlagnak, dudvanótt*, terméketlen parlagnak nevezte a magyar földet s az okra is rámutatott: a magyarok *nagy nemzeti bűnökkel* terheltek: 1. a hiuság és rokonai: az önhittség, önáltatás, öncsalás; 2. a lelkesedés és szalmatűz; 3. a közrestség és 4. végül az irigység és szülöttei: a pártviszály és uralomvágy tartják megszállva a magyar lelkeket. Az eredmény nyilvánvaló: a felsorolt nemzeti bűnök sárba tiporják a nemzeti erényt; a hiuság és az önhittség nem engedik megláttatni a nemzet elmaradottságát, a szalmatűz lelohadásával a beindult kis kezdeményezések is dugába dőlnek, a közrestség a munkanélküli nagy-nagy kényelmet keresi, az irigység végül lerombol minden törekvést, ami mástól indul s más munkájának gyümölcseként jelentkezik. Mi marad tehát? A parlag, a semmiség, a cselekvésnélküliség, a begubózottság, a dudva. Széchenyi mondta ezelőtt száz esztendővel és az igazságot mondta: „*Okoskodásom megállapított tényezője az, hogy a magyar föld mindenben nagy parlag*”.

Nehezére esett Széchenyinek, mint ahogy nekünk is nehezünkre esik leírni e kegyetlen szót: *parlag* s megállapítani a *négy nemzeti bűnt*: a hiuságot, a szalmatűzet, a közrestséget és az irigységet. De Széchenyinek elve (s minden jó magyarok elve is), hogy a valóságot és hibákat nem szabad takargatni, de fel kell fedni, be kell vallani. Mert Széchenyi az önrevízió embere: a nemzet lelkiismeretéhez szólt – a nemzet lélekvizsgálata alapján. Mi hozzánk is szól tehát. 1935 legeslegelején különösképpen.

*

Széchenyi e gondolatmenetének megértésével az új esztendő küszöbén új folyóirat jelent meg Kolozsvárt – „HITEL” címmel. A „Hitel” névvel a szerkesztők – mindannyian a húszéves nemzedékhez tartozók – céljaiknak Széchenyihez kapcsoltaságát hangsúlyozzák. Céljaik egyszerűek és világosak: *keresik a lelki elmélyülést, a kritikai önismeretet s európai helyünkön és korunkban a tájékozódást*. Ahogy a lap első száma kifejezi: *A „Hitel”-t a húszévesek nemzedékének műveltség- és élménybeli hiányérzete hozta létre*”. Tehát hiányt akar pótolni ez a félhavi szemle, melyről az erdélyi magyar sajtó már is a legnagyobb elismeréssel beszél s amelynek első számát e lap olvasóinak

* Megjelent a Csíki Lapok 1935. január 6-i számában.

egyrésze is átlapozhatta. Meg akarja szólaltatni a mult nagy magyar gondolkozóit Zrinyitől Prohászkaig s a magyar szellem élő nagyságait, hogy írásaikon keresztül az új magyar nemzedék keresztény-magyar eszmevilágát adhassa, a munkatársi kör viszont az erdélyi helyzet külön problémáit dolgozza fel. S a szerkesztő társaságnak – fiatal tanárok, főiskolai hallgatók és írók – „nagy a hite, hogy a »Hitel« szándékát és munkatervét szívesen látja minden erdélyi magyar ember”.

*

A „Hitel” megjelenésével erdélyi magyar életünkben új nemzedékként foglalnak helyet a húszévesek. Az új lap egyik cikke szögezi le, hogy „a változásra ítelt és meg is változott erdélyi magyar körülmények első nemzedéke” ez az új nemzedék. Az az évszám tehát, mely kora gyermekségétől fogva az erdélyi magyarság kisebbségi sorsának részese: iskoláit az impérium változás után kezdte, – fiatallá pedig a harmincas évek gazdasági válságában lett. Hányatott életű, letört reménységű, önmagában sem bízó nemzedék ez, ki a nagy háború húszéves évfordulójával ez évben lépett abba a korba, hogy komolyan körültekinthessen – helykereső szemekkel, hivatásvállaló szándékkal.

*

Széchenyi nevével s gondolataival jön, jelentkezik a húszévesek nemzedéke s azért, mert Széchenyi örök aktualitása, hogy olvasása, ismerete őszinteségre, a hibák maradvány nélkül való bevallására indít. S 1935 kezdetén jó magyaroknak – húszéveseknek és korosabbaknak is – van-e másra szükségük, mint az őszinte lelkiismeret vizsgálata és a helyes lélekismeretre? Hiszen e kettőből önként folyik egyrészt a megkezdett jó munkák további jól folytatása, másrészt a bűnbánat, a mellverés..., ha szükség adódik erre is.

*

A „Hitel” húszévesei sem akarnak többet: lelkeket felverni, egymáshoz közel hozni, magyar gondolatokat közvetíteni, fiatal magyaroknak gondolatokat közvetíteni, fiatal magyarokat gondolkodásra, lélekvizsgálatra indítani, cselekedni. Hisszük, hogy a „Hitel” szava nem lesz pusztába kiáltó szó.

ÚJ IDŐSZAK MESGYÉJÉN

Sokszor felvetődik a gondolat, hogy mily kínálókozó és nagyszerű feladatra vállalkozna az, ki közülünk megírná az eltelt idő történetét. A kisebbségi futam útja tizennyolc esztendő s ez a közel két évtized a mi életünkben nem egyszerű folytatása a megelőző időnek, hanem súlyos változások esztendeinek sora: Metamorphosis Transylvaniae. A teljes életváltás következett el: nemcsak az időjárás változott szellemi életünkben, hanem átalakulóban van minden: a talaj, melyre építettünk és az élet, mely az új talajba bocsájtja gyökerzetét s a szokatlan időjárás szeszélyei szerint módosul.

Az erdélyi magyarságnak akkor, amikor átlépte a békeszerződésekben valósággá vált történeti idő határát, tisztában is kellett lennie ezzel: rá, mint kisebbségre, a teljes önrevízió kötelezettsége hárul. Tudta, – mert tudnia kellett, – hogy történelmében katasztrófális változást ért meg. De a metamorphosis kényszerűség volt s a kényszerhelyzet szerencsétlen lélektani állapot: a belátó észszerűség és a lázadó érzelmi erők állandó harcát eredményezte. Az erdélyi magyarság kisebbségi életének szellemtörténete éppen ezért volna hallatlanul érdekes studium, mivel az események rugóit és összefüggéseit is számba venné. A tényleges helyzetből folyó, belátásra kényszerítő reális látásmód és az elmúlt időket idéző, dacosan érzelmi álláspont küzdőtere ez a történeti mezőny. Az eszmevilágban halálos ellenfelek állanak egymással szemben, az egyes emberben is dúl az értelem és az érzelem harca. Előbb a változás dacoló tétlenséget szül, mígnem bebizonyosodik, hogy a román államban a magyarság érdekeinek cselekvő szolgálata nem áll ellentétben a hagyományos nemzeti érzelmekkel, sőt a múlt eredményeinek fenntartása és a népi élet biztosítása a leghatározottabban meg is követelik ezt. Az észszerűség egyénben és közösségben egyaránt győzedelmeskedik s ma már megszokott jelenség, hogy a magyarországi magyar az erdélyiben döbbenve látja a „szalmaláng” kialakását és fanyar racionalistának nevezi őt.

Sokak előtt talán hiú önáltatásnak tetszik, hogy a kisebbségi élet szelleméről – mint fejlődésben lévő valóságról – beszélünk. Annyi adat, annyi érv sorakozik fel előttünk is, amelyek látszólag mind az ellenkezőjét bizonyítják: a nemzeti fegyelem hiánya, az egyéni és intézményi torzsalkodás, a kirívó önzés, a népfölösleg kallódása

* Megjelent – névaláírás nélkül, de stíluselemzés alapján valószínűleg Venczel József tollából – a Hítel 1937. 3. számában.

és mindaz, amit a tárgyilagos bírálókat fölemlegetni szokott. Azonban a szellem alakulásának ténye ennek ellenére sem tagadható. A fejlődés menete nem együtemű minden területen, de kétségtelen, hogy mindaz, ami az utóbbi években történt és ma is történik, más gondolkodásra vall, mint ami azelőtt volt. Új korszak mesgyéjén állunk. Lassanként megismerjük életünk rendszerét, élesen el tudjuk választani a tennivalókat és felfedezzük a szerves együttműködés lehetőségeit; minden területen a teljesség gondolata kezd előtérbe kerülni: oly tervek merülnek fel, amelyek a folyamatban lévő közszellemváltás beteljesülése esetén valóban erős és ellenállhatatlan népszervezetet építhetnek ki. S erre az elmúlt tizennyolc esztendő alatt soha nem is volt ekkora szükség, mint éppen most és az elkövetkező esztendőkből. A politikai élet térségein ugyanis – miként azt többször hangsúlyoztuk – oly változás tanúi vagyunk, amelynek eredményeképpen már nemcsak a nemzetközi paragrafusok, hanem a nemzeti erőviszonyok is latba esnek. A kisebbségi kérdés helyi megoldásának lehetősége tárul elénk s ezzel kapcsolatosan – mint soha eddig – problémává lesz nemzetrésünk társadalmi ereje, gazdasági és közművelődési súlya épúgy, mint a tömegekre épített politika ügyessége. Számolnunk kell azzal, hogy a kisebbségi élet ide s tova tizennyolc éves s éppen ideje, hogy – mint a vele egyidőben, az uralomváltás szakában született kisebbségi magyar – tizennyolc év múltán szellemében érettnék nyilvánítsuk. Nem akarunk élni a hasonlattal, de mégsem bírunk szabadulni tőle. Teljes és igaz értelemben azt olvassuk ki a tényekből, hogy népközösségünk a matura sok örömmel és sok csalódással, bizakodással és zuhanással kísért különleges alkalmát éli. Tervekben és elgondolásokban, itt-ott megkezdett új munkában időszak indul.

A FIATAL NEMZEDÉK HANGRATALÁLÁSA

A szellemtörténet írója valószínűleg nagy örömét lelné abban is, ha a tizennyolc év történelmét nemzedékek szerint külön részletezné. Ezt a fejlődésrajzot ugyanis nemcsak a reális és romantikus látásmódból folyó, egymással szembenálló elgondolások viadala teszi bonyolulttá, ingadozóan egyenetlenné, de kuszálja az a lappangó ellentét is, mely a nemzedékek szemlélete között fennáll. Ha tárgyilagosan vesszük számba azokat a tényezőket, amelyek a kisebbségi élet mindinkább reálisabb felfogását eredményezték és eredményezik, letagadhatatlan, hogy e tényezők között jelentős a fel-törekvő új nemzedék hangratalálása is. Csak a pontos fejlődéselemzés tudná megállapítani azt a szerepet, amelyet az új nemzedék a ma kialakuló kisebbségi életlátás formálásában kapott. Mindenesetre tény az, hogy a harmincas években – a főiskolás mozgalmak szépen kiépülő kereteit örökségképpen maguk mögött hagyván – mind számosabban jelentkeznek „újarcú magyarok” közéletünkben. Tény az is, hogy a nemzedéki kérdés hánytorgatása, az u. n. ifjúsági autonómia jegyében indított függetlenségi mozgalom időszerűségét veszti, mert az öntudatosuló új nemzedék hamarosan belátja, hogy rá nem a terméketlen viták, hanem nemzetpolitikai feladatok várnak. 1933 óta ebben az irányban tart a fejlődés s ha lehet a legutóbbi évek jelensé-

geiből következtetést levonni, úgy önbizalommal állapíthatjuk meg, hogy az új nemzedék, melynek tagjai oly sokszor és annyi öntudattal hirdetik az erdélyi életváltás reális feladatait, maguk is megérték – akárcsak a látásmód, amelyet magukévá tettek.

A kisebbségi életforma csontosodása és az új nemzedék közéleti hangjának férfiasodása között meglepő a párhuzamosság. Anélkül, hogy személyeket és csoportosulásokat emlegetnénk, bátran kijelenthetjük, hogy az új nemzedéknek volt és van érzéke meglátni a szükségleteket, volt és van merészsége körömszakadtig kiállni oly tételek mellett, amelyekben megoldást vélt felfedezni. Nem véletlen, hogy a belső szervezés szükségességének feltárulása és az új nemzedék társadalmi munkát sürgető és vállaló magatartása egyidőben jelentkeznek. A helyzetalakulás mindinkább előtérbe hozza azokat a terveket, amelyeknek képviselői a fiatalság soraiból kerülnek ki. A népi gondolkodás gyakorlati hatása mutatkozik mindenekelőtt. A falu hajdan romantikus emlegetése beitatódott a közvéleménybe s ma már nem nehéz népszerűsíteni azt a nemzetpolitikai elgondolást, amely a népre, mint alapvető társadalmi rétegre támaszkodik, az értelmiségnek nevelő-szervező szerepet szán, az intézmények népi hivatásáról beszél, szóval a kisebbségi demokráciát óhajtja megvalósítani.

Gondviselésszerű a tények alakulása. A külső nyomás és a belső feszültség ellenállhatatlan kényszere folytán a kisebbségi helyzet átértékelése lett feladatunkká, a magunk revíziója, a nemzetélet teljes igényű meglátása. De ugyancsak a körülmények következetes alakulása hajtotta és hajtja az új nemzedéket saját szerepének felismerésére s a nemzetrész társadalmi munkamezeire. Az új feladatok és az új feladatvállalók öntudatosulása összeesik, egyik hordozza a másikat. Különös és sajátos párosulása ez a lelki és élettani megújhodásnak. A föld és a nép problémáinak megértéséből közszellem formálódik, határozott körvonalakban jelentkezik a kisebbségi élet, útban a lelki magyarság. A feladatok nyílt látásából s a nagy nemzetépítő munka vágyából a lelki metamorphosis immár bennünk és körülöttünk alakul. Bennünk és körülöttünk, mert a kisebbségi helyzet nagy pedagógiai erő és tényező, ránevelt a reális látásra, az önismeretre és a bátor kutatásra: feladatokat érlel körülöttünk, de terem bennünk képességet a jelek felismerésére.

A GONDOLAT TESTET ÖLT

Az új feladatok és az új feladatvállalók találkozását az időszerűség kényszere valószínűsíti meg. A „cselekvő ifjúság” cikksorozatát író Tamási Áron épúgy érezte ezt a kényszerűséget, mint a későbbi probléma-felvetők. Tamási szerint az Erdélyi Fiatalok, a „népvalóság” hirdetői és a Hitel új magyarjai képviselik a cselekvő ifjúság három arculatát s bátran kinyilvánítja, hogy e három „csoport” szerepének meghatározásával „az Erdélyi Fiatalok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékelésnek és a »baloldaliak« szociáлизmusának” az összefogását célozza. Tamási Áron, az író, ezzel az idő szavának közvetítője.

A „Cselekvő ifjúság” című cikksorozat körül hosszas vitatkozás indult meg.

Ennek során mindazoknak, akik óhajtvá-óhajtották az új nemzedék egységes képének kialakítását, hamarosan látniok kellett, hogy az összefogást súlyos akadályok nehezítik. A Hitel maga ebben a – hangsúlyozzuk – időszerűtlen vitában, bár teljes mértékben körülötte folyt, részt nem vett, csak később szögezte le a félreértésből keletkezett vádak visszautasítása után álláspontját: „Vitába nem szívesen bocsátkozunk, idő sincs rá, de nem is hasznos a vetélkedés. Annyi az elintézendő kérdésünk, oly széles a munkaterület, hogy mindíg kevesen leszünk munkábaállók. Egytől meg kell őriznünk magunkat: saját szerepünk túlbecsülésétől. Mi mindannyian csak részletmunkások lehetünk. A társadalomátszervezés nagy műve nem egy nemzedék erejéhez méretett, elvégzése nemzedékek következetes igyekvését igényli. Az Erdélyi Fiataloknak, a Hitelnek s más hasonló munkaközösségeknek egy hivatása van: egymást segítve és egymás mellett törekedni a népközösség szolgálatára.”

Ezt a vitát követően egy esztendő mult el s látszólag az 1936 áprilisában lezajlott nyilvános szócsata mit sem eredményezett. A hosszas hallgatás alatt azonban a gondolat és az egység vágya érlelődött a lelkekben. Magyarságunk egyre nehezebb és válságosabb helyzete is siettetette az egymásratalálást. S amikor a Független Ujság „Fiatal magyarok tavaszi találkozója elé” címmel húsvét napján ankétot indított, egymásután tizennyolc fiatal magyar nyilatkozott egyöntetűen az erdélyi magyarság fiatal szellemi csoportjainak találkozása mellett s az összefogást, a közös munka-program kialakítását égető történelmi szükségnek tartották.

A gondolat idővel cselekvéssé testesül. Visszagondoltunk a Hitel szorongva kimondott programjára: „hátha egybeverődésüknek szolgálattévői lehetnénk”, éreztük a fölvetett terv időszerűségét, csak az aggasztott: vajjon lesz-e annyi belátás mindannyiunkban, hogy otthon hagyja azt, ami csak elválasztani képes és hogy csak a jószándékot és a halálos komoly igyekezetet hozza magával, mert hiszen nem világnézeti kérdések hangos vitatása a feladat, hanem kialakítani azt az erdélyi magyar életlátást, megfogalmazni azt az alapvető néhány pontot, melyet minden erdélyi fiatal magyar, akiben nemzeti megmaradásunk akarata él, magáévá tehet.

A tavasz időközben eltelt fejünk felett. Az egybeverődés gondolata azonban vágygyá erősödve mind nagyobb és nagyobb körben hat s a nyári hónapok megbeszélései, tanácskozásai mind valószínűbbé teszik, hogy a megvalósulás közelben van. Augusztus 18-án végre megjelenik „Az erdélyi magyarokhoz” címzett felhívás. A feltűnést keltő iratot Tamási Áron, Nagy István, Dr. Asztalos Sándor, Jordáki Lajos, Petrovay Tibor és Vita Sándor, mint „a Vásárhelyi Találkozó előkészítő bizottsága” jegyzik. A proklamáció egyrészt felvilágosító jellegű, másrészt megadja az erjedésben lévő szellemi mozgalom formáját:

„...eddigi beszélgetésünk alapján odáig jutottunk, hogy valljuk a következőket:

1. Támogatunk és szolgálunk minden olyan törekvést, mely az erdélyi magyarságot tudatossá és erőssé teszi arra, hogy sorsát önmaga irányítsa.

2. Szükségesnek látjuk társadalmunk átfarmálását abból a célból, hogy az erdélyi magyarság egyetemes érdekeinek a síkján az osztályok közötti választófal eltűnjék. A falusi kisbirtokos rétegnek és munkásságnak kell alkotnia azt az erős nemzetiségi testet, melyet a nevelő értelmiséggé átalakult középosztálynak kell szolgálnia.

3. Fel kell ébreszteni és táplálni kell azt az öntudatot, mellyel az erdélyi magyarság sikeresen ellenállhasson minden olyan támadásnak, mely őt nemzeti értékeiben és jogaiban veszélyezteti.

Hisszük, hogy az a magatartás, melyet mindenekelőtt a fenti három pontban foglalt célkitűzések alakítottak ki, elég erős lesz arra, hogy fiatal szellemiségünk legjobb erőit összefogja. Erre a hitünkre támaszkodva tettük meg azt a további lépést, mely az országos jellegű „Vásárhelyi Találkozó”-t szorgalmazza. A találkozó tárgysorozatát is összeállítottuk, még pedig a következőképpen: 1. Az erdélyi magyarság társadalmi alkata és erkölcstana, átalakulásának útjai és képe. 2. Az erdélyi magyar nemzetkisebbség közjogi és nemzetközi jogi helyzete. 3. Az erdélyi magyarság és a román nép együttélésének feltételei és útja. 4. Az iskolai nevelés, az iskolai nevelés reformja, az iskolán kívüli nevelés. 5. Tudomány, irodalom, színház, zene, művészet. 6. Az erdélyi magyar napi és időszakai sajtó háborúutáni működése, mostani állapota és jövő szerepe. 7. A munkás és iparos tömegek nevelése és szerepe. 8. Közgazdasági politikánk. 9. Mezőgazdasági politikánk. 10. Összefoglaló határozat.”

Az előkészítő bizottság, amikor az „erdélyi magyarokhoz” fordult, abban a hitben tette ezt, – miként mondja is, – hogy nevökben szól. Részben nem is volt önáltatás ez a hiedelem. Nincs Erdélyben oly magyar ember, ki nyíltan tagadni merné azt a három pontot, amely a Vásárhelyi Találkozó alapkövéül jelöltetett. Az előkészítő bizottság azonban áltatta is magát, azt híven, hogy a fiatalság körében már oly régóta hangoztatott egyezkedési vágy általános társadalmi kezdemény. Az előkészítőknél s mindazoknak, kiket képviseltek, hamarosan rá kellett döbbsenniük arra, hogy az egység utáni vágyuk súlyos veszedelemben van. Szándékukkal szigeten állanak s indulatosan oly törekvés mozdul, mely zavarni akarja az alakuló rendet s kész, ha kell, körülzárni őket, mint a leprásokat.

Beismerjük: szokatlan dolognak ígérkezett az, amit a mozgalom akart. Lélektanilag teljesen érthető, hogy az újszerű akkor, amikor hallatlan rokonszenvet szül a változást óhajtok sorában, ellenszenvet ébreszt a régivel elégedettek, az ó hívei között. Szóval nem csodálkozunk, hogy mérget, ijedelmet, aggodalmat váltott ki a találkozó híre. Csak azon csodálkozunk, hogy az ellenzők között senki sem fedezte fel, hogy ebben a találkozóban van valami szükségszerűség, senki sem számolt azzal, hogy a találkozó tervéhez hasonló, évekig vajudó gondolat megvalósítása legfeljebb csak elodázható, megakadályozására azonban nincsen lehetőség. Csodálkozunk kell azon, hogy némelyek minden igyekeve a gátvetés volt, bár indokoltabb lett volna a nehézségek elhárítása.

Mindennek emlegetése természetesen csak azért szükséges, hogy híven álljon előttünk és maradjon emlékezetes az a légkör, mely övezte Erdély férfikorba lépő új

magyar nemzedékének első jelentős közéleti fellépését. Miként később a Találkozó alkalmával egyik előadó fejtegette: „ha eddig kétségeink is lettek volna, most mind-abból, ami a Találkozó körül történt, megvilágosodhattunk, hogy társada munk beteg, halálos kór emésztí”.

„MI KÍSÉRELTÜK MEG ELŐSZÖR...”

Bizakodás és aggodalom között a Vásárhelyi Találkozó 1937 október hó másodikán, szombaton, délelőtt tizenegy órakor kezdette meg munkáját. Az előadásztal mellett az időközben személyi változáson átment előkészítő bizottság foglal helyet: Tamási Áron, Dr. Asztalos Sándor, Albrecht Dezső, Nagy István és gr. Teleki Ádám. Dr. Asztalos Sándor megteszi az előkészítő bizottság jelentését, majd ennek elfogadása után Albrecht Dezső javaslatot tesz a Találkozó irodájának személyi összetételére vonatkozóan: elnök: Tamási Áron Kolozsvár, alelnök: dr. Asztalos Sándor Kolozsvár, titkár: dr. Nagy Lajos Marosvásárhely, jegyzők: dr. Jancsó Elemér és Gyarmathy Árpád Kolozsvár, ellenőrző bizottság: dr. Fekete János Marosvásárhely, Szűcs Elemér Kolozsvár és dr. Dániel Antal Brassó, teremőrök: Pálffy Antal, Sipos Lajos és Szijgyártó György Marosvásárhely, jegyzőkönyv-hitelesítők: dr. Sály László és dr. Kalas László Nagyvárad, szövegező- és sajtóbizottság: Kacsó Sándor Brassó, Árvay Árpád Nagyvárad, Nagy István, Dsida Jenő és Demeter Béla Kolozsvár. A jelenlévők egyhanguan elfogadják ezt a javaslatot, Tamási Áron elfoglalja az elnöki széket, fölolvassa a király Őfelségéhez intézendő távirat szövegét s elmondja a tanácskozásokat megnyitó beszédét.

Az első egy óra történelme száraz adatokban csak ennyi. A marosvásárhelyi Apollóban lezajlott tények azonban sokkal jelentősebbek, mintsem magunk is gondoltuk. Nem szokványos megalakulás. Annak tünt talán az első percekben, de csakhamar mélyül a tudat: „...új helyzetünkben, 18 esztendő alatt, mi kíséreltük meg először, hogy szabad formában, minden hatalmi vagy érdekbefolyástól függetlenül egybegyűljön az érett ifjúság”; – „a háború óta mi kíséreltük meg először, hogy ez az egybegyűlés olyan legyen, amely magyar társadalmunk minden színét tükrözze”; – „mindenki felelős a munkában: adjátok vissza a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét”; – „gondoljatok arra, hogy vizsgán álltok népetek előtt s hogy az erdélyi magyarság történelme rajtatok keresztül azt a generációt fogja megmérni, amely ma a legnagyobb felelősséggel tartozik népének”; – „legyen mindenkinek eltökélt vágya, hogy ő nem fog könnyűnek találtatni”; – „hősnek kell lenni, és miért ne lehetnétek, hiszen hősei isteni törvény szerint minden népnek vannak súlyos időkben”.

Az egybegyűlés jelentősége tudatosan e percekben: Tamási Áron megnyitója idején s azt követően Albrecht Dezső előadása folyamán. A külön szándékok egyetlen nagy szándékba torkollanak, a külön elgondolások egyetlen tengely körül kristályosodnak s ez a Vásárhelyi Találkozó. Különös érzés volt mindannyiunkban, amikor alanyisá-

gunkat uralomba vette a közösség ébredő szelleme és sajátos módon feladatként vállaltuk ennek az új valóságnak közösségi erővé testesítését. „Rajtunk a felelősség, az összesen és az egyéneken egyaránt, hogy a lehetőségből közös munka, a közös munkából erős magyar társadalom és az erős magyar társadalomból helytálló nemzeti erő teljesejék ki.” „Teljesen mindegy, hogy Európa kollektív vagy individuálista fejlődés irányába halad-e, önmagában az, hogy mint egy néphez tartozók az állam részéről külön bánásmódban részesülünk, önmagában az, hogy minden elnyomó törekvés minket, mint nemzetet ér, fel kell hogy ébressze bennünk az együvé tartozás, a szolidaritás, az egymás iránt való felelősség érzetét. Kisebbségi társadalom még a legszélsőbb individuáлизmus idején sem engedheti meg tagjainak sem az önző különállást, sem a külön csoportokra tagolódást. A kisebbségi élet nem önző elzárkózást, hanem szabad kitárulást követel.”

Már ezekben a percekben valóság az, amiért emlékezetes marad a Vásárhelyi Találkozó: a közösség szövetségre lépett az erkölcsi forradalom jegyében. Az erdélyi fiatal magyar szellemiség Marosvásárhelyt egybegyűlt képviselői bizonysgot szolgáltatottak már az első órában arról, hogy az új nemzedék felelősségének tudatában van. Ettől fogva a méreg már nem időszerű, az ijedelemre már nincs ok, az aggodalom immár alaptalan. A fiatalság bebizonyította, hogy nem felelőtlen.

KERESZTÉNY ERKÖLC S NEMZETI DEMOKRÁCIA

„Az erdélyi magyarság társadalmi alkata, erkölcstana, átalakulásának útjai és képe” címmel Albrecht Dezső tartott előadást. A kérdéshez a következők szóltak hozzá: Ziegler László, Vargyas Antal, Bende Béla, Dominich László, dr. Medve András, Becsky István, Balogh Edgár, Kis Endre, dr. Jancsó Elemér, dr. Sály László, Józsa Béla, Bányai László, dr. Fazakas János, Árvay Árpád és br. Atzél Ede. A hozzászólások után a Találkozó bizottságot küldött ki, hogy a vélemények figyelembevételével az előadó határozati javaslatát végleges formába öntse. A bizottságban az előadó és a hozzászólók foglaltak helyet. Munkájuk eredményeképpen a Találkozó ülése egyhangulag a következő határozati javaslatot fogadta el:

A Vásárhelyi Találkozón megjelent fiatal magyar szellemiség társadalmunk mind alapvető, mind időszerű kérdéseit aggodó lelkiismeretességgel megvizsgálva az erdélyi magyarság erkölcsi, nemzeti, és szociális megújodása érdekében szükségesnek tartja kinyilvánítani a következőket:

1. Az erdélyi magyar népkisebbségi élet irányítása csakis a keresztény erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik.

2. Népkisebbségi életünket s annak minden intézményét és tagjait a nemzeti egység gondolata és célja hassa át. Politikai, gazdasági, közművelődési és egyházi intézményeink és azok vezetői között, amennyiben hiányzik, becsületes együttműködés jöjjön létre. Osztály-, felekezeti és nemzedéki ellentétek életünkől tűnjenek el. A vezetők

pedig a magyar iskolák, egyházak és közintézmények erkölcsi és anyagi támogatásával járjanak elől jó példával.

3. Ennek a célnak érdekében szükségesnek látja a Találkozó, hogy addig is, míg a népszervezeti eszmény, a Magyar Szövetség, megvalósulhat, jöjjön létre egy, az erdélyi magyarságot egységesen irányító szervezet, amely politikai, egyházi, köz-művelődési és gazdasági intézkedéseken keresztül a Magyar Szövetség gondolatát, mint erkölcsi principiumot, megvalósíthatja.

4. A Vásárhelyi Találkozón megjelent magyar fiatalság az erkölcsi megigazulásában és szellemi megnemesedésben, a nemzeti öntudat fokozásában és az alkotó erők becsületes összefogásában látja jövőnk egyedüli útját. Elítéli azt a szellemet, mely személyi torzsalkodásokkal, mindenki elgáncsolásával és az építőerők megbontásával akadályozza meg a kibontakozás útját.

5. Népi emelkedésünk záloga a földműves- és munkástársadalom s ezért ezúton is kinyilatkoztatjuk és hangsúlyozzuk, hogy a földművességnek és munkásságnak kell alkotnia az erős nemzeti testet a nevelő értelmiséggel együtt.

6. A Vásárhelyi Találkozón megjelent fiatal erdélyi magyar értelmiség a legteljesebb nemzeti, szociális és politikai egység vágyától áthatva kimondja, hogy az erdélyi magyarság minden egyes tagjára a sorskérdéseink és küzdelmeink iránti érdeklődés, tevőleges szolgálat és munka hárul. A magyarság minden egyes tagjának teljesítenie kell mind anyagi, mind szellemi tehetségéhez mérten kötelességét magára hagyott nemzetünkkel szemben. Kizárandó az, aki az erdélyi magyarság érdekeivel összetűző tevékenységet fejt ki.

7. A Vásárhelyi Találkozón megjelent fiatalság utasítja minden egyes tagját, hogy azokban a közületekben, amelyekben résztvesz, küzdjön a fenti pontok érvényesítéséért s támogasson minden ilyen irányú törekvést s akadályozza meg az ellentétes törekvéseket.

ÖNKORMÁNYZAT

Az erdélyi magyar nemzetkisebbség közjogi és nemzetközi jogi helyzetét dr. Asztalos Sándor mutatta be előadásában. A Találkozó ülése az előadó határozati javaslatát változtatás nélkül fogadta el.

A Vásárhelyi Találkozó az erdélyi magyar kisebbség közjogi és nemzetközi jogi helyzetét megvizsgálta és kimondja, hogy az adott helyzetben szükségesnek tartja:

1. a teljes összefogást a felekezeti, osztály- és nemzedéki különbségek kiküszöbölésével tisztán azon az alapon, hogy mindnyájan egy nemzet fiai vagyunk és egy sorsban élünk;

2. a belső önellátást és a belső önkormányzatot politikai, gazdasági és kulturális téren oly értelemben, hogy az összes politikai, gazdasági és kulturális erőinket a közös cél: a nemzeti létfenntartás biztosítása és jogai kivívása érdekében, hogy az adott politikai és jogi helyzetben népünk minél nyugodtabb, békésebb, anyagilag biztosí-

többet életet élhessen; mindezek érdekében szükséges az eddigi szervezetek harmonikus együttműködése;

3. a magyar önkormányzat igénylését, amelyhez való jogunkat az erdélyi románságnak a saját elhatározásából született gyulafehérvári határozataira alapítjuk;

4. a román nemzettel való békés megegyezést, amelynek előfeltétele lenne a békés együttélés biztosítása, a kisebbségi jogok elismerése és a magyar önkormányzat engedélyezése.

„EGY SZABADSÁGÁT SZERETŐ NÉP NYILTSÁGÁVAL...”

„Az erdélyi magyarság és román nép építő együttélésének feltételei és útja” címmel Kacsó Sándor adott elő. Becsky István, Albrecht Dezső, Rédey Károly és dr. Vásárhelyi Z. Emil hozzászólásai után az előadó határozati javaslatát visszavonta s a Találkozó Albrecht Dezső, Árvay Árpád, Balogh Edgár, Becsky István, dr. Dániel Antal, Nagy István és Petrovay Tibor személyében bizottságot küldött ki, hogy az előadóval együtt új határozati javaslatot készítsenek. Ezt a határozati javaslatot a Találkozó ülése egyhangulag elfogadta:

1. A középeurópai magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, melynek a romániai magyarság is alkotó része.

2. A romániai magyarság kisebbségi sorsba kerülése óta mindenkor tanujelét adta, hogy eleget tett állampolgári kötelességeinek. Ezzel szemben a román kormányzatok részéről súlyos támadások érték nemzeti és emberi életjogaiban és nem kapta meg magatartásáért a kellő méltánylást és elismerést.

3. A román állam hivatását csak akkor töltheti be teljesen, ha a keresztény etikai követelmények és a valódi demokrácia szellemében egyforma gondoskodással védi és támogatja a keretei között élő összes népeket.

4. A román nép és a romániai magyarság közötti békés együttélésnek mindenekelőtt álló feltétele az, hogy az állam biztosítsa a magyarság népkisebbségi jogait, úgy is mint állampolgári egyedeknek, úgy is mint nemzeti közösségnek.

5. A romániai magyarság s annak itt összegyűlt ifjúsága a román néppel való testvéri együttélés és megbékülés szükségességét vallja és ennek megteremtésére őszinte készségét és tiszta szándékát hangsúlyozza. Teszi ezt annál is inkább, mert meggyőződése szerint a román és magyar népre a Dunamedencében magasabbrendű közös hivatás vár.

6. A Vásárhelyen összeült fiatalság egy szabadságát szerető nép nyiltságával fordul a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvár magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz, hogy az élet és emberi jogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg azt a módot, amely a lelki kibéküléshez, egymás becsületes megértéséhez vezet és a történelmi egymásrautaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségeit megteremti.

Október harmadikán az első előadást Pálffy Antal tartotta az iskolai nevelés és az iskolán kívüli népnevelés kérdéséről. Hozzászóltak: Bálint Vilmos, dr. Nagy Lajos, Kéki Béla, dr. Medve András, Arató András, Venczel József, Vita Zsigmond, Rohrer Károly, dr. Jancsó Elemér, Abafáy Gusztáv, gr. Wass Albert, Jánossy Zoltán, dr. Fehér Endre, dr. Kis Endre, Ferencz Gyárfás, Pipó Lajos, Csíki Attila, Dominich László, Józsa Béla, Vigh Károly, Bányai László, Kali Sándor. A kiküldött bizottság, melyben részt vettek: Bányai László, Dominich László, dr. Fehér Endre, Gyarmathi Árpád, dr. Jancsó Elemér, Jánossy Zoltán, Józsa Béla, Kali Sándor, Kéki Béla, dr. Medve András, Pálffy Antal, Rohrer Károly, Szűcs Elemér, Venczel József és Vita Zsigmond, a következő határozati javaslatot terjesztette elő, amelyet a Találkozó ülése egyhanguan fogadott el:

A Vásárhelyi Találkozón egybegyűlt fiatal erdélyi magyar szellemiség megvizsgálva az iskolai és iskolán kívüli népnevelés kérdéseit, kimondja, hogy:

1. A nemzetnevelést egyetemes magyar kisebbségi feladatnak tekinti, amelytől belső megújulásunk és fennmaradásunk függ.

2. Megilletődéssel idézvén maga elé népközösségünk, különösképen egyházaink vezetőinek és munkásainak az anyanyelvi oktatás érdekében folytatott hősie küzdelmét, határozottan leszögezi, hogy az anyanyelvi oktatás jogát népünk számára mind alsó-, közép- és felsőfokon, mind a szakoktatás terén érvényesíteni kívánja.

3. Tiltakozik iskoláinknak a törvényekben biztosított szabad működését gátló intézkedések ellen, megállapítja minden magát magyarnak valló szülő jogát gyermekének magyarnyelvű iskoláztatásához és követeli a romániai magyarság adózásából felekezeti iskoláinkat jogosan megillető állami és községi segélyt.

4. Megállapítja, hogy a nemzetnevelésnek első tényezője a család, épen ezért szükségesnek tartja ennek a szerepnek a magyar családokban való tudatosítását.

5. Felhívja a magyar szülőket, hogy gyermekeiket a magyar tannyelvű iskolákba járassák.

6. Tekintettel arra, hogy a meglevő magyar anyanyelvű iskolák csak egy részét ölelhetik fel a magyar tanköteles ifjúságnak, egyfelől követeli az állami iskolák magyar tagozatainak tényleges felállítását s ott magyar tanerők alkalmazását, másfelől kívánja az iskolán kívüli népnevelés céltudatos intézményesítését.

7. Szükségesnek tartja ifjúságunknak ipari, kereskedelmi és gazdasági pályák felé való irányítását, az ilyen természetű szakoktatás kiépítését, ugyanakkor hangsúlyozottan kívánatosnak tartja, hogy a népi rétegekből kikerülő tehetséges ifjak is minden segítséget megkapjanak arra, hogy megfelelő közép- és felsőfokú oktatásban részesülhessenek.

8. Mind falusi, mind városi népünk szellemi, erkölcsi, jogi, egészségügyi és gazdasági iskolán kívüli nevelésének eredményessége szempontjából szükségesnek látja, hogy az E. M. K. E. történelmi hivatásának megfelelően hozza létre az erdélyi magyar

népnevelési központot, az egyházi, közművelődési és gazdasági szervezetekkel karöltve készítse el az iskolán kívüli népnevelés tervét és hasson oda, hogy ez a terv a helyi szervek útján meg is valósuljon.

9. Mind az iskolai, mind az iskolán kívüli népnevelés előfeltétele, hogy rendelkezünk oly értelmiségi réteggel, amely általános és szakműveltségénél fogva alkalmas a népnevelés munkálására s amely hivatását ebben ismeri fel, s ezért hangsúlyozottan sürgeti az értelmiségnevelés reformját oly irányban, hogy:

a) történjék gondoskodás a tanítóság népnevelői és gazdasági továbbképzéséről, külön szervezendő tanfolyamokon, s bármily áldozatok árán is a tanítóság emberséges megélhetésének föltételeiről;

b) főiskolai hallgatóinknak adassék alkalom, hogy nemzeti művelődési és szakbeli továbbképzésük és a népnevelői feladatokra való felkészülésük megvalósuljon;

c) tanuló értelmiségünk társadalomtudományi kiképzést nyerjen, hogy a népi valóság kérdéseit tárgyilagosan ismerje.

10. A Vásárhelyi Találkozó gyakorlati teendőként kijelöli, hogy:

a) minden községben Magyar Ház, illetve Faluotthon állíttassék fel népkönyvtárral és olvasókörrrel;

b) az értelmiségi réteg tartsa feladatának a népnevelést cselekvő módon támogatni, egyrészt munkavállalással, másrészt a népnevelés ügyét szolgáló sajtó irányításával és az ily természetű kiadványok terjesztésével;

c) minden irányban tudatossá kell tenni, hogy a dalkultúra, a műkedvelés és a sport elsőrendű népnevelési tényezők;

d) az anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi mozgalom intézményesítése, valamint az egészségügyi megelőzés – előadások és tanácsadói szervek útján – népünk fennmaradása érdekében mielőbb megvalósítandó;

e) a faluból városba rajzó napszámos-, cseléd- és munkás-alkalmazottak számon tartása, nevelése és megszervezése halaszthatatlan feladat.

AZ ALKOTÓ SZELLEM

A tudomány, irodalom, színház, zene, művészet tárgykörének előadója dr. Szemlér Ferenc. Hozzászóltak: dr. Vásárhelyi Z. Emil, dr. Jancsó Elemér, dr. Sáhy László, Venczel József, Kéki Béla, Nagy Sándor, Dominich László, Vita Zsigmond, Botár István, Kiss Jenő, Kurkó Gyárfás, K. Katona Jenő, Méliusz N. József és Fodor József. A kiküldött hattagu bizottság (Fodor József, dr. Jancsó Elemér, Méliusz N. József, dr. Szemlér Ferenc, dr. Vásárhelyi Z. Emil és Venczel József) részletes határozati javaslatot szerkesztett s ezt a Találkozó ülése egyhanguan el is fogadta:

A Vásárhelyi Találkozó megvizsgálva a tudomány, irodalom, színház, zene, művészet kérdéseit megállapítja a következőket:

Meggyőződésünk az, hogy az alkotó szellem szabad és szabadnak kell lennie megnyilvánulásában is, a Vásárhelyi Találkozó azonban csak azokat a tudományos,

irodalmi és művészeti alkotásokat vallja magáénak, melyek a kisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi értékeit és érdekeit nem veszélyeztetik.

A Vásárhelyi Találkozó szükségesnek tartja az erdélyi magyar szellemi élet európai tájékozódását, e tájékozódás tárgyilagossá tételét és a romantikus önszemlélet teher-tételétől való mentesítését. Meggyőződésünk, hogy szellemi életünk és a népi valóság egymásrautaltsága és kölcsönhatása biztosítja csak a magyar szellemi oszthatatlanságot.

Gyakorlati kívánságunk az előbbi elvek alapján:

1. a tudomány terén:

- a) a nyelvtisztító mozgalom felkarolása és népszerűsítése;
- b) a néprajzi és társadalomkutatás megalapozása és intézményessé tétele;
- c) elhanyagolt és veszendő levéltáraink felkutatása, számbavétele és megőrzése;
- d) a tudományos utánpótlás megoldása céljából belföldi és külföldi ösztöndíjak létesítése és ezeknek az illető tudományok követelménye szerinti elosztása;

2. az irodalom terén:

- a) író és nép közeledése;
- b) irodalmi társaságaink cselekvővé tétele;
- c) az itt élő népek között való megértés és megismerés szolgálata a szellemi alkotásoknak a másik nép nyelvén való kölcsönös tolmácsolása útján;

3. a színház terén:

- a) az erkölcsileg kifogásolható könnyű színházipari termékek mellőzése;
- b) a műkedvelő színpad erkölcsi és nemzeti szolgálatba való állítása;

4. zenei kultúránk terén:

- a) zenei életünk és dalostársaságaink művészi célkitűzéseinek a Bartóktól és Kodálytól feltárt magyar népi zene tartalmával való felfrissítése;

5. a képzőművészet terén:

- a) népművészetünk értékeinek megőrzése, a megőrzés munkájának megszervezése és az értékeknek alkotó és alkalmazott művészetünk szolgálatába való állítása;

- b) műemlékeinknek, mint meglevő nemzeti értékeinknek, számbavétele és megőrzése;

- c) templomok, kultúrházak, iskolák, szövetkezetek és más közösségi célokat szolgáló építkezéseinknél egy megalakítandó művészi tanácsadó szerv véleményének figyelembe vétele.

SAJTÓNK SZEREPE: A NEMZET NEVELÉSE

„Az erdélyi magyar napi és időszakai sajtó háború utáni működése, mostani állapota és jövőbeni szerepe” címmel Gagy László értekezett. Hozzászóltak: dr. Kalas László, Botár István, Arató András, Demeter Béla, dr. Jancsó Elemér, Balogh Edgár, Venczel József, dr. Joós András, Becsky István. Az előadó határozati javaslatát és a hozzászólók véleményeit bizottság tanulmányozta (Arató András, Balogh Edgár, Becsky

Is ván, Demeter Béla és Gagyí László) s az így megszövegezett végleges határozati javaslatot a Találkozó ülése egyhanguan fogadta el:

1. A Vásárhelyi Találkozó megvizsgálta a romániai kisebbségi magyar sajtó szerepét, feladatait s kimondja, hogy kisebbségi sorsban a sajtó csak úgy teljesíti kötelességét, ha az önvédelmi egység, példa és tanítás napi megnyilvánulása. Nemzeti érdekeink megparancsolják, hogy a magyar népkisebbség létérdekeit érintő döntő kérdésekben teljesen azonos álláspontot foglaljon el.

2. Ne szolgáljon tehát idegen érdeket. Legyen mértéke a tárgyilagosságnak, őrizője a nép jövőbe vetett jogos reménységének, öntudatosítója népének, ápolója a közösség szellemének, mert szerepe mindenekelőtt a nemzet nevelése.

3. A Vásárhelyi Találkozó őszinte rokonszenvét nyilvánítja a multban is hivatásuk magaslatán álló ujságok és ujságírók iránt, de mélyen elítéli és harcot vállal ama sajtótermékek ellen, amelyek tudatosan megbontják a nép önvédelmi egységét, rágal-mazásokkal lealacsonyítják méltóságát és megtámadják történelmi öntudatát.

4. Történelmi hivatását a sajtó csak úgy töltheti be, ha a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározza szét.

5. A Vásárhelyi Találkozó kijelenti, hogy az alkotmányt és a törvényt védi akkor, amikor a leghatározottabban tiltakozik a cenzura alkalmazása és fenntartása ellen.

A SZOCIÁLIS IGAZSÁGNAK ÉRVÉNYESÜLNIE KELL...

Az iparos és munkástömegek neveléséről és szerepéről Nagy István tartott előadást. Hozzászóltak: Demeter Béla, Nagy Ádám, Pipó Lajos, Kurkó Gyárfás, dr. Bogdán István, Vargyas Antal, dr. Sályi László, Fogarassi László, Vincze János, Becsky István, Józsa Béla, Albrecht Dezső, Rohrer Károly, K. Katona Jenő, Árvay Árpád, Balogh Edgár, Fodor József, dr. Jancsó Elemér és Antal Gusztáv. A nagyfontosságú kérdésben a kiküldött bizottság (Antal Gusztáv, Balogh Edgár, dr. Bogdán István, Demeter Béla, Fodor József, Józsa Béla, Nagy István, és dr. Sályi László) tanácskozásokat folytatott, majd határozati javaslatot terjesztett elő, melyet a Találkozó ülése teljes egészében és változtatás nélkül tett a magáévá:

A Vásárhelyi Találkozóon megjelent fiatal magyar értelmiség az iparos- és munkástömegek nevelése és szerepére vonatkozóan felfogását a következőkben foglalja össze:

1. Valljuk, hogy életünkben a krisztusi elvek és tanítások alapján a szociális igazságnak érvényesülnie kell és vállaljuk a közösséget a munkássággal a kizsákmányoló tőke elleni küzdelmében.

2. A kisebbségi magyarság önvédelmének egysége érdekében a V. T. elengedhetetlennek tartja, hogy a munkásság saját soraiban teljes erejének súlyával küzdjön minden elnemzetietlenítő kísérlet ellen és teljes odaadással szálljon harcba összekötéseivel együtt a magyar kisebbségvédelem egyetemes nemzeti érdekei mellett.

3. A V. T. kimondja, hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogu és szükségességi alkotója a magyar kisebbségnek s éppen ezért a munkás tömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelésének és nemzeti önvédelmi szerepének betöltése érdekében vállaljuk a közvetítő szerepet a munkásság és a többi társadalmi rétegek között.

4. Helyesnek tartjuk, hogy a magyar munkásság és iparosság más nemzetiségű munkásokkal és kisiparosokkal kizárólag gazdasági és szakmai érdekeinek védelmére a szak- és szakmai szervezetekben helyet foglaljon. Ezzel szemben a munkástömegek és kisiparosok nemzeti, erkölcsi és magyar kulturális nevelése a magyarság megfelelő szerveiben és intézményeiben történjék.

5. Szükségesnek tartjuk, hogy a munkásság és kisiparosok erkölcsi felkarolása érdekében egyházaink az eddiginél is fokozottabb munkát fejtsenek ki.

6. Kulturális téren munkáskönyvtárak felállítását, népszerűsítő előadások rendszeresítését sürgetjük. Elsőrendű szükségességnek tekintjük a munkásság és kisiparosok érdekében tanoncotthonok létesítését, szakiskolák felállítását és a szövetkezeti eszmét népszerűsítő tanfolyamok megszervezését.

7. A V. T.-n megjelent munkás-résztvevők által előterjesztett következő pontokat elfogadjuk és támogatjuk:

a) a munkásság első parancsolatának tekintjük: együttesen küzdeni az egész romániai magyarsággal nemzeti jogainkat biztosító demokratikus jogokért, így elsősorban a szervezkedési, gyülekezési és szólásszabadságért, az ostromállapot és a cenzura hatályon kívül helyezéséért, amelyek nagyrészt gátolják a munkásság nemzeti, gazdasági és politikai védelmének szervezkedési lehetőségeit; közkegyelemért a nemzeti és emberi jogok védelmi harcában börtönbe jutott politikai foglyok részére;

b) az egyenlő munkavállalás szabadságáért, úgy a magánvállalatok, mint az állami és városi közhivatalok és üzemekbeni korlátlan alkalmaztatásért;

c) magyar nyelvű ipari szakiskoláknak az állam költségén való felállításáért, valamint a tanonciskolákban magyar anyanyelvű tanoncok részére a magyar nyelvű szakoktatás bevezetéseért; a korlátlan iparjog és tanoncszerződtek esetében a nemzeti-ségi arányszám burkolt vagy burkolatlan alkalmazásának mellőzéseért; a háztartási alkalmazottak és mezőgazdasági bér munkások részére a törvényes munkanapok biztosításáért;

d) a létminimumot biztosító munkabér törvényhozás általi biztosításáért, továbbá az állam terhére a munkánélküli-segély törvény általi bevezetéséért;

e) a drágaság letörése érdekében a kartellek megrendszabályozásáért; a munkás betegsegélyező pénztárak autonómiájának visszaadásáért.

Október negyedikén a gazdasági megbeszélések során Vita Sándor „Közgazdasági politikánk” és gr. Teleki Ádám „Mezőgazdasági politikánk” címmel adott elő. Az egyesített vitában részt vettek: dr. Sáhly László, Ferencz Gyárfás, Petrovay Tibor, Szűcs Elemér, Bálint Vilmos, Fekete György, dr. Medve András, Vincze János, Fogarassi László, Pálffy Antal, Vargyas Antal, Becsky István, Daróczi Kis Lajos, dr. Fehér Endre, Csiki Attila, dr. Kalas László, Gyarmathy Árpád. A Találkozó bizottságot küldött ki a gazdasági kérdéskör egységes határozati javaslatának megfogalmazására. A bizottság tagjai: Fekete György, Petrovay Tibor, gr. Teleki Ádám, Vincze János és Vita Sándor. Munkájuk eredményeképpen a Találkozó ülése a következő határozati javaslatot fogadta el:

A Vásárhelyi Találkozón összegyűlt romániai magyar fiatalság, megvizsgálva közgazdasági és mezőgazdasági politikánk kérdéseit, felfogását és álláspontját az alábbiakban foglalja össze:

1. Minden egyéni és közösségi gazdasági tevékenységnek legfőbb célja a nemzet erkölcsi, gazdasági és szellemi vagyonállományának a megtartása, fejlesztése és védelme a népi érdekek és szükségletek szerint.

2. A V. T. a magyar népi érdekeket szolgáló és a közvélemény ellenőrzése alatt álló gazdaságpolitika feltételének látja, hogy összes gazdasági intézményei között munkamegosztáson alapuló, tervszerű együttműködés jöjjön létre s ez az együttműködés egy gazdasági tanácsban, mint gazdasági életünket irányító s annak nemzeti kereteit meghatározni törekvő csúcshintézményben, öltön állandó formát.

3. Helyes mezőgazdasági politikánk alapját gazdatársadalmunk megszervezése kell, hogy képezze. Ennek érdekében építő szellemiségünket és erőinket azoknak a gazdatársadalmi munkáknak a szolgálatába állítjuk, amelyek e célnak megvalósítását tűzték ki feladatukul.

4. Mezőgazdasági politikánk egyik legfőbb feladatát népünk gazdasági nevelésében látjuk s ezért szükségesnek tartjuk a gazdasági nevelés egységes irányítását és értelmiségünk olyan nevelését, hogy mindazok, akiknek hivatásuk a magyar gazdatársadalom életében bármilyen természetű szerep betöltése, rendelkezzenek a szükséges gazdasági ismeretekkel.

5. Szükségesnek tartjuk a gazdaságstatisztikai munkának a megindítását és ennek megvalósításához a V. T. résztvevői szolgálatukat felajánlják.

6. Mezőgazdasági életünk szempontjából feltétlenül szükségesnek tartjuk egy olyan hitelszervnek a megalkotását és mindazoknak a már meglevő hitelszerveknek a támogatását, amelyek mezőgazdasági politikánk birtokvédelmi felfogásának szolgálatában állanak, továbbá a mezőgazdasági értékesítés intézményes kiépítését és a biztosításnak olyan megszervezését, mely az egész magyarság bízalmára támaszkodik.

7. A székelyföldi elvándorlást s általában népünk lassu elszegényedését egyik leg súlyosabb kérdésünknek látjuk, az elvándorlás megkötésére szükségesnek tartjuk a Székelyföld iparosítását, természeti kincseinek kihasználását, fürdőügyének és

idegenforgalmának előmozdítását és ebben a munkában nagybankjaink tevékeny közreműködését; továbbá a közbirtokossági vagyoni problémájának szövetkezeti alapon való megoldását.

8. Gazdasági életünk fejlődésére kis- és háziiparunk előmozdítására, termelő rétegeink kishittel való ellátására, népünk fogyasztásának közhasznú megszervezésére elsősorban az önszegély alapján álló, tőkeerős szövetkezeti szervezet kiépítését kívánjuk és annak előmozdítását erkölcsi kötelességnek tartjuk.

9. A magyar jellegű és népi célokat szolgáló tőkeképzésnek előmozdítására és ezzel kapcsolatban egészséges hitelpolitikának lehetővé tételére szükségesnek tartjuk a minél szélesebbkörű takarékosági mozgalom megindítását.

10. A V. T. az alkotmány és törvények betűire és szellemére hivatkozva, a megbántott lélek keserűségével, egy megalázott és életlehetőségeitől megfosztani akart nép fájdalmának elemi erejével tiltakozik minden olyan hatalmi törekvés, intézkedés és beavatkozás ellen, mely a romániai magyarságot akár a közhivatalokban, akár a magánvállalatoknál vagy a munka bármely területén meg akarja fosztani a munkához való szabad és szent jogától s ezáltal különbséget tesz állampolgár és állampolgár között, kenyértelessé és kitagadottá téve az ország lakosságának jelentékeny részét s mesterségesen és céltalanul támasztott keserűséggel megakadályozza az országban együttélő népek békés összhangjának kialakulását.

HITVALLÁS

A találkozó utolsó ülésén arról folyt vita, hogy a határozatok meghozatala után munkaközösségünk milyen formában fejtse ki szellemi tevékenységét. Felszólalások alapján a közhangulat több jelentős kérdésben megnyilatkozott. Így:

a) a Vásárhelyi Találkozó a jövőben nem ragaszkodik az ifjúsági korhatár megjelöléséhez, hanem munkájában részt kíván juttatni korhatár nélkül bárkinek, aki a Találkozó határozatainak szellemében a Találkozó résztvevőivel együttes munkát óhajt kifejteni;

b) a Vásárhelyi Találkozó résztvevői, egész szellemi munkaközössége, együttesen és erkölcsi súlyával fogja megvédeni azokat, akiknek bármiféle harca, anyagi vagy erkölcsi üldöztetése lenne abból kifolyólag, hogy a Találkozó célkitűzéseit becsülettel szolgálja;

c) a Vásárhelyi Találkozó előkészítő és megrendező bizottsága régi összetételében jövőre is fennmarad s hatáskörébe tartozik, hogy szükség és kívánság szerint önmagát kiegészítse, valamint minden ügyben és kérdésben, mely a Találkozó további munkájára és munkájának fejlesztésére vonatkozik, intézkedjék és eljárjon.

Időközben a sajtó- és szövegező bizottság befejezte munkáját és Tamási Áron közreműködésével megfogalmazta a záróhatározatot. Az ülés újbóli megnyitása után Metz István dr. tartalmas beszédben mutatott rá a nap jelentőségére és az összes résztvevők nevében szívből jövő köszönetet mondott Tamási Áronnak és az elő-

készítő bizottságnak. Tamási Áron meghatódva fejezte ki köszönetét a baráti szavakért, majd felolvasta a Vásárhelyi Találkozó záróhatározatát:

Hitvallás.

A Vásárhelyi Találkozó záróhatározata

Az erdélyi fiatal szellemiség első országos jelentőségű cselekedete az volt, hogy ennek a szellemiségnek hordozói nagy számban megjelentek a Vásárhelyi Találkozón. Ezzel a cselekedettel az erdélyi magyar érett ifjúság először kísérelte meg, hogy szabad formában és minden érdekbefolyástól függetlenül magyar és emberi felelősségét vállalva jelentkezék népe előtt. Ez a jelentkezése olyan volt, hogy az egységes magyar társadalom minden színét tükrözte.

A három napig tartó tanácskozások, szellemi harcok és végül ebben a közös hitvallásban érvényrejutó egység határozottan bizonyítja, hogy az érett magyar ifjúság átérzi a közös sors és a nemzeti felelősség gondolatát.

Átérezte és bizonyítékát adta annak, hogy az erdélyi magyar társadalomban az előítéletek és testvérgyengítő harcok egy megingó társadalom tünetei voltak csupán. Éreztük: rajtunk a felelősség azért, hogy a meglevő lehetőségekből közös munka, a közös munkából újból megerősödött magyar társadalom és ebből a megerősödő társadalomból helytálló nemzeti erő teljesebben ki. A három nap vajdud és felemelő ünnepe után mi mindnyájan megállapítjuk, hogy társadalmunk keretén belül az osztálybeli és egyéni szétszakadás eltűnik, ha a nemzeti érdekekről van szó. A világnézeti harcok is elnémulnak a közös nemzeti érdekek parancsoló szavára.

Az érett magyar ifjúság ezalatt a három nap alatt ünnepi felszabadulásra mutatott utat népének, visszaadva a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét. Egy tiszta, magyar és emberi élet vágya lobogott benne, egy szenvedő nép tisztult meg általa és érezte meg újra az élet teremtettségét. Ebben a megtisztulásban kisebbségi népének útját az erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokráciában találta meg.

A három nap tanácskozásaiban, szellemi harcaiban szembe találta magát népének minden bajával, sorskérdéseivel és kívánságaival, és ennek a népnek megújítási vágya és akarata vezette arra az útra, melynek irányát mutatják és járhatóságát fiatal örömmel hirdetik az alább következő legfőbb elvi határozatok.

Az erdélyi magyar társadalomnak a kisebbségi sors követelményei szerint való átalakulását sorsdöntő jelentőségűnek ítéljük és ezért történelmi felelősségünk tudatában az egy test és egy lélek nagy akaratával valljuk, hogy:

az erdélyi magyar népkisebbségi élet irányítása csakis a keresztény erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik;

népkisebbségi életünket és annak minden intézményét a nemzeti egység gondolata és célja hassa át, politikai, gazdasági, közművelődési és egyházi intézményei s azok vezetői között, amennyiben hiányzik, becsületes együttműködés jöjjön létre, az osztály-, felekezeti és nemzedéki ellentétek életünkben tűnjenek el, annál is inkább,

mert minden felekezeti és származásu magyar embert s így azokat a zsidó vallásu magyarokat is, akik kisebbségi sorsunk minden következményét vállalják, a magyar népkisebbség alkotó elemének tekintünk;

a Vásárhelyi Találkozón, megjelent fiatal romániai magyar értelmiség a legteljesebb nemzeti, szociális és politikai egység vágyától áthatva kimondja, hogy az erdélyi magyarság minden egyes tagjára sorskérdéseink és küzdelmeink iránti érdeklődés, tevőleges szolgálat és munka hárul;

a magyarság minden egyes tagjának teljesítenie kell mind anyagi, mind szellemi tehetségéhez mért kötelességét magára hagyott nemzetünk iránt; kizárandó az, aki az erdélyi magyarság nemzeti érdekeivel összetűző tevékenységet fejt ki.

Magyar életünk szellemi buzogásának forrásánál féltékenyen örködünk s a nemzetnevelést egyetemes magyar kisebbségi feladatnak tekintjük, amelytől belső megújulásunk és fennmaradásunk függ. Megilletődéssel idézven magunk elé népközösségünk, különösképen egyházaink vezetőinek és munkásainak az anyanyelvi oktatás érdekében folytatott hősies küzdelmét, határozottan leszögezzük, hogy az anyanyelvi oktatás jogát népünk számára mind alsó-, közép- és felsőfokon, mind a szakoktatás terén érvényesíteni kívánjuk. Tiltakozunk iskoláinknak a törvényekben biztosított szabad működését gátló intézkedések ellen és megállapítjuk minden magát magyarnak valló szülő jogát gyermekének magyarnyelvű iskoláztatásához. Követeljük a romániai magyarság adózásából felekezeti iskoláinkat jogosan megillető állami és községi segílyt. Megállapítjuk, hogy a nemzetnevelésnek első tényezője a család, épen ezért szükségesnek tartjuk ennek a szerepnek a magyar családokban való tudatosítását. Mivel a meglévő magyar tannyelvű iskolák csak egyrészét ölelhetik fel a magyar tanköteles ifjúságnak, egyfelől követeljük az állami iskolák magyar tagozatainak tényleges felállítását s ott magyar tanerők alkalmazását, másfelől kívánjuk az iskolán kívüli népnevelés céltudatos intézményesítését. Szükségesnek tartjuk ifjúságunknak ipari, kereskedelmi és gazdasági pályák felé való irányítását s az ily természetű szakoktatás kiépítését s ugyanakkor hangsúlyozottan kívánatosnak tartjuk, hogy a népi rétegekből kikerülő tehetséges ifjak is minden segítséget megkapjanak arra, hogy megfelelő közép- és felsőfoku oktatásban részesüljenek.

Nemzeti életünk egyik legfőbb megtartó és hajtó ereje népi irodalmunk és művészetünk. Népünk rendkívül dús és változatos lelkiéletének művészi és irodalmi kiteljesedéséhez meggyőződésünk szerint szükséges az, hogy az alkotó szellem szabad legyen és szabadnak kell lennie megnyilvánulásaiban is, a Vásárhelyi Találkozó azonban csak azokat a tudományos, irodalmi és művészeti alkotásokat vallja magáénak, melyek a kisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi értékeit és érdekeit nem veszélyeztetik. Az itt élő népek között való kölcsönös megismerés és megértés szolgálatát szükségesnek tartjuk e népek szellemi alkotásainak a másik nép nyelvén való tolmácsolása útján.

Sajtónk nemcsak nemzeti önvédelmi harcunk pótolhatatlan fegyvere, de egyik leghasználhatóbb, mert mindenhová elérő eszköze a nevelésnek is. Ezért kimondjuk, hogy a kisebbségi sorsban a sajtó csak úgy teljesíti kötelességét, ha az önvédelmi

egység, példa és tanítás napi megnyilvánulása. Nemzeti érdekeink megparancsolják, hogy a magyar népkisebbség létérdekeit érintő döntő kérdésekben a sajtó teljesér azonos álláspontot foglaljon el. Ne szolgáljon tehát idegen érdekeket. Legyen mértéke a tárgyilagosságnak, őrzője a nép jövőbe vetett jogos reménységének, öntudatosítója népünknek, ápolója a közösség szellemének, mert szerepe mindenekelőtt a nemzeti nevelése. Történelmi hivatását a sajtó csak úgy töltheti be, ha a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározza szét. A Vásárhelyi Találkozó kijelenti, hogy az alkotmány és a törvényt védi akkor, amikor a leghatározottabban tiltakozik a cenzura alkalmazása és fenntartása ellen.

A gazdasági lehetőségek biztosítása és a munka szabadsága minden nép legelemibb emberi joga. Ezért az alkotmány s a törvények betűire és szellemére hivatkozva, a megbántott lélek keserűségével, egy megalázott és életheletőségeitől megfosztani akart nép fájdalmanak elemi erejével tiltakozunk minden olyan hatalmi törekvés, intézkedés és beavatkozás ellen, mely a romániai magyarságot akár a közhivatalokban, akár a magánvállalatoknál vagy a munka bármely területén meg akarja fosztani a munkához való szabad és szent jogától, ezáltal különbséget tesz állampolgár és állampolgár között, kenyértelemné és kitagadottá téve az ország lakosságának jelentékeny részét és mesterségesen és céltalanul támasztott keserűséggel megakadályozza az országban együttélő népek békés összhangjának kialakulását.

Minden egyéni és közösségi gazdasági tevékenységnek legfőbb célja a nemzet erkölcsi, gazdasági és szellemi vagyonállományának a megtartása, fejlesztése és védelme a népi érdekek és szükségletek szerint. A Vásárhelyi Találkozó a magyar népi érdekeket szolgáló és a közvélemény ellenőrzése alatt álló gazdaságpolitika feltételének látja, hogy összes gazdasági intézményeink között munkamegosztáson alapuló tervszerű együttműködés jöjjön létre s ez az együttműködés egy gazdasági tanácsban, mint gazdasági életünket irányító s annak nemzeti kereteit meghatározni törekvő csúcshintézményben, öltön állandó formát.

Helyes mezőgazdasági politikánk alapját gazdátársadalmunk megszervezése kell, hogy képezze. Ennek érdekében építő szellemiségünket és erőinket azoknak a gazdátársadalmi munkáknak szolgálatába állítjuk, amelyek e célnak megvalósítását tűzték ki feladatukul. Mezőgazdasági politikánk egyik legfőbb feladatát népünk gazdasági nevelésében látjuk és ezért szükségesnek tartjuk a gazdasági nevelés egységes irányítását és értelmiségünk olyan nevelését, hogy mindazok, akiknek hivatásuk a magyar gazdátársadalom életében bármilyen természetű szerep betöltése, rendelkezzenek a szükséges gazdasági ismeretekkel.

A magyar jellegű és népi célokat szolgáló tökéképzésnek előmozdítására, s ezzel kapcsolatban egészséges hitelpolitikának lehetővételére szükségesnek tartjuk minél szélesebbkörű takarékosági mozgalom megindítását.

Nemzetgazdaságunkban rejlő nagy erőket nemcsak az élettelen anyagi javakban látjuk felismerni, hanem az élő és alkotó munkáskéz roppant értékében is. Mi bajtársi jobbunkat nyújtottuk a magyar munkásságnak és az elfogadta. Éreztük azonban

a szorítás erejében, hogy egyebet is adnunk kell. Ezért valljuk, hogy életünkben a krisztusi elvek és tanítások alapján a szociális igazságnak érvényesülnie kell és vállalkozunk a közösséget a munkássággal a kizsákmányoló tőke elleni küzdelemben. A kisebbségi magyarság önvédelmének érdekében elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk, hogy a munkásság saját soraiban teljes erejének súlyával küzdjön minden elnemzetlenítő kísérlet ellen és teljes odaadással szálljon harcba összeköttetéseivel együtt a magyar kisebbségvédelem egyetemes nemzeti érdekei mellett. Kimondjuk, hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú és szükségességű alkotója a magyar kisebbségnek és épen ezért a munkástömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelésének és nemzeti önvédelmi szerepének betöltése érdekében vállalkozunk a közvetítő szerepet a munkásság s a többi társadalmi rétegek között. Helyesnek tartjuk, hogy a magyar munkásság és iparosság más nemzetiségű munkásokkal és kisiparosokkal, kizárólag gazdasági és szakmai érdekeinek védelmére, a szakszervezetekben és szakmai szervezetekben helyet foglaljon. Ezzel szemben a munkástömegek és kisiparosok nemzeti, erkölcsi és magyar kulturális nevelése a magyarság megfelelő szervezeteiben és intézményeiben történjék.

Teljes tudatában vagyunk annak, hogy kisebbségi sorsban élünk, s érezzük a szűkségét, hogy keressük a román és magyar nép építő együttélésének a feltételeit és útját. Igazságunk tudatában állapítjuk meg, hogy a romániai magyarság kisebbségi sorsba kerülése óta mindenkor tanújelét adta, hogy eleget tett állampolgári kötelességeinek. Ezzel szemben a román kormányzatok részéről súlyos támadások érték nemzeti és emberi életjogaiban és nem kapta meg magatartásáért a kellő méltánylást és elismerést. Mi annak előrebecsátásával, hogy a közép-európai magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, amelynek a romániai magyarság is alkotó része, igényeljük a romániai magyarság önkormányzatát, amelyhez való jogunkat az erdélyi romániaságnak saját elhatározásából született gyulafehérvári határozataira, valamint a békeszerződések kiegészítő részét képező kisebbségi szerződésre alapítjuk. A Marosvásárhelyen összegyűlt fiatalság egy szabadságát szerető nép nyíltságával fordul a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvár magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz, hogy az élet és az emberi jogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg azt a módot, amely a lelki kibéküléshez, egymás becsületes megértéséhez vezet és a történelmi egymásrautaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségeit megteremti. Óhajtjuk ezt annál is inkább, mert meggyőződésünk szerint a román és magyar népre a Dunamedencében magassabbrendű közös hivatás vár.

Ezt a hitvallást, nem különben a Vásárhelyi Találkozó összes határozatait magunknak valljuk s mint becsületes és egy nép előtt felelős férfiakhoz illik: fogadjuk mindnyájan, akik a Találkozón résztvettünk, hogy azokat őrhelyeinken és munkaterületeinken szolgálgjuk és megvalósításukért küzdeni fogunk.

Amikor Tamási Áron a Hitvallás olvasásába kezdett, a terem megmozdult: megszakadtak a sorok és hullámozva, önkéntelen belső kényszersztól hajtva állt fel a fiatal-ság, hogy úgy hallgassa, ünnepi áhitatban azt, ami három nap és mögötte tizennyolc év vívódásaiból, útkereséséből született. Vásárhely ünnepi hangulata, a megrendült lelkeknek forró üteme ezekben a percekben teljesedett ki. Hiába kísérelnénk meg: lehetetlen papíron érzékeltetni a levegőnek tisztaságát, a magatartásnak emelkedettségét, a tisztább, emberibb élet vágyakozását, amelyek külön-külön és összesen példa-és elődnélkülivé teszik erdélyi magyar közéletünkben ezt a három napot. Aki nem volt jelen, meg sem értheti, nem is értékelheti, mert Vásárhely jelentősége nem annyira határozatainak betűiben, mint inkább szellemében és abban a lélekben s légkörben van, amelyek között határozatai megszülettek. Valami vallásos áhitat, a jobb és szebb, a tisztább és becsületesebb élet perzselő vágya, egymás megbecsülése, elfogultságok elvetése és a szeretet s megértés párlata uralta és emelte a levegőt nemcsak egy ember, hanem egy nemzet életében is ritka, kivételes alkalommá. Aki részt vehetett ezen a három napon, az soha el nem felejtheti. Hitet kapott a hitetlen, reményt a kétségbe-esett és öntudatot a kétségkedő: nem elveszett az a nemzet, amely ilyen megtisztu-lásra képes. Három napon keresztül megvalósult és testet öltött az a szellem, melynek eljövételére olyan régen vártunk: magyar nem ellenségét, hanem testvérét kereste magyarban. Tiszta levegőjéből száműzöttek menekültek a magyar bűnök és az acsar-kodás helyébe a megértés, a gyűlölet helyébe a szeretet, a széthuzás helyébe az össze-tartás lépett.

Számunkra – akik jelen lehettünk – ebben áll Vásárhely legfőbb, életformáló jelen-tősége. A krónikás azonban nem elégedhetik meg ennyivel, hanem kutatnia és le-mérnie kell azt is, amelyet ez a három nap a magyarság egyeteme számára jelent. A legtökéletesebb tárgyilagossággal, a szó értékének teljes lemerésével is kimondhat-juk, hogy a Vásárhelyi Találkozó történelmi jelentőségű eseménye életünknek. A vál-ságos második évtized alkonyán, mikor a változáskor vezetést átvett nemzedék a so-kasodott feladatok alatt roskadóban van és az évek sűrűsödnek feje felett, ült össze a férfikorba lépett, új körülmények között felnőtt fiatal-ság. Mennyi veszély is fenye-gette ezt a nemzedéket, „hogyan beleeshetett volna, – mint egyik közírónk írja – akár a szétoldódásba, a saját nemzetisége, nyelve és történelmi kultúrája iránt való közöm-bösségbe, akár a kisebbségi neurózis valamelyik végletébe: a túlzott óvatosságba vagy a túlzott és kihívó, a konspirációkig menő vakmerőségbe”. És mennyi veszély fenyegette a Találkozót! Mennyre kétséges volt, hogy ez soha együtt nem találkozott, megoszlott és a világnézetek minden árnyalatát mutató fiatal-ság széthuzó, áldatlan testvérharccal telített életünkben felnőve, az első alkalommal meg tudja-e találni a kiegyenlítésnek, a fegyelmezettségnek azt a hangját, a magasabb nemzeti érdekek szolgálatának azt a magatartását és felemelkedettségét, mely az eredményes munkát biztosítja. Az élet jó tanítómesternek bizonyult és a veszély állandó nyomása alatt Erdély újra megtalálta önmagát: nemcsak azt a franciákra jellemző csodálatos képes-

séget, – a coordination spirituel-t – tudta magáévá tenni, mely válságos pillanatokban képessé teszi a franciákat arra, hogy osztályok, érdekcsoportok, sőt egymással ellentétes világnézetek egységes fogalmak és gondolatsorok szerint tudnak összedolgozni, gondolkodásukat és tevékenységüket egyedül a nemzeti élet alapvető konkrétumaira korlátozzák, hanem ezen túlmenően megtalálta az erdélyi magyarság egységnek azt a megfogalmazását, amely „egy néphez és emberi harcához egyedül méltó. Ennek az egységnek felülemelkedett eszmei arca már nem egyéni érdekeket, nem csoportok érdekeit, sőt nem különböző alakulatok és rétegek érdekeit mutatja, hanem az egészet együttvéve.” (Tamási Áron.) Ebben áll a Vásárhelyi Találkozó történelmi jelentősége.

Ha a Vásárhelyi Találkozó jellegét nézzük, – mely egyben jövőjét is megszabja, – úgy meghatározó jegyeként egyet emelhetünk ki: *erkölcsi forradalom*. Forradalmi abban, hogy hitet mert tenni egy új szellem, egy új lelkelet mellett, mely az emberi és nemzeti értékeket állította zsinórmértékül és hadat mert üzeni annak a szellemnek, mely „személyi torzsalkodásokkal, mindenki elgáncsolásával és az építőerők megbontásával akadályozza meg a kibontakozás útját”. Ez a forradalom nem az államkeret, nem a meglévő intézményeink, szervezeteink ellen lázad, nem azokat akarja lebontani, hanem közéletünknek mai szellemét akarja egy etikaibb, tisztább magaslatra emelni. Nem a rombolás, hanem az alkotás, az építés legfőbb vonása. A negatív, kritikai szemlélettel szemben egy új szemléletet hozott: az építő magyarságét. A Vásárhelyi Találkozó példátlan vonása, hogy az összegyűlt fiatalság részéről, – bár ez a fiatalság sem felkészültségéhez, sem számarányához mérten nem engedtetett intézményeink irányításához, – egy hang, egy támadás sem hangzott el egyetlen intézményünk ellen sem, hanem a maga új, alkotásokra alkalmas világát építette fel.

A MEGÚJHODÁS ALAPELVEI

Keresztény erkölcs és nemzeti demokrácia: ez az a láthatatlan kupola, melyet a Vásárhelyi Találkozó fiatalsága maga fölé emelt, hogy ennek keretében széles és átfogó programja alapján szilárdá és ellenállóvá építse nemzetünket. Jól tudjuk, hogy ezekkel a fogalmakkal visszaéltek és nekünk kell visszaadni e fogalmaknak „súlyát és erkölcsi tartalmát”. Helyesen mondta Tamási Áron, hogy a demokráciának nincs meg ma már nálunk sem az a biztosan megjelölhető és félre nem érthető fogalma, amelyet valamikor takart s a demokráciáról szólva ma már két ember sem értheti meg magát. Meghatározása szerint: a demokrácia az összes erkölcsi, szellemi és anyagi javak igazságos és helyes felhasználása a társadalom javára. Azaz: a demokrácia nem rendszer-kérdés, mint a fasizmus, a *demokrácia életforma*, az egyetlen életforma, amelyben élni lehet, amelyben csakugyan emberi életet lehet élni. S ez a demokratikus életforma mindig függvénye a nemzeti közösség életének és érdekeinek: nem a számszerűség hatalmi demokráciája, *lényege és belső tartalma etikai beállítottságu*: az összetartozásnak, a teljes életszolidaritásnak minden vonatkozásban kifejezője.

Meg kell azonban vallanunk, hogy ilyen értelmezésű demokráciára, mely az összes

szellemi, erkölcsi és anyagi erők lehető legjobb kifejtését és a közjóra való kamatoztatását szolgálta volna, a magyar életben a multban nem volt példa. Ezzel a ténnyel számolnunk kell s következtetéseinket is hozzá kell alkalmaznunk. Nem egy elfelejtett életformát kívánunk fölújítani, hanem a fejlődés szükségszerű menetét segítjük. A demokratikus életformára nemzetünket rá kell nevelnünk, alkalmassá kell tennünk. Tehát lassú, közvéleményt, közgondolkozást átalakító, a szó legnemesebb értelmében vett nemzetnevelő munka követelményeivel állunk szemben. A demokrácia őszinte igénye új feladatokat érlel. A cél: lehetővé tenni a legszélesebb néprétegek számára is a közérdek megértését s azt, hogy ezt a közösségi életformát a maga belső ügyének vallja.

A magasabb értelemben vett nemzetpedagógia a demokrácia igénylésében nyer értelmet és szemünkben a legigazibb magyar demokrata a legnagyobb magyar nevelő: Széchenyi István. A demokrácia s a nemzetnevelés problémaköre szorosan kapcsolódik. A Vásárhelyi Találkozóból kiindult szellemi mozgalom is idetorkollik: nevelni magunkat és nevelni társadalmunkat arra, hogy a megsúlyosbodott feladatokat ebben az új életformában hordozni tudja. A demokrácia nemzetpedagógiai elvvé lesz, hogy népünket a civilizációs és lelki műveltség, a gazdasági erő, a politikai öntudat, a szellemi és erkölcsi magatartás minél magasabb szintjére emeljük s népi közösségünket a szabadon, önkéntesen, fegyelmezetten és öntudatosan társulók nemzettársadalmává tehessük. És mi szükséges ehhez mindenekelőtt? Világos látású, reális, jelszavaktól meg nem szédülő, példamutató emberek magatartása; a társadalmi és vagyoni előjogok helyett a rátermettség, elhivatottság és tehetség társadalomszervező érvényesülése; jellemkiválóság, erkölcsi erővel párosult tudás, több munkateljesítés és nagyobb áldozatkészség, igazibb és mélyebb felelősségtudat, mint a vezetésnek, a szabad és érdemszerű kiválasztódásnak meghatározói.

Lelki megújulás nélkül az új életforma pusztá elképzelés marad. A társadalom átalakításához emberek kellenek, akiket az új nemzetnevelés alkalmassá tett erre a szerepre. A helyes gondolkozás, a dolgoknak ösztönösen magyar nézése és az egyetemes magyar érdekeknek még oly biztos megérzése sem elegendő. Mindez csak a helyes célkitűzést biztosítja. Hogy a gondolkozás, az ösztönös megérzés a valóságban reális értékke legyen, a cél értelmében helyes cselekvés szülessék, az elvek tettekke testesedjenek, ahhoz az egyének helyes magatartása szükséges, az egyén értéke és a köz szempontjából való hasznossága elsősorban erkölcsi mivoltán mulik. Ha tehát nem az erkölcsi megújulásból indulna ki programunk, a tervelés pusztán az eszmékkel való játék maradna. Történelmi példákat emlegethetünk: a magyarság legnagyobb szellemi vezérei – Szent Istvántól a Zrinyik, Bethlen Gáborok, Széchenyik korán át napjainkig – valamennyien az evangéliumból élő emberek voltak, akik alkotásaikban a keresztény erkölcs kívánalmait valósították meg.

A Vásárhelyi Találkozó nyíltan és határozottan ki is jelentette ezt az alapvető tételt. Az erdélyi magyarság belső megtartó magatartása más úton nem érhető el, csak az egyén és a népközösség erkölcsi megújódása útján. Állást foglaltunk a kereszténységnek erdélyi életünkben való irányító szerepe mellett s ezzel állást foglaltunk

tunk amellett, hogy az erdélyi magyar élet igazi sorsvállalóinak csak azokat tekint-
hetjük, akikben ez a keresztény erkölcs élő valóság. És mi ez a keresztény erkölcs?
A szeretetnek, a szolgálatnak, az engedelmességnek, a szegénység vállalásának, a
hősiességnek, a türelemnek, az igazságosságnak, a helytállni és áldozni tudásnak
egyetlen teljes formája, a mindennapi élet forgatagában, munkájában, változásaiban
állandó, magasabbrendű értéket hordozó magatartás. Minél nagyobb, rombolóbb
erejű változásoknak van kitéve egy népközösségnek élete a maga külső meghatáro-
zottságában, annál nagyobb, égetőbb szüksége van ennek az erkölcsnek belső tartó-
kötelékére. Külső hatalommal rendelkező nép – bűnei ellenére is – sokáig fenntart-
hatja magát a hatalom eszközeivel, de ha egy külső hatalomtól megfosztott nép-
közösség bensejében rágnak az erkölcstelenség, a felelőtlenség, az önzés, az egymás
elleni rágalmazás és egymás iránti megnemértés, a munkakerülés, az irigység, a hiu-
ság, a kicsapongás férgi, – az a nép feltétlenül elpusztul.

A jövő politikáját tehát formájában és szellemében egyaránt kereszténnyé kell ten-
nünk, mert egyetlen rendszer sem nélkülözheti az egyéni felelősség és lelkiismeret
mindennél értékesebb, tevőleges erőit, ezt pedig csakis a mélyen átértzett és cselek-
véssé formált keresztény öntudattal lehet biztosítani. A kereszténység azonban nem
spanyolfal, amely mögött egyesek vagy rendszerek a maguk szűkkeblű és önző tevé-
kenységét folytathatják. Tudatában vagyunk annak, hogy Krisztus a szegények apos-
tola volt, aki parasztokat és halászokat hívott magához és vállalni akarjuk az evan-
géliumnak minden szociális következményét. Krisztus tanításában, a keresztény sze-
retet, megértés, méltányosság és igazságosság szellemében, az evangéliumi tanítások
által kiformált szociális érzék- és gondolatvilágban gyökerezik az a demokrácia és
nemzetszeretet, melyet a Vásárhelyi Találkozó elfogadott. A Találkozó arra mutatott,
hogy a fiatalság számára a munkáskérdés nemcsak a társadalmi ellentétek vagy
pusztán a politikai célszerűség problémája, hanem elsősorban erkölcsi kérdés. A ke-
resztény erkölcsi magatartást mindenekelőtt önmagunkkal szemben igényeljük, hogy
az emberies gondolkodás nyíltságával, az összezárkózott társadalom erejével és a
becsületos ember bátorságával igényelhessük a keresztény erkölcsi magatartást má-
soktól az egyéni és népközösségi élet síkján egyaránt.

Valljuk tehát, hogy a kereszténység az erkölcsi magatartású, nemzeti kultúrájú és
demokratikus szervezetű erdélyi magyarságunk egyetlen megújulási lehetősége. Tud-
juk, hogy a keresztény jelszavak mai politikai konjunkturájában nem szokatlan dolog
a kereszténységet közéleti és társadalomszervezési elvvé tenni. Mi azonban a kereszt-
ténységet nem mint divatos jelentésű jelszót értelmezzük, nem osztályérdekek védőjét
látjuk benne. A kereszténység: hittudat és életformáló erő, őrizője és ápolója pedig
az egyház. Az egyházak kérdésében Erdély régi hagyományos szelleméhez térünk
vissza, melynek vallásos életét mély buzgóság, tántoríthatatlanság és áldozatosság
s ugyanakkor mély bölcsesség és türelem jellemezte.

A Vásárhelyi Találkozó válasz volt a kétségeskedőknek s aggodalmasoknak, nyílt felelet a vádakra és gyanúsításokra. Mert voltak, akik világnézeti ellentétek romboló összezsúpolásától félték, meg mások, akik az erők egyesítése helyett az erők szétforgácsolását látták már előre, sokan pedig csupán személyi becsvágyat véltek megbujni a napirendre tűzött nagy kérdések megvitatására irányuló törekvés mögött. Talán természetes volt ez némiképp. A kisebbségi életben százszorta nagyobbak kell lennie a felelősségérzetnek és önfegyelemnek, a kérdések vonatkozásai kényesebbek, több az elveszteni való érték s a fiatalságban nem láttak elég biztosítékot. Érthető volt az aggodalom azok részéről is, akik a meglevő keretek szétbontására irányuló törekvést érezvén ki a kezdeményezésből, veszedelmesnek tartották, mint minden olyan kezdeményezést, amely előre nem látható változásokat hozhat életünkben. Kétségkívül ez is méltányolható álláspont. Egy dolog azonban érthetetlen és ma is megfoghatatlan. Aggodalom és tartózkodás hangzott el a fiatalság ama töredéke részéről is, amely pedig éveken keresztül oly kitartoan hangoztatta az egység megszületésének szükségességét. Határozott és világos formában nyilatkoztak nem is olyan rég: „Azok ápolják az igazi nemzeti egységet, akik elfogultság és előítéletek nélkül, nem csupán az általuk elfoglalt egyik érdek, hanem az általános közjó szempontjából tudják a nép életét nézni.” Itélkeztek, hogy „a szűk látókörű, saját szűrő-bőrű magyarok közé való elzárkozás, önmagunk határozott elkeretezése jelenti a nemzeti egység igazi megbontását”. Sőt: „aki azt hiszi, hogy az ő magyarsága a magyarság, aki azt hiszi, hogy csak úgy lehet valaki magyar, ahogyan ő magyar, az annál inkább ellensége a belső lelki egységnek, minél inkább vádol mást ennek az egységnek megbontásával”. És mégis minden különösebb elvi indok nélkül az „egyk érdek”, „önmagunk határozott elkeretezése”, az elfogultság és az előítélet fölé emelkedni nem tudtak, inkább vállalták az elvi következetlenséget. Igaz, hogy minap a fasizmus is sem általották vádaskodni. Ma – mi sem természetesebb – a baloldaliakat közéletünkbe csempésző „trójai faló”-ról értekeznek. S mindez vajjon az „egység”-ért van? Németh László megállapítása jut eszünkbe: „A fiatalság egyrésze csak felismer anélkül, hogy változtatni akarna magán. Nem érzik, milyen erkölcstelen egy gondolat, amíg csak a fejben virágzik.”

A Vásárhelyi Találkozó azonban válasz volt és felelet. Nyílt és férfias módon nyilatkozott meg – minden hitelrontó prófécia ellenére – a fiatalság ama szándéka, amely a nemzet valóságos egységének kialakítását és a gondolkodásbeli ellentétek romboló hatásának eltüntetését akarja. S ez történt úgy, hogy nem jelent senki számára elvfeledést, langyos vagy közömbös liberalizmust, hanem csak tanuskodást a meggyőződés mellett, hogy kisebbségi sorsban a nemzeti élet síkján még a legellenlétebb szemléleteknek is találkozásuk kell, hogy legyen. A nemzeti létében veszélyeztetett néptöredék önmagával szembeni feladatai olyan nagyok, hogy mellettük valóban csak árnyalatokká válnak az elvi ellentétek. Felfogásoknak, meggyőződéseknek a különbözősége nem lehet az idők, a helyzet és az új szükségsszerűségek által

kívánt fejlődésnek kerékkötője, sőt inkább a serkentője és előbbremozdítója. A nemzeti eszme a kisebbségi életben mélyebb, szociálisabb tartalommal telítődik, a szocializmus viszont felismeri a nemzeti közösséghez való hozzátartozás jelentőségét. Mi hiszünk abban, hogy jobb- és baloldal, polgár és munkás együttthaladhatnak életünkben, ha levetik előítéleteiket, eldobják elfogultságait és becsületes szándékkal keresik egymás kezét. De vigyázzunk: e kötelékek elszakadnak abban a pillanatban, mihelyt rejtett célok, hátsó gondolatok ütnek fel fejüket és a nemzet magasabbrendű céljait csoportok vagy osztályok érdekeiért megtagadják.

A Vásárhelyi Találkozó első egymásratalálása volt az erdélyi magyar fiatalságnak. Bizonyos, hogy nem volt teljes sem résztvevőiben, sem munkájában, de visszatükrözte a fiatalság gondolatvilágának minden árnyalatát és tekintetével átfogta a magyar életproblémák egész síkját. Nem is az volt a célja, hogy mindenre kiterjedő programot adjon, hanem hogy a fiatal szellemiséget világnézeti, osztály és felekezeti különbség nélkül összehozza az erdélyi magyarság legfőbb életkérdéseinek megbeszélésére. A mostoha sors parancsolóan követeli a cselekvő összefogást s a Találkozó bizonyosságot tett, hogy a fiatal szellemiség szinte kivétel nélkül átérzi egész társadalmi közös sorsát és hordozza a nemzeti felelősség tudatát. Ebből a szemszögből kell Vásárhelyi jelentőségét néznünk. Mily kicsinyes, a kérdés lényegét mennyire meg nem értő az a bíráló, amelyik a megbeszélések rendjén ennek vagy annak a kérdésnek a hiányát kifogásolja! Bizonyára sok fontos és nagyjelentőségű kérdés megtárgyalása maradt el, de a megbeszélések szelleme nem hagy kétséget az iránt, hogy milyen álláspontot foglalt volna el a Találkozó ezekben a kérdésekben.

A Találkozó után az elvi probléma nem is került vitatásba. Hiszen az alapelv annyira pontosan rögzített, a részletes határozatok vonatkozásai annyira magától értetődöek. A Hitvallás nyugodtan és bizakodással tehet minden résztvevő kötelességévé, hogy a Találkozó szellemére és a hozott határozatokra építse fel a maga életét, azok szellemében és megvalósítása érdekében folytassa a munkát órhelyein és munkaterületein, intézmények és közösségi keretek között, ahol számára cselekvési lehetőség nyílik. A Találkozó elvei időtállósága tudatában a lassú, építő, társadalomátalakító munkát vállalta magára: tagjainak egyéni munkáján keresztül be akarja vinni a maga szellemiségét az erdélyi magyar életbe. Nem a meglévő intézmények elleni harc, romboló szándék vagy bomlasztó törekvés vezeti tehát, hanem az építő munka, az egyéni kötelességtudat és munkavállalás. A Vásárhelyi Találkozó, mint tényleges munkaközösség, megszűnt abban az ünnepélyes pillanatban, amikor tanácskozásait Tamási Áron bezárta. De fennmaradt minden egyes résztvevője számára: mint az egyéni felelősség és lelkiismeret parancsa. A Vásárhelyi Találkozó, mint közösség, a jövőben a szellemi síkon jelentkezik, mint ama eszmesor és szellem hirdetője, magyarázója és védelmezője, amelyet a fiatalság egy boldog magáralálás pillanatában felismert és az erdélyi magyarság számára megmutatott.

„Az, ami Vásárhelyen történt, – írja Ijjas Antal, – azért történelmi fordulópontja az erdélyi magyarság életének, mert majdnem húsz évvel az impériumváltozás után az erdélyi magyarság – éppen az impériumváltozás után felnőtt nemzedék – lelkiület, önszemlélet és program szerint is azzá lett, ami a valóságban: nemzeti kisebbség.”

Azzá lett, ami a valóságban...

NEMZEDÉKVÁLTÁS ELVBEN ÉS GYAKORLATBAN*

I.

A Vásárhelyi Találkozó előtt az *Ellenzék* című napilap szerkesztősége néhány kérdést tett fel három egyházi vezető emberünknek. E kérdések közül az első három elvi jelentőségű problémát bolygat: *vajon az erdélyi magyarság életmunkájában fel kell-e használni a már férfikorban lévő nemzedék tudását, nemzeti erejét és munkavágyát; megnyilatkozott-e e nemzedék munkavállalási készsége, felelőssége és felkészültsége; van-e szakadék a nemzedékek között az erdélyi magyarság nemzeti szemléletét és jövő feladatait illetően?* Ezeknek a kérdéseknek idült s mégis szüntelenül kiélezett voltát ki sem tagadhatja. A választadók tárgyilagossága éppen ezért merész, bár kimenetelében még kétséges vállalkozás. Tény, hogy az ankétot messze kiemeli a szokványos zsrnalisztikai megnyilatkozások sorából: dr. Tavaszy Sándor ref. főjegyző püspökhelyettes, dr. Vargha Béla unitárius főjegyző-püspökhelyettes és Márton Áron kanonok-plebános megállapításai oly gondolati anyagot tartalmaznak, amelyeknek minden eszközzel és minél szélesebb körben tudatosulniok kell és közszellemmé válniok, a fejtegetett tételek időszerűsége az idő múlásával mind inkább erősödik és mélyül.

Most, amikor a fiatalság előtérbe kerülését kísérő társadalmi rokonszenv jelentkezését felfedezik és az ebben rejlő lehetőségeket ki is használják, nem tartjuk semmiképp sem indokolatlannak visszatérni a közel két hónappal előbb lezajlott ankéthez s összefoglalni azokat az elveket, amelyeket a megkérdezettek akkoron hangoztattak.

1. Logikai sorban alapvető kérdés a nemzedékek ellentétének problémája. Az a szakadék, amely a nemzedékek között tátong, egészen sajátos okokból nyílt. „Az irányító nemzedék nemzetszemlélete inkább politikai, a fiatalabbaké inkább etikai. Ezek jobban féltik a magyarságot önmagától, mint külső ellenségeitől. Ezért nagyon helyesen nagyobb súlyt helyeznek a nemzetnevelésre, mint az alkalmi politizálásra. A nemzetnevelés nélkül nincs igazi nemzetszervezés, és valódi nemzetszervezés nélkül nincs igazi politikai tevékenység.” (Tavaszy Sándor.) Ez a generációs ellentét tehát nem káros húzavona, hanem a nemzet életére nézve építő jelentőségű megkülönböztetés. Gyökereit könnyedén feltárhatjuk: „más eszmék lelkesítették és formálták az idősebb nemzedék életszemléletét és más eszmék kereszttüzébe áll a mai ifjúság; az ifjúság számára a nemzet nem politikai alany csupán, hanem élő szervezet, test és

* Megjelent a Hítel 1937. 4. számában.

lélek, több irányú, de szervesen összefüggő és egymásrautalt tagozódással, s testi és lelki bajokkal és igényekkel” (Márton Áron).

Az új nemzedék nemzetszemléletének elmélyültségét tagadni eszerint nem lehet. S ez a nemzetszemléleti komolyság elég súlyos tét azzal a hibával szemben, hogy a fiatalabb nemzedék „formátlan és modortalan”: „nyíltságában és őszinteségében – mondja Tavasz Sándor – nem tudja formába önteni új életfelfogását és élettartalmát”. Ez is lényeges különbség: az idősebb nemzedék „formalizmusában helytáll és vesztegel”, a fiatalabb viszont „formátlansága, mezitlábassága miatt eltékozolja és eljelentékteleníti életigazságát” (Tavasz Sándor). Tragikus körülmény ez, mert a „tékozló” új nemzedék „sajátos kérdéseink gyökeréig” hatolt le, ahová „az idősebb nemzedék még nem tud leszállni” (Márton Áron).

A nemzetszemléletnek és az életformának e kettősségéből folyik aztán, hogy a nemzedékek „értelmetlenül nézik és kölcsönösen lenézik egymást” (Márton Áron). Itt, ebben az elválásban, csak a nyílt beismerés hídépítő erejű: „én úgy érzem, – írja dr. Vargha Béla, – hogy a mai ifjúság távoláll tőlünk s mi sem állunk elég közel hozzájuk, de ezt elenyésztethetőnek és elenyésztetendőnek tartom, s ebben a tekintetben átérzem a felelősséget és vállalom a szakadék kitöltését”.

2. Az új nemzedék munkábaállítást Márton Áron két szempontból tartja elodázhatatlanak: „Először, mert mi igazán nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az építő munkára felhasználható erőket parlagon hagyjuk, az ifjúság ereje pedig már természetes lendületénél fogva egyik legértékesebb tényező minden nép életében. Másodszor, mert az utánpótlás tervszerű, céltudatos nevelése lelkiismeretbeli kötelessége főként azoknak, akik irányító funkciókat töltenek be s maguk is vezető személyiségnek tartják magukat.” Tavasz Sándor nyilatkozata ugyanebből a szükségességből indul ki, sőt továbbviszi a gondolatot: „A kérdésnek két oldala van: a munkaerőt fel kell ajánlani és a munkaerőt el kell fogadni. Sőt nem elég csak a felajánlás és a várás, míg az ajánlatot elfogadják, hanem – ha valóban van duzzadó munkaerő – annak az érvényesítése érdekében az ifjúságnak egyenesen harcolnia kell. Nem igazi munkaerő és nem igazi munkavágy, amely várja, míg megszólítják és hívják, hanem csak az, amely belső szent kényszerénél fogva megragad minden etikussal és rá lép minden igazi etikussal útra, hogy nemzetépítő erejét szolgálatba tudja állítani.”

3. A munkába állítást Tavasz Sándor a fiatalabb nemzedék minőségének felmérhetése szempontjából is szerfölkött jelentősnek ítéli: „Munkakészségüket, készségüket és felelősséget vállaló lelkiismeretességüket addig nem mutathatják meg, de még felszínre sem hozhatják, míg csak a front mögött várnak. Minél tovább tartjuk őket kiskorúságban, annál inkább elgyávulnak és elkedvetlenednek.” Márton Áron ugyanettől a következménytől fél: „ifjúságunknak abban a részében, mely látószemekkel jár-kezel a mi világunkban, van munkakészség és felelősségérzet, de úgy látszik már terjed a csüggedtség és elfásultság is az elmarasztalás következtében, melyet fiatalsága címén kénytelen elszenvedni”, ámde ugyanakkor hiszi, hogy az új nemzedék „vállaira tett feladat felveri a munkakészséget és felelősséget”: „a fiatal ember érzi elsősorban, hogy a nagyobb megbízás megtiszteltetés, aminek illik becsü-

lettel megfelelni”, „csak be kell dobni a vízbe és úszni fog; nem az árral, hanem szembe is”.

Ime, a három feltett kérdésre a válasz. Nem tudunk elképzelni akkora elfogultságot, amely ahhoz az állásponthoz vezethetne, hogy ezek a problémák csak partikulárisak. A megnyilatkozásokban szokatlanul nagy és különös gondot fedeztünk fel – első olvasásukkor éppúgy, mint később valahányszor újraolvastuk ezt, a nemzedékek építő együttműködésére vonatkozó nemzetpolitikai programot. Ez már önmagában is sokat jelent: csak a lelkiismeret és a felelősség szavát csiszolja a gond. S talán nem tevedünk, ha a nemzedékváltás szükségességének és lehetőségeinek, fontosságának és szerepének törvényét, kötelező erejű tételeit látjuk megrögzítve ama két egymásutáni napon megjelent újságszámban.

Mindig távolállt tőlünk, fiatalabbaktól, az a hiedelem, hogy hivatásunk a *nemzedéki forradalom* lenne. Márton Áron és Tavaszy Sándor ismerték és ismerik nemzedékünknek ezt az alapvető vonását, biztosak is voltak benne, hogy az elkövetkező napokban ülésező Vásárhelyi Találkozó sem fog ellentmondani nekik. Igazuk volt. A Vásárhelyi Találkozó nem az idősebb nemzedék ellen készített fegyvert, hanem a *nemzetélet védelmére* vértette fel önmagát. A mi nemzedékváltásunknak a problémája egészen sajátosan alakul és formálódik. Miként a Hítel megelőző számában bőségesen ki is fejtettük, a mi közéletünk keretében nem a korosztálybeli megújulás a hangsúlyos, hanem a szellem frissülése, a közerkölcs szilárdulása, a látás tisztulása és a reális nemzetpolitikai tervszerűség érvényesülése. Az, hogy a lelki megújulás nálunk csaknem elképzelhetetlen a korosztálybeli megújulás, közéletünk megfiatalítása nélkül, ez pusztán csak esetleges valami, abból folyik, hogy a körülmények következtében az új nemzedék fokozottabb mértékben kényszerült a tények vizsgálatára, a gyökerek kihantolására, mint a metamorphosis lelki válságában bizonyos mértékig elfásult és elkedvetlenedett idősebbek. Ez azonban pusztán esetlegesség: az új nemzedék érdeme nem az, hogy *évjáratait tekintve új nemzedék, hanem az, hogy látásában, terveiben és elgondolásaiban is új*. A fiatalabb évjáratok szemléletét mindinkább a nemzetélet reálításai határozzák meg és ez az a tény: az új szükségletek felfedezése és az új feladatok elvi s gyakorlati vállalása ötvözi külön nemzedékké ezeket az évjáratokat. Nem korosztályok nyelvöltögetése a mi nemzedékváltásunk problémája, hanem *nemzetformáló akaratok szembetalálkozása*. Az, ki az apák és fiak forradalmi huzavonáját látja ebben s nem mélyül el, mint nyilatkozó egyházi férfaink, a kérdés lényegében, ártalmas dolgot cselekszik: *nemzedéki* érdekeket szolgál a *nemzeti* érdekek helyett.

EGY NYILATKOZAT*

A POLITIKAI HELYZET

Az elmúlt év folyamán a derűlátás volt állandó érzésünk. Sok olyan kisebb-nagyobb jelentőségű esemény történt, amelyek indokolttá tették azt a hiedelmünket, hogy ez az esztendő nem mulik el népközösségünk belső életének régóta kíváncsú és gyökeres átalakulása nélkül. Makkai Sándor „nem lehet”-jére sokakban megmozdult a lelkiismeret és erőteljesen válaszolták: lehet, mert kell. A válaszadók azonban bizonyára maguk is érezték, hogy ez a felelet – bár hangjában erőteljes – vajmi keveset segít az erdélyi magyarság kátyubajutott szekerén. Akkor úgy hittük, hogy Makkai pesszimizmusát keseredetten visszautasító válaszok mögött a magunk revíziója, a lelkiismeretvizsgálat húzódik meg. Azt hittük, hogy a Hítel szerkesztője, Albrecht Dezső, még nyilvánosan meg nem nyilatkozó, de mégis általános közérzésnek ad kifejezést, amikor a Makkai-vitát határkőnek jelzi s szükségként jelöli meg a kisebbségi élet eredményesebb továbbvitele szempontjából nélkülözhetetlen eszközöknek és módszereknek a számbavételét. Az önrevízió értelmét számosan abban láttuk, hogy indíttassék meg a kisebbségi élet első korszakának felszámolása, szakítsunk e korszak lemondással teli jelszavával: – ahogy lehet! – s álljon rajtba az új kisebbségi életkorszak, amely sem jelszavában, sem életütemében, sem eredményeiben nem lehet kishitű, hanem arra törekszik, hogy a lehetőségeken belül előretörjön.

Ez a hiedelem mértéken felül optimizmussal és cselekvési vággyal töltött el s már magunk előtt láttuk az új kisebbségi magyar életpályát, amelyet – a nagy tömegek felvonulását lehetővé teendő – a kisebbségi magyarság egy-munkaterv alapján dolgozó vezetőinek szorgos tevékenysége kisebb-nagyobb elért eredményekkel épít, erősít és védelmez. Mikor a szászok ideiglenes gazdasági tanácsának megalakulásáról hírt vettünk, egy pillanatra sem akartunk kételkedni abban, hogy a nálunk már 1933-ban elhatározott és a múlt év első negyedében újra vita tárgyát alkotó Gazdasági Tanács problémája hamarosan megoldódik s széthúzó gazdasági intézményeink egy erőteljes kisebbségi gazdaságpolitika tervszerű végrehajtásában találkoznak. A derűlátó figyelmek azonban itt is, akárcsak a kisebbségi élet más munkaterületein is, csak csalódás-

* Megjelent az Ellenzék 1938. évi 8. számában. A szerzőt az Ellenzék szerkesztősége szólaltatta meg a lap által indított „Hogyan látják az elmúlt esztendő magyar politikáját, kultúráját és az ifjúság útját az erdélyi magyar fiatal szellemiség kíválóságai?” című cikksorozatának V. részében.

ban volt része. Az EGE szívós kitartással hajtotta végre nagyvonalu programját, a szövetkezeti mozgalom ujabb jelentős eredményekről számolhat be, de mégis most, amikor államunk belpolitikájának változása elsősorban gazdasági sikon érinti népünk életét, tétován állunk s távolról sem fogunk akkora önvédelmet kifejezni, amekkora szükséges volna. – A huzavona még kirívóbb az EMKE körül. A Közművelődési Tanácsnak, népnevelésünk központjának és irányítójának a hivatása valósulhatna meg ebben a szép hagyományokra visszanevező alakulatban.

A MŰVELŐDÉSI ÉLET

A két legfontosabb területen: a gazdasági és a közművelődési sikon a mult esztendő adós maradt. A tapogatózó, „ahogy lehet”-politika folytatódott. Ennek ellenére azonban nincs okunk lemondani derűlátásunkról, mert ha a nagy gazdasági épület betetőzése el is maradt, nem panaszkodhatunk: jelentős épületszárnyak emelkednek, mind az EGE, mind szövetkezeteink munkáshada eredményesen dolgozott az állásokon s nem illuzió azt hinni, hogy csak rövid idő választ el attól, hogy a ma még különböző tervek fölé görnyedő építőmérnökök összeüljenek s közös terv alapján tető alá hozzák a sok évi munka építésének eredményeit. S így van ez a közművelődési élet sikján is. Ma már mind tudatosabb és tudatosabb, hogy közművelődési politikánk széles kiterjedésű munkaterület, távolról sem szűkíthető az iskolaügyre. Iskoláinkat a már hagyományossá vált hősiességgel védenünk, erősíteniünk és tataroznunk kell, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy az iskola népességünknek csak egy kisebb hányada számára művelődési tényező. Népnevelésünk iskolánkívüli eszközei – hála az iskolánkívüli népnevelés mind jelentékenyebb számu fanatikusainak – napról-napra nagyobb figyelemben is részesülnek. A népnevelés szolgálatában álló folyóirat, az Erdélyi Iskola, oly színvonalra emelkedett, hogy ma a legkiválóbb ily természetű magyar folyóirat. Népnevelő kiadványaink is szaporodnak. A kíváncsi eredmény csak azért nem mutatkozik, mert a népszerűsítés és a terjesztés területén még sok hiánnyal és nehézséggel kell megküzdeni. Az egységes irányítás – gondoljunk az EMKÉ-re – ezért annyira elodáztatlan. Különösképen sajtónk, elsősorban néplapokat és népi kiadványokat forgalmazó egyéni és közösségi vállalkozások ma még szétforgácsolódo energiáinak összefogása hozna oly eredményeket, amelyek jóformán megoldanák az egyesületi népnevelés évek óta tartó válságát.

Minden ellenvetés ellenére az elmúlt év politikai életének lényegéhez tartozik mindaz, amit elmondottunk. A politikát ugyanis nem értelmezhetjük abban a formában, amint szokás. *Gazdasági és közművelődési alapok nélkül a politikai élet levegőbe röppent ballon.* Az elmúlt esztendő egyik jelentős vonása ennek a felismerése. A Magyar Szövetség gondolata sokszor felmerült s ezt a tényt jelentősnek kell itélnünk annak ellenére, hogy a Magyar Szövetség megvalósulásához nem sokkal jutottunk közelebb. Jelentősnek kell itélnünk és pedig azért, mert tisztázódott a Magyar Szövetség mai értelme. A Magyar Szövetségnek ezt az új értelmét a Vásárhelyi Találkozó

fejezte ki a legtisztábban, amikor hitvallást tett a *Magyar Szövetség* eszméje, mint *erkölcsi principium* mellett. Minden intézményünknek úgy kell dolgoznia, mintha az eszményi Magyar Szövetség egyik tagja lenne s egyetlen intézkedésével, egyetlen mozdulatával sem sértheti meg az erdélyi magyarság legfőbb erkölcsi törvényét, a Magyar Szövetség eszméjét.

A Magyar Szövetséggel kapcsolatos fogalomtisztázás – jelenségek alapján állíthatjuk – ma már közszellembeli tény. A magyar párt sepsiszentgyörgyi nagygyűlését a magyar népközösség nagygyűlésnek fogta fel. A választások magyar megmozdulása pedig ékesen bizonyította, hogy népközösségünkben a pozitív egység tudata valóságos. Ez a közszellem valószínűleg domináns ereje marad a következő esztendőknél is s ezért a sok negatívum ellenére is derülátók maradunk: *amire a racionális felismerés nem döbbsentette rá intézményeinket, azt rájuk kényszeríti a közösség gátnélkül megnyilatkozó szelleme*. Az egység ma már nem jelszó. Az utóbbi évek nyomott közléte alakító hatással volt népközösségünkre. Visszatekintvén a múlt esztendőre, Németh László kérdő hasonlata jut gyakran eszünkbe: „nagy súly alatt nem válhat-e gyémánt a szénből?”

IFJUSÁGI KÉRDÉSEK

A népközösségi magatartás férfiasodásának számos jelét, egyéni és tömegbizonyosságát figyelhettük meg az elmúlt év folyamán. A felszínre került nemzedéki kérdésben is ez a meghatározó elem, mert *nemzeti forradalomról szó sincs*. A csörtető ellenlábaskok kora – hála az Istennek – nagyjában véget ért. A fiatalság rádöbbsent arra, hogy a mi viszonyaink között az apák hatalma csak látszat-hatalom s ennél fogva a fiak forradalma sem lehet több, mint látszat-forradalom. Akkor, amikor lázasan törtető politikai-közéleti bajnokok és állás-utilitáristák adták meg a fiatalság hangját, a nemzedéki kérdés dühös viták tárgya lehetett, ma azonban – egyes kivételektől eltekintve – a *szolgálat* és a *kötelesség* határozzák meg az új nemzedék közszellemét. Ez a változás igen természetes. A belső népi politika lesz mindinkább hangsúlyossá: a népnevelés, a népszervezés, az egészségvédelem, a gazdaságvédelem és a jogvédelem. Közéletünk megszűnik a politikai pályafutók és az állást hajhászók tere lenni: a népnevelők, a népszervezők, az egészségvédők, a gazdasági szakemberek és a jogvédők ideje érkezik. A mindennapi kenyér soványsága mögött nagy feladatok tornyosulnak s a felelősség közszelleme erősödik. Valaha szónokolhatott az új nemzedék a közéleti „hatalom”-ért, ma azonban csak *szerepet* kérhet és várhat. Ugy, ahogy erről a több, mint egy negyedéve lezajlott Vásárhelyi Találkozó, e közszellembeli változás legerőteljesebb megnyilatkozása, tanuskodott. Jelentősége a fiatal nemzedék szempontjából is, de máskülönben is éppen ez. Minden szavával fennen hirdette: *az új nemzedék nem az idősb nemzedékekkel áll szemben, hanem nemzete előtt vizsgán áll*. A Találkozó feladatokat állapított meg s ezek a feladatok az erdélyi magyarság élethelyzetének kívánatos átfogó szemléletéből folytak s olyan feladatok, amelyeknek megvalósításától népközösségünk további életeréje függ.

Az igazat megvallva, egy kicsit feszélyez, hogy már az első sorban leírom a *nemzedék* szót, mert ez az okvetetlenkedők eszejárása szerint föltétlenül ellenségeskedést, békebontó ellentétet vagy legalább is haszontalan nyelvöltögetést jelent. Nem a támadástól félek: az utóbbi időben szokásossá vált értelmetlen, bár harcos szófecsérlés csak bosszantó jelenség, e miatt kár volna kérdéseket elhallgatni; a lépten-nyomon fölbukkanó *félreértés*, a fogalmakkal való alantas *visszaélés* az, ami aggaszt és megfontolásra készítet. Gondolkozunk és töprengünk: érdemes-e megszólalni, amikor a közösségi élet akusztikája annyira megromlott, hogy a kimondott szó nemcsak hangzásában ferdül el, de értelmében is megváltozik, mire másokhoz érkezik? Hiába erősítjük a társadalomtudomány általánosságban érvényes és megállapított igazságai-val, hiába tisztítjuk a tárgyilagosság jóindulatával, a *nemzedék* szó sem kerülheti el közéleti akusztikánk rontó zátonyait s mire halló fülekhez jut, már nem egy szükséges és hasznos társadalmi alakulat szép keresztneve, hanem kihívássá, bosszantó hergeléssé durvul. Az oly gyakran megvádolt előítélet-rendszer volna a hibás? vagy talán személyi elfogultság okozza ezt a fogalomzavart? Isten tudja, de annyi bizonyos, hogy ma már a „nemzedék” fogalma szívesen fogadott az *előítéletek* sorában, s aki ennek ellenére is ajkára veszi s magát bátran valamely nemzedék tagjának mondja, azzal szemben (és sohasem: annak érdekében) *igazságosnak vélik a személyi elfogultságot*. Sőt népszerű módon ma már lehet azzal hivatkozni – nem csekély hamisítással –, hogy egyidőben csak fiatalok voltak, fiatalok és öregek, és nem nemzedékek, és lehet még népszerűbb módon azon csodálkozni, hogy újabban annyiszor és oly változatos körülmények között találkozni ezzel a bosszantó különbségtevő fogalom-mal: nemzedék. Értelmét nem találják, idomtalannak is tartják, magyarán mondva: meglehetősen haszontalannak ítélik.

Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy a mai időben nem éppen időszerű dolog a nemzedéki kérdés hánytorgatása, sőt bizonyos mértékig lelkiismeretlen volna is, ha ingerlő bírálattal és meggondolatlan követelőzéssel párosulna, vagyis szokványos köntösében jelentkeznék. Nincs undorítóbb jelenség, mintha a közös munkára híva-

* Megjelent a Hítel 1939. 4. számában.

tott népi csoportok célszerűség nélkül fecserlik önjegüket s minden különösebb értelem híján élesztik a köztük amúgy is parázsló belső ellentétek tüzeit. Vannak idők, amikor mindenkinek le kell tennie harcra készített fegyverét s a nagyobb közösségi érdekek parancsszavára meg kell találnia a békés munka kijelölt helyét. A kínálkozó lehetőségeket felhasználni kell s nem tékozolni: ki nem ezt teszi, valóban ártalmas, ítélet alá való, közösségileg bűnös és veszedelmes.

Ámde az újabban pergőtűz alá vett nemzedéki-kérdésnek nincs efajta vonatkozása, mert Erdélyben évek óta eltűnt a közönségesen nyilvános ellentétbe fulladó nemzedéki kérdés. Kerek három esztendővel ezelőtt már volt alkalmunk világosan rámutatni arra, hogy a közvéleményünkben ellenlábásoknak tartott nemzedéki csoportok megfelekezni látszanak egymásról. Az „apák” hatalma (az irigykedésre tápot adó „hatalom”) *látszat*-hatalomnak bizonyult s a „fiak” forradalma (ez a dühös és néha nevetlen ellenkezés) is bizony csak *látszat*-forradalom. Nincs hatalom, mely indokolná a forradalmat, és nincs forradalom, mely a hatalomért lángolna. Csak a kapcsolódás hiányzik az egymásmellettiségből s ez se késhet sokáig, mert hiszen időszerűtlen, hogy az „öreg” gyanakvó szimatolással megbízhatatlanságot kutasson a „fiatal” körökben; és időszerűtlen, hogy a „fiatal” meggondolatlan túlzással elnyomónak mondja ki az „öreg”-et. Lehet-e megbízhatatlan az, akinek nincs különösebb megbízatása; és nyomhat-e el olyas valaki, akinek nincs erre megfelelő hatalma?

A látszat csalt s éppen a fiatalságnak volt ereje ahhoz, hogy az eddigi némiképpen hamis szemléletét újjal cserélje fel s megindítsa azt a szellemi folyamatot, mely az egyetemes társadalmi törvények szerint alakuló nemzedéki stratégiában jobbra elődnélküli és éppen ezért páratlan. Gondoljuk csak meg! A két évvel ezelőtt lezajlott nagy „nemzedéki” megnyilatkozás, a *Vásárhelyi Találkozó*, már nem az idősebb nemzedék ellen készített fegyvert, hanem a nemzetélet védelmére vértették fel magukat az ott megjelenők s hangoztatták, hogy *közéletünkben nem a korosztálybeli megújulás a fontos, hanem a szellem frissülése, a közérköles megszilárdulása, a látás tisztulása és a reális nemzetpolitikai tervszerűség érvényesülése*. Az csak esetlegesség, hogy a lelki megújulás nálunk csaknem elképzelhetetlen a korosztálybeli megújulás, közéletünk megfiatalítása nélkül. De tovább megyünk s közelebbi példára mutatunk rá. A nem is olyan rég, néhány hónappal előbb közreadott *Nemzedéki vallomás*ban még tisztultabban jelentkezik ez a felelősségteljes erkölcsi magatartás. „Ebben a történelmi időben – mondják az aláírók – az új férfinemzedéket illeti az első szó, hogy az egységnek sürgető szavát hallassa. Húsz esztendő alatt nagy utat tettünk meg... Kemény szellemi harcokat kellett vívnunk a tényekkel, az előttünk járó nemzedékkel, egymással és önmagunkkal egyaránt. De annyi küzdelem után, most már elmondhatjuk legalább: a körülöttünk ható tényeket ismerjük és az előttünk dolgozó nemzedéket türelmetlenségünkkel többé nem zavarjuk. Ha valaha szép és nyugtalanító díszek voltunk a nemzet építményén, most erős híd vagyunk, mely az előttünk járókat összeköti a nyomunkba lépő ifjúsággal. Népünk kiáltó szükségai és a feladatok sürgető parancsa ösztönös erővel sodortak egymáshoz minket és rendelték közös munkára. *Többé nem arra nézünk, amiben eddig különböztünk, hanem tudatosan arra,*

amiben ma egyik vagyunk. Nem fegyverszünetet, hanem békét kötöttünk egymással, mert mindnyájunk felett győzött a népünk iránti felelősség.”

A szóbanforgó kérdés tehát semmikép sem fortyogó katlan, mely kibuggyanni kész, hogy fojtó gőzzel töltse be nemzeti életünk szerény hajlékát, hanem inkább a tűz, mely éltető meleget áraszt, s mikor kell, mozgásra ingerli a dermedteket. Nálunk nem forradalom rejlik a nemzedéki csoportok szándékában, a *gond* tereli egybe a korosztályokat, s legfőnnebb csak annyiban különböznek e csoportok, az öreg és a fiatal, hogy az egyik gondja a múlt életé, a másik gondja meg az előtte álló új életé. Szemléletbeli természetes különbség ez: az egyik inkább hátratekintget, a másik inkább előre; az idősebbek gondolkodását némikép elvonttá teszi a más éghajlati viszonyok közt felnőtt hagyomány, a fiataloké e hagyomány körét tágítva, szélesbítve közelebb jutott a valósághoz; az öreg madár fáradt, a repülést nem kívánja, a fiatal, mégha szárnyatörött is, csak szárnyalni kíván s ha nem teheti, szenvedti azt. Élet- és lélektani törvények alapján történik mindez s ha nem volna így, pusztulást jelezhethnének.

Cinizmussal ezt a kérdést kezelni és elintézni nem lehet. A bölcs fölényesekkel szemben állítjuk, hogy midőn a nemzedékben valóságos testet ölt az *új eszmei egység* s a gondolatok országútján tétova szemmel tájékozódó korosztályok egymásratalálnak, ezen a síkon ugyanaz történik, mint a családi életben a születés pillanatában. A közösség felelősei, az *atyák* magabízóbban tekinthetnének szét, mert van, akiben a megtalált gondolat majdan eszmévé érlelődik, van, aki a megvont alapokra hagyományos tervek szerint épít, van folytatás, a sor nem zárult be, időben gondolkozva: nincs aggodalomra ok. *A közösség életében a gyermek megfelelője nem a fiatalság* – mint sokan gondolják és hirdetik – *hanem a nemzedék.* A fiatalság csak élettani megújulást jelent, az elsenyvedt test újjászületik, de a lélek, az eszmehordozó emberi lélek csak a nemzedékben bukkan új életadó forrásokra s csak a nemzedék eszmei sugárzásában képes új alkotásokra, a nemzetélet egyetemes megújítására. Megállapított tény és igazság, hogy a satnyulás jele, ha a gyermek csak apjára hagyatkozik, saját lábára állni képtelen, – előbb vagy utóbb kidől a támasz, elolvad az örökség, elnémul a jótanács. Mi következhetik? A közösségi élet síkján alig kevesebb, mint az egyének életében. Támasz nélkül ügyetlenkedés, vagyon nélkül szegénység, jótanács nélkül pusztulás. Éppen azért neveléstani alapkívánság, hogy a gyermek legyen önálló egyéniség: apja nyomdokába lépjen, de a saját lábán; örüljön az örökségnek, de gyarapítsa is; jószívvvel vegye a jótanácsot, de legyen gondolkozó, tervelő és magabízó. Ez a helyes álláspont, s közösségi életünkben megfelelője körülbelül ez: a fiatal ne legyen csak fiatal, hanem legyen, ha tud, nemzedék, mely az elődök nyomdokába lép, de a saját lábán, elfogadja az örökséget, hogy gyarapíthassa, és töri magát, hogy a kapott jótanács nehogy szolgálai utánzásra csábítsa, hanem önálló tervezetésre, az új időnek megfelelőbb eszmélkedésre ösztönözze.

A baj azonban ott van, hogy a közösségi életben már nem érvényesülnek azok az elemi élet- és lélektani tényezők, melyek a család felelőseit, az apát és anyát boldog-

sággal töltik el s erőt meghaladó áldozatokra készítetik. *A közösségi életben az apaság és anyaság érzelmeit a vetélkedés, nemritkán az irigység gögösen száműzi* s ezért, legyen bármennyire jóakaratu a szavát hallató új nemzedék, kesernyész léghő övezi, savanyú arcok tükrözik, hogy eszméi kellemetlenek, szírást, rágalmat hall; ha akarja, ha nem: az atyai hajlékban külön zúgot kell keresnie, hol testvéreivel békén és egyetértésben tervelhet. Persze vannak hálátlan fiak és hálátlan nemzedékek, kik önként keresik e szeccszó alkalmát, forradalmi lelkiállattal szembefordulnak mindennek, ami – legalább is szerintük – avult és tűzrevaló. De nem ez a természetes és általános. Nagy kirobbanások idején így van ez, de egyébként *az őrségváltás nem azonos fogalom a forradalommal, a cselekvés vagy ennek vágya* – mely minden új nemzedék mozgató ereje és jellemző jegye – *nem ellentét a hagyománytisztelettel*. Sőt beteges vonás, amikor ez a kettő nem társul: *a cselekvés*, mely eredeti alkotásokra mozdítja az építő hagyományokat, és *a hagyomány*, mely biztósítja, hogy az új alkotások szerves folytatást jelentsenek. De meg lehet-e értetni mindezt? Annyi téves képzet társul már e szóhoz: nemzedék; az apák féltik az óva őrzött hagyományt, a fiak – maguk megnyugtatóására talán – szabadjára engedik cselekvő vágyaikat s mikor megtorpanni kényszerülnek, dühösen bűnbakkot keresnek. Pedig kölcsönösen nincs erre teljes joguk és okuk sem. Ha a családi szellem uralkodna, nem is beszél-nénk erről, volnának kis konfliktusok – hol nincsenek? – de minden lehető ellentétet elsímítana a szülői érzés, mely a nyugtalanban is a továbbélőt szereti, és a gyermeki érzés, mely minden keserű tapasztalat után is az életadót és a nevelőt tiszteli.

Komoly és beható revízió alá szorul tehát a nemzedéki szemlélet s a nemzedéki kérdést durván hánytorgató újabb módszer s az, ami ebben a legkirívóbb, a nyestetlen modor. Nem utasítunk vissza semmit s lényegében nem vitatkozunk senkivel sem. Csak éppen a figyelmet hívjuk fel az említett „Nemzedéki vallomás” egyik, nem jelentéktelen passzusára: „Az élet tényei azt mutatják, hogy az erdélyi magyarság lélekben önmagához tért. Ez az igazság, mint minden igazság e földön magában hordja a munka és az építés törvényét. Félre nem érhető világossággal olvassuk ki hát belőle, hogy az élet tényei egységre mutatnak. Ez az egység pedig *családi és nemzeti* jellegű, amiből törvény szerint következik, hogy *az erdélyi magyarság új életformája a családdá alakult nemzeti közösség*.” Ha úgy tetszik, ez a megállapítás célkitűzés is, s ez a célkitűzés nyilván egyetemes érdekű és értékű is. Kár tehát – általánosságban mondjuk – kesernyész hangulatot tenyészteni és zsörtölődő hangon idő-ről-időre kötődni; nincs most ennek az ideje. Az új nemzedék, melyet nem hatalmi érdek és nem is kalandor konclesés, hanem ellenállhatatlan lelki kényszer hívott életre, s ennek a nemzedéknek tagjai, akik – jócskán előrehaladva a férfikor eszten-deiben – nem fiatalságukban, hanem eszméikben és erkölcsi világukban újak, ha hibáztak, csak egyben hibáztak, hogy az elődök iránti hála nem satnyult bennük szolgálissá s a tisztelttudásban is megtalálták a helyes mértéket: nem utánozzák a konzerváló rend hangját, kézmozdulatát, lépését, tempóját. Hagyományosan gondolkoznak, csak a hagyományban nem *nemzedéki*, hanem *nemzeti* hagyományt pil-lantanak meg s éppen ezért különbséget tudnak tenni az értéktelen, valóban elavult,

és az értékes, örök mozzanatok között. *S az epigonizmust kerülni vétek volna?* Nincs tragikusabb, mint addig sütkérezni egy eszme sugárzatában, míg az teljesen kialszik. Jön akkor a dermedtség s fagyos kézzel, fagyott ésszel új tüzet csiholni majdnem lehetetlen.

A nemzedék hivatása tehát eszmei. Szükségesnek véljük még ezt megjegyezni, ámbár lényegében gondolatmenetünk végére értünk s elmondtuk mindazt, amit az utóbbi néhány hónap tapasztalata megindokolt. A nemzedék hivatása eszmei, mert a nemzedék lelke és mozgató ereje maga az eszme, melyet képvisel. Szóval nem a fiatalság, a hevülékenység, a lázzongó lelkiállapot, a türelmetlen elégedetlenség az új nemzedék valóságos ismertető jegyei, – ezek a „fiatal” jellemvonások a mi új nemzedékünkől jobbra hiányoznak is, – hanem az eszme, mely szükségszerűen újfajta magyarság szemlélettel és sajátos közösségi magatartással párosul. Már öt évvel ezelőtt éppen a Hitel állapította meg, hogy az új nemzedék – szellemi tartalmánál fogva – semmikép sem azonosítható bizonyos korosztályokkal: az új magyar nemzedék nem egy a fiatalsággal, annál jóval több, eszmei síkon időtlenebb; s ha van nemzedéki mozgalom, ez sem korosztályi mozgalom, annál jóval tartósabb, szellemi mozgalom, tehát a korosztályinál sokkal mélyebbre hatoló, nem személyekért és személyek ellen, hanem a nemzetélet rendszerének megváltoztatására törekvő. A fogalmakkal lehet visszaélni, a lényegyet lehet elhallgatni vagy elcsikasztani, de ez az igazságon mit sem változtat: *a nemzedék valójában eszmei társulás s a nemzedéki mozgalom szellemi mozgalom.* A korosztályi elfogultság és a gyakorlatias önzés talán semmitől sem áll távolabb, mint éppen az *igazi* nemzedéktől; a szellem nem tűrhet olyan korlátokat, mint aminő az életkor, szabadabb mozgásra vágyik, szélesebb kört formál, mint aminő egy adott korszak fiatalsága. *Pro domo* is mondjuk példaképpen: a közéleti elődök nemzedéke fölött nem nekünk, az utódoknak, kell bírálatot mondanunk, ezt a feladatot általános magyar viszonylatban elvégezték ama nemzedék gondolkozói, kezdve Szabó Dezsőtől el egészen Szekfű Gyuláig, s ugyanők megjelölték a feladatokat is. Ebből következik, hogy a nemzet ifjabb rétegének – tehát nekünk, az új magyar nemzedéknek – nem a felfedezés, a rádöbbenés, hanem a munka a feladatunk: a kiáltó szóra éberrel figyelni, a zarándoki komolysággal mondott tanácsokat megszívlelni s a kijelölt utat jól szemügyre venni s azon biztos léptekkel elindulni.

Az új magyar nemzedéket a megelőző nemzedék sokszor gyalázott, sokszor semmibevert, állandóan gáncsolt kiváló magányosai nevelték, szellemi tekintetben ők formálták, hogy azzá legyen, ami: új nemzedék, velük eszmeileg egy, gondolkozásban, magyarság szemléletben és közösségi magatartásban azonos. Vagyis az eszme és a szellem, melyet néha fiatalok részéről dőre hivatkozásokkal, az idősebbek részéről pedig durva vád gyanánt „nemzedéki” eszmének, illetve amolyan okvetetlenkedő „fiatal” tévelygésnek szoktunk emlegetve hallani, nem a mi találmányunk, nem a *látható* nemzedék szüleménye, hanem az *eszmei* nemzedéké, mely nemritkán még Zrinyinél is régebbi magyarokat nyugodt szívvel megidézhethet tagjai sorába, s ugyanilyen időtlen hagyomány a nemzedékinek mondott magatartás s ugyanilyen az a sok-

féle célkitűzés, mely jellemzi az új magyar nemzedéket. Egy régebbi s már elsatnyult nemzetformáló eszme elvirágzásának korában élünk s az új eszme-palánta, mely talán már századok óta törekszik a szabad napfény felé, most ért a magasba, hogy virágjait a nemzetélet díszére kibontsa. Időtlen mélységekből tör elő az új szellem, századok nevelték, alakították, míg odaerősödött, hogy az uralmat bátran kívánhatja. Nemzedékünk alázatos szolgálattevő, belekerülvén e szellem ellenállhatatlan vonzó-körébe. *Új* nemzedék, mert az első, mely a maga körén belül közösségi eszmévé igyekszik érlelni az új gondolatokat, s *új*, mert az első abban is, hogy a megelőző nemzedékek eszmehirdető magányos jobbait, mint szellemi közösség, a magvetésben fenntartás nélkül segíti.

—— III. ——

TÁRSADALOMSTATISZTIKA,
NÉPMOZGALOM

AZ 1935–36. ÉVI STATISZTIKAI ÉVKÖNYV TÁJÉKOZTATÓ ADATAI*

A félévtizeddel előbb, 1932-ben megjelent *Indicatorul Statistic*¹ c. kiadványban az 1930. évi népszámlálás adatait feldolgozó bizottság bejelentette, hogy nemsokára öt nagyobb kötetben közzéteszi e népszámlálás igen várt eredményeit. Az első kiadvány – e munkaterv szerint – a népleíró adatokat fogja közvetíteni, a második a nép műveltségi állapotára vonatkozó számsorokat ad, a harmadik épületstatisztikát, a negyedik foglalkozási statisztikát, az ötödik pedig üzemstatisztikát tartalmaz. Természetesen mi a munkatervben említett első kiadvány elé néztünk nagy kíváncsisággal, mert a *Indicator* előszava így ír: „Az első mű, »A népszámlálás demográfiai adatai« c. kiadvány a lakosság nem, életkor, családi állapot, vallás, nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság, születési hely szerint csoportosított adatait fogja tartalmazni. Ugyanitt a család és a családi gazdaság szerkezeti kérdései is tárgyalatni fognak s a nemzetiségi statisztika alapján külön tanulmány tárgya lesz a *nemzeti kisebbségek kérdése*, valamint a *belső népáramlások problémája*”. A várva-várt statisztikai kiadvány azonban mind a mai napig nem jelent meg s a Statisztikai Évkönyvekben közölt szórványos számsoroktól eltekintve továbbra is a találgatásokra voltunk rászorítva saját népi adataink területén. Felajzott várakozásunkat természetesen az időközben megjelent részlettanulmányok nem elégíthették ki s nem elégítette ki a mult év végén megjelent új *Statisztikai Évkönyv*² sem. Nem a végösszegekre voltunk és vagyunk kíváncsiak, hanem a részletes, községek szerint rendezett nemzetiségi adatközlésre; arra, amit hiába keresünk ebben a nagy feltűnést keltő, félezer lapos Évkönyvben is. Bizony a statisztikai élet e legfrissebb ajándéka szűkölködik a részletezésekben, az 1930. évi népszámlálás alapján és az 1935–36. évi adattárból ugyan közöl egynéhány érdekes nemzetiségi számsort, számoszlopot, azonban ez vajmi kevés az ígérethez képest. Ennek ellenére azonban mégis örömünkre szolgált, mert a sok bizonytalanság után egy-egy kérdéskörben legalább hivatalos adatokra támaszkodó

* Megjelent a Hítel 1938. 1. számában.

¹ *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*. Cuprinzând rezultatele recensământului general al populației din 29 Decembrie 1930. (Publicația Direcției Recensământului General al Populației din Ministerul Muncii. Sănătății și Ocrotirilor sociale.) București, 1932, XLII. + 851 lap + 1 térkép.

² *Anuarul Statistic al României 1935 și 1936*. București, 1937. XIV. + 421 lap.

tájékoztatást nyújt. Az igényes külsővel s gazdag tartalommal megjelent e statisztikai kiadvány több fejezetét éppen ezért – még mielőtt részletes, összehasonlító feldolgozása elkészülne – az alábbiakban ismertetni kötelességünknek éreztük.

1. Vallási adatok¹

Országgrész	Összes lakosság	Róm. kat.	Ref.	Unit.	Róm. kat., ref. és unit. együtt	Luteránus	Zsidó	Szekták
		százalékokban						
Ókirályság	8 785 000	1,8	0,2	*	2,0	0,7	2,4	0,1
Basarabia	2 864 000	0,5	*	*	0,6	2,6	7,2	0,7
Bucovina	854 000	11,5	*	*	11,6	2,4	10,9	0,2
Transylvania	5 550 000	20,8	10,2	0,7	31,7	3,4	3,7	0,9
Tört. Transylvania	3 218 000	12,8	15,5	2,1	30,4	7,6	2,5	0,3
Határvidék	2 332 000	24,8	7,5	*	32,4	1,3	4,3	1,2
Románia	18 053 000	6,8	3,9	0,4	11,1	2,2	4,2	0,3

¹ I. m. 36. oldalán közölt 27. sz. tábla alapján. (* = 0,1%-nál kevesebb.)

2. Nemzetiségi és anyanyelvi adatok²

Országgrész	Összes lakosság	Magyar		Német		Zsidó	
		nemzeti-ségi	anya-nyelvi	nemzeti-ségi	anya-nyelvi	nemzeti-ségi	anya-nyelvi
		bevallás szerint		bevallás szerint		bevallás szerint	
		százalékokban					
Ókirályság	8 785 000	0,6	0,6	0,7	0,7	2,5	1,4
Basarabia	2 864 000	*	*	2,8	2,8	7,2	7,0
Bucovina	854 000	1,4	1,4	8,9	11,0	10,8	8,7
Transylvania	5 550 000	20,9	23,2	12,2	12,3	3,4	2,0
Tört. Transylvania	3 218 000	29,1	31,0	7,9	7,9	2,4	1,6
Határvidék	2 332 000	16,8	19,2	14,3	14,6	3,8	2,2
Románia	18 053 000	7,9	8,6	4,1	4,2	4,0	2,9

² I. m. 38. oldalán közölt 28. sz. tábla alapján. (* = l. előbb.)

Az előbbi második táblázat arányszámainak segítségével a magyar nemzetiségűek és a magyar anyanyelvűek adatai a következők:

	Magyar nemzetiségű	Magyar anyanyelvű	Különbség
Oltenia	3 038	1 519	+ 1 519
Muntenia	32 224	32 144	+ 80
Dobrogea	2 433	2 433	
Moldova	21 843	24 270	— 2 427
Basarabia	370	370	
Bucovina	11 956	11 956	
Transylvania	936 438	997 580	— 61 142
Banat	97 968	105 504	— 7 536
Crişana stb.	321 090	378 080	— 56 990
Összesen:	1 427 360	1 553 856	—126 496
Orsz. átlag alapján:	1 426 187	1 552 558	—126 371

3. Az írni és olvasni tudók arányszámai¹

Terület	Összesen	Férfi	Nő
	százalékokban		
a) A legjobb orsz. arányszámok			
1. Braşov	86,9	89,7	84,1
2. Sibiu	85,2	87,9	82,6
3. Odorheiu	85,0	87,6	82,3
4. Treiscaune	84,2	86,4	82,2
5. Târnava-Mare	83,7	86,5	80,9
6. Timiş-Torontal	80,0	85,0	75,3
7. Făgăraş	79,5	86,7	72,3
8. Ciuc	76,4	80,4	72,1
b) Tartományok arányszámai			
1. Transylvania	68,3	73,8	62,9
2. Bucovina	65,7	72,2	59,7
3. Muntenia	57,6	74,2	41,9
4. Moldova	57,0	71,3	43,3
5. Dobrogea	52,9	65,1	40,2
6. Oltenia	49,5	70,4	31,0
7. Basarabia	38,1	51,4	25,1
Románia	57,0	69,2	45,5

¹ I. m. 38-39. oldalán közölt 31. sz. tábla alapján.

4. Ki- és visszavándorló magyarok száma 1934–35-ben¹

Megnevezés	Ki-	Vissza-	Megnevezés	Ki-	Vissza-
	vándorló			vándorló	
Férfi	50	143	Életkor szerint:		
Nő	101	51			
Kisérő	62	50	15 éven aluli	61	23
Összesen	213	244	15 és 20 év közötti	22	19
			21 és 55 év közötti	117	162
Honnan és hová?			55 éven felüli	13	40
U.S.A.	55	94	Foglalkozás szerint:		
Argentina	44	82			
Brazília	27	43	Előmunkás	25	41
Uruguay	5	15	Munkás	4	24
Canada	76	—	Földmunkás	24	65
Columbia	—	2	Szabadfoglalkozásu	5	12
Dél-Amerika	1	4	Foglalkozás } férfi	34	16
Mexikó	1	1	} nő	120	83
Más ország	4	3	Más	1	3

¹ I. m. 78–79. oldalán közölt 56. sz. tábla alapján.

5. ISKOLAI ADATOK

Az iskolai adatok szempontjából az új Évkönyv csak néhány részletezéssel bővíti ki azokat az adatokat, amelyeket eddig is ismertünk és ismertettek.³ A következő két táblával⁴ kapcsolatosan az alábbi számítások figyelembevétele szükséges:

a) Iskolaköteles magyar gyermekek arányszámai:

	Iskolaköteles (5–18 éves)	Óvodába jár %	Elemibe jár %	Középisk. jár vagy nem jár iskolába (%)
1930–31	261 400	6,9	61,6	31,5
1931–32	233 572	7,3	72,3	20,4
1932–33	262 402	6,5	69,0	24,5
1933–34	265 254	6,5	67,8	25,7
1934–35	277 653	6,7	66,1	27,2

³ Vö. R. Szeben András: A transylvániai magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt. M. Stat. Szemle, 1934, XII. évf. 10. sz.; Dr. György Lajos: Az erdélyi magyarság másfél évtizedes népoktatásügye. Iskola, 1935–36, III. évf. 1–2. sz.; az egyházi főhatóságok jelentéseiben és az Iskola szemleanyagában közölt iskolai adatok; Anuarul Statistic al României 1934; N. Istrate: Ardealul și Banatul în lumina cifrelor. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918–1928. I. k. 686. és 688. o.; Dr. Kiss Árpád: Az állami magyar tan nyelvű elemi iskolák és magyar tagozatok. M. Kisebbség, 1936. XV. évf. 8., 9–10., 11. és 12. sz.; Domokos Pál Péter: Egy vármegye népoktatásügye. Iskola, 1935–36, III. évf. 7–8. sz.; Venczel József: Művelődéspolitikai vázlat. Hitel, 1936. évi 2. sz. 141–142. o.

⁴ Anuarul Statistic 1935–36. – 108., 110., 114., 118., 121–122., 124–125., 127–131. oldalán közölt 77., 78., 80., 82., 83., 84. és 85. sz. tábla alapján.

5/a Iskolai adatok (óvodisták és elemi iskolások)

Ország rész	É v	Iskola- köteles magyar gyer- mekek száma	Óvodista magyar gyermekek			Elemi iskolás magyar gyermekek				A ma- gyar is- kola- köteles gyerme- kek kö- zül nem jár sem óvodába, sem elemibe	Iskolai év
			közül		összes száma	közül					
			összes száma	közül		állami elemi iskolába járt	magán- elemi iskolába járt	magán- vizsgára jelentke- zett			
				állami óvodába járt					magán- óvodába járt		
Régi Királyság Basarabia Bucovina Transylvania	1931	261 400	18 073	16 664	1 409	161 268	87 110	74 037	121	82 059	1930/31
	1932	233 572	17 269	16 163	1 106	169 111	96 668	72 327	116	47 192	1931/32
	1933	262 402	17 018	15 614	1 404	181 138	105 249	75 809	80	64 246	1932/33
	1934	265 254	17 423	16 000	1 423	180 101	106 009	74 032	60	67 730	1933/34
		5 065	1 587	1 579	8	3 321	3 040	281	—	157	
Régi Királyság Basarabia Bucovina Transylvania		262	51	51	—	87	87	—	—	124	
		3 372	4	4	—	2 322	2 302	20	—	1 046	
		256 555	15 781	14 366	1 415	174 371	100 580	73 731	60	66 403	
	1935	277 653	18 863	17 535	1 328	183 765	117 796	65 861	108	75 325 *	1934/35
		5 204	1 734	1 716	18	7 595	7 105	490	—	?	
Régi Királyság Basarabia Bucovina Transylvania		29	1	1	—	84	84	—	—	?	
		3 867	6	6	—	3 636	3 608	28	—	225 *	
		268 553	17 122	15 812	1 310	172 450	106 999	65 343	108	78 981 *	

* Számlálási hibák az Évkönyvben.

5/b Iskolai adatok (állami középiskolások) *

Iskolai év Iskola típus	Róm. kat., ref. és unit. tanulók összesen	A tanulók közül		
		róm. kat.	ref.	unit.
Az egész országban				
1930/31	7238	5648	1174	416
1931/32	7492	5782	1253	457
1932/33	7948	6101	1490	357
1933/34	8459	6501	1681	277
1934/35	9614	7366	1869	379
Csak Transylvániában				
1930/31	5504	4004	1126	374
1931/32	5702	4053	1213	436
1932/33	6108	4328	1455	325
1933/34	6461	4630	1593	238
fiúliceum	2385	1795	530	60
leányliceum	459	289	144	26
fiúgimnázium	1100	909	185	6
leánygimnázium	848	509	315	24
vegyesgimnázium	551	372	167	12
tanítóképző	117	70	35	12
tanítónőképző	83	41	41	1
fiú-kereskedelmi iskola	33	17	16	—
fiú felsőkereskedelmi	323	249	70	4
leány-felsőkereskedelmi	59	37	20	2
leánytovábbképző	122	84	35	3
fiú ipariskola	68	48	18	2
fiú-felsőipariskola	297	202	9	86
háztartástani iskola	16	8	8	—
1934/35	7312	5170	1794	348
fiúliceum	2622	1983	569	70
leányliceum	617	371	206	40
fiúgimnázium	989	784	201	4
leánygimnázium	831	485	323	23
vegyesgimnázium	802	621	167	14
tanítóképző	211	148	46	17
tanítónőképző	108	57	43	8
fiú kereskedelmi iskola	33	14	2	17
fiú-felsőkereskedelmi	345	244	7	94
leány felsőkereskedelmi	84	45	2	37
leánytovábbképző	168	118	47	3
fiú ipariskola	100	63	19	18
fiú-felsőipariskola	380	221	156	3
háztartástani iskola	22	16	6	—

* E táblának a magyar középiskolások szempontjából csak tájékoztató jellege lehet, mert a nemzetiségi adatok ismeretlenek.

b) Az óvodába járó magyar gyermekek arányszámai:

	Óvodába jár összesen	Állami óvodába jár %	Magánóvodába jár %
1930-31	18 073	92,0	8,0
1931-32	17 269	93,4	6,6
1932-33	17 018	91,8	8,2
1933-34	17 423	91,9	8,1
1934-35	18 863	92,4	7,6

c) Az elemi iskolás magyar gyermekek arányszámai:

	Elemibe jár összesen	Állami elemibe jár %	Magánelemibe jár %
1930-31	161 268	54,0	45,9
1931-32	169 111	57,1	42,8
1932-33	181 138	58,1	41,8
1933-34	180 101	58,8	41,1
1934-35	183 765	63,7	36,2

6. A lakosság és az egyetemi hallgatók
párhuzamos arányszámai¹

	(%)							
	Román	Magyar	Német	Zsidó	Ukrán, rutén	Orosz	Bulgár	Más
Lakosság: 18 053 000	71,9	7,9	4,1	4,0	3,2	2,3	2,0	4,6
1933/34: egy. hallgatók: 40 903	77,2	3,2	1,8	14,8	0,5	1,0	0,2	1,9
1934/35: egy. hallgatók: 41 307	79,0	3,2	1,6	13,2	0,5	0,9	0,6	1,2
1933-34	+ 5,3	- 3,7	- 2,3	+ 10,8	- 2,7	- 1,3	- 1,8	- 2,7
Különbség:								
1934-35	+ 7,1	- 3,7	- 2,5	+ 9,2	- 2,7	- 1,4	- 1,4	- 3,4

¹ I. m. 87. oldalán közölt 29. sz. tábla és a 148. és 149. oldalon közölt 95. sz. tábla alapján.

7. Magyar egyetemi hallgatók 1933/34–1934/35¹

Egyetemi város, fakultás vagy főiskola	Magyar beiratkozottak		Magyar végzettek	
	1933/34	1934/35	1933/34	1934/35
Bucureşti	124	205	27	44
Iasi	10	10	—	1
Cluj	1175	1165	103	109
Cernăuţi	—	2	—	1
Oradea	89	—	19	—
Timişoara	45	50	6	—
Orvosi	176	160	19	13
Állatorvosi	9	5	3	4
Gyógyszerészeti	9	84	16	30
Természettudományi	219	163	6	21
Bölcsészeti	213	206	51	44
Jogi	573	551	17	9
Kereskedelmi	97	89	23	24
Gazdasági	22	21	—	1
Építészeti	3	3	—	—
Zenei	40	46	4	3
Szép művészeti	29	22	9	1
Politechnikai	30	59	2	—
Technikai	5	4	1	—
Testnevelési	18	19	4	5
Összesen	1443	1432	155	155

¹ I. m. 144–149. oldalán közölt 93., 94. és 95. sz. tábla alapján.

NEHÁNY ADAT A SZÉKELY KIVÁNDORLÁS HÁTTÉRÉBŐL*

1.

Az Olt völgyében, a Köddombja és a Hargita között, hosszan nyúlik Dănești¹ község hepehupás határa. Ha kelet-nyugati irányban végigjárjuk a földeket, dombról le, dombra fel, a jellegzetes hegyvidéki térség tanúi vagyunk. Az Olt a határ keleti harmadában vájt magának völgyet s ezzel a község települését is meghatározta. A legtermékenyebb rész ez: az alsó és felső Kismező szántóinak és kertjeinek, valamint oltmelléki kaszálóknak területe. Keletről és nyugatról dombok határolják. Keleti részen Olthegye, a nyugati oldalon Cseretető. A határ terjedelmesebb része a Cseretetőn-túli, mely lankákkal és kaptatókkal lassacsán felmászik a Hargita oldalára.

10 543 hold 1410 □-öl területet ölel fel ez a határ, melyből 35,7 százalék kaszáló, 29,7 százalék erdő, 20,6 százalék szántó, 12,9 százalék legelő és 0,8 százalék kert. Ebből intézményi és köztulajdonban van 43,7 százalék (4607 hold 1080 □-öl). Mívelési ágak szerint magánosok kezén van a kaszálók 98,7 százaléka, a szántók 97,4 százaléka, a kertek 91,1 százaléka s a legelőterületek 0,03 százaléka. A legelők majdnem mind, az erdők teljes egésze a közbirtokosság tulajdona.

A magánosok kezén lévő 56,3 százalék szántó-, kaszáló és legelőterületből más községben lakó, ú. n. külbirtokosoké 363 hold 1499 □-öl. A maradék 5569 hold 236 □-öl terület viszont birtokkategóriánként a következőképpen oszlik meg:

Birtokkategória	A megfelelő birtokkategóriába tartozók (összes családtagok)	
	a lakosság hány %-át teszik ki hozzávetőlegesen	a magánosok kezén lévő föld hány %-át birtokolják
4 holdon aluli	31,5	11,6
4-8 holdas	27,4	20,3
8-15 holdas	26,4	37,6
15 holdon felüli	14,6	30,3

* Megjelent a Hítel 1936. 4. számában.

¹ Értsd: Csikdánfalva, ugyanis a királyi Romániában törvény tiltotta a helységnevek magyar változtatának a használatát nyomtatott szövegben. 1988-tól a gyakorlat ismét megegyezik ezzel – Sz. A. B.

Két nagyobb birtokosréteget állíthatunk szembe egymással: a nyolc holdon aluli és a nyolc holdon felüli birtokosok osztályát. Az előbbieket a lakosságnak kb. 59,0%-át, az utóbbiak kb. 41,0%-át ölelik fel. A birtokállomány megoszlása azonban már egészen más kulcs alapján 31,9 és 67,9%-ot mutat.

2.

A Köddombja és a Hargita között húzódó földdarab a község 2844 lakosának létalapja. Nem valami tág és bőséges határ. A napi panaszkodás és a nélkülözés külső jegyei állandóan bizonygatják, hogy keskeny, szűk és nem kielégítő.

Bizony, a határ századokon át nagyjában ugyanaz maradt, bár az emberek száma lassacskán, de szaporodott. Egy évszázaddal előbb alig haladja túl a népesség az ezer lélekszámot. Azóta ez a szám megkétszereződött s a népmozgalom ma is fejlődő képet mutat. A mivelhető föld azonban alig gyarapszik néhány darabkával, mit a kaszálókából lopnak el, ha szikkad a nedves talaj.

Az adatok meglehetősen hiányosak, de ami egy család és annak birtokállományában jellemzőként mutatkozik, megközelíti az általános törvényszerűséget is. A János-nemzetség például az utóbbi évszázadban, csak férfiágát tekintve, megtízszereződött (lásd áttekintő táblázatunkat). – A földállomány azonban nem sok változást mutat: a telekjegyzőkönyvek készítésekor 109 hold 221 □-öl szántó-, kaszáló- és legelőterületet találtak a harmadik és negyedik nemzedék tulajdonaként s ez a földmennyiség alig változik a következő két nemzedék kezén, bár ezek határozottan számosabbak. A kataszteri birtoklapok 105 hold 1515 □-ölről beszélnek (háborúelőtti állapot) s ezt a háború utáni le- és beírások – megbízhatóságuk ugyan nem túlságosan nagy – 132 hold 784 □-öltre módosították.

A János-nemzetség tagjai nemzedékenként

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
nemzedék						
1	3	15	53			
		8	36	90		
			16	50	106	
				22	55	?
					30	?

Nemzedékenként:

- A férfi leszármazottak száma.
- A férfi ágon való leszármazottak száma.
- A férfi és női ágon való leszármazottak száma.

Ha nem is ilyen nagy arányú ellentéttel, de hasonló a helyzet az egész faluban. A népmozgalmi kép a háborúig merészen ívelő. A háború s az új idők megtörik ugyan ezt a lendületet, de az eredmény még mindig pozitív: a természetes szaporulat évente 20 és 40 között ingadozik. S ha számbavesszük az utolsó 135 esztendő népmozgalmi adatait (lásd táblázatunkat), akkor 4101 lelkes természetes szaporulatot állapíthatunk meg. A valóságos szaporulat ennek a legjobb számítás alapján is mindössze a felét teszi ki. A megszükülő határ, a lefokozott lehetőségek biztos tükre ez a számokban jelentkező különbség. 1890-ben a község lakossága 2266 lélek, ez 1900-ig – a természetes szaporulat évenkénti hozzáadásával – 2749-re gyarapodik, a népszámlálás azonban csak 2635 lelket mutat ki. Így vagyunk később is: 1910-ben 294, az utóbbi két évtizedben 404 a különbség a természetes szaporulat segítségével készített számsor végösszege és a népszámlálás eredménye között. Állandó és talán visszatartathatlan kivándorlás számszerű lemerése ez. Az életlehetőségek szélesbülését ugyanis a községbeli székely egykével nem segíti. Az abortust is csak átmeneti jelenségként szabad megítélnünk. A családok zöme ma is 2–4 gyermekes, találunk szép számmal 5–6 gyermekes családokat is, sőt néhányat 6–10 gyermekkel.

D. község népmozgalma 1800–1935.

Év	Születések száma	Halottak száma	Természetes szaporulat
1800–1809	532	375	+ 157
1810–1819	482	323	+ 159
1820–1829	571	313	+ 258
1830–1839	659	349	+ 310
1840–1849	809	444	+ 365
1850–1859	815	340	+ 475
1860–1869	914	652	+ 262
1870–1879	961	605	+ 356
1880–1889	1 084	857	+ 227
1890–1899	1 180	697	+ 483
1900–1909	1 149	805	+ 344
1910–1919	1 003	864	+ 139
1920–1929	1 116	692	+ 424
1930–1935	488	346	+ 142
1800–1935	11 763	7662	+ 4101

3.

A székely nem azért hagyja el ősi földjét, nem azért lesz szolga és cseléd, nem azért hajlik meg mások parancsának, mert kiszikkadt belőle az ősök büszke rátartisága, a föld dobta ki a világba.

Ha körülnézünk a családi gazdaságokban, rögtön meggyőződünk ennek igazságáról. Alább három községbeli család gazdaságának mérlegét közöljük. Az első (I.) 5 hold 1120 □-öl szántó- és 3 hold 800 □-öl kaszálóterületet ölel fel (összesen 9 hold 320 □-öl) s a családtagok száma hat, és pedig: a férfi 32 éves, az asszony 32 éves, az asszony anyja 77 éves, a gyermekek 12, 10 és 4 évesek; a második (II.) 5 hold 822 □-öl szántó- és 4 hold 879 □-öl kaszálóterületet ölel fel (összesen 10 hold 101 □-öl) s hat családtag fenntartására szolgál, akik közül a férfi 39 éves, az asszony 36 éves, az asszony apja 75 éves, a gyermekek 16, 12 és 5 évesek; végül a harmadik (III.) 3 hold 936 □-öl szántó-, 100 □-öl kert- és 15 hold 595 □-öl kaszálóterületet ölel fel (összesen 19 hold 31 □-öl) s a család hét tagból áll: a férfi 46 éves, az asszony 40 éves, a gyermekek 13, 10, 6 és 1 évesek, s a családdal együtt él az asszony 45 éves férfi rokona.

	I.	II.	III.
1. A termelés hozama	34 646	36 572	65 600
2. A termelés kiadásai	6 120	3 886	8 695
3. A termelés tiszta jövedelme	28 526	32 686	56 905
4. A fakitermelés jövedelme	19 500	7 000	12 000
5. A termelő üzem tiszta jövedelme	48 026	39 686	68 905
6. A háztartás kiadásai:			
a) a piacon vásárolt cikkek	3 424	3 094	4 686
b) a gazdaságból elvont cikkek	31 190	35 872	53 100
7. A családtagok magánkiadásai	4 770	8 940	10 100
8. Az üzem tiszta jövedelmét terhelő	39 384	47 906	67 886
9. Az üzemben mutatkozik: maradvány (+) veszteség (—)	+ 8 642	— 8 220	+ 1 019
10. A mellékkeresetből bevétel:			
a) fuvar	7 500	6 000	—
b) napszám	—	3 000	4 150
összesen:	7 500	9 000	4 150
11. A gazda számadásában mutatkozik: maradvány (+) veszteség (—)	+ 16 142	+ 780	+ 5 169

A fenti adatokat a gazdák közlése alapján állítottuk össze. Kétségtelenül meglepő, hogy a földben legszegényebb végzi a legjobb eredménnyel az évet, s ehhez képest a kétszer módosabb alig egyharmada maradványt tud felmutatni. A jelenség azonban indokolt. Az első, kilenholdas gazda a fakitermelésből nagy jövedelemre tesz szert, háztartási és magánkiadásai lefokozottak s emellett még fuvaroz is. A harmadik, tizenkilenc holdas gazda viszont igényes, háztartási és magánkiadásai nagy összeget jelentenek.

Ha elemezzük ezt a három gazdaságot, érdekes eredményekre jutunk. Az első gazda szorgalma és igénytelensége abból magyarázható, hogy úgy hat éve elhatározta a megrokkant családi ház és a csűr átépítését, ezért fekszik bele a fakitermelésbe, erre takarékoskodik, ezért fuvaroz, és sikerrel, mert a csűr áll s a házba most az őszt végén

cipelődtek be. A harmadik gazda igényessége természetes, mert gazdasága minden különösebb erőlködés nélkül is jövedelmező, udvarán tavalyi deszka áll „raktáron”, s az utóbbi években jócskán szerzett földet is. (Fiatal korában máskülönben maga is sokat kínlódott a gyárnál, hol gazdasága alapját összetakarékoskodta.) A második mérleg látszik e szerint a leginkább egyensúlyozottnak. És valóban számítsunk csak utána. Ha az első gazda üzemi tiszta jövedelmét a fakitermelés többletjövödelmétől (12 500 lej) megfosszuk s megterheljük a második gazda közepes igényű háztartási és magánkiadási tételeivel (47 906 lej), akkor nem 8642 lej maradvány, hanem 12 380 lej veszteség mutatkozik. Ha viszont a második gazda termelési hozamát az első gazda indokolt (nem fukar) termelési kiadásaival terheljük meg, úgy a tiszta jövedelem 2234 lejjel megcsökken s ez a végösszegben szereplő 8220 lej veszteséget 10 454 lejre fokozza. Végül ha a harmadik gazda igényességétől eltekintünk s üzemi tiszta jövedelmét szintén a második gazda közepes igényű háztartási és magánkiadási tételeivel terheljük meg, úgy végeredményében nem 1019, hanem 20 999 lej maradvány mutatkozik, mely összeg a rokonférfi napszámból kapott 4150 lejes hozzájárulásával 25 149 lejre emelkedik.

Ezeknek az adatoknak segítségével nem nehéz kiszámítanunk, hogy mellékkereset nélkül (a fakitermelésből származó jövedelmet azonban beleértve) körülbelül 13–15 hold az a földmennyiség, amelyből egy D. községbeli hattagú család a 47 906 lejes háztartási és magánkiadási terhelés mellett meg tud élni. Persze gyarapításról ekkor még szó sem lehet. Erre azonban van két út, melyet az első mérleg mutat, mégpedig: az igények leszállítása és a mellékkereseti jövedelem fokozása. Ezt ugyan népünknek tanítani nem kell, mert mióta fejenként a 2,5 hold földmennyiség nincs meg, azóta járja ezt az utat, főleg az utóbbit. Sokszor aztán a mellékkereset főkeresetté erősödik s valahol meg is köti a székelyt. A kivándorlás okait és tényezőit nem igen kell másutt keresnünk.

4.

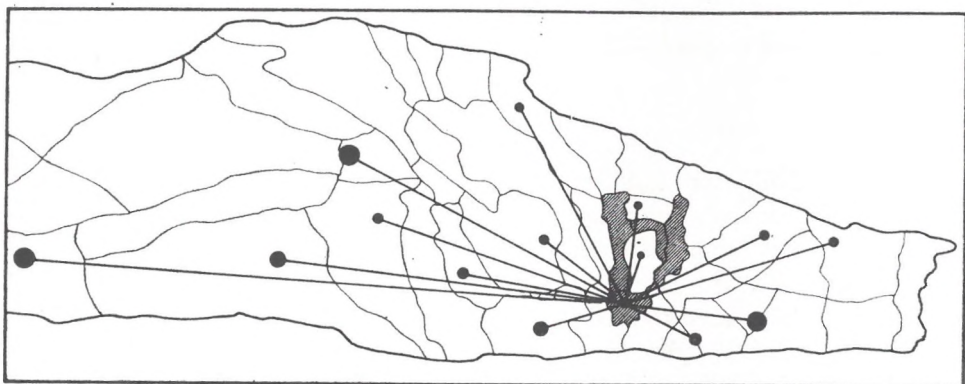
A János-fiak közül, a férfi ágon leszármazottak sorából 23 százalék hagyta ott a községet a fenti indokkal. Így a harmadik nemzedék idején már annyira megoszlik a nemzetség egyes ágaiban a birtok, hogy a negyedik nemzedékből egyeseknek már – akarva, nem akarva – a vándorbothoz és a földműves élethivatás elhagyásához kellett fordulniuk. Két birtokstatisztikát közlünk (106. oldal). A gazdák testvérek.

Mindkét gazda családjában nagy a gyermekáldás. Az I. gazda hét, a II. gazda öt gyermeket nevelt fel. A tizenkét gyermekből fiú is, leány is hat. A leányok férjhezmentek; három a községben, három máshova. Ahogy szokás. (Átlag a lányoknak több mint fele nem a községben talál házastársat s ezzel tetemesen növelik a kivándorlás számarányát.) A fiuk kérdése azonban nem ilyen egyszerű. A megoldás végül is nem kétséges. Hárman csizmadiának mennek, egy szabóságot tanul, egyből asztalos lesz, egy végül otthon marad és gazdálkodik. A hat fiúból tehát öt otthont és hivatást cserél, később is csak az asztalos jön haza, hogy az ipar mellett az apai kis birtokot művelje. A kérdés azonban ezzel sem oldódott meg. Az I. gazda föld-

	Szántó	Kert	Rét	Bel-sőség		Szántó	Kert	Rét	Bel-sőség
Örökölt vagyon	2,24	0,06	2,33	0,11		2,30	—	4,05	0,08
Ebből elidegenítve	—	—	—	—		0,15	—	1,26	—
Maradék	2,24	0,06	2,33	0,11		2,15	—	2,79	0,08
Tiszta szerzett vagyon	0,14	—	0,07	—		1,84	0,08	0,35	—
Összes vagyon:	2,38	0,06	2,40	0,11		3,99	0,08	3,14	0,08
	4,95 hold					7,29 hold			

mívesnek hazamaradt fia nem sokat gyarapíthatott s neki is már házasodó fia van s még egy kisebb, meg két lánya. A fiuk közül egy máris fogja a vándorbotot.

És így van ez faluszerte. A birtok szétaprózódott. A 8 holdon aluli birtokosok és családtagjaik a földterület 31,9 százalékából megélni nem tudnak, hiszen a lakosság 58,9 százalékát teszik ki s így alig jut egyre-egyre több egy holdnál. S ha e területbeli hiányhoz még hozzávesszük e kis birtokegységek szétدارabolságát s a hosszan elnyúló határban való szétszórtságát, úgy előttünk állnak D. község fele lakosságának legfőbb életproblémái.

Egy ötholdas birtok tagjai a határ különböző dűlőiben

Az utolsó száz év kétezer kivándoroltja jórészt ebből a rendből való. S ez a réteg hovatovább szélesedik. A nemzedékek kezén a 8–15 holdas birtokok is szétesnek. Csak a 15 holdnál többel rendelkező 83 birtokos állása látszik szilárdabbnak (hiszen

az eladásra kerülő, szétfaricskált földeket évi mutatózó fölőslegükből megvásárolhatják), s néhányuk útja biztosan vezet a kisbirtok felé, ami a megyében már kiváltságos helyzetet jelent.

*

Van-e megoldás? Nem sok. Bár a hivatottak gondolkozhatnak az üzemek tervszerűbb termelésének befolyásolásáról. Pénz nélkül azonban nem sok eredményt lehet elérni. A másik ugyancsak sürgető feladat a kivándorlók útjának megszervezése. A kivándorlás ugyanis a nép életképességéről tesz bizonyosságot, de a külvárosi proletáriátusban gyalázatot is hozhat magára... Minderről már azonban a szociálpolitikusnak kell gondolkoznia.

1902 augusztus havában, tehát negyven esztendővel ezelőtt zajlott le a nevezetes csíktusnádi székely kongresszus azzal a kimondott céllal, hogy a székely kivándorlás okaival és megszüntetésének lehetőségeivel foglalkozzék: »...mert hazánknak egyre több polgára hagyja el szülőföldjét s idegen országba való vándorlás által kívánja sorsát javítani...«¹ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület áll a kongresszus hátterében, ő ismeri fel a szükségletet, hogy »a kivándorlás okainak mibenléte s a megszüntetésére alkalmas intézkedések megjelölése az ország különböző részeiben megtartandó kongresszusok útján és a közvetlenebbül érdekelt meghallgatásával tárgyalassék«² s a kongresszusnak az a nevezetessége és jelentősége, hogy a Székelyföld összes kérdéseit³ megvizsgálni igyekezett s ma is itineráriumot kapunk a kezünkbe, hogy a székelyföldi problémák rengetegében el ne tévedhessünk. Hogy ez az útbaigazító sok részletében már akkor is tévedésekre épült és ma csak kritikával vehetjük a kezünkbe, – alig kisebbiti a kongresszus fenti érdemét s a kiadott részletes jegyzőkönyv értékét, mert a megoldás útvonalait kétségkívül nem megtervezni, hanem csak módosítani és javítani kell. Sőt a pozitívumból és negatívumból egyaránt olvashatunk és érthetünk, ha le tudjuk győzni a kongresszus-korabeli előítéleteket és ha nem befolyásol sem az egyik, sem a másik oldal máig változatlan vélekedése, politikai

* Megjelent a Hítel 1942. 1. számában.

¹ *Székely Kongresszus*. Megtartott Csík-Tusnádon, 1902. évi augusztus hó 28., 29. és 30. napján. Kiadja az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. (A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai. Sajtó alá rendezte *Buday Barna* kongresszusi főtitkár.) Budapest, 1902. 18.

² A csíktusnádi székely kongresszust az OMGE, a Székely Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara és a Marosvásárhelyi Székely Társaság közreműködésével rendezte s azon a földművelésügyi, kereskedelmi, honvédelmi és igazságügyi miniszter, a székelyföldi törvényhatóságok, az erdélyrészi vármegyei Gazdasági Egyletek, a különböző Székely Társaságok, a bukaresti Magyar Társulat és Szent István-Társulat, az Országos Központi Hitelszövetkezet, az Országos Nemzeti Szövetség és más kevésbé jelentékeny közületek képviseltették magukat.

³ A kongresszus öt szakosztályban tárgyalta a tervbe vett óriási anyagot: I. őstermelési szakosztály, II. ipari, kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály, III. birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály, IV. közművelődési és közegészségügyi szakosztály, V. kivándorlási és fürdőügyi szakosztály.

meggyőződése és egyoldalú nemzetszemlélete. Ha tekintetünket csak a fölvetett és megvitatott problémákra rögzítjük és nem érdekel, hogy a plénum helyeselt-e vagy bevett szokásként »eláll«-t kiáltott, ha azt nézzük: miben látták akkor a kérdés lényegét s a megoldás lehetőségét és helyes volt-e e szemlélet, egyezett-e a valósággal, kielégítette-e a valóságos szükségleteket, – úgy e régi kongresszus ma különösképpen időszerű anyagot tartogat számunkra: olyat is, amelyet változatlanul újból a közvélemény elé kell tárni s olyat is, amellyel perbe kell szállni, meg kell cáfolni vagy módosítani kell, hogy további tévelygés elejét vehessük.

NÉPSÚRÚSÉG ÉS ÁLLÓ NÉPFELESLEG

Legelsősorban talán azt a kérdést vehetnénk elő, hogy miben látták abban az időben a kivándorlás csökkentésének a legtermészetesebb és legegyszerűbb ellenszerét. Röviden felelve: abban, hogy a Székelyföldön emelni kell a keresetképességet, mégpedig – mezőgazdasági népességről lévén szó – a mezőgazdasági népesség keresetképességét a mezőgazdaság körén belül, tehát olyan mezőgazdasági reformra van szükség, mely a föld termékenységét növeli, a természeti adottságokat jobban kihasználja s ezzel a jövedelmet fokozza,⁴ mert – megállapították – a Székelyföldön mindenekelőtt a gazdagodás lehetőségeit kell megnyitni: a tőkeképződés teheti csak lehetővé a nagyobb távlatú gazdasági tervek megvalósítását.

Eddig a pontig minden helyes, ma is időtálló gondolat ez: a keresetképességet kell emelni, a jövedelmezőséget kell növelni, a tőkeképződést kell elősegíteni. De már meggondolkoztató az az álláspont, amelyet a kongresszuson – vita közben – az akkori földművelésügyi miniszter képviselője hangoztatott s amelynek értelmében: a székely kivándorlás oka nem a terület szűke, hanem a szegénység⁵.

Ez a gondolat akkor is és azóta is uralkodó nézet a székely kérdés megítélésében. Akkortájt arra utaltak⁶, hogy 1900-ban

a Székelyföld népsűrűsége km ² -ként	37,0 lélek
Erdély népsűrűsége km ² -ként	42,9 lélek
Magyarország népsűrűsége km ² -ként	59,5 lélek

tehát a székelyföldi népsűrűségi hányados olyan kicsiny, hogy hozzá hasonló az egész országban alig van: csak Máramaros, Beszterce-Naszód népsűrűsége kisebb a Székelyföldénél. Később meg arra hivatkoztak⁷, hogy 1930-ban

⁴ T. Nagy Imre előterjesztése. Sz. Kongr. 51–52.

⁵ Sierbán János orsz. tejgazdasági felügyelő fejtegetése. Uo. 59.

⁶ Vö. Siklódy István fejtegetéseivel. Uo. 135. Ugyan Siklódy a továbbiakban a mi fenti álláspontunkat súrolja, mert a népsűrűség-számításban korrekciót alkalmaz, azonban az iparfejlesztésre való tekintettel – mivel az iparfejlesztés nagyobb népsűrűséget kíván – arra az álláspontra helyezkedik, hogy a kitelepítés útját állaná éppen a székely nép óhajtott közigazdasági fellendülésének.

⁷ Vö. pl. Vita Sándor: A Székelyföld önellátása. Hítel, 1937. évi 4. sz. 269–270., 280.; Bözödi György: Székely bánja. Kolozsvár, 1938. 126–127. o.

a trianoni Magyarország népsűrűsége km ² -ként	93,4 lélek
a mai Magyarország népsűrűsége km ² -ként	79,1 lélek
az egész Erdély akkori népsűrűsége km ² -ként	50,4 lélek
a Székelyföld népsűrűsége km ² -ként	36,4 lélek

és Erdélyben csak Beszterce-Naszód népsűrűsége kisebb ennél, a Fogarasz meg közel ugyanekkora.

*I. A Székelyföld, Erdély és Nagy-Magyarország területe művelési áganként (1914) **

Művelési ág	Székelyföld		Erdély	Nagy-Magyarország
	területe holdakban	területi megoszlása %-ban		
Szántó	609 148	22,7	28,5	47,8
Kert	37 957	1,4	1,7	1,4
Rét	427 143	15,9	15,2	9,7
Szőlő	2 532	0,1	0,2	1,1
Legelő	314 217	11,7	14,2	12,4
Nádas	292	*	*	0,2
Erdő	1 287 246	48,0	39,	27,2
Termő	2 678 535	100,0	100,0	100,0

* Az egyes vármegyék adóközségeinek területét és kataszteri tiszta jövedelmét művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után, 1914-ben közlő füzetek alapján. (Erdély: Királyhágón-túli terület.)

Ha valóságos helyzetet tüntetnek fel ezek a számok, akkor valójában igaz, hogy a székely kivándorlás oka nem a terület szűkében keresendő, hanem más oka van ennek, kézzelfoghatóan a szegénység.

Kérdés azonban, hogy ebben a viszonylatban szabad-e az általános népsűrűségi hányadost alkalmaznunk? Szabad-e a népsűrűség kiszámításába bevonnunk az ember nem járta havasok vidékét olyan mértékben mint a lapályos területeket, amelyeken minden talpalatnyi hely a rajta lakó népesség kultúrateremtő ereje alá van vetve? Szabad-e összehasonlítani ilyen alapon olyan különböző tájegységeket, amelyeknek földje s megélhetési viszonyai annyira különbözők, mint a Székelyföldé és az Alföldé? Nem kell-e számításba venni a területegységek különbözőségét és az egyes területeken is az ember megélhetését nyújtó föld különbözőségét?

Kétségtelen, hogy a Székelyföld⁸ kérdésének megítélésakor is az jár el helyesen, aki a különbözőségekre is gondol. Aki számításba veszi, hogy a Székelyföldnek csak

⁸ Székelyföld alatt rendszerint Csík, Háromszék, Maros-Torda (Marosvásárhellyel) és Udvarhely vármegyéket értjük, ha nem utalunk külön arra, hogy Maros-Torda vm. kiesik a számításból. Ez utóbbi megszorításra néhány esetben azért van szükségünk, mert Maros-Torda vármegyében a románság részesedése igen jelentékeny.

22,7 százaléka szántóterület, míg Erdélynek 28,5, Nagy-Magyarországnak 47,8 százaléka és számításba veszi, hogy a Székelyföldnek 48,0 százaléka erdő, míg Erdélynek csak 39,9 és Nagy-Magyarországnak csak 27,2 százaléka. De még tovább: annak, aki egészen helyesen akar e kérdésben eljárni, magáévá kell tennie az agrár-népsűrűség-számításban kidolgozott új módszert⁹, amely mérlegeli a művelési ágaknak helyi jelentőségét is és figyelemmel van a földminőség különbözőségére a különböző területeken.

II. A Székelyföldnek a művelési ágak jelentősége szerint mérlegelt területe*

Művelési ág	Terület (kat. hold)	Kataszteri tisztá jövedelem (Korona)	Kat. tisztá jövedelem holdanként		A mív. ágak jelentősége szerint mér- legelt terü- let (k. hold)
			Korona	Index (Szántó = 100)	
Szántó	609 748	2 095 392	3,44	409,0	609 148
Kert	37 957	305 017	8,04	233,7	88 706
Rét	427 143	1 022 627	2,39	69,5	296 864
Szőlő	2 532	21 489	8,48	245,9	6 226
Legelő	314 217	158 802	0,50	44,4	45 247
Nádas	292	1 189	1,07	418,3	345
Erdő	1 287 246	386 995	0,30	8,7	141 990
Összesen	2 678 535	3 991 511	4,48	43,0	1 158 526

* Az I. tábla jegyzetében említett füzetek alapján.

Ezekkel a korrekciókkal a Székelyföld népsűrűsége is egészen más képet, a valósággal inkább megegyező képet fog nyújtani.

A szántóterületet vesszük fel alapnak s a többi művelési ághoz tartozó területeket a szerint növeljük vagy csökkentjük, hogy e területek kataszteri tisztá jövedelme nagyobb vagy kisebb a szántóterület kataszteri tisztá jövedelménél. A Székelyföldön ez azt jelenti, hogy amíg a szántóterület egészen és a nádas területe jobbára változatlan marad, a kert és a szőlő területét több mint kétszeresére növeljük, a többi művelési ágak területét pedig csökkentjük, mégpedig a rét területét 30,5 százalékkal, a legelő területét 85,6 százalékkal és az erdő területét 91,3 százalékkal. Így a Székelyföld számítási alapul szolgáló területe nem 2 678 535 kat. hold különböző művelési ágakhoz tartozó, nagyobb részében legelő- és erdőterület, hanem csak 1 158 526 kat. hold szántóterület.

A népsűrűség hányadosa már ezalatt a művelet alatt is jelentékenyen megváltozott.

⁹ Schneller Károly dr.: Az agrárnépsűrűség számítás-módja. Miskolci Jogászetek Könyvtára. Miskolc, 1939. Új s. 46. sz.

Az egész termő területre számítva: 100 kat. holdra 17,0 őstermelő lakos jut, míg az így szántóra redukált terület 100 kat. holdjára éppen kétszer annyi: 34,1 őstermelő lakos. Amíg a megelőző székelyföldi agrárnépsűrűségi hányados, a 17,0 jelentékenyen kisebb volt az erdélyinél (20,1), addig ez az új hányados, a valóságot megközelítve, majdnem ugyanaz, mint a szántóra redukált erdélyi terület agrárnépsűrűségi hányadosa (36,5).

Tehát ritkán lakott terület a Székelyföld? Dehogyan ritkán lakott, csak csalóka az a körülmény, hogy népességének telephelyei körül nagy kiterjedésű, de kevésbé értékes területek terpeszkednek.

De továbbá még számításba kell vennünk azt is, hogy az egyes területeknek nem egyforma minőségű a szántóterülete, amire most redukáltuk az összes területet. Csík és Udvarhely vármegye szántója például Erdély s egyben a magyar területek leggyengébb minőségű szántóterülete. Tehát további átszámítást kell végeznünk, amelynek során kisebbítjük azokat a területeket, amelyeknek szántója gyengébb minőségű az átlagnál s növeljük azokat a területeket, amelyeknek szántója jobb minőségű az átlagnál. Így a Székelyföld szántóterületét az erdélyi átlaghoz mérten 19,4 százalékkal kell kisebbítenünk s az így kiszámított 987 028 kat. hold mérlegelt szántóterületből él a Székelyföld 455 859 főnyi agrárnépessége. Vagyis az agrárnépsűrűség hányadosa a Székelyföldön sem nem 17,0, sem nem 34,1, hanem 46,2 s ez a mai Magyarország egyik legnagyobb agrárnépsűrűségi hányadosa. A többi észak-erdélyi vármegyékben az agrárnépsűrűség 38,3, egész Erdélyben 36,5, a trianoni Magyarországon 35,2.¹⁰

III. Az erdélyi vm-ék szántóterületeinek kat. tiszta jövedelme holdanként (1914)*

Vármegye	Kat. tiszta-jövedelem holdanként (Korona)	Vármegye	Kat. tiszta-jövedelem holdanként (Korona)
Csik	1,79	Fogaras	2,90
Háromszék	5,42	Hunyad	4,37
Maros-Torda	3,80	Kisküküllő	4,87
Udvarhely	2,02	Kolozs	3,79
		Nagyküküllő	4,21
<i>Székelyföldi átlag</i>	<i>3,44</i>	Szeben	5,41
		Szolnok-Doboka	3,07
Alsófehér	5,63	Torda-Aranyos	4,10
Beszterce-Naszód	2,85		
Brassó	7,00	<i>Erdélyi átlag</i>	<i>4,04</i>

* Az I. tábla jegyzetében említett füzetek alapján.

¹⁰ A trianoni Magyarországra nézve I. Schneller: i. m. 15.

IV. A székelyföldi túlnépesedés mértéke az erdélyi agrárnépsűrűségi átlag alapján**

Vármegye	Mérlegelt terület kat. holdakban	Agrár- népsűrűség (100 kat. holdanként)	Várható agrár- népesség	Östermelő lakosság (1910)	Néphiány (—) Népfelesleg (+)
Csik	145 909	72,1	53 271	105 136	+ 51 865
Háromszék	332 566	30,0	121 420	99 743	—21 677
Maros-Torda	359 688	43,5	131 322	156 338	+ 25 016
Udvarhely	148 865	63,6	54 351	94 642	+ 40 291
<i>Székelyföld</i>	<i>987 028</i>	<i>46,2</i>	<i>360 364</i>	<i>455 859</i>	<i>+ 95 495</i>
Erdély	5 260 370	36,5	1 920 776	1 920 776	—

** Mérlegelt terület: a művelési ágak jelentősége szerint mérlegelt terület átszámítása a szántóterület erdélyi átlag tisztajövedelméhez (4,04 Korona) viszonyítva. Östermelő lakosság számadatait I. M. Stat. Közl. Új s. 48. k.

Lehet, hogy vannak torzítások ebben a számításban, hiszen az alapul szolgáló s a minősítést elősegítő számsorok, a kataszteri tiszta jövedelem számsorai elég régiek, 1914-ből valók, és nem is egészen megbízhatóak, habár Erdélyben kevésbbé állanak fenn azok a tényezők, amelyek a kataszteri munkálatokat meghamisították másutt. De számításba kell vennünk, hogy erdélyi viszonylatban az 1910. évi agrárnépességgel dolgoztunk s a mai agrárnépesség amannál közel 15 százalékkal nagyobbra becsülhető. Tehát számításaink mindenképpen megközelítik a valóságot, sőt a mai valóság agrárnépsűrűségi hányadosunknál, a 46,2-nél talán nagyobbat is megindokol.

Hol vagyunk tehát attól a népsűrűségi számtól, amelyre eddig építettek s amelynek alapján kimondották, hogy a Székelyföld népesedési kérdéseit s elsősorban a kivándorlást nem a terület szűke, hanem csak a szegénység indokolja. Nem a terület szűke! Viszonylagosan igaz ez is, mert hiszen elképzelhető, hogy a föld tiszta hozama nagyobb lesz s akkor a népsűrűségi hányados is csökken. Csakhogy ahhoz, hogy a Székelyföld agrárnépsűrűsége elérhesse legalább az erdélyi szintet, ahhoz a föld tiszta hozamának, hangsúlyozzuk: nem nyers, hanem *tiszta* hozamának 26,5 százalékkal kellene növekednie.¹¹ Ez pedig olyan kíváncsi, amelynek megoldását csak

¹¹ Hogy a Székelyföld agrárnépsűrűsége 100 kat. holdanként 36,5 legyen, ahhoz a számításai alapul szolgáló kataszteri tiszta jövedelmi állapot mellett a területnek 307 581 kat. hold székelyföldi hozamú szántóterülettel, illetve ennek megfelelő mennyiségű különbő ő művelési ágakhoz tartozó területtel kellene gyarapodnia, ami elérhetetlen feltétel, — vagy a *művelési módnak olyan intenzívvé kellene válnia, hogy a székelyföldi szántóterület a holdankénti 3,44 Korona tiszta jövedelem helyett 4,35 Koronát eredményezzen*. Tehát a szántóvá redukált területnek 26,5 százalékkal kellene nagyobbak lennie, ami egyfelől a mezőgazdasági terület, másfelől a legelő- és erdőterület okszerűbb kihasználásával érhető el, vagyis azzal, hogy a holdankénti tiszta hozamot a fenti arányban növeljük, mégpedig a szántóterületét 26,5, a kertét 11,3, a rétét 38,1, a szőlőt 10,8, a legelőt 184,0, a nádasát 22,4 és az erdőt 304,6 százalékkal. Így elérhető, hogy a Székelyföldön

nemzedékeken keresztül ható általános népművelés és szintén nemzedékek egész során keresztül érvényesülő gazdasági beavatkozás, nagyarányú tőkebefektetés, az egész Székelyföld termelési struktúrájának az átalakítása tudná csak megvalósítani és csak a késő jövőben. Addig pedig ez a mostani agrárnépsűrűségi helyzet kevés változással fennállana, sőt meglehet, hogy még akkor is fennállana, mert a népszaporulat rögtön kitölténé azokat a tereket, amelyeket a céltudatos és erőteljes gazdaságpolitika felszabadítana. Eredményt, pozitív eredményt legfőnnebb *a társadalom strukturális átépítése* s az agráréletforma mellett *a bányászat, ipar és kereskedelem* felélesztése, illetve megteremtése s egy bizonyos fokú *polgárisodás* ígérhetne, ha erre a Székelyföld földrajzi helyzete, főként *a közlekedéspolitika* keretében, alkalmassá tétetik.¹² Ez esetben elképzelhető rövidebb időn belül is, hogy az agrárnépsűrűség kisebbedik, a nemcsak horizontálisan, de vertikálisan is tágított élettérben a székelység szabadabban lélegezhetik s népszaporulata talán nem fogja meghaladni a gazdaságpolitika által feltárt lehetőségeket.

Mindez azonban a jövő kérdése. Ma még nem számolhatunk azzal, hogy mi fog történni: a székelység élettele miként fog szélesülni, tágulni, a székely társadalom miként fog átalakulni, a székely termelőmunka miként nyer új lendületet, – ma csak azzal számolhatunk, hogy *a székelységnek nagy agrárnépfölöslege van* – akkor is, ha Erdéllyel hasonlítjuk össze, de különösképpen akkor, ha a mai Magyarország népesedési helyzetével vetjük össze a Székelyföld népesedési helyzetét. Az erdélyi agrárnépsűrűségi hányados és a Székelyföld kiszámított mérlegelt területének összevetésével ugyanis megállapíthatjuk, hogy *a Székelyföldnek 95 495 főnyi agrárnépfölöslege van*, amelyből a székelység részesedését legalább nyolcvanezer főre becsülhetjük.

NÉPMOZGALOM ÉS MOZGÓ NÉPFELESLEG

A székelység azonban nemcsak a Székelyföldön él. Negyven esztendővel ezelőtt a csíktusnádi székely kongresszus sem azért ült össze, hogy megállapítsa: a székelység a Székelyföldön túlnépesült, sőt inkább azt állapította meg, hogy a székelység a Székelyföldön nem él zsúfoltságban, csak szegénységben, – a csíktusnádi székely kongresszus azért ült össze, hogy az ország közvéleményét felvilágosítsa: a székelység zúlik szét a világba, rajokat bocsájt ki magából minden irányba, – azért ült össze ez a kongresszus, hogy többek között tájékozzódjék a szétszóródott székelység száma felől s megoldást keressen a szétszóródottak összefogására s a további szétszóródás

a tisztahozam alakulása ez volna: szántó: 3,44 helyett 4,35, kert: 8,04 helyett 8,95, rét: 2,39 helyett 3,30, szőlő: 8,48 helyett 9,36, legelő: 0,50 helyett 1,42, nádas: 4,07 helyett 4,98, erdő: 0,30 helyett 1,21 Korona – s ezzel megvalósítottuk a 307 581 kat. holdnyi területgyarapítást a minőség emelésével.

¹² A csíktusnádi székely kongresszus ennek a lehetőségnek a bővületében zajlott le. Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy csak az iparosítás hozhat kielégítő eredményt, de nem hiszünk abban, hogy ez az eredmény azonnali lehet és a kérdés minden vonatkozásának a megoldásaként fogható fel. Különösképpen a Székelyföld perifériális helyzetére való tekintettel.

megakadályozására. Ez a székely népfölösleg másik kérdésköre. A székelység nemcsak a Székelyföldön él, hanem elszórtan, az ország különböző pontjain elkeveredve és külföldön, szülőföldjétől, hagyományaitól, rokon körétől és hazájától elszakítva. S ha az előbbi csoportot, a Székelyföldön tengődő közel százezernyi embert a székely népfélesleg szenvedőinek neveznénk, akkor ez a csoport, a szétszóródottak csoportja, a székely népfélesleg mártírjainak a légioja.

De mekkora tömeg ez? – ez itt a kérdés – és a szétszóródás állandó folyamat-e vagy csak időszaki jelenség, amely különböző gazdasági momentumokhoz, politikai zavarokhoz, társadalmi feszültségekhez kapcsolódik? Megkíséreljük erre is feleletet adni s egyben bemutatni a székely népfélesleg bővíző forrását, a székely népmozgalmat.

Természetesen a népmozgalom szempontjából nem kívánunk részletekbe bocsátkozni, mert ez most nem feladatunk. Általában köztudott dolog, hogy a Székelyföld legnagyobb része mindig igen szép eredménnyel dicsekedhetett a népmozgalom terén. Lehetett volna jobb is, de az általános közegészségügyi viszonyok közepette megtette a magáét. Az utolsó hatvan esztendő átlagában a születés kereken 34 ezrelék, a halálozás 25 ezrelék, a természetes szaporulat 9 ezrelék. Mind a születés, mind a természetes szaporulat szempontjából szebb a székely népmozgalom általános képe, mint ugyanez időben a magyarországi népmozgalomé s a halálozás tekintetében is elenyésző a különbség a székelyföldi és a magyarországi halálozási szám között.¹³

V. Magyarország népmozgalma*

Ország-rész	Élve- születések	Elhalálozások	Természetes szaporulat	Vitalitási index ($v = \frac{100 Sz}{11}$)
	e z r e l é k e			
<i>Székelyföld</i>	26,6	16,7	9,9	159,5
Egyéb erdélyi részek	28,9	19,2	9,7	150,3
Kisalföld	20,3	12,8	7,5	158,0
Dunántúl	18,7	14,0	4,7	133,2
Duna-Tisza köze	15,6	12,9	2,7	121,1
Tiszántúl	22,1	14,2	7,9	156,0
Északi dombosvidék	20,6	13,6	7,0	151,9
Kárpátalja	34,6	16,7	17,9	207,2
Magyarország	21,2	14,3	6,9	148,0

* Szél i. m. 6. táblája nyomán (az erdélyi adatsor 1937-ből, a többi 1939-ből való).

¹³ 1880–1939 között a Székelyföldön (Maros-Torda vm. nélkül): élveszületések: 33,9, elhalálozások: 24,7, természetes szaporulat: 9,2 ezrelék; ugyanekkor Magyarországon: élveszületések: 33,1, elhalálozások: 24,4, természetes szaporulat: 8,7 ezrelék. L.: M. Stat. Közl. Új s. 7., 22., 50. és 70. k.; *Sabin Manuila*: Tendințele mișcării populației în județele Transilvaniei în anii 1920–1927. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918–1928. Bukarest, 1929., I., 667–676.; *Buletinul Demografic I–VIII.*; *Szél Tivadar dr.*: A természetes szaporodás és a szaporodási képesség. M. Stat. Szemle, 1941., XIX. 8. sz.

De ma is az a helyzet, hogy a Székelyföld népmozgalma vezető helyen áll a legnagyobbodott ország népmozgalmában. Születési számával csak a visszatért észak-erdélyi terület és a trianoni Szatmár vármegye versenyezhetik; halálozási száma azonban kedvezőbb az észak-erdélyi halálozási számnál, ha nem is éri el azt a színvonalat, amelyen a csonkamagyarországi részek állanak az utóbbi évtizedekben ott érvényesülő erőteljes egészségpolitika következtében. De még így is természetes szaporulata a minden szempontból élen álló Kárpátalja után legszebb az országban s vitalitási indexe is az első helyen van Kárpátaljától eltekintve, hol a régi nyomdokokon haladó külterjes népmozgalom 17,9 ezrelékes természetes szaporulatot és 207,2-es vitalitási indexet produkált szemben a Székelyföld 9,9 ezrelékes természetes szaporulatával és 159,5-ös vitalitási indexével. Ez a kárpátaljai népmozgalmi siker azonban nem a magyarságé s így nem is tekinthetjük belső összehasonlító alapnak. Annál inkább a tisztántúli magyarság népmozgalmi eredményét, amely 7,9 ezrelékes természetes szaporulatával s 156,0-os vitalitási indexével megközelíti a székelyföldi eredményt, de csak megközelíti.

Magától értetődően ezzel nem dicsérni és magasztalni akarjuk a székelyföldi népmozgalmat, tudatában vagyunk minden hibájának, a reátelepedett kórokozóknak, a benne megnyilatkozó és veszedelmes népesedési dekadenciának, – és nem is mondjuk, hogy *példás* ez a népmozgalom, csak annyit mondunk, hogy e hibák, kórokozók és dekadencia ellenére is még mindig *erőteljes* ez a népmozgalom, tehát mind az ország, mind pedig népünk szempontjából lényeges, hogy hová és milyen irányban fejlődik a székely népesedés. *Lehet-e expanzív* és ha expanzív, mi lesz a népfelesleggel, amely az előbbi fejtegetés értelmében minden újabb ezreléknyi természetes szaporulat következtében félezer fővel növekszik?

Ha 1880-tól fogva nyomon követjük a népszámlálások adatait, azt tapasztaljuk, hogy a Székelyföld területén lakó magyarság mintegy 145 000 lélekkel gyarapodik, ami évi 5 ezrelékes szaporulatnak felel meg – szemben e terület 9–10 ezrelékes természetes szaporulatával. Tehát átlag öt ezreléknyi különbség van a tényleges és a természetes szaporulat között, vagyis e hat évtized alatt a természetes szaporulat megfelelőzdött: egyik fele gyarapította a helybenmaradó székelységet, a másik fele pedig nyakába akasztott tarisznyával »mozgó elem«-mé lett: jobbik esetben az ország városaiba költözött, rosszabbik esetben Amerikába és Romániába vándorolt szerencsét próbálni.

Csak Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyéket tekintve, számszerint az említett hat évtized alatt a tényleges népszaporulat 118 216 lélek, a természetes népszaporulat pedig 220 005 lélek, tehát *a különbség 101 789 lélek*, – a kiindulási alapul szolgáló 1880. évi népszám 29,6 százaléka. Ennyi a kivándorlási különbségben megragadható számadat a székely népfelesleg további megállapításához. Tehát újabb százezer, amelyik nem vállalta a szűk lehetőségek közötti tengődést, hanem inkább vállalta a világban való forgolódást, hol a szerencse is forgandóbb.

Az első világháború előtti korszakban az 1881–1890 közötti évtized produkálta a legnagyobb kivándorlási különbséget. Ekkor 21 879 fő hagyja el szülőföldjét:

VI. Csík, Háromszék és Udvarhely vm. népszaporulata 1880–1940*

Évtized	Népszámlálás adata	Tényleges	Természetes	A természetes népszaporulat alapján kiszá- mított népszám	Elvándorlási különbözet
		népszaporulat			
1880	343 737			343 737	
1881–1890	354 450	10 713	32 592	376 329	21 879
1891–1900	382 642	28 192	40 198	416 527	12 006
1901–1910	417 973	35 331	41 317	457 874	6 016
1911–1920	—	} 6 751	22 504	480 378	} 60 781
1921–1930	424 724		45 028	525 406	
1931–1940	461 953		38 336	563 742	
1880–1940		118 216	220 005		101 789

* A népszámlálási adatok forrásai: 1880, 1890 és 1900: M. Stat. Közl. Új s. 27. k. 104–105.; 1910: M. Stat. Közl. Új s. 42. k.; 1930: Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. II. (az 1910. évi közigazgatási beosztás szerint); 1941: M. Stat. Szemle, 1941. XIX. 3–4. sz. 164. (az 1910-ben fenti vármegyékhez tartozó, de a II. bécsi döntés után is Romániában maradt községek 1930. évi népszámának hozzáadásával, illetve az 1910-ben nem a fenti vármegyékhez tartozó községek 1930. évi népszámának levonásával) – A természetes népszaporulatnál az 1939–40. évi szaporulatot a megelőző évek alapján kerek 7000 léleknek vettük.

a kivándorlás nagy évtizede ez. 1891–1900 között a szám valamivel kevesebb: 12 006 és inkább Románia, de azért Amerika is az útirány. 1901–1910 között aztán megcsappan a kivándorlási különbözet, de nem maga a kivándorlás. A természetes és a tényleges népszaporulat különbözete azért kicsiny – mindössze 6016 lélek, – mert a fellendülő faipar nagyarányú bevándorlást idéz elő – a székelység rovására. Hiszen ugyanebben az évtizedben, 1901–1913 között, hivatalos kimutatás alapján¹⁴ 15 352 magyar vándorolt ki Amerikába és Romániába Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyéből, mégpedig

	Ameri- kába	Romá- niába	Összesen
Csík vm.-ből	151	2292	2 443
Háromszék vm.-ből	171	3000	3 171
Maros-Torda vm.-ből	1309	326	1 635
Udvarhely vm.-ből	5122	2981	8 103
<i>A négy székely vm.-ből</i>	<i>6753</i>	<i>8599</i>	<i>15 352</i>

Tehát az 1914 előtti kivándorlási különbözet a bevándorlás leszámításával jóval nagyobb, mint aminőt a természetes és tényleges népszaporulat közti különbség mutat. 1880–1914 között a Székelyföldet elhagyók számát nyugodtan hatvanezerre tehetjük a maros- és nyárádvölgyi székelység kivándorlóival együtt.

¹⁴ M. Stat. Közl. Új s. 67. k.

A világháború utáni elvándorlók száma még ennél is valamivel nagyobb. 1910–1940 között a természetes és tényleges népszaporulat különbsége ugyan 61 888; a tényleges elvándorlási szám azonban ennél jóval magasabb, mert egyfelől a repatriálás a Székelyföldet alig érintette, tehát a magyar népszámban az impérium-változás jelentékenyebb változtatást nem eszközölt, de másfelől néhány határmenti román községbe nagyobbarányú beköltözés történt s főként nagyon zavaró, mert a természetes és tényleges népszaporulat különbségét jelentékeny mértékben s ezért csalékonyan kisebbsíti a bécsi döntés után a Székelyföldre beköltözöttek száma: akár az ott letelepedett menekülteket, akár az oda kinevezett köztisztviselők vagy ott megélhetést találó más foglalkozásuk csoportjait tekintjük. Így (Maros-Tordával együtt) *legalább nyolcvanezerre kell növelnünk a román uralom alatti elvándorlás különbözetét*, hogy a valóságot megközelíthessük.

Vagyis összesen 1880 óta a rendelkezésünkre álló adatok szerény kiegészítésével 140 000 főt tesz ki a Székelyföldről eltávozott székely népfélesleg, s beigazolódik az a feltevés, mint régebbi községi kutatásaim alapján írtam: hogy igen sok székely községnek megvan a maga megfelelője szétszórta a nagyvilágban, nem egy székely község megkészszerzte önmagát, ám nem az ősi földön: ott is jócskán megszorodott, de majdnem olyan mértékben szaporította az ősi földet elhagyó mozgó székely elemet is.¹⁵ Most, íme, az egész székelységet felölelő vizsgálódásnak az az eredménye, hogy a székelység e hatvan esztendő alatt hozzávetőlegesen 140 000 főnyi sereget bocsátott ki önmagából, ami nem kevesebb, mint egy székely megye lakossága. Gondoljunk csak arra, hogy az 1930. évi népszámlálás adatai szerint

Csik vm. magyar lakossága	127 896 lélek
Háromszék vm. magyar lakossága	119 785 lélek
Maros-Torda vm. magyar lakossága	133 844 lélek
Udvarhely vm. magyar lakossága	113 000 lélek

tehát bármelyik megyével versenyez a mozgó elem népszáma. Nagyobb községek kis községnyi rajt, a székelység egy megyényi sereget bocsátott útjára az utóbbi hatvan esztendő alatt. És nem egyszerre, fokozatosan. Telt a keret, az élet kerete s a szélein mindig kicsordult az, ami fölösleges, mert számára a többinek rovása nélkül nincs hely, nincs kenyér és munka, nincs megélhetési lehetőség.

Vagyis a Székelyföldnek a népféleslege két elemből tevődik össze. Az egyik az *álló népfélesleg*: agrárnépsűrűségi számítások alapján ezt mintegy 80 000 főre becsülhetjük. A másik része a *mozgó népfélesleg*, amelynek számát, csak 1880-tól vizsgálva, 140 000-re becsültük. Ezek a számok egyúttal a székelység népfélesleg-képző erejére is fényt vetnek. A helyzet ugyanis az, hogy 1880–1890-ben a Székelyföld állapota semmivel sem más, mint a székely kongresszus idején vagy napjainkban. Erdély agrárnépsűrűsége akkor 100 átszámított kat. holdanként 28,5 fő. Ennek az agrárnépsűrűségi hányadosnak a segítségével kiszámított székelyföldi várható agrárnépesség, mint eszményileg ezen a földön megélni tudó agrárnépesség száma: 281 303. Ezzel

¹⁵ A magyar önismeret útja. II. A családi gazdaság hozamkérdése. Erdélyi Iskola, 1936–37, IV. 3–4. sz. és kny.; Adatok a székely kivándorlás hátteréből. Hitel, 1936. évi 4. sz.

szemben az 1890. évi népszámlálás 330 642 őstermelő lakost mutat ki Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyékben,¹⁶ tehát az agrárnépfölösleg már akkor 49 339 fő. Ez a szám azóta arányosan növekvő mennyiség. A kultúra nem emelkedett nagyobb ütemben, mint csak annyira, hogy ez az álló népfélesleg csak harmincezer fővel szaporodott annak ellenére, hogy időközben a lakosság több mint százötvenezer lélekkel gyarapodott. De nem lenne ilyen mértékű az álló népfélesleg gyarapodása sem, ha a szaporulat mind helyben marad, ha a mozgó népfélesleg nem jön mozgásba. Vagyis ezalatt a hatvan esztendő alatt a székelység a maga ötvennyolcvanezernyi álló népféleslege mellett száznegyvenezerrel mozgó népfélesleget produkált. *Agrárnépfélesleg-képző erejének a mértéke tehát évente 7,2 ezrelék, általában évente 2800 lélek.*

A SZÉKELY NÉPFELESLEG SORSA

A Székely Kongresszus nagyfokú eredménytelenségének oka abban kereshető, hogy a székely népfélesleg kérdésének a lényegét egyoldalú szemléleténél fogva meg sem tudta közelíteni. Elvetette az álló népfélesleg ideáját s ezzel tulajdonképpen érthetlenné vált számára a mozgó népfélesleg s ennek aggasztó jelensége, a székely kivándorlás lényege. Annyira illuzórikus volt az egész eszmecsere ebben a vonatkozásban, hogy komoly formában vetődött fel a Székelyföldre való betelepítés szükségessége s egyben többségi állásponttá erősödött, hogy a székelyt nem kell másutt letelepíteni, mert otthon is van erre elégséges terület.¹⁷ Csak a felületen vizsgáldtak a kongresszusiak. Lélektani mozzanatok számukra lényegtelenek voltak. Nap mint nap panasztáltak, hogy a kivándorlás szegődött és önkéntes ügynökei megbolondítják a népet, de ebből a konzekvenciát levonni nem tudták. Nem tudták értékelni azt a lélektani vonatkozást, hogy az ősi agráréletformától elszakadó ember inkább egy lépéssel tovább megyen, – ha ez a lépés nagy is, – hogyha azt hallja, hogy másutt, Amerikában vagy Romániában, a kereseti lehetőség kétszer, háromszor vagy sokszor annyi, mint a szomszédban gyárat építő zsidónál. A kongresszusiak nem érzékelték azt, hogy az iparosítás kellő szociálpolitika nélkül a mozgásnak indult népfélesleget megkötni nem tudja akkor, amikor az elemi materiális ösztön válogathat az itthoni

¹⁶ M. Stat. Évkönyv 1893.

¹⁷ Utalunk a Sz. Kongr. 307., 313., 320., 326. és 328. lapjaira, ahol ez az álláspont a legerőteljesebben kifejeződik, éppen a gazdasági és a birtokpolitikai kérdések tárgyalása során. Ellenkező véleménnyel csak a közmívelődési kérdések taglalásakor találkozunk (462.), amikor is *Kozma Ferenc* kir. tanfelügyelő határozottan rámutat, hogy a kitelepedés a Székelyföldről »már rég folyamatban van az erők természetes érvényesülésével«. Ő ebben olyan jelenséget lát, amelynek a lényegét »a nemzeti kormányzás céltudatos programjába« kell illeszteni, mert a kitelepítéssel »nemcsak kifelé gyarapítjuk az államfenntartó erőket, hanem itthon is korlátozzuk a már szélsőségig ment földbirtok-elaprózást s ez által javítjuk a megélhetés feltételeit«. A továbbiakban kifejti azt is, hogy a kitelepítést »a Székelyföld nyugati és északi határvonalain úgy kell intézni, hogy a területi folytonosság fenntartassék«.

kizsákmányolás és a távol idegenben kecsegtető anyagi felszabadulás között. De az okok vizsgálatában más szempontból sem voltak egészen őszinték. Az egyes részletekben világosságot gyújtó előadások és viták mellett annyi az elhallgatás és a kényelmes kitérés. Csak egyet említsünk, mint olyant, amelyhez tanulságokat fűzhetünk.

Papolc község közbirtokossága levelet intézett a kongresszushoz s abban üdvözlését küldi s áldást kér a kongresszus működésére az Egek úrától, mert »a folyamatban lévő arányosítás és tagosítás folytán Papolc község kisbirtokossága a pusztulás szélén áll és ha a kongresszus az elébe tűzött tárgysorozatban a mi sérelmes ügyünket tárgyalni és azt jegyzőkönyvbe venni nem kegyeskedik, szeretett hazánkra nézve, mint adózó polgárok, megszűnünk számot tenni s minden habozás nélkül kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az ezután meg nem élhetés miatt ki kell vándorolnunk. Okozza pedig ezt az, hogy erdeink használatából, melyhez ősi jogok csatolnak, kizárattunk, legelőink baromtenyésztésre nincsenek, ami van, silány, köves talajú, szarvasmarhatenyésztésünk tehát teljesen veszendőben van az égbekiáltóan igazságtalan erdőarányosítás és az előrelátható mezőtagosítás folytán. Mert a tagosítás révén a csekélyszámú tagosítást kívánó nagyobb birtokosok által szántóföldeinknek a síkon fekvő termékenyebb részei vétetnek el s mi vagy a kopár, sziklás, agyagos, vagy a mocsaras helyekre szorítottunk ki, hol semmi sem terem. Ily viszonyok között itt maradni vérrrel szerzett drága hazánkban képtelenek leszünk – írják a papolciak s aztán bejelentik, hogy e tárgyban kérelmet intéztek a földművelésügyi miniszterhez is.¹⁸ Ez utóbbi bejelentés kapóra jön a kongresszusnak s a kényes kérdésben úgy határoznak, hogy – mivel a papolciak az illetékes minisztériumoknál kérik ügyük elintézését – a kongresszus annak további tárgyalásába nem bocsájtkozik. Sőt az ugyane tárgyban felszólaló radikális Molnár Józsiást egyenesen letorkolják s köszönetet szavaznak az egyik felszólalónak, aki megértette, hogy Molnár Józsiásnak egyetlen állítása sem áll meg.¹⁹ Közben azonban nem vették észre, hogy a lényegyet sikerült megkerülniök s a tárgysorozatból ezzel kikapcsolták a századvég leglényegesebb székelyföldi problémájának, az arányosításnak és a tagosításnak kényes vonatkozásait, bár már akkor is általánosan tudott dolog, hogy a Székelyföldön minő romlást idézett és idéz elő mindkettő s egyben milyen mértékben lökő erő mind az arányosítás, mind a tagosítás a mozgó elem mozgásának fokozásában. Főként az a nagy probléma akkortájt, hogy az arányosítással az ősi közbirtokok egysége bomlásnak indult s meggyöngült az a gazdasági bázis, amelyre a székely közösségek élete évszázadok hosszú során épült s amely lehetővé tette a társadalmi és gazdasági kiegyenlítődést²⁰. A kongresszus idején *a szegény népesség nemcsak a szegénységet sinylette, de szenvedett a társadalmi és gazdasági elhagyatottság érzése miatt is*, mint annyiszor a multban, amikor a papolciakhoz hasonló fogalmazással panaszkodnak. Mert gondoljunk csak arra, hogy egykor ugyanezt írták a régi székelyek a királynak, Báthori István vajda zaklatásait erősen megunván: »...tudja meg

¹⁸ Sz. Kongr. 371–372. o.

¹⁹ Uo. 372. és 380. o.

²⁰ Legutóbb *Böződi György* foglalta össze e kérdést (i. m. 70–86.).

Felséged, hogy elhatároztuk: ha a Vajda Úr továbbra is nyakunkon ül, akkor – amint megígértük – kiköltözzünk Felséged országából.« Vagy ugyanígy instálnak Csíkszentimre »szegény lakói« 1738-ban, a főkirálybíróhoz intézett levelükben: »Alázatosan könyörgünk ngodnak: méltóztassék ngod keserves ügyünket és romlásunkat megtekinteni s maga hűte s kötelessége szerint istenesen considerálván megorvosolni... Meg sem állhatjuk, el sem viselhetjük ezen súlyos szolgálatot, el kell hazánkából bujdosnunk, ha ngod nem szánja a sok szegényt...« Örök, visszatérő hang ez a székely dokumentumok világában. Hiszen »ezen helynél romlottabb, nyomorultabb nincs és szegényebb is Erdélyben«. Vannak idők, amikor »iszonyatos csak rá is gondolni« – írja a csíkszentgyörgyi anyakönyv – »látni lehetett több helyen, hogy bűdös holt embereken mint közprédán a veszett kutyák, az éhes emberek egymással civédtek«. Vannak idők, amikor olyan nagy az éhínség, hogy »fát, szalmát, rügyet, makkot, dögöt rág vala az szegénység és az község, melyből származék... nagy iszonyú döghalál...« De azért »feles militiának kell télben-nyárban rajtunk lakni... a nagy adó mellett nyárban a fűünk is tilalmas, aki miatt szénát nem csinyálhatunk... tavaly vetésünknek hasznát nem vehettük rend szerint, sem pedig az idén és az elmúlt ősszel is semmit sem vethettünk, most következő tavaszon is mit vethessünk, nincsen... marháink felesen döglöttek...« – »végső elviselhetetlen inségünk, szorongattatásunk és pusztulásunkban kényszerítettünk... dolgunk in praesentiarum declarálni«. És újból, ismételten a visszatérő hang: »(e szegény hely) lakosai kényszerítettnek elbujdosni, lakóhelyeket pusztán hagyván, kiknek is terhek egészen száll aztán más helyekre« – »a nagy szükség miatt az székünk lakosai elbujdostak, ki Molduvába, ki pedig szélllyel az országra, úgy annyira, hogy némely falukban majd lakosok nem maradtak«. Stb.

Nem a szerencsétlen századvég sajátos produktuma a papolci keserűség, nem is százados, hanem többszázados multja van ennek a népi magatartásnak. A közismert székely történet rendszerint nagyszerű intézményekről emlékezik s felemelő hősi gesztusokat ismertet. Pedig a lényeg az a mélyben zajló népmozgalom s keserű hangokat hallató nyomorúság, amely miatt különösképpen a XVII. és XVIII. századokat méltán nevezhetjük a romlás századainak, amikor általános és bevett szokás, hogy a székek állandóan boldogtalanságukról panaszkodnak. A fejedelemség idején s a gubernium első korszakában – egészen a határőrség felállításáig – alig van s akkor is 20–30 esztendőös nyugalmi időszak. Máskor vagy háború dül, vagy martalócok, tatárok, fejedelmi hadak, szabadharcosok, osztrák katonaság dülja a Székelyföldet, vagy éhínség dühöng s nyomában a pestis pusztít, vagy nyakukon a militia és az adó, – csak egy nincs: nyugalom és békés fejlődési lehetőség, még elmenni sem lehet békében, mert sorozatosan, közel évtizedenként egyszer elrendelik a felsőbb hatóságok, mint pl. 1723-ban, hogy »a föld népének sok helyeken a magok fészkekből való kimozdulások és elszéyedések, kivált a külső vármegyékre titkon való kimenetelek és szökések... megakadályoztassanak és zaboláztassanak – illendőnek íltetett. Azért minden útonjárók, koldusok és egyéb lézengő személyek akár in persona, akár familiástul, szekerstől, marhástól úton, városokon, falukon és egyéb helyeken is

ha deprehendálatnak, passust kérvén elsőben is töllök, szorgalmatosan megexamináltassanak és utazásokban megtartóztassanak». Mintha a népesedésben beálló feszültségeket el lehetne intézni azzal, hogy Szebenből megparancsolják: ahol »Moldvára menő utak és ösvények vadnak, azokra mindenütt szorgalmatos vigyázások legyen minden tisztviselőnek; ha marhástól, feleségestől innet Erdélyből az szegénység által akarna menni, el ne bocsássák, hanem megtartóztassák, ki-ki földesúranak visszaadják» – vagy azzal, hogy a főkormánysház figyelmezteti az illetékeseket, hogy oly hív szorgalmatossággal igyekezzenek a profugium megelőzésében a magok tisztí kötelességét pro virili effectusba venni, hogy »ha jövőendőben is ő felsége aerariumának kára következne, kegyelmetek vigyázatlansága miatt, magok fognak kegyelmetek erről számot adni«²¹ – vagy azzal, hogy a székely kongresszus ad acta teszi a papolciak nyílt és éppen ezért keserű, sőt kissé lázító hangú levelét s letorkolja a bátran, de kissé izgága módon szóló Molnár Józsiást.

Ezzel a messze multban, a közelebbi multban sem lehetett eredményt elérni, ma sem lehetne, a jövőben sem, mert a népesedés öntörvényű folyamat s a belőle származó feszültség gátat, korlátozást nem ismerő energia, mely legyőz minden akadályt, ha kellő időben fel nem szabadulhat. Áll ez különösképpen az akut időszakokra, amilyen a mai is, vagy amilyené válik a helyzet a közelebbi jövőben.

A székely kivándorlásnak, a székely népfélesleg feszültségeinek ugyanis van bizonyos periódikus jellege. És meg nem téveszthet, hogy ma látszólag a népesség mozdulatlan. Mert mind több az adat az Alföld felé áramlókról. Nem egyes emberek, családok mozdulnak és kísértik meg a szerencsét boldogabb vidékein az országnak. Tehát újabb periódus kezdetén állunk s ez a periódus nem mintázhatja a megelőzőket sem azok céltudatlanságát, sem pedig a népi erők pazarló elhanyagolását illetően. Ma: *külön kell számot vetni a mozgó népfélesleggel és külön az álló népfélesleggel. Két különböző kérdés a székely fölös népesség eltelepítése és a székely föld gazdasági megerősítése.* A székelyföldi gazdaságpolitika nem hiheti azt, hogy mind az álló, mind a mozgó népfélesleget lekötheti. Örülhet, hogyha az álló népfélesleg javarészenek szegénységét megszüntetheti s ezzel a székely népesedés expanzívítását a romlástól, a visszafejlődéstől és a további dekadenciától megmentheti. És végül állásponttá kell erősödnie, hogy *népfélesleg csak népmozgalmi szempontból van és soha sincs népesedéspolitikai szempontból.* Mert ami itt népfélesleg, amott épp az a népanyag, amellyel hiányokat lehet betölteni. Szolgáljon tehát nagy örömünkre az a tény, hogy a keleti bástyát őrző székelységnek annyi vérveszteség, romlás, a régebbi népféleslegeket könnyelműen elpazarló kivándorlás után még mindig van és nem jelentéktelen mennyiségben van népféleslege – más, arra rászoruló *erdélyi* tájak számára.

²¹ A fenti idézeteket vö. Székely Oklevéltár I. 280., VII. 179., 231., 235., 256., 280., 311–312., 380., 393., 412. és 436.; Erdélyi Országgyűlési Emlékek VI. 227. Egyébként az okleveles anyag szép összefoglalását nyújtja *Mikecs László*: Csángók. Budapest, 1941. (Bolyai Könyvek) 110–153.: A székelyek kivándorlása, – ahol ezeknek az idézeteknek nagyobb része teljes szövegükben megtalálható.

PUSZTUL A MAGYARSÁG!*

Ezt a vészjósló kiáltást hangozta a múlt év végén a magyarországi sajtó, s emellett adatokat halmozott fel, amelyek megdöbbentő keserőséggel mutattak reá a magyarság lélekszámának csökkenésére. Hogy ne említsünk mást: pl. az egyik lap leírja, hogy a Baranya megyei Zengővárkony ősmagyar község templomában, mely az 1700-as években épült 600 ember befogadására, ma alig lézeng 50 ember. S aztán felsorakoztatnak ehhez hasonló száz más adatot, mert ez a jelenség általános jellegű az egész Dunántul területén. Ugyanis mindenegyes község keretében határozottan elkülönül a pusztuló magyar rész és az épülő sváb házak környéke. Magyar gyermek már nem játszik az ut porában, magyar ének nem zeng a dalos ajkon, a magyar házak ajtaja, ablaka beszegezve, az udvart felferi a gyom... s ugyanakkor a pusztuló magyarság helyét lázas munkával, szapora gyermekáldással, vig danával s a jövőbe vetett erős hittel foglalja el az idegen: a német ajku sváb népség. Számokban ez körülbelül annyit jelent, hogy ahol 1912-ben 300–400 magyar élt, ott 1928-ban már csak 200–300 s ma alig néhány hirmondó, mert 1928 óta eltelt 6 esztendő alatt nagyobb a pusztulás aránya, mint amekkora 1912 és 1928 között, vagyis 16 év alatt volt.

S mindennek mi az oka?

Rövid a felelet: *a gyermektelenség és az egyke*, vagyis magyarán mondva: *a nagyobb és kisebb arányu magzatelhajtás szörnyű bűne*.

Mi azonban csak szörnyülködtünk, amikor először hallottunk e kegyetlen nemzetgyilkolásról s boldogan nyugtattuk meg sajgó lelkünket, hogy hál' Istennek – mi erdélyi kisebbségi magyarok még mentek vagyunk ettől a betegségtől. De a vigasztalás nem sokáig hatott, mert csakhamar számokban állt elénk a valóság, hogy bizony jaj, itt Erdélyben is pusztul, pusztul a magyarság! Ugyanis

amikor 100 magyar születik, akkor 137 hal meg!

* Megjelent a Csíki Néplap 1934. április 4-i számában *Borzs*a aláírással.

Ezt olvastuk a hivatalos kimutatásban. S a statisztika kegyetlen számai így huzzák át azt a vigasztaló gondolatot, hogy mi erdélyi magyarok nem pusztulunk, hanem a kisebbségi élet ezer küzdelmében is daccal álljuk a sarat. Hát ez bizony csak illúzió. Mert a valóság az, hogy *a románoknál, ha 90 embert eltemetnek, ugyanakkor 100 csecsemőt tartanak a keresztvíz alá, nálunk pedig 100 csecsemő keresztelése alig tudja felejtetni a 137 szomorú temetés keserűségét. Mert a románok száma növekedik, a miénk pedig fogy, fogy feltartóztatlanul. S még hozzá a legnagyobb arányban, ha a Romániában élő többi népek halálozási és születési adatait tekintjük.*

Tehát jogos a fájdalunk, ha arra gondolunk, hogy pusztul a magyarság. Mert pusztul. Kikezdte valami rákfene, betegség... s kevesebb a gyermek, mint az aggasztán, kevesebb a keresztelő, mint a temetés. Sőt...

Három hónap óta egyetlen egyszer sem kereszteltek

Ez a legutolsó adat a pusztuló magyarság statisztikájában. S egyszerűségében is mily megdöbbentő, pedig nem jelent többet, minthogy *a módos felcsiki községben, Csíkkarcfalván, az új esztendőben még nem keresztelt gyermeket a pap.* S ez a tény viszont csak azt mutatja, hogy kétségtelenül nem is született kicsi gyerek az új esztendőben. De hogyan?

Hiszen lehetetlenség az, hogy a természetes családi élet mellett ily hosszú ideig áldás nélkül maradjon a szülők életigenlése... Nem is ez a baj. Mert lenne gyermek, ha el nem hajtának, meg nem gyilkolnák őket, mielőtt még élhettek volna. Szörnyű tudat ez: a legnagyobb bűn visszataszító réme. S a pusztulás jaja sir a felfedezésben: *Népünk csak temet és nem keresztel; vénül, de megifjodni nem akar.*

A nyomorúság az oka!

Hajtogatják egyesek. – Magunk is alig élünk, mit dugjunk a szájukba – így mások. S van is igazuk, meg nincs is. Ugyanis ha a jelen helyzetet nézzük, valóban nagy a nyomorúság, nehéz teher a gyerekáldás, de ha élni akarunk és szeretjük fajunkat, akkor tul kell néznünk a jelen sivárságán s bizakodón kell a jövőbe látnunk, melyet a mi erőink alakítanak, úgy, ahogy akarjuk. Földmives és állattenyésztő nép vagyunk, kínos a munka és áldás nélküli – igaz ez, de vajjon kíséreltük-e meg az önsegítést. A konverzió jól jön, de *nem várhatjuk mindig a politikától és az uraktól sorsunk javítását, hanem fogjunk hozzá magunk.* Meg kell szervezni a termelést és az értékesítést (pl. tej- és mézszövetkezetek) s ha állatainknak nincs ára, mint munkaerőnek, akkor szövetkezeti úton fel kell dolgoztatnunk az állati nyersanyagokat s így megkerülnünk a nyereszkeskedő nagyipar és nagykereskedelem profit-hajhászását... Magunkból kell, hogy kiinduljon gazdasági helyzetünk megjavításának a szándéka, ha élni akarunk. Már pedig élnünk kell, mert

felelősek vagyunk népünk jövőjéért.

Ne felejtsük el soha ezt az igazságot. A jövődőt pedig gyermekeink jelentik. S ha az urak ezt másként is gondolják s ha városi családok gyermek nélkül is ágálnak, ne törődjünk velük, az Isten őket bünteti.

Nekünk egy a kötelességünk: *népünk erejét megtartani*. Nem frázis ez, hanem a természet parancsa. Nekünk nem temetni, hanem keresztelni kell!

—— IV. ——

TÁRSADALOMKUTATÁS –
TÁRSADALOMPOLITIKA

SZEMPONTOK

Azok számára, akik szociális munkát akarnak végezni*

I.

Az eredményes szociális munkának két alapvető feltétele van:

1. az egyik az, hogy a szociális munkára vállalkozók lássák tisztán az *okot* és a *célt*, amiért cselekedniök kell, és ismerjék jól, tehát alaposan azokat az *eszközöket*, amelyek cselekvésüket elősegíthetik: szóval a szociális munkára vállalkozónak legyenek *tisztult irányeszmei* és legyen *kellő szaktudása* vagy legalább is *kielégítő tájékozottsága*;

2. a másik az, hogy a szociális munkára vállalkozónak olyan *embertípusnak* kell lennie, aki valóban alkalmas erre a munkára, olyan *magatartást* kell tanúsítania, ami elősegíti és nem hátráltatja ebben a munkában, *cselekvő szellemnek* kell lennie, aki nem rejt véka alá képességeit, valamennyire *pedagógusnak* és *reformátornak* kell lennie, nehogy azt higgye, nevelőhatás és társadalmi átalakulás nélkül célt érhetünk a szociális munkában.

II.

Kezdjük a legelején. Egy kis társadalomtani eszmefuttatás, amely ezt is, azt is eszünkbe juttatja és zsinormértékül szolgálhat sok kérdés-viszonylat megítélésében.

1. Az emberi természet velejárója, hogy *az egyén nem tud sohasem teljesen magába zárkózni*. Gen. 2, 18: „Nem jó, hogy az ember egyedül legyen: alkossunk hozzá illő segítőt is.” Születésével már a család társas életkörébe lép be, testi és szellemi fejlődéséhez minden szükségessé a társadalomtól kap, létfenntartását és életvédelmét a legjobban a társas életben találja meg. Biológiai, szellemi és gazdasági szempontból a *természeti világ* körében keres és talál *kiegészülést*, lelki szempontból az Isten-közelség szféráiban, a *természetfölötti világban*. Tökéletességre vágyik és ezt a *tökéletességet* az ember sem lelki, sem szellemi, sem biológiai, sem anyagi szempontból *nem találja meg önmagában és nem is tudja megvalósítani csak önmagában*. Mert a legtökéletesebb egyén is *egyoldalú*: az egyikben hatalmas fizikai erő feszül, a másíknak lelke-szellemé szárnyaló, az egyiknek elméleti képességei, a másíknak gyakorlati ügyessége, az egyiknek tudós hajlama, a másíknak cselekvő dinamizmusa, az egyiknek nevelő, a másíknak szervező tehetsége van. Mindeniben van valami *érték*: ilyen vagy amolyan *egyoldalúság*, de senkiben nincs annyi tehetség-képesség, hogy

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1944. 2. számában.

tökéletesnek mondhatnánk. Mindenki annyira-amennyire egyoldalú s mindenki természetes úton-módon *kiegészülést* keres.

2. Ez a természetünkkel együttjáró *kiegészülés utáni vágy* veti meg az emberi társadalom alapját és hozza létre azokat a társadalmi alakulatokat, amelyekben az *egyéni szükség szerű társas életformája* testet ölthet.

a) Veleszületett szükségérzetből keresi az ember *embertársai* segítségét a földi életben és az Isten felé vezető úton. Az egymásratalálás és egymás megértése *életközösségeket* és *hitközösségeket* állít az ember segítségére. Ezek az életközösségek (*család, faluközösség, népi közösség, nemzet*) és hitközösségek (*egyházak*) azok az *alapvető* társadalmi alakulatok, amelyek nem valaminő egyénenként változó érdek befolyására, nem is csak az egyéntől függő módon, hanem *ősi szükség szerűséggel*, egy születésünktől fogva szüntelenül bennünk dolgozó akaratnak a *parancsszáva*ra jönnek létre, hogy az ember kiegészülés utáni vágyát a legteljesebben, a legösszefogóbb módon és a legmegnyugtatóbb hatással kielégítsék.

b) Természetesen az ember társulási hajlama nem áll meg ezeknél az alapvető társas alakulatoknál, amelyeket *közösségeknek* nevezünk, hanem az élet differenciálódása, a társas viszonylatok bonyolódása, bizonyos érdekek előtérbe nyomulása folytán különböző *társaságok* vagy *szervezetek* jönnek létre. Művelődési érdeket szolgál az olvasókör, gazdasági érdekből alakul a szövetkezet vagy a részvénytársaság, hivatási érdek áll a szakmai egyesület, politikai érdek a politikai párt szeme előtt; a serdülők ifjúsági egyletekbe, az asszonyok nőegyletekbe, a férfiak férfiszövetségekbe tömörülnek; a halászok halászegyletet, a vadászok vadászegyletet alapítanak, stb. Sokfélék ezek a művelődési és gazdasági társulatok, politikai és szakmai szervezetek. Egyben azonban megegyeznek: *nem alapvető* célkitűzést, hanem *másodlagos* célokat követnek; nem velünk született szükség szerűségből, hanem *mesterséges úton-módon* jönnek létre; nem az a céljuk, hogy az egyén kiegészülés utáni vágyát teljesen, összefogó módon és megnyugtató hatással elégítsék ki, hanem csak annyi, hogy az egyént *bizonyos célból* és *bizonyos cél felé* segítsék (nem adnak teljes életkörünyezetet, csak éppen segítséget); nem törekszenek arra, hogy az egyén életét egészen harmónikussá tegyék, csak arra, hogy *bizonyos irányban* útját megkönnyítsék (nem adnak összefogó, teljes értelmű életcél, csak éppen egy célt); nem akarják minden szempontból nyugodttá és megelégedetté tenni az egyént, hanem csak *egy bizonyos szempontból* (nem kívánják az egész egyént, az egész egyéniséget, csak *azt a részt* belőle, amelyre szükségük van és nem törődnek mással, mint a velük kapcsolatba került résszel: az olvasókör olvastat, de nem törődik a gazdasági dolgokkal; a részvénytársaság gazdasági ügyleteket bonyolít le és általában semleges a művelődési ügyek iránt; a szakmai szervezet átfogó érdekvédelmet csinál és nincs ideje az egyéneknek szakmai szempontból mellékes kérdéseivel is foglalkozni; a politikai párt közéletet jelent és ennek a közéletnek az árnyékában a tagok magánélete mindig homályban és ismeretlen marad, stb.).

Két különböző világ a közösségek és a társaságok-szervezetek világa. Mert a közösségek *primär*, a társaságok-szervezetek *secundär* társadalmi alakulatok. Más a

célja az egyiknek és más a célja a másiknak. Másként vagyok tagja a közösségnek és megint másként valamelyik társaságnak vagy szervezetnek. Másként állok az én közösségemben és mást kérek, kívánok a családomtól, népi közösségemtől, egyházzamtól és nemzetemtől, mint a velem mindig csak laza kapcsolatban álló közművelődési és gazdasági társulatoktól, szakmai és politikai szervezetektől. „A szervezet csak átjáró ház, ahova jönnek-mennek; nem öleli magába az egyesek életét, hanem csak foglalkoztatja az egyest” (Dékány, A mai társadalom, 89.).

3. Ma az a nagy probléma, hogy ezek a primär és secundär társadalmi alakulatok egymás útjába kerültek. „Immár jóformán csak a szociológus veszi észre azt, hogy a mai mesterséges organizációkkal szemben a „régii jó időkre” emlékeztető közösségek úgy tünnek fel, mint amelyek a mai organizációk szükségképpen *hátterében* vannak. A köznapi ember az organizációknak pusztá *előfeltételét* keresi: közösségek csak azért vannak, hogy az organizációk létrejöhessenek és funkcionálhassanak. A mai társadalomszemlélet egyoldalúan, sőt talán tragikusan beidegzett. Elkápráztatják őt a mesterséges szervezetek fényes avagy csak csillogó eredményei, s ezzel már is elfordul a régi közösségektől, sőt ma nemcsak *közösségek iránti közömbösség*, hanem *közösség-vakság* kezd lábrakapni” (Dékány, uo. 83.).

4. A szociális munkásnak legalább tudnia kell, hogy a társadalmi alakulatok világában mi a *helyes sorrend*. Előbb: *nép- és családvédelem* (vagyis *közösségvédelem*) s csak ezt kiegészítőleg és ennek alárendelve: *társadalmi szervezés*, illetve *közösségkiegészítő társaságok* alakítása. *Vissza kell szorítani* a társulati-szervezeti életet, illetve *együttműködő egésszé kell tenni* a társulati-szervezeti életet, mert másként ezek a secundär társadalmi alakulatok nem segítik, hanem gátolják, nem erősítik, hanem gyöngítik, nem kiegészítik, hanem szétördelik a primär társadalmi alakulatokat, a közösségeket: a családokat és a nemzetet, s lelki síkon mind nagyobb veszélyt jelentenek magának az Egyháznak is.

III.

De bármennyire is tisztultak az irányeszméink s bármennyire is kielégítő a tájékozottságunk, eredménytelen lesz a munkánk, ha azok, akik vállalják, nem *alkalmasak* az ilyen munkára. Magunkkal és másokkal szemben is szigorú mértéket kell alkalmaznunk; magunkról és másokról is tudnunk kell: meddig és milyen mértékben vagyunk használhatók a szociális munkában.

1. Itt van mindenekelőtt a „*hivatalból és kötelességből*” szociális munkás típusa, akinek a számára a szociális munka csak „ügy”, amelyet jól-rosszul a „fél”-lel el kell intézni, illetve „akta”, amelyet előbb-utóbb valahogyan le kell zárni. Rideg, kimért, szűkszavú, nem egyszer magányosságra vágyó lény. Hivatalokban és egyesületekben többet árt a jó ügynek, mint amennyit esetleg használ. Az aktát talán elintézi, de már is új aktát nyit azzal, hogy ridegsége, értetlensége, merevsége a vele kapcsolatba jutó ember lelkébe keserűséget plántál s a társadalmi béke helyett a társadalmi ellenkezés szellemét ülteti.

Nem sokkal értékesebb a „leereszkesedő” szociális munkás típusa, mely különösképpen egyesületeinkben oly gyakori, kivált azokban az időszakokban, amikor a szociális munka divat. Kegyes lelkű és romantikus, vagy éppen az ellenkezője: rideg és utálkozó, de mindenképpen alaposan számító lény. Akár ilyen, akár olyan: a vele kapcsolatba jutó gondozottban alacsonyabbrendű embert lát, akivel ő szívességet tesz s akinek ezért örökké hálásnak kell lennie vele szemben, habár lehet, hogy neki alig van érdeme a szóbanforgó szociális akció létrehozatalában. Rendszerint *hiú*, ha öntudatlanul is, *gőgös*, ha nem is sértő szándékkal, *ügyetlen*, ha nem is tudja ezt.

Mindkét típus (a „hivatalból és kötelességből” szociális munkás és a „leereszkesedő” szociális munkás) sok nehézséget okozhat: ezért lehetőleg *mellőzni kell* ott, ahol a mondott fogyatékoságok ártanak a szociális munkának.

2. Az egyesületi-társadalmi szociális-karitatív munkatér azonban szerfölött gazdag a típusokban. Itt van például a *minden lében kanál, de semmit jól el nem intéző* vagy a *tudátlékos, mindig tanácsot adó, de mindenből magát kivonó* társadalmi férfiak és nők nagy csoportja. Az előbbieken megvan a buzgalom, de nincs meg az alkalmasság; az utóbbiakból hiányzik a buzgalom is. Mennyi baj van velük! Bár nem ártalmasak, mert itt nem a *magatartással* van a baj: az egyiknél az *önkritika* fogyatékos, a másikonál a *vállalkozókedv* csekély. Ráhatással, neveléssel ezekből még jó munkatársat is kialakíthatunk.

3. Akiből minél több kell, az a *buzgó és tudatos szociális munkás* típusa, aki *kötelességtudó, de nem kimért*, mint a „hivatalból és kötelességből” szociális munkás és *nem kegyeslelkű*, mint a „leereszkesedő” szociális munkás egyik fajtája. és *nem is rideg*, mint a „hivatalból és kötelességből” szociális munkás és a „leereszkesedő” szociális munkás egyaránt, hanem *reformátor lelkületű*: értelme a szociális munkában testet öltő *ok és cél* iján feszülő húr, amely szüntelen munkába és szakadatlan gondba dobja, de ez számára *nem áldozat*, hanem éppen az, amit *szenvedélyes* lelke kíván és életeleme megkövetel.

A *szociális elit* típusa ez, akire áll az elitre általában mondott jellemzés: „Vannak *ideáljai* és azok nem hagynak neki békét és nem ringatják önmegelegedésbe, *fölfelé* tör és *fölfelé* visz. Ezért nem a jómód, jólét, szerencse az ambíciója, hanem vállalja az életet mint *áldozatot* és *felsőbb végezést*. Remegve lépi át *hivatása* küszöbét, mint Szt. Pál a Márványtengert; nem egyszer ajkára kívánczik a könyörgés: *múljk el tőlem ez a pohár; végigkíséri a kereszt árnyéka*, de lelkiismerete nem ismer habozást és ingadozást, mert *küldve van*” (Schütz, Őrség, 238.).

Három fajtája van ennek a szociális elitnek éppenúgy, amiként három fajtája van mindenféle elitnek (vö. Schütz, uo. 239.):

a) a *hierarchák*: „a rendnek, a törvénynek őrei, ...a közösség csontvázai. Ez a csontváz lehet zörgős, ijesztő, ellenszenves; mégis szeretni kell, mert nélküle a közösség alaktalan hústömeg, nem életre való szervezet”;

b) a *próféták*: „kik a jelent és a jövőt, egyest és népeket, eseményeket és tényeket Isten nagy gondolatainak világánál látnak meg szemhunyorogtatás nélkül, és amit láttak, azt hirdetik, melléktekintet nélkül”;

c) az *apostolok*: „kiknek az a hivatásuk, hogy étellel és tanítással minden módon úgy képviseljék az eszmét, hogy egyre több embert nyerjenek meg az eszménynek”.

Tehát: a) a szociális vezérkar, b) a szociális eszmehírdetők és c) a szociális munkások és nevelők.

IV.

Már most ami a szociális munkást különlegesen megjelöli, *ami azzá teszi, ami* – az a *szociális érzék* és a *szociális gondolkodás*. Nem külön az egyik és külön a másik, hanem *együtt és egyszerre*: a szociális érzék és a szociális gondolkodás.

T. i. a *szociális érzék önmagában még kevés ahhoz, hogy valaki jó szociális munkás legyen*. Az, hogy valaki tud bánni az emberekkel, vagy amiként mondani szokás: tud beszélni az emberek nyelvén, az még nem tesz senkit sem „szociális szellem”-mé, mert lehet, hogy az ilyen ember a valóságban csak közönséges kortes, népbolondító, másokat rosszra, bajba, szerencsétlenségbe csábító, mások szerencsétlenségén a maga szerencsését kovácsoló szélhámos.

Arra, aki tud bánni a technikai eszközökkel, nem feltétlenül mondjuk, hogy „technikus szellem”, csak azt, hogy jókézügyességű ember. A „technikus szellem”-hez ennél sokkal több kell. Legalább is annyi, hogy az illetőt jellemezze a realisztikus, megfogható dolgokhoz tapadó gondolkodás és az, hogy nem elméleteket gyárt, nem is elméleti az érdeklődése, hanem tárgyismeretre, minél szélesebb és gazdagabb tárgyismeretre törekszik. Persze annál, akit igazán „technikus szellem”-nek mondhatunk, mindehhez még a gyakorlatias mozgékonyság és az alkotó ügyesség is párosul.

Ad analogiam: nem „szociális szellem” az, akinek csak szociális érzéke van, vagyis tud bánni az emberekkel. De már „szociális szellem” az, *akiben megvan a realisztikus társadalmi látásmód, aki tud szociális viszonylatokban gondolkodni s aki éppen ezért minél szélesebb és gazdagabb ember- és társadalomismeretre törekszik*. Természetesen a tökéletes „szociális szellem” abban bontakozik ki, akiben a realisztikus látásmód, az átfogó szemlélet és a nagy ember- és társadalomismeret mellett megvan a *szuggesztív lelkület* és a *szervező ügyesség*. Mert amiként a tökéletes „technikus szellem” az anyagi alkotásokban, éppen úgy a tökéletes „szociális szellem” a *szociális munkában és alkotásban* (gondozásban és szervezésben) *leli örömét*.

Ez a „szociális szellem” azonban nem mindenkinben és nem egyforma mértékben bontakozik ki.

a) Van, akiben a *szociális érzék nem párosul szociális gondolkodással* vagy legalább is nem olyan szociális gondolkodással, amely az illetőt „szociális szellem”-mé tehetné. Van viszont, akiben a *szociális gondolkodás nem párosul szociális érzékkel* vagy legalább is nem olyan fejlett szociális érzékkel, hogy az illető zavartalanul működhessék a szociális gyakorlatban. Az előbbi típus: a kortes típusa elég gyakran ellenfelünk. Az utóbbi típus az esetek nagyobb részében *munkatársunk* lehet, ha megtalálja a maga munkahelyét. Mert ide azok tartoznak, akik képtelenek egy környezettanulmányra, bár minden előfeltétel együtt van, de csődöt mondanak, mihelyt belépnek a kijelölt idegen házba; azok, akik képtelenek másokkal eltársalogni; az ügyetlenek, az eset-

lenek, stb. Azt a munkarészt kell rájuk bízni, ami nekik való, olyan területen kell őket foglalkoztatni, ahol ügyetlenségükkel, esetlenségükkel stb. zavart nem okozhatnak.

b) Az *eszményi munkatárs* a tiszta látású, jól szakképzett, kellőképpen tájékozott s a „szociális szellem” alapfeltételeit birtokló szociális munkás, kivált ha ezek a tulajdonságok még *cselekvő szellemmel* is párosulnak. A tökéletes típus az, akiben van *acélos feszültség, folytonos tettekre készség* és ennek szolgálatában: *állandó célrafigyelés, célszerűség és következetesség*. Nem cselekvő szellem vagy legalább is nem tökéletes cselekvő szellem az, aki bizonytalan, bátoratlan és határozatlan, aki inkább tervez, mint végrehajt, aki inkább beszél, mint cselekszik.

Arra kell törekednünk, hogy munkatársaink között minél több legyen olyan, akiben a „szociális szellem” és a „cselekvő szellem” párosul. *Eszményünk* legyen az a szociális munkás:

1. aki tud bánni az emberekkel, tehát van szociális érzéke,
2. aki realiztikus természet,
3. akinek szuggesztív lelkülete van,
4. aki ügyes a szervezésben,
5. aki folytonosan tettekre kész,
6. aki mindig következetes, mert jól ismeri a célokat és tiszta irányeszméi vannak,
7. aki mindig bátor és határozott, mert jól ismeri az eszközöket és megvan a kellő szaktudása.

V.

A cél egy új társadalmi rend. Apró kis munkánk, az előttünk álló közvetlen célok e nagy távolabbi cél szolgálatában állanak. Minden szociális munkás hozzátesz valamit ehhez az új társadalmi rendhez, közelebb visz a végső célhoz.

Ezt tudatossá kell tenni önmagunkban és másokban is. Ezért a szociális munkás valamennyire *pedagógus és reformátor*, mert a cél érdekében nevelő hatást kell kifejtenie, hogy megnyerje a társadalom támogatását és részt kell vennie a társadalom szellemének és alkatának átformálásában.

Itt is sok fokozat van.

a) Van, ahol az is elég, hogy *a társadalom elviseli, eltűri a vele való törődést*, de általában nem elégedhetünk meg kevesebbvel, mint azzal, hogy *a társadalom rokonszenvvel kísérije a rávonatkozó szociális munkát*. Országos viszonylatban már ezen a fokozaton is túl vagyunk.

b) Ott, ahol a társadalmi rokonszenv biztosítva van, rögtön tovább kell mennünk s az *áldozatvállalás szellemét* kell felébreszteniünk s munkába fogunk az *öntevékeny társadalmi erőket*. A szociális munkavállalás nem idézheti elő a *társadalmi felelősségtudat* ellanyhulását, sőt inkább annak növelésére kell törekednünk a *munkaközösségek* megszervezésével.

c) Végül azonban ez sem elég. Mihamarább *reformra érett, átalakulásra kész társadalomnak* kell örömmel fogadnia vagy éppen öntevékenyen megvalósítania a reformot.

Hívásunk a *szociális apostolok* hivatása: élettel és tanítással úgy képviselni az *eszmét*, hogy egyre több embert nyerjünk meg az *eszménynek*. Szt. Pált idézhetjük: „...mindenkitől független voltam, magamat mindenkinek szolgájává tettem, hogy többeket nyerjek meg, ...mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek” (Kor. I. 9, 19-22.).

A TÁRSADALOMKUTATÁS VITATÁSA*

A társadalomkutatás az utóbbi időben sokat vitatott magyar kérdéssé lett. A háború utáni új magyar nemzedék eszmei csatározása és a romantikus faluportyákról hazatértek adatközlése kezdi építeni azt az utat, amely végül is hallatlan könyvsikerekhez és hirhedt írói perekhez vezetett. Ez az út, amelynek építésére egy évtized óta oly sokan vállalkoztak, arra lett volna hivatott, hogy lehetővé tegye a magyar társadalom megközelítését s közvetlen megismerését; a cél, mely építőit fűtötte, kevés szóba sűrithető: a magyar társadalom előtt legyen kérdésessé a magyar társadalom. Fonák helyzetbe kerültek azonban a „magyar önismeret” fanatikusai: mikor már-már hihető volt a kitűzött cél elérése s az egymás után több kiadásban megjelenő könyvekhez kapcsolódó nagy társadalmi rokonszenv a közszellem változásáról látszott tanuskodni, íme: *nem a cél, a tanulmányozott társadalom lett kérdésessé, róla elterelődt a figyelem, hanem a tanulmányozás mikéntje, módszere, vagyis az eszköz fölött indult meg a vitatkozás.* Nem ismerünk egyetlen oly jelentős írást sem, amelyik érdemében vita tárgyává tette volna Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Féja Géza, Kovács Imre, Erdei Ferenc és a többiek ténybeli megállapításait, de annál nagyobb port vertek fel azok a megnyilatkozások, amelyek a *Puszták népe*, *A tardi helyzet*, a *Viharsarok*, a *Néma forradalom*, a *Futóhomok* és más hasonló művek hasznosságáról vagy haszontalanságáról, íróik módszerének helyességéről vagy helytelenségéről szóltak. A művek tárgyilagos adathalmaz, a helyzetfeltárás megdöbbentő képei háttérbe szorultak, s a személyes vonatkozások fejtegetése nyomult előtérbe. Ezek a személyes vonatkozások nem jelentéktelenek, hiszen a lelkesültség vagy az indulat, mely a kutatót munkára ösztönzi, a szempontok, amelyek munka közben irányítják, a rendszer, melyet a feldolgozásnál zsinormértékké tesz, erősen befolyásolják a mű lényegét, de mégis csak járulékos tényezők. A lényeg az a társadalomkép, amely adatok és megfigyelések alapján a műben élénk tárul. Mindenesetre vitatkozni lehet mind a társadalomkutatóval, ki ritkán annyira fegyelmezett, hogy véleményt ne mondjon a tanulmányozott társadalomról vagy e társadalom érdekében, mind a művel, mely élénk tárja ezt a társadalmat. Időszerű szóval élvén: perbe lehet fogni egyfelől az író, másfelől a művet. A magyar társadalomkutatás legújabb fejezetének tragédiája, hogy *csak az író került*

* Megjelent a Hitel 1938. 1. számában.

a bíróság elé s a mű tárgyalását határnap megjelölése nélkül egyszerűen elnapolták.

A társadalomkutatás magyar kérdésének ez röviden a lényege.

Hogy ezt a sajátságos jelenséget teljes mértékben megérthessük, tekintettel kell lennünk a magyar társadalomkutatás minden más hasonló törekvéstől különböző jellegére. A közbeszédben, amikor társadalomkutatásra kerül a szó, a gondolatársítás folytán csak néhányan gondolnak a társadalomkutatásra, mint tudományos módszerre s azokra az eredményekre, melyek ehhez a tudományos tevékenységhez fűződnek, a nagyobb rész előtt az új nemzedék mozgalma jelenik meg, mely magyar viszonylatban bizony hivalkodó hangossággal jelentkezik immár több mint egy évtizede. Ez a mozgalom pedig – kereken kimondhatjuk – csak részben tudományos, inkább politikai mozgalom. Az „önismeret” nem önmagáért fontos, hanem azért, ami belőle következik: a javulás és a javítás szempontjából. A háború utáni új magyar nemzedék jobbjai Széchenyi tanításán nevelkedtek s nem tudnak megbarátkozni a mai magyar társadalom időszerűtlen strukturájával. Ez a tény állandó nyugtalanságban és elégedetlenségben nyilatkozik meg s a társadalomkutatás kezükben nem más, mint a megváltoztatásra ítélt viszonyok feltárásának eszköze. A magyar társadalomkutató mozgalom – közelebről meghatározva – *etikai célzatu politikai mozgalom*. E fiatalok számára a nemzeti önismeret, a magyarságtudomány a nemzeti lelkiismeretvizsgálatot jelenti, amelyet – hitük szerint s a valóságnak megfelelően – *ők mások helyett* végeznek, azok helyett, akik az időszerűtlen társadalmi berendezkedés haszonélvezői. Természetes, hogy a *ráolvasás* kellemetlenül érinti mindazokat, akik érdekeltek, olyannyira kellemetlenül, hogy az önismereti munka valós értékeit is figyelmen kívül hagyják s a figyelmet okosnak tartják ügyesen a lényegtelenre, a könnyen támadható politikai tartalomra terelni.

Így a magyar társadalomkutató mozgalom nehéz helyzetbe került. A „Magyarország felfedezése” és a „Szolgálat és Írás” c. könyvsorozat írói nyilván azt szerették volna, hogy műveik tartalma fölött élénk eszmecsere induljon, vitatkozás, mely a helyzet javítását kikényszerítő közszellem szülőjévé lehetett volna. A hatalomtól távolálló emberek írásairól van itt szó, akik *a közszellemet akarták maguk számára segítségül meghódítani*, de nem gondoltak arra, hogy a Hitel, Világ és Stádium Széchenyi-jének legfontosabb megállapításaira minden lelkiismeretfurdalás nélkül rámondták a kortársak, hogy nem többek, mint szóvirágok. Úgy látszik: az elmúlt évszázad nem sok változást hozott a frazeológiában, hacsak azt nem, hogy ma a „szóvirágot” némelyek a paragrafusok nyelvén izgatásnak minősítik.

Egyszóval: a magyar társadalomkutató mozgalom komoly válságba jutott s kérdésessé lett, hogy *vajjon folytatható-e a munka a kitűzött cél érdekében?* Széchenyi annak idején az alkotások hosszú során keresztül győzte meg az ellenkezőket; de mi történik a mai nemzetélet bírálójával, kinek hasonló alkotásokra nincs alkalmja s ereje sincsen. A félreállítás következik-e vagy *van esetleg kivezető út?* Meggyőződésünk, hogy a magyar társadalomkutató mozgalom válsága csak időleges, mert ha szakít eddigi magatartásával s továbbra is nem áll *közvetlenül* a politikai cél szolgálatában, hanem

mindenekelőtt *tudományos elmélyülésre* törekszik; úgy a nemzetélet átépítésének hivatott munkájában szerepének végrehajtását megakadályozni nem igen lehet. Eddig ebből a szempontból nem sok történt. Míg a Gusti-féle mozgalom egy évtizede szakadatlanul csak arra törekszik, hogy a társadalmi valóság minél tárgyilagosabb megértéséhez anyagot gyűjtsön, addig ez évtized alatt számos magyar társadalomkutató összefogás széthullását figyelhettük, mert nem a tudomány nyugodt alapjain állottak, hanem a politikának belső erői szaggatta laza talajára léptek. A magyar nép életét tudományosan feltáró, elmélyült és teljesen tárgyilagos nemzedék bizonyára hamarabb célba jut, mint a politikai társadalomkutatók, mert a tudománynak hitele van s valós tömeghatást ér el, példa rá a Három Nemzedék.

Sokan vagyunk, akik hiszünk abban, hogy a magyar társadalomkutatásnak fordulópontján állunk s nemsokáig kell várunk a hungarológia időszerű alkotásaira. Oly művekre várunk, melyek meggyőző erejüknél, tudományos hitelüknél, *tekintélyüknél* fogva lehetetlenné teszik az érdekeltek ügyeskedéseit, sőt ezek is magukévá teszik a mondottakat – önmagukat ítélvén el, s ekkor érkezünk el az elnapolt tárgyalás határnapjához és a mű vita tárgyává lesz és a művel együtt a magyar társadalom élető kérdései is. Ezt az elégtételt önmagunknak megszerezni – el nem mulaszthatják társadalomkutatóink.

ÉS MI KÖVETKEZIK EZUTÁN...?*

Széljegyzetek Boldizsár Iván cikkéhez és vitájához

I.

Szekffü Gyula a *Három Nemzedék* függelékében példát alkotott arra, hogy a magyarság jobbainak az igazságtól visszariadniok semmi áron sem szabad. Ő maga, a magyar történelemírás nagy mestere, kegyetlen önmegtagadással fog hozzá a közép-európai magyarság belső életkérdéseinek taglalásához és őszinte tárgyilagossággal fejt ki a magyar közélet „neobarokk” eltévelyedését, s azokat a belső társadalmi feszültségeket, amelyek a magyar népközösséget gazdasági, felekezeti, érdekszolgálati, nemzedéki és államjogi szempontból megosztják és legyengítik. Így Szekffü Gyula Széchenyi-től ihletett e megnyilatkozása hitelt szerez az őszinte véleménynyilvánításnak, sőt a történettudós *jelt is ad* az öntudatos jobbaknak, hogy itt az ideje a magyarságot kiábrándítani a hízlekedések folytán magáravett hiú képzelgésből s beláttatni, hogy „Hunniát, mint dicsőségtől ragyogót s lakosít, mint magas helyen állókat” a világ bizon nem bámulja és nem irigyli.

Az adott jelle itt-ott: sokfelé az őszinte önismeret vágya szakadt fel: néhány könyv, folyóiratcikk, munkakezdemény jelzi az átértékelés indulását, s a valóság megismerésének kívánsága ma sem lankad. Hiszen vajmi kis területet fog be a körültekintő szem, ami az utóbbi időben merész akaratú és bátor magatartású néhányak jóvoltából számbavette a magyarság egynehány kallódó értékét és szükségletét, s a hiányok, az elfelejtett és elnézett lehetőségek ásító-üresen maradt helye ma sem kevésbé ordító valóság, mint egy évvel vagy évekkel előbb. A különbség csak annyi, hogy a változásoknak s a mai helyzet egyes részkérdéseinek összefoglalására és feltárására vállalkoztak és vállalkoznak néhányan s vállalják a kiállás visszaháramló ódiumát is. A feladat súlyossága és időszerűsége ugyan nem kétséges, de mégis mindazoknak, akik hozzá akarnak nyulni a problémák darázsfészkéhez, miután ismereteikről és tapasztalataikról beszámolnak, keserű emlékezéssel kell idézniök Széchenyit a *Hitel* Végszavából: „Igenis jól tudom, miben fáradozom s mit várhatok. El vagyok készülve a rossz hazafi nevezetre, mert általában mindent nem dicsértem s felhőkig nem emeltem.”

Széchenyi e vigaszára *Boldizsár Iván*, a fiatal magyar írók egyike, különösképp rászorul. Romániában járván, erdélyi tapasztalatairól cikket ír a budapesti *Nap-*

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1936. januári számában.

keletbe s most szörnyű bűnbakk, akinek rovására mindent: igazat és igaztalant elmondhat az, aki beszélni óhajt. Pedig Boldizsár Iván, aki számtalan cikkben és tanulmányban igazolta, hogy a magyarság problémavilága számára mély és őszinte élmény, gondolatainak mozgatója, most sem mond és most sem akar rosszat: *egyszerűen és joggal csalódik az irodalmi közvetítésekben ismert erdélyi magyarságban s csalódásáról beszámol.* Bele kell tekintenünk tehát az írásba, mely nyíltan beszél s aztán számba kell vennünk a valóságot, hogy tiszta képet nyerjünk a sok vitára alkalmat adó kérdésről.

II.

Boldizsár Iván írása egyik hetilapunk hasábjairól ismert közönségünk és jórészt vezető embereink előtt is. S mivel e hetilap nem az egész cikket közli le, méltán ébred kétség az emberben: vajjon a részletek kiválasztása elég „függetlenül” történt-e s az írás nem nyújt-e más képet, ha eredeti összefüggésében olvassuk?

Boldizsár Iván ugyanis nem beszél másról, minthogy az erdélyi magyarság tespedésben, közkeletűbb szóval: passzivitásban él ma is. Olyan ez az állapot, mint a vízbedobott emberé: „Hiába tökéli el magát, hogy minden körülmények között szárazföldi lény marad és a vízbenélők egyetlen mozdulatát sem utánozza: ha nem uszik, menthetetlenül elmerül... Az ember szárazföldi lény marad, ha uszik is; csak alá ne nyomják a fejét végleg, hogy csak el ne engedje magát önként: majd biztosan akad idő és alkalom, hogy szárazföldre jusson megint!” „Ebben a magatartásban sok van a hősiességből” – írja. „De lehet-e hősnek nevezni azt az apát, aki öngyilkosságot követ el, mert gyermekei éheznek?” És ekkor tovább viszi a gondolatot: „De még ez az öngyilkos hősiesség is sokkal tiszteletreméltóbb, mint azok felfogása, akik pusztán politikából konokok.” Itt a vezetők és a vezetés problémaköréhez kapcsolódik s előbb szűkebb értelemben: a Magyar Pártra vonatkozólag mond a sokfelé idézett kíméletlen módon és sokban helyet nem álló bírálatot, később tágabb síkon: az értelmiség feladatvállalásáról szólván, nyilvánít véleményt: a vezetőség távol áll a néptől és nem ismeri a való helyzetet: „Egy-két örökké ideálista írótól, paptól és fiatalembertől eltekintve a nép csak szólamokban él együtt az értelmiséggel. Nincs beszéd és nincs vezércikk, amelyben ne hangoztatnák, hogy az erdélyi magyarság életének záloga a falu, de hogy ez a gyakorlatban mit jelent, nem sikerült meggyőződnöm. Az értelmiség számos vezető tagja származik paraszti családból, de a falu helyzetét nem ismerik, falura nem járnak, közösséget a néppel csak elméletben éreznek. Pompásan bebizonyítják, hogy a fiatal értelmiségnek falura kell mennie, de – mindegyik a másikkra tolja.” A falvak népét siralmasnak látja: „Ha megbetegszik, bele is hal, mert nem tud ezer lejért orvost hozatni a városból.” „A magyar falvak lakossága készpénzt jóformán sohasem lát.” „És milyen nehezen tudja fáját, török-buzáját eladni! Miért nem jönnek el a városból hozzá a tanult fiatalok, hogy megmutassák, hogyan kell szövetkezetet alakítani? És miért nem ad hitelt a magyar tőke, hogy az esetleg felvetődő szövetkezeti eszmét meg is valósíthassák? Fáj az összehasonlítás, de román fiatalok igenis kimennek a falura: csatornát ásnak, gyógyítanak,

szövetkezetet, könyvtárt alapítanak. A magyarok erről mind csak cikkeket írnak.” Reménye e sok csalódás után csak a legfiatalabb nemzedékben van, hacsak e legfiatalabbak is el nem sülyednek „az erdélyi politikai hinárban: egymás marásában”.

Az író tévedéseit távolról sem a szándékban és még kevésbbé az írás teljességében találjuk meg, mint inkább abban a néhány konkrét példában, amelyeket a Magyar Párttal és a szövetkezeti mozgalommal kapcsolatosan túl határozottan és sok tényezőre nem figyelve, említ fel. Kétségtelen azonban, hogy ő, aki a sokat emlegetett „erdélyi magyar egység” s ennek a férfias megnyilatkozásai után kutat, joggal csalódik. Ugyanis ha a szellemi és az anyagi kultúra tág síkján keressük az egységet, csalódnunk kell: szétesett, megbojult s az összeverődés jelentőségét nem is látó, nem is kíváncsi nyájjal kerülünk szembe.

Így látják a helyzetet Erdélyben is nagyon sokan. Egy évvel előbb ugyane lapokon olvassuk: „Van, kétségtelenül van erdélyi magyar egység nyelvben, érzésben, elnyomatásban, de külső megnyilatkozásokra képtelen egység ez, mert alapjai nem nyulnak le a nemzeti műveltség és a nemzeti viszonylagos önjólét lehetőségeihez. A mi erdélyi magyar egységünk – mondjuk ki a valóságot – csak szónokolt egység, de ki sem törődött azzal, hogy ez az egység a virtuálisból aktuális legyen, hogy népünk a kultúr- és gazdasági egységben a helyes munkabeosztás és központi irányulás eredményeként önerejének bizalmával gyarapodhassék.”

Így gondolkozván az erdélyi magyar egységről, az okkeresés folyamán a gyökér-probléma is világossá válik: ez az egység *szervezetlenségünk* miatt csak illúzió vagy legjobb esetben kíváncsi. Szervezetlenség? Súlyos önvád, de igaz, bár „szervezteink” bőségesen vannak és „működnek”. *A szervezettség lényege azonban nem a keret, a név, a választott vezető-testület, hanem az összegyűjtött emberek tervszerű tevékenysége: a sokak egycélú összemunkálkodása.* És mit jelent az, hogy tervszerűség? Röviden: *céltudatos társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitika*, megfelelően népünk szükségleteinek, melyek egyrészt társadalmiak, másrészt a szellemi és anyagi kultúra síkján adódnak. Részletesebben: – ahogy ez a kérdés már írásban is többször kifejezést nyert – a szervezési tervszerűség magába foglalja a népnevelést, az iskolapolitikát, az irodalom-, sajtó-, művészet- és tudománypolitikát épűgy, mint a falusi és városi gazdaságpolitikát, külön a hitel- és pénzügypolitikát, és így tovább. Egy kisebbségi népnek szervezettsége nem is nyilvánulhat meg másban, mint sajátos belső erőinek és erőforrásainak egységes egybefogásában és maradéktalan kiaknázásában.

Kisebbségi helyzetünk tehát nem engedi meg, hogy *politikán* csak azt a szűkreszabott gondolatkört értsük, amely a parlamenti tevékenység és a kijárások körül mozog. De ha a politika szóval az előbb részletezett széles folyamú, egy nép életenergiáját mozgó cselekvést jelöljük, Boldízsárnak igaza van, csak egyben hibázik: nem tesz elénk különbséget a kétféle politikai tevékenység között, bár szavaiból kétségtelen, hogy erre gondol.

Az önáltatás – úgy hisszük – erdélyi vezéreinknek sem célja és kenyere. Politikai pártunk a fenti elgondolást ugyancsak vallotta és vallja: – bizonyosság mellette, hogy

a Párt szakosztályokat alkotott. Igaz, hogy ezek a szakosztályok egyesek munkaambíciójától függően, csak formális keretek és így a működés teljesen szórványos és időszaki. Hiányukat – ki tagadná – erősen érezzük. Csak a közművelődési területre mutatunk rá. Itt az egyházak: „az erdélyi magyarság bástyái” pótolják, amit lehet: ellátják a szükséges belmissziós pasztorációt, kultúregyesületekbe tömörítik a férfiakat, asszonyokat, legényeket, lányokat és gyermekeket s építik az iskolán kívüli népnevelés útját is. Hol van azonban a központi szerv, mely az egyházi tagoltságok mellett gondolkodik, egyeztet és tervel, mely meggátol ugyanily célu és jellegű, de ártalmasan félrevezető tevékenységeket, mely összefogja széthulló közművelődésünket?

Boldizsár szemléletének hiányossága, hogy mindezt nem így nézi s főleg, hogy nem volt alkalma egyszer legalább betekinteni az u. n. *helyi munkába*, hol az arányok ugyan kisebbek, de a hiányok annál szembeötlőbbek. Neki nem volt módja látni számosabban székely községeket, hol csordaéletben teng a népünk, mert hivatott vezetői elfelejtik a kötelességeket; neki nem volt módja általánosságban népi élményt szerezni a gazdasági marakodásról, a közműveltségi színvonaltalanságról, a népbetegségek pusztításáról s a népi erkölcs leromlásáról. Pedig ez is az erdélyi politika tartalmához tartozik.

Kétségtelen, hogy néhány sorban félrevezető tájékoztatás alapján a Magyar Pártot olyanokért teszi felelőssé, ami méltánytalan. Így parlamentereink iskolapolitikáját bántalmazni – csak felületes ismeretek alapján lehet. Az általános, főleg iskolán kívüli népnevelő kultúrpolitikához, a gazdaságpolitikához, de főleg a még ma is gyermekcipőben járó biopolitikához azonban sok szó férhet. Általában – úgy hisszük – ami kisebbségi életünkben a külpolitika (parlament) és a belpolitika (népszervezés, népnevelés, népjogvédelem, népegészségügy, gazdaságvédelem, stb.) legalábbis egylenyegű. Boldizsár – egy-két elírása mellett – erre rá mer mutatni s ez nagy érdem: „termelő- és értékesítő szövetkezet, népkönyvtár, orvos: csak ezt a hármat említem meg. Ha ezt a hármat nem valósítják meg, igazuk lehet a románoknak: ötven év múlva nem lesz kisebbségi kérdés Erdélyben”.

Hol hibázik tehát a magyarországi író? Ott, hogy következtetései alátámasztására nem éppen a szerencsésebb, sőt néhány esetben (az iskolák és a szövetkezetek kérdésében) a legszerencsétlenebb szembeállítást használja fel, bár következtetései így is nagy általánosságban megállják helyüket. Az író tévedett, az írás értéke azonban változatlan.

Az író – önhibáján kívül – furcsa *fogalomzavarba* – kerül. A pártot – mint ahogy az kisebbségi viszonylatokban igen természetes – társadalmi szervezetként fogja fel, amikor még nem tudott ide kifejlődni, széleskörű népi politikáról álmodik, amikor pártpolitikánk mellett ez csak szórványosan: itt-ott ha jelentkezik; tervelő, szervező, irányító központokat, munkás helyi csoportokat, lelkesedő közlegényeket vár és nem talál. Hibás ő ezért? Igaz, vannak kivételek, de szabad nekünk elesettségünkben, a népi erők kallódása idején, csak a kivételekben gyönyörködni? Vannak vezetőink, akikben lobog a lelkiismeret és akiknek munkája valóban hősie, de csak vannak,

és miért kell a felsorolást így megszorítanunk? A szövetkezet immár százados gondolat, de igen sokan még mindig félnek a „gyermekcipők”-től; a népnevelés pótolni tudná részben az elvesztett iskolákat, de szálmalosan kevesek a misszionáriusok; a népegészségügy ordító számokban nyílt sebünk, a dolgozó orvosprófétákat azonban kezeimen megszámlálhatom; népünk olvasmányai elrémtűek, annyi a napi- és hetilapunk, hogy felsorolni is kín és nincs egy valóban tekintélyes; az értelmiség a városokba húzódik és a falvakon torzsalkodnak, kik el nem menekülhettek; az ifjúság – főleg a tanuló fiatalság – cél- és öntudat nélkül lézeng; a születő gyermekek száma mind kevesebb; a népi erkölcsök lazulásának sopánkodói annál többek. Mindezek megfontolásával lehet-e csodálni, ha a kívülről jött „idegen” megzavarodik s néha félrebeszél. Hisz mi magunk, kik naponta benneélünk az események forgatagában s jól-rosszul, de érezzük a gátlásokat is, néha hajlamosak vagyunk a félrebeszélésre. Hol van a szervezet, hol vannak az emberek, kiktől kérdéseinkre választ várhatunk? A vidéki felelősek a központra utalnak, a központiak a vidékiekre panaszkodnak, a nép a felelőseket egyaránt hibáztatja, a felelősek a néppel elégedetlenek.

III.

A Boldizsár Iván cikke tehát a világos helyzetismeretet annyiban nélkülözi, hogy egy intézményünkkel kapcsolatosan mondja el azt, amit *címzés nélkül* kellett volna elmondania. A címzett ugyanis az erdélyi magyar népközösség s ez a címzett ismeretlen. A Magyar Pártért rendszerint felelősséget vállaló vezetők pedig ezt az adreszt meg nem érdemlik s joggal utasítják vissza. Gróf Bethlen György, Gyárfás Elemér, Willer József, Jakabffy Elemér, Pál Gábor, Laár Ferenc, Szabó Béni és a többi közismerten dolgozó politikai vezér mindenért nem felelhet. Igaz, hogy a Magyar Pártnak vannak tagozatai vármegyénként és községenként s ezeknek a tagozatoknak az élén ugyancsak felelős vezetők állanak, – így a címzésben mégis van valami ösztönös igazság. Hiszen ezeknek a tagozati vezetőségeknek a tulajdonképpeni kötelessége az, hogy a központokkal karöltve s a társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitika eszközeit kihasználva, a széles magyar tömegeket a vezérek mögé beszervezék s támogassák azt a munkát, amelyet az egyházak a közműveltség emelésére, a szövetkezeti szervezetek pedig a gazdasági önellátás érdekében megkezdtek.

Végül nem hallgathatjuk el azt sem, hogy sajtónk e vita alkalmát jócskán félreértette. Az elhárítás, „ez már rágalom” hangoztatása lényegbevágóan vajmi keveset számít. Legfeljebb a hiszékenyeket megtévesztheti, a lelkiismeretfurdalásokat elcsitíthatja. Pedig felelős sajtónk semmi körülmények között sem mehet el ily egyoldalú megnyugtatóssággal az ehhez hasonló kérdések mellett. Közírásunknak a közvélemény lelkiismeret szavaként teljes mértékben arra kell törekednie, hogy megnyugtassa a háborgókat. Azzal, hogy megszidja, sőt legyalázza a „hibázót” és önelégülten visszadől a napi események sodrába, a véleménykülönbségeket még nem egyenlíti ki. Különösképp akkor, amikor a szóbanforgó kérdés komolyabb, mint ahogy kezelik. Valahol a gyökerekben hiba van s egyszer már fel kellene turni a hantokat.

1. TÖRTÉNELMI PÉLDA A VÁLTOZÁSRÓL

Bíró Vencel dr. nemrég megjelent történeti monográfiája¹ a leopoldi diplomát követő korszak feltárásában *Erdély elnyugatiasodásának* jegyeit elemzi, s rámutat e századforduló lényegére, mely *nemcsak hatalomváltozás, hanem közszellembeli váltás is*. A fejedelem a guberniumnak adja át helyét: a konstantinápolyi befolyás alól megszabaduló Erdély közjogában új fejlődés indul útnak, de egyidejűleg Bécs és a nyugati szellem hatására új intézmények, új szokások, új kulturfölfogás, valamint új életmód alakul ki. *Metamorphosis Transylvaniae* – Apor Péter szavaival.

A történetíró szemléletében azonban a *Metamorphosis Transylvaniae* jelentésében és jelentőségében lényegesen kiszélesül. Apor Péter, a kortárs-író előtt jobbára csak az titulusok, az vendégségek, az régi Erdélynek köntösi, az erdélyiek régi nyájassága és utazása a fontos, meg az, hogy micsoda szekereken jártak magok régen az erdélyiek, azután az régi erdélyiek lakodalmiról és házasságiról, az régi erdélyiek temetésiről, s más effélékről emlékszik meg,² mert a változásnak csak külső jegyei izgatják, a lényeg: a „náj módi”-ban mutatkozó elnyugatiasodást felfogni s jelentőségét megérteni nem képes. Ő – mint írja – „Erdélynek régi alázatos együgyűségében holtig megmaradott”, a merev konzervatív előtt érthetetlen, hogy „az átalakulások jellemzősüléssel járnak”. Pedig Apor Péter művelt és cselekvő ember volt. Szemlélete azonban szűk és felületes. Különösképpen a történetíró új adatainak világában, amelyek nyomán nyilvánvaló, hogy az 1690. évihez hasonló helyzetalakulás feladatkérdés, tehát közszellemalakító.

Ebből a szempontból az altorjai gróf életműködése, korának közszellemváltozása s egyáltalán az az új életforma, amelyet a történetíró Erdély e korszakából bemutat, nagy tanítás mindannyiunknak, akik „csak most kezdünk teljes tudatára ébredni az 1918. évi uralomváltozás jelentőségének és következményeinek”.³

* Megjelent a *Hitel* 1936. 1. számában. Ezúttal az írás kéziratban maradt, teljesebb változatát tesszük közzé.

¹ *Dr. Bíró Vencel*: Altorjai Gróf Apor István és kora. Az Erd. Kat. Akadémia kiadása, Cluj, 1935.

² *Báró Apor Péter*: *Metamorphosis Transylvaniae*, 1736.

³ *Dr. Gyárfás Elemér*: Előszó Dr. Bíró Vencel munkájához. 4. o.

2. MAGUNK REVÍZIÓJA

Az új „*Metamorphosis Transylvaniae*” tehát – kétszáz esztendővel azután, hogy Apor Metamorphosisát alkotói udvarházában befejezte – a történelmi példa alapján nem fakadhat amahhoz hasonlóan konzervatív elhárításból. Mert az, ami Erdély földjén az utóbbi évtizedekben végbement, most sem egyszerű, külsőséges, formai átalakulás, hanem a szellemet is alakító és megérlelő. Tehát időszerű látást és megfontolást kíván: Az új „*Metamorphosis Transylvaniae*” éppen azért nem apori sirám, hanem feladatkönyv, mert „azok az alapvető fogalmak és meggyőződések, amelyeket [az erdélyi magyarság] régi életéből hozott magával, többé nem fejezik ki az életet, a valóságot magát”, ... mert „az az önvédelem, amelynek lényege az, hogy »nem felejt és nem tanuk, az elme és a szív összehuzódása, megkeményedése, elzárkózása a valóság parancsai elől” és mert „előítéletei vannak, melyek meddők és pusztítók, melyek miatt nem tudja felismerni és követni az önfeláldozó kötelesség és szolgáló szeretet isteni parancsát, melyben élete, igazsága és jövődjé van.”⁴

Ennek megfelelően az új „*Metamorphosis Transylvaniae*” lényegét *Makkai Sándor* immár öt esztendeje, hogy a *Magunk revíziójában* megfogalmazta. „Most már itt van előttünk a kötelesség – írja –, hogy nemzeti öntudatunkat revízió alá vegyük, az előítéletektől megtisztítsuk, a makacs és lezárt fogalmakat föloldjuk, s tisztázzuk az élet parancsszavát, mely a sorsdöntő tényekből szól hozzánk, hogy nemzeti életünknek új lehetőségét formáljuk ki a magunk és gyermekeink számára.” E nyílt szavak azonban közkinccsé és a megfontolás anyagává nem lehettek. Részben mert sokan nem épen így látták és látják a tényeket s ezért önmaguk szempontjából legalább is joggal maradnak meg – mint Apor Péter – „régí alázatos együgyűségük”-ben, de azután nagy a száma azoknak is, akik – mit tagadjuk – még a külső szemmel látható változásokra sem nagyon ijednek fel.

A *Magunk revíziója* azonban a nagy szélcsend ellenére is a változás tanuságtétele. Kíváncsalmait első megjelenése óta egyazon hangsúlyozással hirdetik a tények: a változás kényszerű parancsai. Közelebből: 1. „Nemzeti öntudatunknak mindenképen, bármi sorsban is, meg kell változnia, ujulnia, tisztulnia.” 2. „Az erdélyi magyar kisebbség élete a társadalmi megszervezkedésen fordul életre vagy halálra.” 3. „Az intellektuális pályán maradtak vagy leendők kis serege nemzeti jelentőséget csak mint a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezető-réteg nyerhet.” 4. „Egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak vissza kell hajolnia a néplélek mélységeibe, és onnan kell öntudatra hoznia, kiművelnie és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amiért joga van élnie a magyarnak.” És végül 5. „A nemzeti öntudat revíziójának és a társadalmi megszervezkedésnek gyümölcsei a fiatal nemzedék számára érnek.”⁵

A változás hirdetőin azonban, úgy látszik, betelik a törvény. Az új magatartás követelését, bár a régi elégtelenségének érzete váltja ki, kezdetben mégsem tud közös-

⁴⁻⁵ *Makkai Sándor*: *Magunk revíziója*. Cluj, 1931. 18., 30., 51. és 65. o.

ségi jelenséggé általánosulni, hanem csak a gondolkodó és értéktudattal megáldott személyiség kizárólagos, szubjektív „norma-élménye” marad.⁶ A közösség lassabban mozdul az új felé, a változás konzekvenciáit csak idők múltán teszi központi életparancssá. Ezért a *Magunk revízióját*, ma is forradalmi iratként kell emlegetnünk. Így „Az élet kérdezett” tanulmánykötetben⁷ új kiadását, nem a múlt emlékeként, hanem a jövő iránymutatójaként olvassuk. A fél évtized újszerűségéből mit sem faragott le. Más szavakkal: az erdélyi magyarság élete ma alig több lényegében, mint öt évvel ezelőtt.

3. ERDÉLYI ÉLETVÁLTÁSUNK LÉNYEGE

A fejlődés e lassú üteme meggondolkoztató. Hiszen az erdélyi magyarság új életfordulatú életének számtalan olyan külső jelensége van, amelyek kényszerítő erőnek látszanak. Így

- Erdély az impérium-változás folytán kiszakadt abból a politikai egységből, amelyet számára megelőzőleg a *középeurópai* hatalom: az Osztrák–Magyar Monarchia jelentett s új közjogi helyzetében a *Balkán* és *Keleteurópa* határállamának: Romániának tartománya lett;

- az erdélyi magyarság ezzel kiszakadt a középeurópai magyar nemzettestből s mint *kisebbségi népcsoport* új életkeretbe állítatott;

- a kisebbségi életkeret viszont szükségszerűen építi át az erdélyi magyar társadalom belső struktúráját: az arisztokrácia elveszíti feudális jelentőségét, a kapitalista réteg idegen érdekek szolgálatába húzódik, a hivatalnok-középosztály meggyérül és a maradék megnémul; életerős társadalmi rétegeként csak a papi, nevelő és szabadpályák „*értelmisége*”, valamint a földművesek, iparosok, kereskedők és munkások „*népi*” kategóriája vehető számba;

- a tulajdonképpen kétrétegűvé egyszerűsödő erdélyi magyar társadalom az egyének és társadalmi funkciók viszonyát is válság elé állítja: az értelmiségnek kénytelen-kelletlen a *vezetés* kínálkozik feladatul a lassacskán, de épülő *népkegyességi szervezete*ekben;

- végül a népközegeési szervezetekek világában elkülönül a *közművelődési, gazdasági és társadalmi munka* a maga külön központjaival és szerveivel; így: az egyházak, EMKE, EME, Szépműves Céh, EGE, a két szervezetkezeti központ, az Országos Magyar Párt, Katholikus Népszevetség, Református Férfiszevetség, Dávid Ferencz Egylet, Nőszevetségekek, IKE és így tovább.

Ezek a változás külső jegyei, amelyeknek ténysekeűsege felől ma már a nagyobb résznek is meg kell győződnie. Erdély Romániához tartozik; Romániában a magyarság kisebbségi népcsoport; e magyarság jövője a nép és az értelmiség kezében van;

⁶ Joó Tibor: A korszelem mint történetfilozófiai kérdés. Athenaeum, 1933. XIX. k. 1–3. f.

⁷ Makkai Sándor: Az élet kérdezett. Tanulmányok. Budapest, 1935. I–II. k.

életkérdésünk a céltudatos vezetés és a működő népközségi szervezetek problémája; gyakorlatban a közművelődési, gazdasági és társadalmi munka tényeivel kell számolnunk. Efölött már nem igen lehet vitatkozni.

4. KÖZSZELEMÜNK VITATÁSA

Vita tárgya azonban ma is a változásoknak megfelelő közszellem problémája, amely legutóbb is éles megkülönböztetésre vezetett abból kifolyólag, hogy egy magyarországi fiatal író, Boldizsár Iván, a Napkelet lapjain, s a Tanu szerkesztője, Németh László, terjedelmes romániai utirajzában az erdélyi magyarság életéből a külső változások és a közszellem közötti mérhetetlen űr megfigyelését viszik nyilvánosságra.

Németh László várakozását nagyszerű kérdőhasonlattal beszéli el: „magas nyomás alatt nem válhat-e gyémánt a szénből?”⁸

Boldizsár Iván hasonlata azonban már ítélet: Olyan az erdélyi magyarság tespedő állapota, mint a vízbedobott emberé: „Hiába tökéli el, hogy minden körülmények között szárazföldi lény marad és a vízbenélők egyetlen mozdulatát sem utánozza; ha nem úszik, menthetetlenül elmerül. Az ember szárazföldi lény marad, ha úszik is; csak alá ne nyomják a fejét végleg, csak el ne engedje magát önként; majd biztosan akad idő és alkalom, hogy szárazföldre jusson megint!” Elismeri azonban, hogy „ebben a magatartásban sok van a hősiességből”, de mégsem tud a politikai konokság számára mentséget találni. Mert látnia kell a ténybeli változásokat s ugyanakkor hiába keresi a magyarság magarevizióját; a kértétegtűség konzekvenciája: a népvezetés és a népközségi szervezetek jobbára csak formai jelentőségűek; az értelmiség távolról sem csak „a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezető réteg”, a népközségi szervezetekből pedig hiányzik a közművelődési, gazdasági és társadalmi politika egyakaratu, céltudatos és fegyelmezett tevékenysége.⁹

A közszellembeli tespedés eredménye ez: az erdélyi magyarság életében még mindig nélkülözött az új történeti élethelyzet által kiváltott teljes és eredeti emberi magatartás. Ezzel szemben a régi tisztelete konzervativizmusként ma sem kis mértékben meghatározó tényező akár politikánkat, akár intézményeinket, akár az új nemzedék nevelését tekintjük. Sőt, vannak szép számmal, akik a szabadelvűségnek meghaladott társadalmi és gazdasági tételeit igyekeznek normaként prédikálni s nemzeti gyengeségünket mind a hatalom, mind pedig a belső (felekezeti, szervezetségi, gondolkodásbeli) megkülönböztetések felé szölamos hídveréssel látják megerősíthetőnek. A történelmi materialisták viszont egyoldalúságukban az elnyomatás tényét egyszerű anyagi problémaként kezelik, s hirdetik – minden különösebb meghallgatás és eredmény nélkül – a „dolgozók” nemzeti határokon felüli szolidaritását. És végül, meg kell vallanunk, hogy az egyetemes kereszténység leginkább kínákozó parancsai: az isteni

⁸ Németh László: Magyarok Romániában. Tanú, 1935, III–IV. 175. o.

⁹ Boldizsár Iván: Erdély második Trianonja. Napkelet, 1935. novemberi szám.

törvényekből folyó emelkedettebb emberi kötelességérzet, a felebaráti szeretet, a közös, a tulajdon ésszerű felhasználása, a társadalmi organizmus erkölcsi tartalma sem több a mi életünkben, mint pusztá figyelmeztető kőtáblák – Mózes villámló haragja nélkül. Pedig *a változáshoz alkalmazkodó teljes és eredeti új magatartás az új helyzetben ésszerű alkalmazkodást kíván, az építő munkában fegyelmet követel, s határozottan tiltakozik az egyoldalúság és a közömbösség ellen.*

5. ÚJ KÖZSZELEMÜNK PILLÉREI

A vitatott közszellem kérdésében azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magunk revíziója csak megértésből s az egyéni hivatásról, valamint a „mi társadalmunk” lényegéről alkotott nézetek átváltásával jöhet létre. Egymástól nehezen elválasztható hármas feltétel (kultúrszellem és kultúrfok, hivatástudat, és társadalmi önismeret) s rendszerint máris magukban hordozzák az önrevízió tartalmát.

a) **Az erdélyi magyar kultúra** kérdésében azonban élénk különbséget teszünk a *szerzett műveltség* és a *művelődésbeli hagyományok*, elsősorban a *népi jellegű műveltség* között. Magatartásunk szempontjából ugyanis ez utóbbi sajátos magyar kultúrszellemével a legellenállhatatlanabb alakító erő: az a tényező, mely öntudatosult formájában közszellemünk átépítésekor a nemzeti öntudat annyiszor sürgetett revízióját elvégezhetné. Mert ha a külső hatalomtól elvonatkoztatott lelki magyarságot kell öntudatosítanunk,¹⁰ akkor a lelki magyarság sajátlagosságát mi sem biztosíthatja jobban, mint ép az erdélyi magyarság történeti kultúrájának szellemi tartalma.

Közszellemünk építésében azonban nem kis jelentősége van a szerzett műveltségnek sem. A tudás, mely belátással párosul, az emelkedettebb szellem, mely alkotásokra kész, a minőségbeli többlet, mely önbiztonságot kölcsönöz – nélkülözhetetlen minden új magatartásban. Csak a műveltség alatt a legtágabb értelemben mindazt értjük, ami valamely szerepvállalásnál (legyen az értelmiségi munka, vagy pedig földművelés), mint a legszükségesebb alap, nélkülözhetetlen, s így nem – privilégium, hanem a közösség értékmérője. A kiművelt emberfők és a színvonalas tömegkultúráltságban belátásra bírható köznép lényegében egyjelentőségű, mert a maga helyén és szerepkörében külön fajsúlyú műveltségét egyazon eredményességgel gyümölcsöztetheti. Csak gondoljuk el, hogy számunkra a magyarságot a körülmények kényszere valóban megfosztotta a külső hatalom támaszától, minek folytán szükségszerűen útban van a lelki magyarság öntudatosulása, – s ha most a magyarság minden egyese, értelmisége és köznépe, a maga szerepkörében és szerzett műveltségéből folyó tudásával, valamint alkotásokra kész emelkedettebb szellemével hozzálát a nemzetrész építő munkájához – úgy az *önállóságnak, a magabizásnak és a céltudatoságnak szelleme* általánosulhat. S az új erdélyi magyar közszellem már meg is született.

b) **Az erdélyi magyar hivatástudat** kérdése a megalapozó műveltséget követően

¹⁰ Makkai Sándor: Magunk revíziója, 46–47. o.

a belső szerepvállalás problémája. Nemzeti öntudatunk revíziójából ugyanis önként folyik, hogy az önállóság, a magabizás és a céltudatosság szelleme az *önfenntartásnak és a saját erők felfokozásának új lehetőségei* felé törekszik. [Vagyis a műveltségük folytán arra alkalmas egyéneket (pl. az értelmiségieket) és tömegeket (pl. a földmíves népet) beállítja az általuk egyedül, kizárólagosan és legteljesebben vállalható szerep munkakörébe.]

Az értelmiséget így vezető réteggé avatja, a népet pedig dolgozó közösségekbe fogja össze. Ebből kifolyólag a *szervezés* fejezete ez, mely a szükségletekhez és lehetőségekhez alkalmazkodóan társadalmi, gazdasági és közművelődési szerepkört tár elénk. És részletezhetnénk – beszélve a politikai szervezkedés, a jogvédelem és a népegészségügy, a szövetkezetek és a gazdasági szakszervezés, az iskola és a közművelődés szerepéről, ugyancsak a propaganda és felvilágosítás, valamint a vezetőnevelés hivatásáról. Helyzetváltozásunk külső jegyeinek megfelelő és nemzeti öntudatunk szükséges revíziójából folyó társadalmi berendezkedésre gondolunk, amelynek mozgó ereje: az erdélyi magyarság belső hivatástudata, megmagyarázója pedig: az erdélyi magyarság helyzetismerete, a változás tényeinek ésszerű szemlélete, azaz az erdélyi magyar társadalomszemlélet.

c) Az erdélyi magyar társadalomszemlélet alatt azonban ne értsünk nagyképű elméletet. Egyszerű *önismereti forma* ez: – sajátossá alakult erdélyi helyzetünk áttekintése. Egyrészt amolyan *statisztikai kimutatás* népünk számarányáról, elszórtaságáról, foglalkozásbeli megoszlásáról, gazdasági erőink mennyiségéről és lehetőségeiről, közművelődésünk helyzetéről, egészségügyi viszonyainkról, egyházi és társadalmi szervezeteink szerepéről, a román államban megszerzett közművelődési, gazdasági és társadalmi-politikai súlyunkról, másrészt *összinte bírálat* önmagunkról: kihasználatlan gazdasági erők és lehetőségek, hiányzó és nélkülözött közművelődési, jogvédelmi vagy egészségügyi intézmények és szervek, belső társadalmi ellentétek stb. számbavétele és megfontolása. Természetesen bennfoglalóan az impériumváltozás kiépítette új erdélyi magyar életkeret *fejlődésrajzát* is: lássuk, mi maradt meg, mi vészett el, mi hiányzott és mit alkottunk?¹¹

Természetesen mindezt lehet a hiányoldalról is szemlélni. Mi hiányzik ahhoz, hogy Erdélyben a magyarság új közszelleméről beszélhessünk? A magyarországi utazók legutóbb ezt cselekedték. Megállapításaik fölött azóta is dúl a vita¹², de alig termelt többet, mint egyoldalú tiltakozást. Pedig, ha igaz az, hogy „önmagunk örökös emész-

¹¹ Ebből a szempontból egészséges kezdemény volt az *Erdélyi Magyar Évkönyv*, ma jelentős munkát végez *Fekete Nagy Mihály* bucarestii sajtótudósítója: a Carpatpresse.

¹² Az erdélyi vitacikkek száma ma már meghaladja a huszonötöt. Testes bibliográfiát állíthatnánk össze. A kérdés lényegében azonban ennek ellenére mind nehezebb eligazodni. A véleménynyilvánítók ugyanis igen könnyen tévednek az egyoldalúságba. Így jobbára csak önmagunk dicsérete jelentkezett – szemben az ócsárlásnak vélt kritikával. De a tárgyilagosságra törekvőknél is nélkülözött az érdemek (nagyobb részt *egyéni érdemek*) határozott elismerése. Ebből a szempontból saját magunkat is el kell marasztalnunk (És mi következik ezután? Széljegyzetek Boldizsár Iván cikkéhez és vitájához. Erdélyi Tudósító, 1936. XIX. évf. 1. sz.).

tése, öntudatosítása mindinkább háttérbe szorul és az új alkotások kora köszönt be”, akkor elvértve bár, de találkozhattunk volna *érdemleges és helyzetismertető* felvilágosításokkal is. Így pl. nagyon nélkülöztük társadalom-, művelődés és gazdaságpolitikánk összeintézését *ez alkalomból*, és azok részéről, akiket az elmarasztalás illetett. Mert a Magyar Párt értéke fölötti vitánál kétségtelenül maradandóbb értékű lett volna az új Metamorphosis Transylvaniae komoly megfontolása. Hiszen nehezen tagadhatjuk le, hogy valami történik körülöttünk és bennünk. Soha ennyire nem jutottunk közel önmagunk tétlenségének, tespedésének, széthullottságának és gyengeségeinek tudatához, mint ép a közel múltban. Érezzük és tudjuk, hogy [a mai kor-szellemben nemzeti öntudatunk lazasága, idejemúlt társadalmi elveink, bűnös egy-oldalúságunk és kárhózatossá válásunk közömbösségünk menthetetlen anakronizmusok s] erő-feszítéseket kell tennünk, hogy magárautalt nemzettársadalmunkat lezárta, fegyelmelt és a közjó érdekeit szolgáló *népközösséggé* avassuk, s hogy közösségünk minden egyes tagja, értelmisége és köznépe egyaránt, a maga szerepkörét kellő tudással és megértéssel tölthesse be.

6. ÉLET ÉS ÍRÁS

A változás kívánalmái mindenesetre a közeljövőben mind kevésbé rejthetők véka alá. Mindenki érzi, tudja. Így az az érdekes szópárbaj is, mely politikánk és irodalmunk kérdésében lezajlott, a legközelebből érintette sok életkérdésünket.

Gyárfás Elemér indította és tartotta felszínen az „élet és írás” vitáját. Lényege: „lehetnek-e más céljai egy létért küzdő nemzettörődék irodalmának, mint közéletének? Nem életérdeke-e az irodalomnak is e nemzettörődék életcéljainak intuitív meg-látása, közfelfogássá tétele s e célkitűzéseknek tetszetős és kívánatos formában a köz-vélemény elé állítása?”¹³ Vajjon képes-e irodalmunk – annak értelmében, hogy „az irodalom mindig a melegágya, az útpítője a nagy feladatoknak, a döntő átalakulásoknak” – „nagy vezető gondolatok kitermelésére és hirdetésére”?¹⁴ És vajjon meg-áll-e az az állítás, hogy a problémafelvető „összetéveszti a szépirodalom hivatását a publicisztikáéval, mindkettőt pedig a társadalmat szervező egészen más természetű munkával”?¹⁵

¹³ Gyárfás Elemér: Kultúrpolitikánk. Előadás a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságban 1935. december 8-án. Erdélyi Lapok, 1935. IV. évf. 263. sz.

¹⁴ Sulyok István dr.: Élet és írás. Erdélyi Lapok, 1935. IV. évf. 276. sz.

¹⁵ Reményik Sándor: Erdélyi politikánk és erdélyi irodalmunk. Pásztortűz, 1935. XXI. évf. 23–24. szám.

Az „élet és írás” vitája életkérdéseink egész sorát állítja elénk. Szemléltetően:

Ennek a fejlődési útnak szakaszai azonban külön figyelmet érdemelnek. A politikának mindenekelőtt szélesülnie kell az erdélyi magyar hivatástudat szolgálatában, mely tiltakozik az egyoldalúság ellen s széleskörű népi politikát követel sajátos társadalomszervezési, védelmi, önfenntartási, közművelődési és nevelési programmal. De a szépirodalomnak is ki kell lépnie az önmagáért-létezés elefántcsonttornyából s hirdetnie az erdélyi magyar kultúrszellem öntudatalakító lényegét. És figyelmen kívül nem hagyhatók a közvetítők sem: egyrészt a politikai irodalom és közírás kérdése, másrészt a tudomány problémája. A politikai irodalom és közírás hivatása ugyanis az, ami a politikum „jéghegyét” (Reményik) felolvasztja s a politikai közvéleményalakításon keresztül alkalmassá teszi arra, hogy „megihlessen az erdélyi tollakat”. Eddig, sajnos, politikai irodalmunk és közírásunk mereven zárkózott el vagy a szolgálattételben, vagy a meddő bírálatban. A magunk revíziója így szigetjelenség, melynek párját nem igen találjuk. Pedig napilapjaink közül egy legalább vállalhatná a gátlás nélküli *ügyszolgálatot*, nem egy politikai gondolatnak, hanem a *magyarság ügyének* szolgálatát, ami a személyeket illetően: nem mindig csak elismerés, de nem is az örök elégedetlenség. Az erdélyi tudomány szerepénél pedig gondolunk az erdélyi magyar történetírássra, irodalom- és nyelvtudományi munkára, a társadalomkutatásra s ennek keretében: a szülőföldismeretre, a néprajzra és mindenekelőtt a statisztikára. Különös igénytelenség ugyanis, hogy az új tanulónemzedék előtt messze, távoli szükségletté egyszerűsödött a tudománykedvelés. Pedig új közszellemünk pillérei között nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyar társadalomszemlélet nem lényegtelen, sőt vannak, akik tudományos és gyakorlati eredményekre támaszkodva azt bizonygatják, hogy a társadalom teljes ismerete és helyes szemlélete nélkül társadalomépítésről nem is beszélhetünk (pl. Gusti professzor).

A politikus, az író és a tudós tehát az a három személyiség, mely közös összemunkálásban alkotni képes. Mégpedig a látható eredményeken túl – „nagy vezető gondolatokat”: közszellemet is. Azonban ne felejtjük itt, hogy az értelmiség tekintélyes része és a nép nem alkotóképes, de az erdélyi építésben nekik is részt kell venniök. E ponton a kérdés elsősorban kultúrpolitikává szélesül, az *értelmiségnevelés* és a *népnevelés* kérdésköre ez.

Egyik fiatal írónk nemrég „társadalomalakító irodalom”-nak, „sorsirodalom”-nak nevezte a népművelő iratokat s ezzel a kérdés lényegét ragadta meg.¹⁶ Valóban, Erdélyben széles néprétegeink tudatosításában eléggé nem hangsúlyozható az a szerep, amit különösképp a *Magyar Nép*, az *Erdélyi Iskola* és a kezdő *Hasznos Könyvtár* jelentenek. A népművelés végre helyet kapott terveink között. Az eredmények természetesen még értékelésre várnak, mert az írás és az élet kétféle: a népkönyvtáraink helyzetéről szomorú jelentéseket írhatnánk,¹⁷ népművelő szervezeteink pedig még mindig az ember és részben az anyag híján csak formális alakulatok. Az ember híján – mondjuk –, mert nem ringathatjuk magunkat abba az illúzióba, amelyet a Boldizsárvitában sokan hangoztattak, hogy értelmiségünk megteszi, és pedig: teljes mértékben, kötelességeit a nép között s mert úgy látjuk: fiatal értelmiségünk nevelése sem történik ebbe az irányba. Ez már azonban egyrészt meddő bírálatra vezetne, másrészt nevelési probléma, amelyen viszonylag nem nehéz segíteni.¹⁸

7. AMI EZUTÁN KÖVETKEZIK

Az új *Metamorphosis Transylvaniae* lényege így az említett és nem említett, de nyilvánvaló jelenségek alapján talán nem vitatható. Az a sok ankét, vita és szóbeszéd, ami a kérdésből tudatosan vagy csak ösztönösen, mérsékletből vagy indulatból származva elhangzott és elhangzik, mind azt bizonyítja, hogy valami megismertté kezd lenni. De ugyanide mutatnak mindazok a kezdemények is, amelyek jogvédő irodákban, népegészségügyi kísérletekben, új népművelési tervekben és munkában jelentkeznek. Sőt látunk máris szervezeti kereteket, amelyek tizenhét év után jelentőséghez jutnak, és beszélünk vezető gondolatokról, amelyek mindinkább népszerűsödnek, bár évekkkel előbb esetleg gúnyosan és vállveregetve beszéltünk róluk. Valami történik körülöttünk és bennünk, ismétljük. S a szavakból, az indulatokból, az érzékenységekből és nem utolsó sorban: az előrelátók akaratából talán épülni kezd az erdélyi magyarság valódi, egységbefogó, új közszelleme.

¹⁶ Szenczei László: Szövetkezeti mozgalom és társadalom-alakító irodalom. Pásztortűz, 1936. XXII. évf. 1. sz. – Érdekes jelenség, hogy a nekilendülő népművelés kérdése csak most jutott el irodalmi lapjainkig. (L. még Imre Lajos: Hasznos Könyvtár. Erdélyi Helikon, 1936. IX. évf. 1. sz.; Mártonfalvi Gábor: Hozzászólás a Hasznos Könyvtár kérdéséhez. E. Helikon, 1936. IX. évf. 2. sz.) Érdekes jelenség, mert a népművelésnek immár három éve hivatott hirdetője és művelője a György Lajos és Márton Áron szerkesztésében megjelenő „Erdélyi Iskola” nevelésügyi és népművelési folyóirat s máris jelentős pozitív eredményekre tekint vissza.

¹⁷ Vö. Illyés Elemér: Mit olvas az erdélyi magyar falu? Erdélyi Iskola, 1935–36. III. évf. 5–6. sz.

¹⁸ Az értelmiségnevelés néhány részletkérdésére rámutattam: Értelmiségnevelés és a főiskolás mozgalmak. E. Tudósító 1935. XVIII. évf. 6. sz.; A magyar társadalomépítés alapja: az értelmiség nevelése. Új Kor, 1935. I. évf. 10. sz.; Collegium Transilvanicum. Az értelmiségnevelés feladatai. Erdélyi Iskola, 1935–36, III. évf. 5–6. sz.

BÖZÖDI GYÖRGY

TÁRSADALOMKUTATÓ MŰVE*

Kedvezőbb szellemi időjárás mellett s szerencsésebb időponton – Böződi György „Székely bánja” c. munkája¹ ma talán a közbeszéd és a közírás tárgya lehetne. De mindkét tényező hiányzik, amikor a mű – az egyes részletek megjelenése után – a maga teljességében jelentkezik a nyilvánosság előtt. Az érdeklődés egyidő óta elterelődött sajátos belső kérdéseinkről, tőlünk pillanatnyilag távolálló külső problémák izgatják a közvéleményt s ez szerfölött gyengíti a rólunk és nekünk szóló írás hatóerejét. A ferde szemszög azonban helyesbíthető, az illuzórikus szempontok számúzhatók, de nem a nyáreleji fülledt időszakban, mikor a szellem élete szikkadt s a szó csak önmagában visszhangzik. Két győzhetetlen akadály ez s elég fájdalmas, hogy az első nagyszabású transylván társadalomkutató műnek ép ekkor, ilyen körülmények között kellett megjelennie.

Az eszmei Metamorphosis Transylvaniae gondozói között azonban ez a sajnálatos szélcsend nem kelthet zavart, nem zátony ez, csak vesztegelés, tehát nem hiábavaló – ha e tétlen időszakban is vannak olyanok, akik összegezik a megtett út tapasztalatait s terveket szőnek az elkövetkező indulásra, ha még olyan bizonytalan is az időnek járása. Böződi György munkája ezt a sokak szemében hiábavalónak tetsző törekvést tükrözi. Hajdan – néhány hónapja, de a gyorsan egymástváltó események sodrában mégis nagy időtávolsággá lett: hajdan, amikor gyűjtőútra indult s nekifogott a székely élet jelenvaló és multbeli dokumentumainak vizsgálatához, a legidőszzerűbb feladat volt magunk felé fordulni, az önismeret szükségességét fennen hangoztatni s az önismeret nehéz kötelességét vállalni. Időközben a közszellemet megmértelyezte a világpolitika s a közakaratot megbénította a beletörődés és a „sültgalamb-várás” közszelleme. Minderről nem tehet sem Böződi, sem más, aki még ma is abban a hiedelemben él, hogy lényegében csak rosszabbodott a helyzetünk, mert elernyed az ész és az akarat egyaránt. A „Székely bánja” előszavában olvassuk: „Reményünket önmagunk erejébe kell vetnünk, nem a mások segítségébe és belső erőt csak úgy nyerünk, ha megtisztítjuk szemléletünket és közelebb visszük a valósághoz.” Sikerült-e neki ez? Többé-kevésbé igen. „Elsősorban az új kezdeményezésekre, gazdasági és

* Megjelent a Hítel 1938. 2. számában.

¹ Böződi György: Székely bánja. Cluj, 1938. Tizenhét fiatal író kiadása.

szellemi összefogási próbálkozásokra szegeztem tekintetemet, amelyekre a közhatalomváltozás óta itt-ott vállalkoztak és amelyek kiemelkedő szigeteket képeznek ki-sebbségi életünk sívár tengerében” – tűzi ki magának a feladatot.

Bözödi, az író, arra vállalkozott, ami a tudós és a politikus teendőjeként tárva-nyitva állt évtizedek óta. Monográfia-kísérletének ez a mindenekfelett álló érdeme. Nem elégszik meg a látott dolgok leírásával, a benyomások rögzítésével, nem marad csak író; jelenségek okát keresi, célkitűzések lehetőségeit elemzi s ezzel műve messze túlhaladja nemzedékünk előbb megjelent hasonló természetű írásait, amelyekben vagy a kutatásanyag sívárságát, vagy a megfigyelt társadalmi valóságtól messzeeső elméleti fejtegetések túltengését rosszaltuk, vagy csak az egyéni élmény közvetítését kaptuk. Bözödi meglátta a feladatot s bár a mind táguló és szélesbülő térségen el-eltevéd, de ha visszatalál az ép általa megjelölt, a valóságba mélyített útra, leírásai és fejtegetései mind az olvasónak, mind a gondolkodónak és cselekvőnek egyaránt felejtethetetlen élményt nyújtanak.

A monográfia követelményeinek felismerése s e követelmények teljesítésére szánt munka és idő azonban nem arányosak. Amikor nagy örömkre szolgál annak megállapítása, hogy végre akadt író, ki a társadalomkutatás területén teljes feladatot kívánt megoldani, ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is, hogy e szándék sokban csak szándék maradt. „A Székelyföld kapujá”-ban, Raván, s az erdőszentgyörgyi úton Bözödi rádöbben a székely társadalmi osztályok problémájára s a következő terjedelmes fejezetben a székelység „elfelejtett történelme”-ként megírja ezeknek a társadalmi osztályoknak történelmi kialakulását és küzdelmét. Az a célja, hogy a szabadnak és egyenjogúnak hirdetett és hitt székely nemzet „bűnös utópiá”-ját a maga értékére szállítsa le s a történelmi tények ügyes és megdöbbentő csoportosításával ez sikerül is neki. Ámde elköveti a hibát, amikor ebben az osztály-történelemben látja a székelység igazi történeti multját. További forráskutatás, adatszoportosítás bizonyára hozzásegítette volna meglátni a forradalmi mozgalmak székelysége mögött az alkotó, békés időkben kultúrát-teremtő székelységet is – úgy, ahogy azt a teljes néptörténet megkívánja. De takarékoskodott az idővel és a munkával, akárcsak a következő fejezetek során, hol azonban a hiányok az előbbiekből már önként következnek. Csak a gazdasági tények (arányosítás, tagosítás, stb.) érdeklik, mindazok a tények, amelyek az idők folyamán kialakult székely alsóbb osztályokat még kilátástalanabb helyzetbe sodorják. A mult elemzése véglegesen egyoldalúvá lesz. De félreértés ne legyen, nem a közölt anyag értékét kisebbítjük, csak a mű e részének hiányosságát akarjuk kiemelni. Bözödi megrajzolja a székely mult arcának egy-egy részletét s ezek a részlet-tanulmányok jellemzőek s jószemre vallanak, de siet és befejezetlenül hagyja a művet. S hacsak jelentéktelen vonások hiányoznának!? De ez a székely arc torzzá lesz a hiányok folytán.

A szemlélet materiálizmusa (nem tévesztendő össze semmiféle világnézettel!), az anyagi tényekre való szorítkozás a mai helyzet vizsgálatánál is jellemzi Bözödit. Nem azt jelenti ez, hogy a szellemi jelenségek teljesen elkerülnék figyelmét, csak azt, hogy ezeknél is főként az anyagi vonatkozás érdekli; pl. inkább az iskola, mint a ne-

veletlenség vagy neveltség kérdése, a műveletlenség vagy műveltség jegyei. Kivétel itt Bálint Vilmos népnevelő munkájának ismertetése s néhány adalék, amelyet itt-ott említ. Pedig a népi műveltség és a néplélek figyelése, mai változásának rögzítése a jelenlegi romlás alapkérdését tárta volna fel, de máskülönben is a népközösségi tudatnak s a közösség egybentartó erejének, a törvényeket hozó népi közerkölcsnek lazulása éppen úgy megfontolandó, mint a gazdasági helyzet ziláltsága és kilátástalansága. S még valami: ennek a napjainkban mind súlyosabbá váló kérdésnek feltárása rádöbbenené a mai állapot legvésezebb következményére és könyvében a multra s a jelenre vonatkozó ítélekezt – arányossá tenné. Ha bár sokhelyt elrejtőzik s kendőzi magát az új ártalom, mégis nyilvánvaló jegyek után megállapíthatná, hogy a mult legnehezebb időszaka ezernyi bűne ellenére sem volt áldatlanabb e jelennél.

Az az érzésünk, mint már mondtuk, hogy Böződi György sietett és takarékoskodott a munkával, de talán meg is haladta erejét a több ember együttműködését igénylő feladat. Kifáradt. A hargitántúli megyére az anyaszéknél jóval kevesebb, a déli székelylakta területre pedig alig maradt ideje és munkakedve, a marosmenti rész pedig egészen kimaradt. A fölhalmozott anyag láttán és értékelése után azonban megértjük, hogy a munkát félbehagyta. A hiányzó területek majd találnak monográfust, csak egy érthetetlen, hogy miért nem fejezte be legalább azt a részt, melyet közreadott. Néhány új fejezet beiktatása kizárta volna annak lehetőségét, hogy torzónak mondjuk az egyébként igen jelentékeny művet.

Természetesen későbbi részletes tanulmányozás feladata, hogy a „Székely bánja” forrásközlését és állításait ellenőrizze, történeti anyagán s megfigyelésein a szükséges javítást eszközölje. Most a munka kizárólag a transylván magyar társadalomkutatás további útja szempontjából foglalkoztat. Amit elmondottunk, az jobbra módszertani és szerkesztési megfigyelés csupán, de nem ok nélküli – főleg az ezután következő művekre vonatkoztatva. A további hasonló természetű vállalkozásoknak türelmesebbeknek kell lenniök – ez Böződi könyvének egyik tanulsága. Alkalmat ad azonban egy másik alapelv megfogalmazására is. Nevezetesen: szabadítsuk fel magunkat lehetőség szerint a Magyarországon megjelenő társadalomkutató művek hatása alól. Ott talán megengedett a rossz hánytorgatása, s nagy, akár a bírói beavatkozást is igénybevevő viták indítása, ott ennek is *célja* lehet: az elégedetlenség siettetni a kormányintézkedéseket s a belső, főként társadalmi és gazdasági reformok megvalósítását. De mi célja lehet ennek nálunk, hol vannak a hatékony eszközök a társadalmi és gazdasági bajok javítására? Persze nem takargatást és illúzió-képzést kívánunk, csak azt, hogy a társadalomkutató csupán a megdöbbenés kedvéért ne szélesbítse a szigetek közötti tenger méreteit, hanem láttassa meg, hogy az itt-ott még a mélyben épülő zátonyok azzal kecsesgetnek, hogy nemsokára – tőlünk függ, hogy mikor – új szigetek nyújtanak a népi kérdések, feladatok és megoldások felfedezőjének megnyugvást és támpontokat. Ez nincs a tudományos valóságkutatás kárára, a politikai valóságkutatásnak viszont nagy szolgálatot tesz. Nem keserűséget okoz s nem a beletörődés érzését kelti, hanem unszoló, az építő közszellem alakítója.

A Hitelt már sok oldalról érték támadások, de elvből sohasem válaszolt egyre sem. Most azonban, mikor az Erdélyi Fiatalok legutóbbi számában több helyen célzások formájában, két cikkben pedig egész világosan a Hitel ellen foglal állást, nemcsak a kérdések tisztázása miatt, hanem a közvélemény már elodázhatatlanul szükséges felvilágosításáért is kénytelenek vagyunk a hallgatást feladni.

1.

László Dezső igen szigorú című és hangú cikkben teszi bírálat tárgyává Venczel Józsefnek a Hitel 5. számában megjelent írása néhány megállapítását. A néprajz és a kisebbségpolitika s társadalomtudomány erdélyi eredményeiről emlékezett meg a cikkíró, hogy az előbbi nálunk még csak szándék, kedvtelés és nem tervszerű tudományos munka, az utóbbi pedig nagyjában ujságírás. Mielőtt az Erdélyi Fiataloknak ez a száma megjelent volna, Venczel József az Erdélyi Lapok 80. számában a néprajz kérdését kifejtette, még több erdélyi adatot sorolt fel, mint ezt László Dezső teszi, majd összehasonlítva a magyarországi néprajzi kutatással (hasonlíthatjuk a románnal és a szásszal is!) ugyanarra a végeredményre jutott: vagy csak szándék és terv maradt, mint pl. az Erdélyi Fiatalok falumunkájának néprajzi része, vagy nem szakember, jóakaratu, gyakran nagy tudású, de csak szabad idejükben dolgozó etnográfusok magánügye, tehát kedvtelés. Sem társadalmilag, sem tudományosan megszervezve nincs. Ez nem lehet kétséges azok előtt, akik a dolgokat ismerik.

A társadalomkutatás eredményeinek nem kielégítő voltáról elegendő László Dezsőnek az Erdélyi Fiatalok épen e számában megjelent Elmélet és gyakorlat c. cikkére hivatkoznunk, ahonnan pl. csak ezt idézzük: „Még senki meg nem írta az erdélyi magyar politika elméletét. Nincsenek elméletileg tisztázva a mai társadalmi irányok kisebbségi életünkhöz való vonatkozásai ..., nincs kultúrpolitikai programunk ...”

* Megjelent a Hitel 1935. 6. számában. Ezúttal a kéziratban maradt, eredeti szövegváltozatot közöljük. Venczel zárójeles megjegyzése szerint a cikket Makkai Lászlóval együtt fogalmazták és jegyezték.

stb. stb. Ezek a még folytatható idézetek magukban is helytállanak a további váddal szemben, mely szerint Venczel József ugyanebben a cikkben jogtalanul írt volna a hiányzó erdélyi értelmiség-nevelésről.

2.

Mindezt nem is említettük volna, oly magátólértetődő dolgok, ha nem illusztrálnák, hogy milyen előszeretettel magyarázza félre az Erdélyi Fiatalok a Hitelnek nem támadó szándékkal (sőt) írott sorait. Az igazi, szótérdemlő, bujtatott, de annál határozottabb támadás dr. Jancsó Bélának „Szabó Dezső és Szekfű Gyula” c. cikke. Nevetséges volna, ha most Szekfű Gyula védelmére kelnénk, nem szorult rá. De a Hitel felfogásának tisztázása szempontjából mégis ellene kell mondanunk dr. Jancsó Béla állításainak. Rögtön célzással kezdi: „neobarokk ifjak” becsempészték az összehasonlítást, hogy Szekfű az igazi reformer, nem Szabó Dezső, mert „erősebb kritikát” mondott. Ha ez lenne az egész, a Hitel nem venné magára, mert mi ezt a naív formulázást sohasem használtuk. Ellenben kétségtelenül szembeállítottuk az igazi nemzeti önkritikát a helytelennel s a cikk félreismerhetetlenül utal erre a felfogásra mint elítélendőre, kifejtván, hogy Szekfű a Szabó Dezső harca és gondolatai nyomán utólagosan fejtette ki álláspontját, meg aztán ha ki is fejtette, nem számít, mert neki, „a jóhiszeműen asszimilált magyarnak tudatos akaratát” organikusan nem is lehet összehasonlítani „Szabó Dezső organikus faji akaratával”. Szabó Dezső teremti, Szekfű csak regisztrál.

Ennek a szemléletnek alapvető hibája abban rejlik, hogy dr. Jancsó Béla nem tudja, vagy nem tartja lényegesnek az időrendet. Szekfű kritikája, a Három Nemzedék (lásd az első kiadás előszavát), még 1918–1919-ben íródott, tehát legalább is egyidős Szabó Dezső idézett és közismert írásaival. Így követésről szó sem lehet. Szó sem lehet annál is inkább, mert Szabó Dezső pályája teljesen kimerítette annak a magyarságnak minden sajátosságát, amit Szekfű elítélőleg romantikusnak nevez. Lehet: a Szekfűi magyarságszemlélet „nem teljes”, de az nemzedékünk nagy része előtt világos, hogy a Szabó Dezső nem fedi tökéletesen a valóságot, mert egyik oldalon kritikátlanság (lásd a magyar parasztról szóló idézetet, E. F. 16. old.), a másikon elfogult, romboló hatású kritika jellemzi (pl. Horváth János esete). Erre a kritikára nincs szüksége az erdélyi fiatalságnak. Szekfű Széchenyi-reneszánsza a már annyira időszerű tárgyilagosságra és sokoldalú önismeretre figyelmeztet, ami éppen a Szabó Dezső irányzattal már-már eltűnőben volt. Aki a Hitelt ismeri, az tudja azt is, hogy soha sem estünk abba az egyoldalúságba, hogy egyetlen embert fogadjunk el csálthatatlan orákulumnak. Szekfű, csak úgy, mint mások, egyaránt saját kritikai álláspontunk kifejlesztéséhez segítettek (lásd az Álláspont c. cikket, Hitel 2. sz.). Végül azt az elavult fajbiológiai elméletet, amit dr. Jancsó Béla felhoz, nem fogadhatjuk el perdöntőnek, különösen, mert ismerjük *mindkét* írónak leszármazását.

Mindebből félreismerhetetlenül kiderül, hogy mi az az elvi ellentét, ami elválasztja a Hitel munkatársai nagy részét az E. F. munkatársainak nagy részétől. Máskülönben is a sokat emlegetett őszi tárgyalások alkalmával megállapított, hogy a Hitel az erdélyi tudományos és művészeti élet kritikájával, a közép-európai szellemi élettel s az új magyar gondolkozókkal kíván foglalkozni, az Erdélyi Fiatalok pedig az új nemzedék elhelyezkedésével és speciális kérdéseivel, úgy, hogy nagyjában más a két munkatér. Ha a közvetlen kapcsolatok meg is szüntek a két lap közt, a Hitel sohasem lépett fel ellenségesen az E. F. ellen, sőt bírálatát is (minden félremagyarázás ellenére) a kellő formák közt írta meg.

1.

A liberális szabadságelv érvényrejutásával megbomlott a középkor kötött-gazdaságának munkaszolidaritása s a társadalom atomizálódott. Ezzel szemben a társadalom ismét szervezkedik. Új testületek képződnek. A munkások szakszervezetekben, szindikátusokban keresik érdekeik védelmét. A tőkések pedig a nagyobb profit érdekében kartellekbe, trösztökbe, konszernekbe állanak össze.

A ma uralkodó individuális gazdasági rendszer tehát nem az egymásra szoruló és egymással összedolgozó tényezők érdekeinek egyensúlyozására irányul (*társadalmi szolidaritás*), hanem a tőke és munka erőinek külön-külön való megszervezését vonja maga után (*osztály-szolidaritás*).

Ezek a mai gazdasági rendszerből fakadó következmények, nyilvánvaló, hogy nem érdekvédelmi és szociálpolitikai kísérletezéseket, de gyökeres szociális reformot kívánnak. Olyan reformot, amely az elnyomott osztályokat nemcsak „népjóléti” és „munkásjóléti” intézményekkel és intézkedésekkel segíti, de lehetővé teszi, hogy a termelés minden tényezője egyforma súlyt képviseljen a társadalom és a gazdaság szervezetének: az államnak keretein belül.

Tehát *a reform kiindulópontja: az állam.*

A reformkérdés a továbbiakban könnyen hasad alkotó részeire. Az új társadalmi rendben: 1. nem a magántulajdon, nem a tőke és a vagyon nagysága határozza meg az ember jelentőségét, mivel ez a termelő munkának és az emberi természetnek nem sajátja, hanem csak eszköze. A magántulajdon szerepét egy olyan tényező veszi át, amelyet eddig az individuális gazdasági rendszer visszaszorított és számba sem vett, de amely a termelő munkának, az emberi természetnek elsődleges velejárója. *Ez a hivatás.* 2. Az egyhivatásuak közös szervezkedése létrehozza a *hivatásszervezeteket*. S mivel az emberek különböző hivatásokat töltenek be, az államnak meg kell adnia a lehetőséget arra, hogy a különböző hivatásuak különböző szervezetekben: hivatásszervezetekben tömörüljenek. 3. Mivel az egyhivatásuak érdekei közösek s mivel a társadalomban és a gazdasági rendben való elhelyezkedés kritériuma nem a magántulajdon, hanem a betöltött társadalmi szerep: a hivatás, a hivatásszervezeteken keresztül megoldódik az *osztályellentét*ek nehéz problémája. 4. Ami az *államot* illeti,

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1933. májusi számában.

az állam a hivatásszervezetek szintézise, tehát nem öncélú és nem mindenható.
5. Az állam a hivatásszervezetek organizációján alapszik, tehát szerepét megosztja a hivatásszervezetekkel. Ezért a hivatásszervezeteknek saját ügyeikben *autonóm, független szerveknek* kell lenniök, törvényhozó, bírói és végrehajtó hatalommal.
6. Az állam legfontosabb hivatása pedig abban áll, hogy a hivatásszervezetek tanácsán keresztül a különböző hivatásuk érdekeit *a közjó kívánalmainak megfelelőleg intézze és egyensúlyozza.*

Organikus társadalmi reform csakis a hivatásszervezkedés gondolatán épülhet fel. Épen ezért az individuális gazdasági rendszer reformjakor kétségkívül csak a hivatásszervezkedést célul kitűző törekvések jöhetnek számításba.

2.

Romániában a hivatásszervezetek gondolatát, államreformot követelve, *Manoilescu Mihály* folyóirata, a *Lumea Nouă*, népszerűsíti.¹ A folyóirat hetedik számában *Manoilescu „Korporatív program”* címmel összegezi az új államreform követéseit és kívánságait.

Az új rendben „az egyént jogilag nem az uniformizáló és absztrakt állampolgári sajátságok jellemzik, hanem a közösségben betöltött hivatásából és szolgálatából folyó megkülönböztetett és konkrét minősítés.”

„Elvben az állandó jellegű társadalmi munkavállalás teszi érdemessé az egyént a *hivatási* jogokra, amelyek a régi *állampolgári* jogok helyébe lépnek.”

„A nemzetnek az egyén társadalmi hivatása alapján történő felosztása nem tévesztendő össze a mai társadalmi osztályok szerinti tagozódásával. Ellenkezőleg a hivatási jog nem tesz különbséget egy és ugyanazon kategórián belül, hiszen egy korporációba számítja úgy a cipőgyárost, mint a csizmadiát.”

„A korporációk szabad egyesületek”. „Az egész nemzet nyolc korporációra és egy kollégiumra oszlik. Mégpedig: 1. a gabona és ipari növénytermelők, 2. az állattenyésztők, 3. szőlő- és gyümölcs-termelők, 4. belföldi fogyasztásra termelő iparosok és mesteremberek, 5. kivitelre termelő iparosok, kereskedők és szállítók, 7. bankok és biztosító intézetek, 8. szabad foglalkozásbeliek, művészek korporációja és a közhivatalnokok kollégiuma.

A korporációk három elv alapján létesülnek. Ezek: *a*) a regionális elv, vagyis a korporációkban minden vidék képviselőjéhez jut, *b*) a speciálitás elve, vagyis a különböző speciálitások szerint a korporációk kisebb egységekre oszlanak, és *c*) a paritás elve, vagyis a korporációk összetételében a munkaadók és a munkások egyenlő jogokkal bírnak.

A korporatív Nemzetgyűlés gazdasági parlament, egykamarás és a korporációk képviselőiből tevődik össze, mégpedig: az őstermelő (1., 2., 3.) korporációk 120, az ipari és kereskedelmi (4., 5., 6., 7.) korporációk 105, a szabadfoglalkozásbeliek (8.) korporációjának és a közhivatalnokok kollégiumának 75 tagjából.

A gazdaság és pénzügypolitika menetét és a közmunkaügyi programot több évre előre a Nemzeti Gazdasági Terv határozza meg.

¹ *Manoilescu Mihály* a Nemzeti Banknak volt kormányzója, volt miniszter. Folyóirata kizárólagosan a korporatív állam kérdésével foglalkozik, havonta jelenik meg Bukarestben.

Manoilescu kétségtelenül jelentős tervezete sok tekintetben fedi azokat a követelményeket, amelyek az államreformhoz feltétlenül szükségesek. Azonban nem látjuk benne sehol a magántulajdon korlátozását, a tőkekoncentráció megakadályozását és az ezekkel szorosan összefüggő telepítési és bérkérdések elintézésének biztosítékát. A tervezet továbbá megalkuvással igyekszik a forradalmi jelleget magától távortartani. Sőt külön jelentőséget és közjogi védelmet látszik biztosítani a munkaa dó szindikátusoknak, ami a hivatásszervezkedés gondolatával semmikép sem egyeztet-
hető össze. De így is meggondolkoztató igazsága: „*az állam és az ország korporatív megszervezése sorozatos reformtörvények útján történjék, amelyek alapját az alkotmányreform képezze*”.

3.

A hivatásszervezeti gondolat Romániában – Manoilescu tervezete mellett – már előbb törvényekben² és intézményekben: a kereskedelmi és ipar-, mezőgazdasági és munkakamarákban kifejezésre jutott. Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy ezek az intézmények a Manoilescutól emlegetett korporációk lényegét magukban foglal-
nák. Sőt le kell szögeznünk, hogy ezek az intézmények hivatási jellege pusztán csak abban áll és arra szorítkozik, hogy a gazdaság különböző tényezőit külön-külön hiva-
tási kamarák jogvédelme és gyámkodása alá ossza be. Azonban ezeknek autonómiát, önálló cselekvő területet nem biztosít, s így a kamarák az ország gazdasági életére a tömegek érdekeit szolgáló és hatékony befolyást nem gyakorolhatnak. *Két igen lényegbe vágó hiányuk van:* 1. állami és tanácsadó jelleggel bírnak, önkormányzat nélkül vagy igen korlátozott önkormányzati lehetőségekkel, 2. osztályalapon állanak.

Ugy a kereskedelmi és ipar-, mint a mezőgazdasági és munkakamarák célja az, hogy a nemzetgazdaság megfelelő ágainak (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság), vagy pedig a munkavégzőknek (ipari és kereskedelmi alkalmazottak, kisiparosok) érdekeit védjék és képviseljék az ország gazdasági életében. Ugyanakkor nem látjuk annak a lehetőségét, hogy a mezőgazdasági kamarákat kivéve, ezek az intézmények és a képviselt termelő és közvetítő alanyok között bármilyen egészséges kapcsolat létrejöhön.

A kamarák elsősorban tájékoztató szerepet töltenek be. Továbbá a hivatási körükbe eső törvényjavaslatokhoz megjegyzéseket fűzhetnek, e mellett a gazdasági törvények alkalmazásában a kormányokat segítik.

Az 1927-es munkakamarai törvény a munkakamarák keretébe nemcsak az alkalmazottakat, de a munkaadókat is besorozta. Az 1932-es törvény szerint azonban már csak az alkalmazottak és a kisiparosok a munkakamara tagjai. Ugyanitt megjegyezhetjük, hogy az iparkamara ezzel az új intézkedéssel ezután csak a nagyipart fogja képviselni. (Ime, az osztályjelleg!)

Ami a szervezetet illeti: a) a kereskedelmi és iparkamara két osztályból tevődik össze s mind a

² Utalunk dr. Baráth Bélának az Erdélyi Tudósító 1932. évfolyamának 20. számában megjelent tanulmányára, amelyben a román alkotmány 70. §-ával („a kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági és munkáskamarák külön kollégiumokba összeülve, kebelükből kollégiumonként egy szenátort választanak”), továbbá az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosításáról szóló 1907. XIX. és az 1884. XVII. ipari törvénycikkkel foglalkozik s megemlíti az 1931-es „legea pentru asigurarea plății lucrului efectuat” intézkedéseit.

kettő két-két kategóriára oszlik. A kereskedelmi osztálynál az első kategória: a nagybani kereskedelmet, a bankokat, a hitelintézeteket, a szállító- és biztosítóvállalatokat, a második a kis-kereskedelmet képviseli. Az ipari osztálynál az első kategória a nagyüzemeket, a gyárakat és a bányákat, a második a kisüzemeket képviseli. A kamarák tartományi federációkat alkothatnak. Az egységesítést a kamarák bukaresti Uniója szolgálja, amelynek hivatása a kereskedelmi és iparpolitika irányítása, persze a polgári parlamenten keresztül. – b) A munkakamarák szervezete még kezdetlegesebb. A kamara 1. az ipari, 2. a kereskedelmi alkalmazottak és 3. a kisiparosok osztályából tevődik össze. c) Legtökéletesebb a mezőgazdasági kamarák szervezete (de hangsúlyozzuk, hogy csak a törvényben). Minden községben van egy u. n. helyi mezőgazdasági bizottság. Ezek fölött a megyei mezőgazdasági kamara. A megyei kamarák regionális kamarákat alkotnak s ezeket a bukaresti Unió egyesíti. – d) Érdekes a munkaügyi minisztérium mellett működő munkaügyi tanács összetétele. Négy csoportból áll: 1. az állam kiküldöttjei, 2. a munkaadók kiküldöttjei: 8 kereskedelmi, 12 nagyipari és 6 kisipari képviselő, 3. az alkalmazottak kiküldöttjei a fenti elosztásban s kiegészítve a R. M. S., C. F. R., P. T. T. és S. M. R. állami üzemek, a hadügyminisztériumtól függő üzemek és az állami bányák munkásdelegátusaival, 4. a szaktanácsadók csoportja.

A fenti törvény és szervezet ismertetéséből a hivatásszervezkedésre vonatkozólag 5 dolgot kell kiemelnünk: 1. az alulról felfelé haladó szervezkedés, valamint a termelő alanyokkal való közvetlen érintkezés szempontjából a mezőgazdasági kamara-törvény nyújtja a legtöbb lehetőséget (v. ö. Manoilescu regionális elvével); 2. azonban a mezőgazdasági kamaráknál nem érvényesül a specialitás igen fontos és lényeges elve, ami fogyatékosan, de megtalálható a kereskedelmi és iparkamarák kategóriáiban; 3. az 1932-es kizárólagosan csak a munkásokra épített munkakamaráknál csak a munkaügyi tanácsban érvényesül a paritás elve, aminek az 1927-es munkakamarai törvény mégis több lehetőséget adott; 4. az ellentétet mélyíti az, hogy a nagyipar külön és a kisipar és a munkások külön jutnak érdekvédelemhez; 5. továbbá a kamarák, mivel nem biztosítottak számukra teljes autonómiát, sok tekintetben, de főként a szociális feszültségek levezetése szempontjából improduktív szervek. Ezt a helyzetet csak súlyosbítja az a sajátságuk is, hogy nem a szakszervezetek, szövetkezetek, gazdakörök, ipartestületek fölé, hanem ezek mellé (!) rendelték őket.

4.

Romániában tehát még csak gyér nyomait találjuk a hivatásszervezkedésnek.³ Bár a professzionális kamara-törvényekből, de főként Manoilescu tervéből és a „Lumea Nouă” cikkeiből kiviláglik, hogy a kérdés az előrelátó román politikusokat komolyan foglalkoztatta és foglalkoztatja. S ha beletekintünk Románia politikai életébe, hamarosan megtaláljuk ennek a maga igen jelentős kihatású okait és indítékait.

³ Kuriózumként jegyezzük itt meg, hogy az alkotmány 70. §-ának vitájakor az alkotmányozó nemzetgyűlés egyik képviselője módosító indítványt nyújtott be, amelyben e 70. § kibővítését kívánta oly formában, hogy ne csak a fenti hivatási kamarák jussanak parlamenti képviselethez, de a mérnökök, erdészek, orvosok professzionális egyesületei, valamint a tantestület, az újságíró-szervezet és az ügyvédi kar is. A módosító indítványt a nemzetgyűlés elvetette, bár eddig a legát-fogóbb jelentőségű elgondolás volt a hivatási képviselet kérdésében.

Mégpedig:

1. A „demokrata” Romániában is a népképviselési rendszer teljesen csődbe jutott. Ez a hivatásszervezkedés szempontjából mindenekelőtt abban jelentkezik, hogy méretetlenül eltolódott az arányszám a képviseltek és képviselők foglalkozása: hivatása között. Így ab ovo lehetetlen, hogy az ország dolgozó tömegeinek hivatási érdekei a szükséges védelemben részesüljenek s hogy az államvezetés felölelje a nemzetgazdaság minden ágának s a nemzet minden osztályának szükségait, és megoldást nyújt-hasson ezek halaszthatatlanul sürgős és égető problémáiban.⁴

2. De ettől eltekintve, a kapitalista államok jellemvonása, hogy *nem igen beszélhetünk független, a közjót, tehát a polgárok összességének javát szem előtt tartó gazdaságpolitikáról*. De annál inkább a bel- és külföldi tőkeérdekeltségek irányító szerepéről. S e pontnál válik nyilvánvalóvá az állam- és a parlamenti reform szüksége. Ennek pedig egyetlen iránya és lehetősége van: *a hivatásszervezetek kiépítése s a társadalom belső erőinek a hivatás gondolata alapján való teljes átformálása*.

⁴ A fenti kérdéssel kapcsolatosan a Lumea Nouă (7. szám, 1932. október) közöl érdekes kimutatást a román parlamentről:

Foglalkozás	A parlamenti tagok		A foglalkozás- beliek arány- száma az ország lakosságához viszonyítva (%-ban)
	abszolút száma	arányszáma %-ban	
Mezőgazdák	87	13,7	78,2
Iparosok	17	2,7	7,7
Kereskedők	8	1,3	2,7
Katonák	13	2,0	2,6
Tanítók, tanárok	119	18,8	0,35
Papság	56	8,9	0,29
Orvosok, egészségügyiek	20	3,1	0,21
Mérnökök	17	2,7	0,07
Ügyvédek	243	38,3	0,07
Újságírók	18	2,8	?
Különféle foglalkozásúak	36	5,7	7,8

—— V. ——

MŰVELŐDÉSPOLITIKA,
ÉRTELMISÉGNEVELÉS

Az utóbbi időben mind gyakrabban döbben elénk kicsinységünk aggodalma s a szándék: pótolni értékben, minőségben a mennyiségi hiányokat. Így néhány évvel előbb a fiatal magyar gondolkozó, Németh László, fogalmazta meg a programot: „*A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, hogy elit tud lenni.*” Tétele igazolására példákat idéz. A nemesek számban ugyan kevesek, de távolról sem feleslegesek a hübéri államban. A holland mint a polgáriasodás új nemessége, a zsidó mint a kapitalizmushoz illő elit szerzett magának érvényesülést, sőt hatalmat. A magyar is elit volt – emlegeti az új magyar történetírás eredményeire támaszkodván – főleg az Árpádok idején, sőt később is, mint a Balkán és a Dunamedence vezérlő népe. „Az utolsó száz évben azonban viszonylagos előkelőségünkől meglehetősen kipottyantunk.” S ebben az új helyzetben nincs más megoldás, mint összes erőnket egybefogva arra törekednünk, hogy régi elit-jellegünket visszanyerjük. „*Kovács-nép*”-pé kell lennünk: emberebb emberré, egyáltalán jobbá – abban az értelemben, ahogy a Török Áfium szerzője emlegeti: „Jobbnak kell hát lennünk, vitézebbnek is, tanultabbnak is, mert ha a török több is, semmit nem indulok azon, ha mi jobbak leszünk.”

Bizony ez a program, a „kis nép” – „elit-nép” programja, kisebbségi helyzetünkben olyan, mint a mindennapi kenyér. Széchenyi fejtegette annak idején s ma a legidősebb, hogy „a sötét jövőendő kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik biborszínű távolban, ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen, ...minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmiségi súlyunk nagyobbításában s csinosodó nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret”. Számunkra nem is maradt más, mint ennek a „lelki magyarság”-nak a lehetőségei, hatalmi és anyagi erők hiányában egyetlen mentsvár: a helyesen értelmezett önerő és képesség. S ezt nem lehet, unos-untalan bár, de eleget hangoztatni. Míg saját portánkról nem hozhatunk fel példákat, míg csak a követelmény kívánságánál tartunk, míg a régmúlt időkbe és távoli országokba kell szaladnunk biztatásért, újólág és fennen kell hangoskodnunk riadás nélkül Zrinyi és Széchenyi gondolata mellett. Különösképp: ha veszedelmes

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1936. novemberi számában.

kórként látjuk terjedni azt, mit „tömegvészt”-nek neveznek: a nyárspolgári önelégültséget, a megdöbbenő közönyösséget, az önértékesség hiányába való meddő beleegyezést, egyáltalán a színvonaltalanságot.

A TÖMEGEK LÁZADÁSA ÉS AZ IRÁSTUDÓK ÁRULÁSA

A tömeg és az elit ellentéte végeredményben természetes társadalmi és lelki jelenség. Az a megjelenési formája azonban, melyet környezetünkben is tanulmányozhatunk, már *beteges*. Mert ugyan igaz: „minden egészséges életfolyamat voltaképen poláris ellentéteken, mint gyújtó pontokon, szerkesztett ellipszis”; a tömeg és elit polaritása azonban válságban van. José Ortega y Gasset és Julien Benda állapították ezt meg néhány éve megjelent kitűnő tanulmányaikban. S az ok? „La rebelion de las masas” és „La trahision des clercs”. Schütz Antal szavaival, ki „Tömeg és elit” címmel foglalja össze az érdekes problémát (Őrség, 1936, 216–242. o.), a jelenség nem más, mint „egyfelől a tömegek föllázadása és uralomra jutása: *eltömegesedés*; másfelől az írástudók és általában a vezérségre hivatottak árulása: *elfejtetlenedés*”. A tömegember jutott uralomra, az a tömegember, melyet két sajátság jellemez: 1) tudja, hogy nem különb, mint a többi; de ezt nem szenved; nem is akar különb lenni; teljesen meg van elégedve a színvonalával, illetőleg a színvonaltalanságával”; 2) „sőt ezt a közönségességet olyannak vallja, hogy ehhez kell igazodnia minden jognak, hatalomnak, érdeknek”. Közöttünk senkinek sem szabad a legderekabbnak lenni! – ítélte az ezezusi nép s a kiváló Hermodoros számkivetésbe ment. E népitélet székel és magyar változatát is ismerjük: Ha valaki egy fejjel magasabb, üssük azt. Szörnyű ez az eltömegesedés, a színvonaltalanságnak röhögő demokráciája. De végeredményében érthető, mert a „fő”-nek, az előljárónak, a kimagaslónak utálata csak következmény, az elfejtetlenedés folyománya. A tömeg önmagában laza közösség, s ebben különbözik minden más közösségtől. Más a *szerves* családi közösség, más a tudományos *érdekközösség*, más a barátság *érzelmi* közössége, mint az uccai csödület, az aréna közönsége, vagy a politikai párt hívősege. A tömegtől nem várhatom az összefüggés fölismerését, hiszen együttléte csak esetleges, s a tán megvalósuló együttmenetelésben is csak a bakkancsok kínosan pontos együteme s nem a belső értelem s a kitűzött cél izgatja. A tömeg költőanyagnélküli társadalomépület, széthullott, de még szét nem kallódott emberköteg, hol az egyedek együttléte, egymasmellettisége nem jelent kapcsoltságot. Bár a kapcsolódás lehetőségét minden atomizált, önállósult és öncélú egyes magában hordja, csak le kell mondania a lázadásról, amelyet Ortega y Gasset megállapít. Ismerjük ugyanis a szabadossággá fajult liberálisizmus atomizáló, helytelenül felfogott demokráciájával szemben az összesség érvényesülésének más módját is. „A tömegeket lehetett iskolába terelni, de nem lehetett megnevelni; lehetett a technikai kultúra külsőségeibe bevezényelni, de nem lehetett annak a kultúrának étoszával beoltani.” Az egyes elitte csak ott lehet, hol *hivatása és rátermettsége* van. A maga hivatásában műveltte, jobbá, belátóvá és színvonalassá tett nép, nagy alko-

tásokra képes. Ez Grundtvignak, a dán reformer-püspöknek is elve s azzal, hogy népfőiskolát alapít s a nép fiait a *maguk területén* a „közértelmesség”-ben alkotásra jogosítja, új világot példáz, mely *egyszintű*, akárcsak a liberális demokrácia, de „egyenlőségi fanatizmusa” nem a színvonaltalanság és az eltömegesedés eszköze, hanem a színvonale, a minőségi többlet, az elité.

AZ ELIT: NEMCSAK KIVÁLÓ, HANEM KIVÁLASZTOTT ÉS KÜLDETÉSES

Az elit – szemben a tömegemberrel – „ha mindjárt tudja is, hogy nem különb, mint mások, ezzel nincs megelégedve, hanem szenvedni és akarna különb lenni”. Így az eltömegesedés ellenszere s szófejtéssel annyit jelent: *kiválasztott*. „Nem egyszerűen kiváló, „*e-gregius*”, aki kiemelkedik a nyájból, mint az óriás a testével, az arisztokrata a születésével, a gazdag a vagyonával, a zseni a tehetségével; hanem „*se-gregatus*”, akit más választ el a tömegtől.” A csak kiváló – fejtegeti Schütz – állandóan az eltömegesedés veszedelmében van, mint ezt meg lehet figyelni a születési arisztokrácián és az áruló írástudókon. A kiválasztott azonban nem a tömegből nő ki, hanem felső erő emeli ki onnan és tartja magasán fölötté. Ezzel kiválasztása *küldetéssé* is magasztosul.

A kiváló tudós az elitnek három történeti fajtáját ismeri: 1. *a hierarchák*: „a rendnek, törvénynek őrei, a szent hagyománynak letéteményesei, a visszatartók és fegyelmezők, feddők és büntetők”; 2. *a próféták*: „Illés erejének és palliumának örökösei, kik jelent és jövőt, egyest s népeket, eseményeket és tényeket Isten nagy gondolatainak világánál látnak meg szemhunyorítás nélkül, és amit láttak, azt hirdetik mellétekintet nélkül”; 3. *az apostolok*: „a nevelők Isten országában”. Természetesen nemcsak egyesekre szól az elit hivatottsága, de népekre is. A sodomai *tíz igaz* még nem sokadalom, a Bál előtt térdet nem hajtó *hétezer* azonban már az. És ennek ellenére ama *hétezer* kiválást jelent, elitet. Az eltömegesedést nem a sokadalom idézi elő, hanem a *tömeglelkület*, a tömegember színvonaltalanságának általánosulása. „Egy ember is lehet tömeg” és fordítva.

SOKFEJŰSÉG ÉS FEJETLENSÉG – NÁLUNK

S itt visszakanyarodhatunk kezdő sorainkhoz, hol magyar közírások elemzésében döbrentünk rá a probléma magyar jelentőségére. Az eltömegesedés nagy általánosságban is undorító jelenség: megcsúfolása az ember isteni küldetésének, lázadás az örök értékek ellen, a mindenki számára megadott viszonylagos elitmúltóság elárulása. De megborzasztó, ha ott találkozunk az írástudók árulásával, az elfejtlenedés társadalmi jelenségével s az ezzel szorosan kapcsolt tömeglázáddal, hol ez a pusztulás sírját ássa: egy *kis népnél*. Zrinyi fájdalom, Széchenyi örületig fokozódó

önmarcangolása nem fölös borulátásból fakad, hanem a magyar viszonyoknak mélyreható vizsgálatából. A legutóbbi idők fejleményei, ama bizonyos „kipattanás”, aztán még hangsúlyosabbá teszik a kérdést, mely a magyarság önértékesítő lehetőségeire vonatkozik. De maradjunk csak saját magunknál. A kis népen belül még kisebb egységet képviselünk mi: transylván magyarok. S ha a nemzetre áll a törvény, hogy csak önértékének fokozásával biztosíthatja létét a környező hatalmas nemzetek között, úgy még fokozottabban áll ez mireánk: másfél milliós néptöredékre. S ezzel szemben mit tapasztalunk? Számtalanszor sirtuk el, hogy erkölcsi kötelékeink lazulnak, műveltségi színvonalunk süllyed, gazdasági életünk széthullóban. Itt-ott kezdeményezések: a népnevelést kezükbe veszik egyesek, hogy mások aztán gáncsot vehessenek; a gazdasági élet megszervezését hirdeti egy intézmény, hogy aztán merő szabadversenyből szintén gazdaságpolitikába fogjon a másik. Neveket és közületeket idézhetnénk annak bizonyítására, hogy megfogyatkozott erőinket miként tékozzalják ezek az egymást keresztező *fejetlen* kezdemények. Talán nem tévedünk ha úgy látjuk, hogy a *hierarchák rendje még távolról sem született meg nálunk*. Mert ha igen, úgy összeegyeztethetetlen, hogy számos szükséges intézményünk és szervezetünk azáltal váljék formálissá és nélkülözze a hatékony cselekvéseket, mert egyrészt az irányító fők, másrészt a hierarchikusan egymás alá és fölé rendelték nem tudnak közös véleményre jutni. Riasztó látvány ez a *sokfejlőség és mégis fejtelenség*. Ami azonban természetes folyamánya a *prófétai ihletettség, vagy méginkább a proféták hiányának*, kik a jelent és a jövőt egyaránt átlátni tudnák. *Apostolaink talán vannak*. Néha ugyan egymás ellen acsarkodó apostolok. Mindenki a maga szájaize szerint szeretné nevelni népünket, nem törődve azzal, hogy a hely és az idő bizonyos követelményeket állít a nevelők elé. Ama vitatkozás, mely ma oly divatos lett nálunk a sajtóban és közgyűléseken egyaránt, az apostolok árulásának jegyeit is hordozza magán. Ahelyett, hogy a dolgot önmagát, a mi ügyünket, tényleges helyzetében és lehetőségeivel figyelni, sokszor tévedünk ártalmas eszmék és ártalmas szavak útvesztőjébe. „Egy ember is lehet tömeg”: az élenjárók se tudnak mindig kilábolni a bajból, melyben a közösség szenved.

A KIMŰVELT EMBERFŐK KÍVÁNÁSA

Elittä válásunknak azonban van egy útja, az, ha *fellázadunk a tömeg lázadásával szemben*. Ha mindjárt tudjuk is, hogy nem vagyunk különbek, de *akarjunk különbek lenni*. Szól ez elsősorban a fiatalságra. A megelégedettség nem lehet osztályrészünk. Teljes mértékben kirajzolt előttünk ama társadalmi képlet, melynek értelmében népünk erkölcsi magatartása, műveltsége, gazdasági jóléte az értelmiség kezébe van letéve. Az értelmiségébe, azaz a transylván magyar hierarchák, proféták és apostolok leendő rendjének kezébe. Népünknek magának is elittä kell válnia: választottá és küldetésessé, ennek azonban föltétele, hogy az eltömegesedés megakadályozására hivatott *vezérlét: elit* vállalkozzék. A magyar gondolkozástól nem is idegen ez a megfontolás.

Szorongatott helyzetben: a vezető réteg nevelését kezébebevő Báthori István s az egyetemet alapító Pázmány se gondoltak másra Széchenyinél is a közértelmesség alapítétele a kiművelt emberfők gyarapítása. S ha meggondoljuk azt, hogy a legtágabb értelemben vett műveltség alkotói: a tudósok, az írók és a művészek, valamint terjesztői: a papok, a nevelők, az orvosok, a jogvédők, a technikai szakemberek és a szervezők egyként fontosak, hogy a műveltség a művelődési folyamaton át általános tulajdonná legyen, nem érdektelen a tömeg és az elit világviszonylatban is tragikus, nálunk meg éppen elkésérítő viszonykérdésének taglalásakor a probléma megoldására: *az elitképzésre* gondolnunk. Az elvi tartalmú fogalmak között persze az a megoldás, mely szemünk előtt lebeg, kissé szürke, jelentéktelen három szónak tetszik, de meggyőződésünk, hogy az eltömegesedés ellen egyetlen hatékony orvosszerünk: *a főiskolai nevelés kézbentartása*... Hogy hogyan megoldás ez? Talán most nevelkedő papjaink, tanítóink, tanáraink, orvosaink, jogászaink, közgazdászaink között mindig akad *tíz igaz ember*.

I. NÉP ÉS INTELLIGENCIA

1.

Másfél évtizednyi belső fejlődés, változás, alakulás után ma már leszögezhetjük, hogy az erdélyi magyarságnak csak két életképes társadalmi rétege van: az egyik *a dolgozó nép*, a másik *az intelligencia*. A társadalmi megosztottság többi sallangjáról, akarva, nem akarva, le kellett mondanunk. A terpeszkedő nagybirtokokat elseperte a földreform s a latifundiummal együttpusztult a nagybirtokos gentry-réteg jelentősége is. Az államvezetésből kirekesztettünk, bürokráciánk bukott vele. Így társadalmunk felső rétegsora a szabadfoglalkozásúak, a nevelők és a papok tulajdonképpen „középosztály”-ára központosult, mely ezzel el is veszítette közép-jellegét, hogy „intelligencia”-ként felsőbb réteggé ötvöződjék – szemben az alsóbb néposztállyal, a dolgozók: földművesek, iparosok, kereskedők, munkások rétegével.

A fejlődés feltartóztathatatlan útja ez. A fölöslegessé vált társadalmi rétegek el-sorvadnak, beolvadnak; a szükségesek jelentősége megnövekszik; s végeredményében *kétrétegűvé* egyszerűsödik erdélyi magyar társadalmunk.

2.

A kétrétegű társadalom *a szolidaritás* elvén épül. Az „értelem” osztálya a vezetés szolgálatában áll a „munka” osztálya mellé, hogy a szellemi és fizikai munkateredmények összetevéséből az „értelem” és a „munka” szintézise adassék. *A vezetés tehát: a szolgálat és viszonzószolgálat gyakorlata.* Az értelmiség azért értelmiség, hogy magasabbrendűségét a vezetés ellátásában gyümölcsöztesse. Ez azonban távolról sem jelent fennebbvalóságot. A vezetés nem egymás fölé- és alárendeltséget, hanem mellérendelést jelent akkor, amikor a szellemi és a fizikai munka összevetéséről, két társadalmi réteg: az intelligencia és a „nép” együttműködő összedolgozásáról beszélünk.

* Megjelent a Hítel 1935. 4. számában.

Azonban a megállapítás, hogy erdélyi magyar társadalmunk képlete mindinkább egyszerűsödik, még nem jelenti azt, hogy társadalmunk a változás előbb említett konzekvenciáival, az „értelem” és a „munka” szintézisében épülő társadalmi szolidaritás jelentőségével is tisztában lenne. Távolról sem. Intelligenciánk „középosztályos” allűrökkel terhelt. „Népünk” öntudata még éretlen sok szempontból. Viszont az is tény, hogy életátértékelésre (már pedig itt erre van szükség) csak egy új nemzedék, sőt csak az új nemzedékek sora képes.

II. NEMZEDÉKEK KÖTELESSÉGE

1.

Az erdélyi magyarságnak jól megfontolt, minden részletre kiterjedő *kultúr- és gazdaságpolitikára* van szüksége: ez az első követelmény, amit népközösségünk érdekében felállíthatunk. A másik szorosan ebből következik: a kultúr- és gazdaságpolitikának megfelelő és jól kipróbált *intézmények* szükségesek, hogy az elvekből gyakorlat, a szóból tett, a gondolatból eredmény szülessék.

A nemzedékek kötelessége is e két követelmény keretében adódik. Ugyanis a népvezetés lényege nem más, mint a kultúr- és gazdaságpolitika s az ennek gyakorlattá váltása az intézményekben: kultúr- és gazdaságpolitikában egybekapcsolni az irányító és az irányított néprétegeket: intelligenciát és „népet”, hogy intézmények (a művelődést és a gazdasági jólétet szolgáló intézmények) biztosítsák a népközösség primér szükségleteit.

2.

Ezek megfontolásával, s ha vizsgáló szemmel körütekintünk sorainkban, e „kötelesség” valóraváltását semmikép sem találjuk meg. Pedig értelmiségünknek talán egyetlen feladata ez: beállani a népvezetés kultúr- és gazdaságpolitikai munkájába. És mégis... maholnap kiöregedik egy nemzedék s öreggé válik a másik – anélkül, hogy a szükséges szintézis, a „nép” és az intelligencia termékeny, állandó és építőerejű együttműködése az ezt biztosító intézményekben (főleg szövetkezetekben) létrejött volna. Ma még csak az irányulás jelentkezik a kezdeményekben.

A késés magyarázatát két dologban látjuk:

1. a negyven- és ötvenévesek a „régi idők” maradék nemzedékei s így – kevés kivétellel – társadalmi felfogásuk és hivatástudatuk nem egyezik (s talán nem is egyezhetik) a ma követelményeivel;

2. a harmincévesek viszont világosan látták és látják a célokat s az új körülmények megfontolásával kaptak bele a munkába, azonban törekvéseik szórvány-törekvések maradtak, mert szervezetlenül, szétszórta fogtak hozzá a műveltség és a gazdaság építéséhez.

3.

A harmincéveseket, a háború utáni Erdélynek a vezetésbe már beállt első új nemzedékét kétségtelenül jellemzi a célok látása s ez szembe is állítja soraikat a megelőző nemzedékek frontjával. Megoldásokat azonban épp szervezetlenségük miatt nem adtak: egy-egy vidék problémaköre foglalja le érdeklődésüket s így nagyobb áttekintésre nem jut idejük, de energiaforrásuk sem. Munkavállaló példájuk azonban tanítóerejű. Főleg a legfrissebb nemzedék, a mi nemzedékünk, a húszévesek számára.

4.

A húszévesek kötelessége nyilvánvaló:

1. pontosan körülírni társadalmi szemléletüket, mely a nép és az intelligencia, erdélyi magyarságunk e két társadalmi rétegének sajátos viszonyából nő ki;

2. kidolgozni a kultúr- és gazdaságpolitikában kifejeződő népvezetés pozitív programját; végül

3. szervezett erővel rákészülni a megelőző nemzedékekkel való együttműködésre, illetve a maga idején a megelőző nemzedékek leváltására.

Ez a célkitűzés a harmincévesek munkájából sarjad: azokat a részletmegoldásokat, amelyek egy-egy falu, falucsoport vagy vidékhez kötöttek és amazok munkája révén jöttek létre, felhasználni az egységes irányulás kezdeményéhez. A végső cél: szervezett formában kialakítani a népvezetés és a népvezetők frontját.

III. ÉRTELMSÉG-NEVELÉS

1.

Az elmondottak után az „értelmiség-nevelés” fogalmat a népnevelés megfelelőjeként használjuk értelmiségünkkel kapcsolatosan. Ugyanis meggyőződésünk, hogy a fenti célkitűzések, melyeknek komolyan és életbevágóan kell élniök minden húszévesben, csak akkor erősödnek céltudattá, ha következetes nevelés vagy önnevelés segíti az új intelligencia kiépülését. Nem másodlagos probléma ez. Fontosságban egyazon jelentőségű a népneveléssel. Közösségi életünk zavartalansága szempontjából ugyanis éppen annyira lényeges intelligenciánk céltudatossága, mint az, hogy népünk öntudatához kétség ne férjen.

Az értelmiség-nevelés alatt nem értünk mást, mint továbbvitelét annak a jelszónak, melyet a Hitel első számában leírtunk: *több műveltséget!* Az értelmiség-nevelés célja ugyanis nem más, minthogy gyakorlati útmutatást adjon a művelődési mozgalomba beállt nemzedékünknek: *köztudattá kell tennünk nemzedékünk célját, azt, hogy a szak- és más műveltség számunkra csak akkor lesz termékeny és értékes tulajdon, ha azt gyakorlattá tudjuk tenni a népvezetés különböző hivatásaiban.* Más szóval: a jogtudomány, a közgazdaságtan, a társadalomtudomány, az orvostudomány, a természettudományok, nyelvtudományok és a többi tudományágak nemzedékünk tömege számára elsősorban *csak* tudományos alapot jelenthetnek ahhoz a népvezetői munkához, melyet népjogvédelemnek, népgazdaságszervezésnek, népegészségügynek, népnevelésnek, stb. nevezünk. Az értelmiség-nevelés egyszóval a *népvezető intelligencia* következetes kinevelésére vállalkozik.

3.

A Hitel munkába áll az értelmiség-nevelés érdekében. Azt akarjuk, hogy a kultúr- és gazdaságpolitika elveit felállítva, a felkészülés útmutatásait elvégezzük. Terveinkben két probléma találkozik: az egyik az erdélyi magyar kultúra és gazdaság állománykérdése, a másik az irányulásé. Eddig még ki nem fejtett, fel nem mért, meg nem fontolt problémakörök ezek, melyeknek kielégítése sokáig már nem halasztható. A számbavevő statisztikai munkát meg kell kezdeni, hogy jól elgondolt reálpolitikai céltudatosság indíthasson kultúr- és gazdaságpolitikai tevékenységet a számok és adatok birtokában. Ugyanis a munkaterületek ma már kitisztultak: a kultúrpolitika keretében a tervek irodalom-, művészet-, tudomány- és neveléspolitikáról beszélnek s ugyancsak kitisztultak a gazdaságpolitikai elgondolások is. Az intézmények összefogásáról, tevékenységük racionalizálásáról sok szó esik. Csak munkához kell látni. S ezért a Hitel elkövetkező számaiban tervszerűleg szóba hozza a kérdést. Két összevont számban kultúrpolitikai gondolatainkat foglaljuk össze, majd megkeressük terveink középeurópai kultúrgyökereit és végül a gazdasági lehetőségekre mutatunk rá. A Széchenyi emlegette „közértelmesség” és a „kiművelt emberfők” szüksége köteleznek erre s az a hit, hogy a célkitűzések talán hamarosan céltudattá izmosodhatnak, ha biztos következetességgel s lázas izgalommal készítjük az új intelligencia útját.

ÉRTELMISÉG-NEVELÉS ÉS A FŐISKOLÁS MOZGALMAK*

Az új magyar intelligencia kérdésében a leglényegesebb részprobléma az értelmiség-nevelés intézményes beállítása és tervszerű megoldása. Az Erdélyi Tudósító áprilisi számában részletesen rámutattam jelentőségére: az értelmiség-nevelés célja ugyanis nem más, mint a *népvezető intelligencia hivatás- és céltudatának kialakítása s ezzel a nép vezértestületének szolidáris alapokon való kiépítése*. Nem szükséges a további bizonygatás. Társadalmi életünk belső szétesettsége, vezetésre hivatott testületeink tehetetlensége, gazdasági „tevékenységünk” gyámoltalansága, kultúrpolitikánk üres tapogatózása mind erős érvek amellet, hogy a közeljövőben határozott mozdulattal fordítani kell az erdélyi magyarság kormánykerekén. A befelé néző szem, mely hibákat és hiányokat állapít meg, s a kifelé irányuló tekintet, mely hasonló sorsban életet teremtő népek példáját kutatja, egyszerre teremti meg a gondolkodókban annak belátását, hogy kisebbségi társadalmunk összes kérdései a tervszerű, megszervezett népvezetés és a vezetésben munkát vállaló új értelmiség problémakörébe tartoznak. A magasabbrendű nemzetélet kíváncsi ugyancsak ideirányulnak: *a tervszerűséget állítják a szétágazó nemzetélet összefogó központjába*.

Az értelmiség-nevelés a tervszerűség keretein belül jelentőségét s hatását tekintve a legsúlyosabb kérdés: a tervszerűséget szervező munkájukban valósággá teremtő vállalkozók, az értelmi munka hivatottjai, vagy ha úgy tetszik: a *szellemi elit* problémája ez. Közelebbről tekintve: az értelmiség-nevelés főiskolás kérdés is, mert hiszen az értelmi munka elhivatottjai, a szellemi elit javarészből a főiskolák hallgatóiból kerül ki. Az értelmiség-nevelés így, ebből a szempontból igen érdekes megvilágítást nyer s érdemes most, az akadémiai év végén, néhány oldalon vita tárgyává tenni.

Két irányba ágazik a főiskolákon tanuló értelmiség problémája. Egyrészt felvetődik a kérdés: *vajjon főiskolás társadalmunk viseli-e a szellemi elit jegyeit*, másrészt: *vannak-e kikezdések, kezdemények az értelmiség-nevelés érdekében?* Mindkét kérdés komoly és kritikai áttekintés tárgya lehet. Megkíséreljük vázlatos kifejtésüket.

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1935. júniusi számában.

1. Főiskolás társadalmunk összességéről minden lelkiismeretfurdalás nélkül ki-
mondhatjuk az ítéletet: *nem túlságosan értékes*. A kísérletező állami iskolapolitika
örök változásai, valamint saját iskolapolitikánk belső irányvonalának ingadozása,
sőt javarészen kialakulatlansága semmiképp sem kedveztek az egészséges szelekció-
nak. Ehhez járultak a *látszat-eredmények*: az értelmiségi pályák felé törő ifjúságnak
tankönyv-műveltsége kielégítő közeparányosokat termelt a gépies vizsgarendszerek
keretében s többet, minőségben magasabbrendűt ki sem követelt az „értelmi” mun-
kára vállalkozók annyi százaitól. Az eredmény természetesen nem maradt el: *az értel-
miség nemes hivatása az érettségizettek, a „tölgyfakoszorúsok” szabad prédájává lett*.
A készség, képesség, képzettség ma távolról sem kíváncsi, a kiválasztás ismerve
matematikai formula, nem pedig a belső minőség: a szellem elhivatottsága.

Kegyetlen megszövegezése ez a válasznak, de egészségtelen önátatásnak találnók
elhallgatását. Különösképpen itt és most, amikor az erdélyi magyarság sorsdöntő idő-
szakában annyi szó esik ifjúságról, új nemzedékről, utánpótló fiatal erőkről. Tisztán
kell látnunk a valóság minden árnyalatát. Az a tény, hogy városunkban ezren felül
áll a magyar egyetemi hallgatók száma, hogy intézeti kereteken belül több mint
háromszáz főiskolai hallgató nyer otthont és közös életformát, nagybárára csak
külső mennyiségi adat, mely néha árulón leplezi a minőségbeli hiányokat. A számok
érzékletlenek, hacsak nem a teljesítmény mennyiségi felmérését fejezik ki. Ez a prob-
léma pedig a legutóbbi időig tervszerű gondolkodásunk hiányában kívülmaradt
a megfigyelések, a felmérések, az analízis körein.

Nem érzelmeket bolygatnak e sorok. De a mi helyzetünkben, kötelességeink fel-
tárulásakor önkéntelenül is befelé fordul a tekintet. A szemlélődés eredménye pedig
néhány mondat: 1. *nem történt lépés kellő formában* – már a középiskolák keretében –
a kiválasztás érvényesítésére, 2. ennek pedig logikus következménye, hogy *a javarészt
hivatás nélkül értelmiségi pályákra tódult fiatalság – kenyérvárásában – a számára
idegen hivatási kötelességek felvállalásával mit sem törődik*.

2. Főiskolás társadalmunk vizsgálata a másik oldalon elégséges alapokat látszik
nyújtani az értelmiség-neveléssel kapcsolatos tételünkhöz. A főiskolás mozgalmak
ugyanis – néhányak belső szükségérzetéből táplálkozva – vállalták és vállalják az ön-
képzés és a hivatás-nevelés kötelességeit: *egyrészt szociális tartalommal igyekeznek
megtölteni a tanuló intelligencia törekvéseit, másrészt alkalmat óhajtanak teremteni
a továbbképzés megoldására*. Rövid összefoglalásban: főiskolás mozgalmaink – egy-
azon szellem gyümölcseként, bár elszigetelt tevékenységgel – valósággá kinlódják
a legsürgetőbb kíváncsi: az értelmiség-nevelés szükségletét. Hangsúlyozzuk azon-
ban, hogy csak kevesek öntudatos vállalkozása ez, nem is találják meg mindig a ke-
vésbbé érdeklődők nagyobb tömegeihez az utat. A részletmunkák mellett egyetlen
nagy érdemük, hogy ma már mind szélesebb körben terjed az értelmiség-nevelés
nagy távlatokat megnyitó s talán új belső változásokat hozó gondolata.

Az értelmiség-nevelés akció-területének, a főiskolai társadalomnak vizsgálata kettős eredménnyel jár. Egyrészt világossá lesz előttünk, hogy e tevékenységnek nem pusztán biztatás, időnkénti figyelmeztető irányítás a hivatása, hanem *teljes mértékű nevelő munka*: önmagukkal, hivatásukkal, betöltendő társadalmi szerepükkel tisztában nem levő, de ma holnap „vezető” pozíciókat (tanári katedra, ügyvédi iroda, orvosi rendelő, stb.) betöltő fiatalságot kell beerőszakolni a nagy szervezeti tervbe, mely a népvezetés jegyében máris készen áll az erdélyi magyarság új értelmisége számára. Másrészt az értelmiség-nevelés érdekes kezdeményeit találjuk a főiskolás egyletek egyelőre eléggé nem értékelt, de szűkkörre is vonatkozó tevékenységében.

Katolikus főiskolás egyleteink (Majláth-Kör, Kat. Öregcserkészzet, Szalézi Sz. Ferencről nevezett Egyháziroldalmi Iskola) ezévi munkájából néhány adatot, s a belső irányulás néhány főbb keretét közöljük:

I. A *Majláth-Kör* az utóbbi években annak a gondolatnak jegyében fejtette ki működését, hogy „a kisebbségi küzdelem eredményessége és egyáltalán a kisebbségi kérdés elintézése attól függ, hogy az erdélyi magyarság mennyiben tudja belső erőit: kultúráját, gazdasági és társadalmi életét megszervezni és tervszerű munkába állítani”. Ez a gondolat a Kör munkát-vállaló tagjait egyrészt világnézeti-szociális, másrészt művelődési tevékenységre indította. Az elmúlt munkaév inkább az utóbbi törekvésnek adott helyet. Így a *Tanárjelöltek szemináriumában* irodalomtörténeti és történeti tanulmányokat folytattak (15 összefüggés); az *Orvostanhallgatók munkaköre* eredményes népnevelő munkát valósított meg Baciú és Chinteni községekben, az abortusz-problémát részletes megbeszélések tárgyává tették (3 összefüggés), a hivatási problémákat feltűnő nagy érdeklődést kiváltó ankét népszerűsítette, s a Szent Vince Konferencia keretében gyakorlatilag is munkát vállaltak; a *Főiskolai hallgatóknak szakosztálya* a keresztény házasság problematikáját ismertette (6 összefüggés); a *Sportegylet* viszont eredményesen fogta össze a sportkedvelők testező tevékenységét.

II. A *Kat. Öregcserkészzet* „az élethez közel álló fiatal emberek nevelését, vallási és társadalmi feladatainak felépítését igyekszik keresztül vinni”. Ennek értelmében a szűken vett cserkész-munkán túl egészséges kezdeményezéseket valósított meg. A *csapatgyűléseken* a szervezeti kérdések mellett kifejtést nyert az erdélyi magyarság legtöbb vitális problémája (20 összefüggés), a *táborozás* idejét néptanulmány végzésére használták fel, *szervező munkát* vállaltak a gyermekpatronázs és a kisfiú-cserkészzet keretében, a tanárjelölt öregcserkészeknek alkalmuk volt a *cserkészvezetés* gyakorlatát elsajátítani, szellemi *kataszteri* dolgoztak ki (10–12 tagból álló különítmény, egész éven át, heti 20–30 órai munkával), valamint igyekeztek bekapcsolódni a nem-cserkész ifjúsági mozgalmak közérdekű tevékenységébe is.

III. A *Szalézi Sz. Ferencről nevezett Egyháziroldalmi Iskola*, az Alba-Iulia-i papnövendékek hasonló irányú önképzését szolgálta. Három szakosztályban fejtette ki tevékenységét: *irodalmi-történeti, szociális-gazdasági és liturgikus-missziós*. A munkakörök 17 alkalommal jöttek össze, amikor is 12 predikáció, 6 beszéd, 25 felolvasás, 19 szavaltat, 6 énekszám és 4 zeneszám hangzott el. Ez évben 42 írásbeli dolgozatot és 20 pályamunkát bíráltak el. A Díszakadémia sikerült Mécs-ünnepséget rendezett. A szociális szakosztály a szövetkezeti mozgalom tanulmányozásával eredményesen propagatív célokat valósított meg.

A fenti rövidrefogott áttekintés Erdély kat. főiskolás mozgalmainak munkájára mutat rá néhány szóban. Sok más kiolvasható következtetés mellett itt csak egy, mindegyik mozgalomnak közös jellegzetességét említjük meg: *távol minden öncélúságtól közéletre való nevelést igyekezzenek megvalósítani*. A nevelő munkát szakok

szerint különválasztják, mindenkit a maga érdeklődési körében hagynak, hogy annál könnyebben közszellemé tehessék a *közszolgálatnak* kötelességét. Egyetlen hibában taláztatnak – említettük már –: tevékenységük a vállalkozók kis számára támaszkodik, az érzéketlen, nagyobb hányad ma is kívül és külön áll. A probléma gyakorlati része itt adódik.

A főiskolás társadalom nevelése, röviden: az értelmiség-nevelés elsősorban minőségi probléma. Az új intelligenciának különbnek, minőségileg: nemcsak képzettségben, hanem hivatásban is különbnek kellene lennie, mint a többségi nép vezetőosztályának. Ez ugyanis az egyetlen út arra, hogy általános kisebbségpolitikánk „panasz”-jellegét az előrelátás érvényesülésével preventív politikai harcmódor váltsa fel s a közvetlen nemzetiségi küzdelemben határozott biztonságérzet valósulhasson meg. Elhanyagolhatóan tehát semmikép sem mondható e nevelési probléma, sőt állandóan mind kiterjedésben, mind mélységben csak fokoznunk szabadna az igényeket.

Egyelőre azonban még a legszerényebb kívánságok megvalósulása is sok nehézséggel ütközik s zavarba kerül az eszmélkedő, ha a gyakorlati tényekre gondol. A felületes céltalanság s az előrenemlátás e jutalomdíjat érdemlő korában egyáltalán nagy melegség kívánalmakat hangoztatni. Pedig e kívánalmak nem is újak s nem is meglepőek. Három irányba tagozódik ugyanis értelmiség-nevelésünk – mint minden nevelés – a gyakorlatban: 1. világnézeti nevelés, 2. kulturális nevelés és 3. szociális nevelés. A részletes kívánalmak sem megdöbbenőek: 1. *a világnézet síkján*: időnkénti szabad megbeszélések a levegőben lógó, a korszelemből táplálkozó, egyetemes érvényű problémák megítélésére; egyuttal a gondolkozó én táplálása, igényesebben: filozófiai kurzus; 2. *a kultúra síkján*: elsősorban magyar irodalmi és történeti ismeretek közlése, szeminárium-rendszerű feldolgozása, önképzés; ehhez kapcsolódik az európai kultúreredmények közvetítése is; 3. *szociális síkon*: a szolgálatra való nevelés, főiskolások rákésztése és bevonása az iskolán kívüli népnevelésbe; ezzel kapcsolatosan a társadalomkutató munka beindítása és elmélyítése.

E munkát egyleteink eddig annyira-amennyire vállalták és kínlódták is. De az erdélyi magyar társadalom „terv”-ébe még senki sem próbálta intézményesen beilleszteni. Pedig ez a munka eredményeiben, melyeket a ránevelt új magyar értelmiség népközösségünk javára létre hozhat, kétségtelenül meghaladná az erdélyi magyarság minden eddigi „reálpolitikai” cselekedetét.

1.

A huszas évek végén, amikor az erdélyi magyar értelmiség „utánpótlása”-nak kérdése komolyabban fölmerült, a probléma egyáltalán nem látszott életbevágónak. Mindenesetre meggondolkoztatta azokat, akik amúgy is gondolkoztak, s ennek eredményeképpen úgy-ahogy elintézészt nyert a diáksegélyezés ügye, sőt néhány évre Főiskolai Szeminárium is létesült. A helyzet azonban egészen más volt, mint ma. Akkor, az első évtized hamis közszellemének határán, egyelőre kielégítő eredménynek vették azt is, hogy a belföldi egyetemeken a magyar hallgatók száma rohamosan emelkedni kezdett s a magyarországi egyetemek kiestek értelmiségi pályákra készülő fiataljaink terveiből. Az is kétségtelen, hogy a főiskolás egyletek induló szervező munkájának gyümölcseként az egészségesebb belső fejlődés csírái is kibomlottak. Mai szemmel nézve azonban mindez kevésnek bizonyul: az utánpótlás kérdése ugyanis nem egyszerű *formai* probléma. A hallgatók és a végzettek számának növekedése, a diáksegélyezés munkája, a főiskolás egyletek szervező és műveltségközvetítő tevékenysége távolról sem oldotta és oldja meg az utánpótlás problematikájának azt a *szerves* részét, amely az értelmiség hivatásának és szerepének új meglátásában mindinkább kitisztul és meggyőzővé öntudatosul. Az utánpótlás kérdésköre ugyanis *formai* és *szerves* kívánalmak és szükségletek összessége. Formaiak: az új nemzedék tanulmányi helye, elhelyezkedése, életviszonyai és szervezettsége; szerves jellegűek: az új nemzedék minősége, gondolkozásmódja, készsége, szerepvállalása és társadalomszemlélete. A kívánalmaknak és szükségleteknek egyaránt lényegbevágó két oldala ez. Elsőbbséget egyiknek sem biztosíthatunk, ha a helyes társadalomfejlődés szempontjából vizsgáljuk az új nemzedék jövőbeli helyzetét és feladatait.

Folyóiratunk mult évfolyamában ugyanezt a kérdést fejtegetvén, számos nehézségről számoltunk be. Álláspontunk azóta sem változhatott meg: *értelmiségünk az erdélyi magyar társadalomban époly kitevő tényező, mint a sokat emlegetett, a törekvéseink első síkjában fekvő nép.* Ma is valljuk, – kesernyés, de nem hiú reményként, – hogy a *céltudatra nevelt új nemzedék minden nehézségen túl meg fogja találni a maga érvényesülési lehetőségeit.*

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1935–36. 5–6. számában.

Nevezzük *Collegium Transilvanicum*-nak a céltudatra nevelés intézményét. Amolyan főiskolai bennlakásra és tudományos intézetre gondolunk, amely értelmiségünk öntudatosítására és felkészítésére hívatott vezetők irányítása mellett s megfelelő eszközök segítségével vállalkozhatnék. *Collegium Transilvanicum!* Beszéljünk róla, mint ha már falai állanának, mint ha zajlana benne az élet, mint ha már létezne...

A *Collegium Transilvanicum* a modern igényeknek megfelelő és a tudományos nevelés eszközeivel rendelkező főiskolai bennlakás. Átlag 50–60 főiskolai hallgatóra számít a vezetőség, de néhány vendégszobája nyitva van átutazó szakemberek számára is. A hallgatók 30 kisebb szobában helyezkednek el. Ezek ugyan nem nagyok, de kényelmesen elfér bennük a két ember ágya, szekrénye, íróasztala... A földszinten tágas játékszoba, fogadó, folyóiratolvasó, könyvtár és laboratóriumok. Az olvasó berendezése egyszerű, a folyóirat-anyag azonban feltűnően gazdag: a magyar folyóiratokból egy sem hiányzik. A könyvtár ugyancsak meglepően jól gondozott: mind a szépirodalmi, mind a tudományos rész kielégítőnek látszik. A könyvtáros közli, hogy a kutatók számára összeállították az erdélyi magyar könyvtárak egységes katalógusát is. Szükség esetén e könyvtárakból kölcsönzik ki a náluk hiányzó szakmunkákat s így a munkatermekben dolgozó fiatal tudósok és főiskolai hallgatók legritkábban kerülnek nehézségek elé. A laboratóriumok természetesen csak a legszükségesebb felszereléssel rendelkeznek, de így is érdekes munkaeredményeikről számol be a vezető-tanár... Az épület másik részén a testkultúrát szolgálja a tágas tornaterem, a nem fényűző, de mindig rendelkezésre álló meleg- és zuhanyfürdő, továbbá a „magyar diákok orvosának” rendelője s a két fehérbe öltöztetett kórházzsoba... Az emeleti kis előadó-szobában nyelvóra folyik; a nagy teremről viszont gazdaságpolitikai előadás hangjai szűrődnek ki... Lent a kapu alatt a hirdetések légioja állít meg: a főiskolás egyesület hirdetményei ezek, hiszen itt fut össze a város főiskolásságának élete. Igen, ezzel a jelenséggel már az igazgatói irodában is találkozunk: itt az értelmiségi pályán elhelyezkedettek kartoték-gyűjteménye mellett hatalmas dobozokban rendszerezik egyelőre a város, de maholnap az egész ország magyar főiskolásainak nyílvántartását – a szakszerű adatgyűjtés eredményeképpen... A folyosókon térképek: egyik a magyar szövetkezetek elterjedését, másik az egyesületek helyét, a harmadik a népegészségügyi helyzetet tárja elénk, és így tovább. A térképek mellett grafikonok részletezik az egyes kérdéseket s kényszerítik az embert, hogy megálljon s tanulmányozza a feltárt adatokat. Szemléltető segédeszközök e térképek, grafikonok és kimutatások abban a társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai irányításban, amelyet a *Collegium* vezetői – két tanár, egy jogász, egy közgazdász és a „magyar diákok orvosa” – látnak el... A tervek meggondolkoztatnak: készülöben van Erdély magyar irodalmi életének szellemtörténete, néhányan dolgoznak a nép kezébe való irodalomtörténeten és olvasókönyv összeállításán; a fiatal nyelvészek befejezték módszertani tanulmányaikat s közelebbről a Székelyföld több vidékén tervezik a népnyelv anyagának szakszerű összegyűjtését; a *Collegium* etnográf-

fusai ugyancsak ezidőben és ugyanegy területen indultak a hiányzó néprajzi adatok lejegyzésére, hogy lassacskán Erdély magyar néprajza teljessé válhasson; a történész-csoport már is feltűnő új levéltári anyagot gyűjtött össze s Erdély kultúrhistóriájának megírása a cél; a természetkutatók viszont a Székelyföld alapos feldolgozásán fáradoznak... De e mellett a jobbára tudományos tevékenység mellett a Collegium a gyakorlati jellegű célkitűzéseket épűgy szolgálja: a jogászok a kisebbségjogi studiumok mellett külön tanulmányokat folytatnak oly irányban, hogy a kisebbségvédelem biztosabb jogi alapjait megvethessék; az orvosok a népegészségűgy szolgálatára készülnek; a közgazdasági szeminárium új és a körűlműnyekkel számoló gazdaságpolitikát dolgoz ki; a tanárjelöltek jórészét pedig az iskolánkűvűli népnevelés szempontjából képezik...

A Collegium Transilvanicum – a vezetűség szavaival élve – testűlet, melynek minden egyes tagja célűtűdatos munkát fejt ki az egyetemen és a Collegiumban a *belső nemesedűs* érdekében. Ez viszont *műveltségbeli tűbbletet* kíván: bölceleti elműlyűlűst, fokozottabb szaktűdűst, sűt társadalomtudoműnyi ismereteket s nagy műrtűkben tájékozűdűst a vállalt szerep, a népvezetűs terűletein – a társadalom-, művelűdűs- és gazdaságpolitika szempontjából. A Collegium azonban nem egyszerű tudoműnykedvetűlűst akar, hiszen *a tudoműny csak azűrt célja, mert eszkűze is*. A tudoműny a szűksűges alapvetűst végzi el és a szakszerű nevelűst szolgálja, kiindulva abból a vitathatatlan álláspontból, hogy *a kisebbsűgi helyzet egyűttal nem jelentheti a dilettantizmus tűrhűdűtűsűt és a színvonal sűllyedűsűt*.

A Collegium Transilvanicum célkitűzűsei alapján az *erdűlyi magyar értelműség központi nevelű és munkaintűzműnye*. Ezt mindenekelűtt azzal oldja meg, hogy *nem tűmegintűzműny, hanem a kiválűbbak testűlete* s a kiválűasztott jobbaknak életkűrdűsei rűl is gondoskodik alapítvűnyaival, kölcsűnkűnyvtárával és segűlyeivel. A kiválűasztást kűvetűen a Collegium *a feladatokra valű rűkűsűtűst* vállalja, műgpedig egyrűszt az egyetemi tanulműnyokat, műsrűszt az egyetemi tanulműnyok utani vezetű szerep áttekintűsűt segűti elű. Eszkűzei: a szakkűnyvtár, a nyelvmesterek, a laboratűriumok, tovűbbá a tanfolyamok és a tanulműnyi utak. Így a Collegium *nevelűsi és tudoműnyos eredműnyekre* tűreksűzik: nevelűsi eredműnyekre tagjaiban és tudoműnyos eredműnyekre tagjain keresztűl. Tehát *embereket nevel bizonyos szerepre, de úgy, hogy ezek munkahelyűket megfigyelű álloműskűnt tekintsűk* s így a Collegium szerves megűjűlűsa biztosítűssűk: *a kineveltek új nevelűkkű lehessenek*. De a Collegium nem korlűtozza a nevelűsi és tudoműnyos munkáját kizárűlagosan csak a tagokra, hanem megragad minden alkalmat, hogy célkitűzűseit nűpszerűsűtse s munkaeredműnyeit általánűssá tegye. Így tanfolyamai, szemináriumai, laboratűriumai, kűnyvtára és a munkatermek, nem kűlűnben egűsűsűgűyi szervezete is rendelkezűsűre áll a fűiskolai hallgatűsűg tűmegeinek s ezzel tevékenűsűgi kűre műr is sokszorozottan kiszűesűl, nyári szabadlyceuma pedig evűnkűnt osszegűjti Erdűly minden rendű magyar értelműsűgűt.

A Collegium Transilvanicum – a látnoki szem előtt – valóban Erdély legjelentősebb testületeként bontakozik ki. S különös öröm is töltene el, ha a kétszemélyes szobák, az alapítványok, a könyvtár, a nyelvmenterek, a laboratóriumok, az egészségügyi szervezet, a tanfolyamok, a tanulmányi utak, a tudományos és feladat-nevelés, a szabadlyceum ez intézménye nem volna csak kíváncsi, a szükségletek vizsgálatakor felöltő jámbor óhaját. *A valóság ugyanis – köztudomásu – rácsfol minden Collegium Transilvanicumra.* Sokágyas tömeglakások, hombár-termek, alapítvány-hiány, krajcáros diáksegély, a kiválasztódás csődje, a szűkös könyvtári viszonyok, lecsúszó műveltségi színvonal, céltudatlan, majdnem vegetatív életforma jellemzik a valóságot s ezt az egyetlen francia nyelvkurzus s a főiskolai egyletek sok nehézségbe ütköző előadássorozatai és nevelő törekvései sem szépítik meg.

Főiskolai bennlakásaink egyszerű megszállók és étkezők. A tömeglakás elve, valamint az irányítás és a felügyelet hiánya miatt *az egyéniség-nevelés* előmozdítására mit sem tehetnek. Sőt a tömeglakás a legtöbb esetben durva lelkiületet, erkölcsi lazulást és általános felületességet eredményez, az irányítás és a felügyelet hiánya viszont a tanulmányi előmenetelben jelent hátramaradást. Nem lehet ugyanis számításra kívül hagyni ama egyszerű körülményt, hogy a mai főiskolai hallgatóság korban és önállóságban sokkal fejletlenebb, mint a régebbi nemzedékek. Épen ezért az egyéniség-nevelés fokozottabb szükség, mint bármikor. Az eredményeket illetően csak a teológiákra utalunk, ahol az irányított, felügyelt és bensőséges szemináriumi környezetben a nem egyszer tehetségtelenebb hallgatóból határozottabb és öntudatosabb egyéniség formálódik, mint a tehetségesebb, de világi bennlakásainkban „nevelkedő” főiskolásból. Bennlakásaink reformja tehát kínálkozó feladat: a nagyobb szobákat meg kell osztani s a vezetőség feladatkörébe az általános fegyelmi és pénzügyi igazgatástól különválasztva a tanulmányi s egyéni irányítás és felügyelet is beveendő.

Az egyéniség-nevelés hiányának nyomait természetesen nemcsak az említett jegyekben találjuk meg, hanem az általános *lelki aszályban* is, és mind ezt, mind a *világnézeti tájékozatlanságot* jobbra annak tulajdoníthatjuk, hogy serdülő értelmiségünk kellő bölcséleti, főleg vallásbölcséleti felkészültség s a keresztény életelv öntudatosulása hiányában nem tud ítélni s nem is érzi az ítékezés, a döntés szükségét. Főiskolai bennlakásaink figyelmét tehát nem kerülheti el ez a jelenség sem, s fokozott mértékben kell odahatniok, hogy az egyéniségnevelés a lehetőségekhez mérten megvalósuljon.

A tudományos nevelés területén ugyancsak negatívumokkal találkozunk. Tudományművelő szervezetünk, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, teljes mértékben elhúzódik a *tudós-utánpéplés* nehéz, de nem hálátlan feladatától. Pedig a kérdés megoldása roppant egyszerű és kínálkozó. A *Hitel* mult évfolyamában egyizben már szóvá tettük, hogy a szakosztályok keretében létesítendő főiskolai tanulmánykörök teljes egészében sikerre vihetnék a kísérletet: főiskolásaink szaktudásának elmélyítését, a tudományos munka módszerének átadását és a tudományos tevékenység megszerettetését. Erre

annál is inkább szükség van, mert az 1930-ban megszűnt Főiskolai Szeminárium kezdeményét illetékesebb szerv fel nem újíthatja s a megkezdett munkát más társulat jobban nem végezhetné, mint épen az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

S ha most e hiányokkal szemben a Collegium Transilvanicum eszméjének nyomait keressük, kezdeményként legfeljebb a *Lyceum-könyvtár „Bibliotheca Academica” osztályát* említhetjük meg, mely az utóbbi hat év alatt állandó munkahelye városunk sok száz főiskolai hallgatójának s ma tekintélyes régi és több mint 4000 kötetnyi újabb könyvanyagával a legteljesebb támogatója mindenirányú tudományos törekvésnek. És ilyen kezdemény a főiskolai hallgatók részéről azok a *szakszemináriumok*, melyek a feladatra-nevelést kínálják – legtöbb esetben méltó figyelembevétel nélkül – tanárjelöltek, orvosnövendékek és jogászok között. Azonban mindez vajmi kevés. A kezdemények emlegetése után újra vissza kell térnünk a hiányemlegeteshez: a főiskolásság legnagyobb része érzék nélkül megy el a könyvtár és az egyesületi munka mellett, mert népünk életkérdései csak a keveseket érdeklik s fennáll a veszedelem, hogy rákészsültség nélkül fognak szerepet vállalni társadalmunk kényes védelmi és munkát kívánó posztjain.

4.

Az értelmiség-nevelés, más szóval: a főiskolai hallgatóság feladatra nevelése, nyilvánvaló, nem egyszerű vicinális-probléma. Jórészt ezen fordul meg kisebbségi életünk legtöbb kérdése. Amilyen a tanár, olyan a tanítvány: ha a tanár magyar műveltsége hiányos, még hiányosabb lesz a tanítvány magyar műveltsége, ugyancsak ha a tanár keresztény meggyőződése fölületes, még fölületesebb lesz a tanítvány keresztény meggyőződése, – de amilyen az orvos, olyan az egészségvédelem, s amilyen a jogász, olyan a jogvédelem is. Minden terv és minden jószándék hiábavaló, ha nincs ember, ki hírül vigye a népnek, ki meggyőző erővel szónokolja és meg is valósítsa az elgondolásokat. Az értelmiség a társadalmi munka alapköve s az értelmiségnevelés az a törekvés, mely az alapépítményt erősíti.

Az értelmiségnevelésnek épen ezért van egynehány olyan követelménye, amelyeket figyelmen kívül hagyni a legnagyobb szükségben sem lehet. A megelőző részben a legfontosabbakra rá is mutattunk: a főiskolai bennlakások belső reformjára, a bölcséleti és világnézeti nevelés szükségességére, a tudós-utánpótlás módjára, sorok között pedig utaltunk arra, hogy a *Bibliotheca Academica* új anyagbeszerzésére különös gond fordítandó, valamint főiskolás egyleteink is megérdemlik a fokozottabb munka elérése érdekében az erkölcsi és az anyagi támogatást egyaránt.

E kívánalmak természetesen bizonyos *igényt* jelentenek. Azonban az eddigi igénytelenségek elriasztó eredményei jogossá teszik, hogy elégedetlenek legyünk és *kis* változásokat kívánjunk *nagy horderejű* kérdések érdekében. Az erdélyi magyarságot ugyanis csak a kiművelt és elmélyült egyéniségek feladatszerű együttes munkája segítheti – az értelmiségi síkon. Az értelmiségnevelés kikapcsolásával viszont népi feladataink megoldását sem várhatjuk oly holtbizonyosan – az új nemzedéktől. A Collegium Transilvanicum pedig mindig csak mesevár marad...

MÁRTON ÁRON PÜSPÖK NÉPNEVELŐ RENDSZERE*

Évek óta melengetett szándék, tervekre ösztönző gondolat lett valósággá, mikor ennek a nyomtatott oldalnak őset, az Erdélyi Iskola népnevelési részének legeslegelső lapját, kefelenyomatban megkapta Márton Áron, a szerkesztő. Ifjúsági prézesként az eddig eltelt másfél esztendő alatt rendíthetetlen eréllyel hirdette főiskolás híveinek, hogy népünk életmegújulása elválaszthatatlanul a lélek nemességétől, a szellemi magatartás tisztaságától, az értelem eleven frissességétől és az akarat szilárdságától függ. Lehet társadalmi utópiák fölött elmélkedni, lehet gazdasági terveket ötleni, lehet merész reformokért tüzesedni, de észjárásunk csak akkor jut a valós szükségek közelébe, ha számba veszi a bajok okát, s ez a nép kellő neveltségének hiánya. „Mi emberek jövő magasságunknak csak alacsony lépcsőjén állunk... Hát még mi, Magyarok!” – kiált Széchenyivel. Joggal panaszkodunk, hogy népünk elmaradt és rossz, hogy különösen az ifjúság elveszítette az apák tisztas erkölcsi érzékét, faji és keresztényi tájékozódóképességét. Romlik s az ősök szent hagyományaihoz mind hűtlenebb lesz. Gyökértelenül, a vallásos talajból is kiszakadva, romboló eszmék hátán a romlás lejtője felé sodródik. „Előre tehát lelkesek, álljunk elő s fussunk más nemzetekkel versenyt a tökéletes felé!” (Széchenyi.) Támasz nélkül, sőt ellenséges szándékok, elnyomó törekvések között egy faj megmentésének történelmi feladatára hivattunk. Erőnk a lelkesedés! Ha a lerongyolódott magyar értelmiség, a tizenöt év nélküldözéseivel megkínzott tanár- és tanítótestülettel az élen, felismeri hivatását, – rögzíti programként a lobogószavu fiatal pap – ez a csupa rongyos, de lázasszemű kis csapat a világ egyetemes borulatában is olyan keresztény életet fog itt felszítani, hogy nincs az alvilágnak az a vihara, amely be tudja kormozni, s egy népet olyan mélyre vert ezerágazású gyökérrzettel fog megkötni, hogy apái földjéről sem történelmi földindulások, sem gonosz szándéku politikai szelek nem tudják eltépni.

Elszánásában a nagy dán prédikátor, Grundtvig Frederik, a mintaképe, a lázas ujjító, a népnevelők példaembere. Gyakran említi, hogy ez az idegen férfi nagyon is rokonunk. Szorgos és lelkes munkáját akkor kezdi, mikor hazája végveszedelemben: 1807-ben az ország elveszíti tengeri hatalmát, 1813-ban államcsődbe jut, 1814-ben megfosztják Norvégiától s a bécsi kongresszus már arról tárgyal, nem kellene-e

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1938–39. 5–6. számában.

Dániát az önálló államok sorából is törölni. A dán nép vigasztalan állapotban, szegényen, műveletlenül, az alkoholizmus és más nagy népi bűnök polipkarjaiban vergődik a teljes pusztulás partján. Az értelmiség idegenként és hideg közönnyel áll a nép bajával szemben s a nép sem érez közösséget a tőle érzésben, életmódban, műveltségben távolálló felsőbb rétegekkel. Kétféle dán állott egymás mellett érzéketlenül, két különböző fajta: a főiskolát végzettek magasabbrendű, romantikus és esztétikus hajlamu csoportja és az alsóbbrendű valóságimádó falusi népség; egy népnek fiai, mindkettőjüket a megsemmisülés fenyegeti, de az összefogás, a mentés és a menekülés feltételei hiányoznak. És Grundtvigot mindez nem teszi kétségbeesetté, sem a külső kényszer, sem a belső rákfene, az apostolok lelkülete munkára taszítja s ő jár, tanít, lelkesít és szervez. Apró kunyhókban összegyűjti a fáradt megadással halálra készülő nép fiai. Tanít nekik irodalmat, eléjük varázsolja a dán ember eszményi alakját, megmutatja a néplélek haláltrejtő nagy bűneit és élethordozó erejéit, feltárja a nyelv szépségeit s összefogó erejét. És tanít nekik történelmet, a mult felidézésével s letűnt századok eseményeinek ismertetésével leszedi az emberek szeméről az elválasztó hályogot. És tanít nekik földrajzot és megszeretteti a hazai rögöt. Neveli a népet, a keresztény erkölcsök és az Istenben való hit felszításával megvilágosítja a sötét jelent, benyúl a lelkekbe s a boldogabb, szebb élet megteremtésére képes és alkalmas új erőket ver fel.

A hamis tanok dulása s a nálunk is megindult néprontás idején ily gondolatokban s példákban gazdagon indul az erdélyi magyar népnevelő. Szülőfalujának terhes életkérdései zaklatón nyugtalanítják, a nép s az ifjúság közt töltött évek emlékei, ezek a keserítő és lelkesítő élmények, szóért kiáltanak, az értelmiség tétova céltalansága kiállást követel. A kínálkozó alkalmat nem is mulasztja el, régi őrhelyén, Gyergyószentmiklóson, vallomást tesz s az igazak mellett vitézkedő Szent Mihály havában meghirdeti a „kiszélesített iskola”: a népnevelés programját. Csak néhány százan, a katolikus nagygyűlés szorongó kis tábora hallgatja és hallja kemény szavait, de az időnként megnyilatkozó együttérzés mértéke már jelzi, hogy hamarost ezek lelkes ereje épít biztos utat, melyen a követ, népnevelésünk hírmondója, eredménnyel körülhordozhatja a megújító gondolatokat.

A NÉPNEVELÉS FELADATAI

Az ifjúsági prézes, a népszövetségi igazgató és a kolozsvári plébános egyazon tervet munkál s azonos gondolatokat hirdet. Nagygyűlési beszéde (*A kiszélesített iskola*. E. Iskola, 1933/34, 1, 1–2.) s későbbi két terjedelmesebb tanulmánya (*Az iskolán kívüli népnevelés feladatai*. E. Tudósító. 1935. XVIII. 9.; *Népnevelésünk feladatai*. Hitel, 1937. 3.) egyetlen gondolatsorra vezethető vissza, a *rendszerre*, melyet munkája küszöbén, 1933. nyarán vagy még előbb kialakított és maga számára rögzített.

A népnevelés célja kettős. Mint a nevelés általában, a népnevelés is az egész embert tekinti, egyéni és társadalmi vonatkozásban veszi és akarja tökéletesebbé

tenni. Célja tehát: népünk tömegénél gyarapítani az egyéni és a társadalmi műveltséget.

1. *Egyéni műveltségre* mindenkinek, a nép egyszerű fiának is joga van. A népiskola csak az elengedhetetlen elemi ismereteket adja meg. A foglalkozás körébe vágó ismeretek pedig mindig csak egyirányú, aránylag szűk területet ölelnek át. A személyiség kibontakozásához többre, bizonyos fokú teljességre van szükség. De nem a felszínés városi kultúra az, ami hiányzik, hanem a népre szabott, körülményeihez mért olyan nevelés, mely értelmi, akarati és érzelmi világát teljesebbé teszi.

a) *Az értelem művelése* a népnevelés feladatai között is az első helyen áll. Az élet régi, áttekinthető formái felbomlottak és összekuszálódtak. Népünket meg kell tanítanunk *gondolkozni*, hogy az összevisszaságban tudjon eligazodni. Nehézkés és hisztékeny gondolkozással, tágabb látókör és gyors alkalmazkodó készség nélkül áldozatul esik a vak körülményeknek és garázda szándékoknak. De az értelem műveléséhez számít a *hivatás körébe vágó ismeretek* gyarapítása is. Széchenyi írja a Hitelben: „Az ész erő, s így az ész boldogság.” A legnagyobb magyar itt a kiművelt emberfőről, a jó és tökéletes építőmesterről, a mélyebb tudományú gazdákról, a józan tanultságú vezérekről, az alkalmas tulajdonokkal rendelkező birtokosokról, szóval a saját foglalkozásukban képzett polgárokról beszél, „a közértelmességről, melynél fogvást a bölcs a nemzeteket mázsálja. S ez mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra s így annál függetlenebb s erősb a nemzet.” Be kell ismernünk: elsősorban műveletlenségünknek, a Széchenyi-féle közműveltség hiányának következménye, hogy gazdaságilag a megkapaszkodás, az ellenállás komoly kísérlete nélkül elzuhantunk és egészen alul kerültünk. Társadalmunkból hiányzott a tanult magyar gazda-, iparos- és kereskedőtársadalom. Furfangra, ravaszságra, körülményeihez mért és alkalmazott leleményességre népünk ránevelődött, mert életének útja mindig lesbenálló veszedelmek és galád szándékok között vezetett, de foglalkozásának új fogásaira, a gazdálkodás újabb eszközeire és kiadósabb módszereire nem tanította senki. Ezért népnevelésünkben a *gazdasági műveltség* gyarapítása lényeges rész. A foglalkozásban való jártasság, a foglalkozáshoz tartozó ismeretek birtoklása egyébként lelki erő is. Erősíti az öntudatot, biztonságot kölcsönöz és örömet ad a munkához. De azt sem felejtethjük, hogy bár a szellemi és erkölcsi színvonal nem függ szükségszerűen össze az anyagi javak mértékével, általánosságban mégis a magasabbrendű műveltség anyagi kultúrán épül fel. Paupertas maxima meretrix.

b) A tudás azonban egymagában nem elég. Beképzeltté tehet, de a személyiség tartalmát, teljes képzettségét nem adja meg. Az egyensúlyozott emberibb embert az értelmi, akarati és érzelmi világnak arányos és együttes művelése alakítja ki. A népnevelés tehát *az akarat és kedély tökéletesítését* sem hanyagolhatja el. Magasabb célkitűzések és azoknak következetes keresztülvitele nélkül egyik foglalkozásban sem lehet boldogulni. Az akaratnélküli vagy akaratgyöngye ember az élet feladatokkal és nehézségekkel zsúfolt országútján csak bukácsol. A népnevelésnek tehát elsődleges célja, hogy az embert korunk egyetemes zsibbasztásából felszabadítsa, a tétovázásból kirántsa s a szélesebb rétegek egyedeit is igaz szabadságra, függetlenségre

és önuralomra nevelje. De a kedély nevelése sem lényegtelen: életünk kietlen sivatagában egyik legüditőbb jelenség, legnagyobb vigasztalás a mély, tiszta kedély. S csak népünk kedvteléseire, szórakozásaira, multságaira és a hajdani szép népszokások eldurvult mai formáira kell gondolnunk, hogy rádöbbenjünk a népnevelés e téren elvégzendő halaszthatatlan nagy munkájára. Primitív és elhízott ösztönökkel kell megküzdeni, de a vallásos élet erőajándéka biztos segítség, a nép lelke mélyén ma is, durvaságai ellenére is, erősen és elevenen keresztény. Az életharcban elbágyadt vagy megsebesült lelkével erőért és vigasztalásért vallásához menekül. Kedélyéhez itt lehet legkönnyebben és leghathatósabban hozzáférni.

2. *A társadalmi vonatkozások* az ember társas természetéből következnek. Az embert a család, a nemzet, az állam és az emberiség egyre táguló, de meghatározható és egymásba átmenő körei fogják körül.

a) Első helyen természetesen a *családi érzés és családias gondolkodás nevelése* áll. A család egészsége, erkölcsi tisztasága, szilárd kerete, a csorbítatlan szülői hatalom és tekintély, a férj és feleség, a szülő és gyermek rendezett viszonya együtt biztosítja azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egészséges testű, megbízható erkölcsű és alkotó készségű emberek szülessenek és életképes népek képződjenek. A modern szellem rontása azonban már népünk családi életén is észrevehető, korunk beteg gondolatai behatolnak és züllesztik a falu egykor szép, tisztos, példászerű családi életét, s a folyamatot gyorsítják a nehéz megélhetési viszonyok: a gond tömegekben szórja szét a magyar családok tagjait, az idegenség, amibe a kenyérkereset űzi, a folytonos küzdelem, a nehéz munka felejteti a családot, öli, sorvasztja a családias érzést. A családi élet izmosítására irányuló tervszerű nevelő munka tehát ma már önvédelem, a megpróbáltatások malomkövei között őrlődő népünk számára biztosítani akarjuk ennek az ősközösségnek vigasztalásait és életoltalmazó kereteit.

b) Második feladat a *honismeret* közvetítése. A honismeretnek gyökérkötő ereje van. A nép fiát szűkebb hazájának, fájának, népe multjának, küzdelmeinek, nagy fiainak ismerete, a nép életmegnyilvánulásainak tudatos látása, a honi szokások szeretete a hazai röghöz és az otthon küszöbéhez köti. Ha tudatosan nézi szülőföldjét és annak életét, másképp értékeli s idegenből is visszavágyik.

c) A népnevelés társadalmi irányban harmadik feladata és egyben legmélyebb értelme, hogy *nemzetté nevelje* azokat, akiket a közös származás, nyelv, történelmi mult, közös műveltség és közös sors összeköt. Külön-külön mind nagyszerű magyarok vagyunk, de mint népnek száналmas a magatartásunk. Titkos és nyílt csoportosulások, összefogások, önző célú vállalkozások, öncélúvá tompult osztályok rángatják jobbra-balra az amúgy is laza nemzeti lelkületet. Munkásságunkat még nem sikerült bevonni közösségünkbe, a falusi tömegek felé még nem jutottunk túl a meddő politikai szólamokon. Értelmiségi osztályunk végzetesen az elproletarizálódás útján van s mégis nagyrésze a néphez anyagi leszegényedésében ma sem jutott lelkileg közelebb, pedig rá kell ébrednie, hogy a műveltségbeli és lelki távolság kiküszöbölése az ő feladata.

Minden vonalon az ugartörés nehéz feladatai tornyosulnak az erdélyi magyar népnevelő elé. Sajnos, nem szólam, hanem komor ítélettel terhes szomorú tény, hogy népünk művelése és nevelése az Árpádok korával lezáródott, egyetemes szándékú, tudatos és nagyvonalú népművelés az országépítő Árpádok merész terveinek akaratos valósítása óta nem volt. Körülményeik nehézkessége mellett is tömegek átfogására irányuló népművelést utoljára ők csináltak. A szerzetesrendek, melyeket egymás után telepítettek be és nagy kiváltságokkal láttak el, nemcsak ígét hirdettek, a káptalani és plébániális iskolák, melyeket kemény törvények kényszere tartott, nemcsak betűvetést és számolást tanítottak, hanem a földművelés, ipar, művészet fogásainak ismertetésével az élet- és létfenntartás durva, primitív formái helyett megmutatták a könnyebb, szebb, emberibb élet útjait, a liturgia tömeghatásával pedig széles rétegek kedélyvilágát s az erős keresztény szellemmel tömegek erkölceit nemesítették.

1. Népnevelésünknek ma is a legfontosabb tényezője az *Egyház*, ez a természetes nevelőközösség, melynek általános küldetése van a tanításra. Európa és a világ is mai kultúráját neki köszönheti, a haladás egyetlen és kizárólagos hordozója századokon át. Míg az államhatalom szükséges önvédelemből vagy hatalmi vágyból hadakozott, kultúrát rombolt s a nyers erők csattogó zajával a szellem elmélyedő munkáját csak zavarta, az Egyház épített, ápolta a lélek tehetségeit. S amikor és ahol az iskoláztatást kivették a kezéből, végeredményben mindig az állam járt rosszul.

2. Másodsorban az *elemi iskola* az a természetes alap, melyre a népnevelés ráépülhet, annak a munkáját van hivatva továbbfolytatni. Sem a templom, sem az iskola önmagában nem elég, sem a pap, sem a tanító nem tette meg kötelességét, ha az iskola illetve a templom falai között marad. Amikor a gondolatnak nincsenek térbeli korlátai, a nép nagyobbbrésze idegen eszmék hatása alá kerül és elnevelődik. Ha mi nem neveljük, nevelik mások, s az eredmény az lesz, hogy idegenül, sőt ellenségesen fog szembeszállni természetszerinti vezetőivel és saját intézményeivel. Éppen ezért egy, az iskolával kapcsolt tényezőre különös nagy figyelmet kell szentelnünk. A nevelés mind az iskolában, mind az iskolán kívüli népművelés keretében csak akkor eredményes, ha támogatja a *család* is, ha az iskola és a család, a népnevelő és a szülő együtt működik, karöltve fogja és vezeti a fejlődő lelket. A szülők közömbössége vagy megnemértése miatt elég sokszor kárba vész az iskola minden fáradsága. Ki kell tárnunk tehát iskoláink ajtaját a *szülői értekezletek* rendszeresítésével a szülők előtt, hogy az ott folyó munkát közelről lássák, a gyermekükre fordított gondot személyesen tapasztalják. És ki kell tárnunk az iskolán kívüli népnevelés vállalásával általában a *felnőttek* előtt, hogy a velük való törődés, a sorsukban való osztozás tevékeny és hasznos kifejezésével a nevelő munka értékelésére megtanítsuk. És szülőt és felnőttet az iskola hatása alá kell vonnunk azért, hogy minél többen legyenek, akik műveltségünk értékeit s nevelésünk eredményeit az iskoláink körén kívül marad tömegekhez is elviszik. Gyermkeink nyolcvan százaléka nem jár hitvallásos iskolába, erről a százalékról pedig nem mondhatunk le. S ezt a feladatot is csak az iskolán kívüli terv-

szerűen folyó népnevelés és a családi körben az öntudatos, megnevelt szülő láthatja el. *Iskoláinkat szélesre kell tárunk*, és nevelőinknek, bármilyen címen és bárhol működjenek, az erdélyi iskola sajátos hivatásával tisztába kell jönniök: minden egyes iskolának és minden egyes nevelőnek az előírásokkal meghúzott munkakörön túl a lehető legnagyobb sugarú területet kell átfognia, hogy megtegye azt a kötelességét, melyet helyzetünk és az idők parancsolnak.

3. Népnevelésünk harmadik tényezője *társadalmunk értelmiségi rétege*. Mindenik tagja valamilyen tudás boldog birtokosa. Szerezte azért, hogy megéljen utánna, de az is kötelessége, hogy népe érdekében önzetlenül értékesítse is. A békebeli középosztály azt hitte, hogy mindent megtett, ha valamelyik politikai párthoz nyíltan csatlakozott s a népet tollas-bokréták és lobogó zászlók alatt a tokányos választásokra felvezette. Ennek árát keservesen megfizettük, s most, a tizenkettedik óra utolsó negyedében, már nem lehet tétovázni. Gazdasági különbségek ma alig vannak közöttünk, s ami még van, azt is a világválság és az állam gyarmatpolitikája hamar el fogja tüntetni. Erdélyben egyformán rongyosak leszünk mind, akik magyarok vagyunk, s minden attól függ, hogy a nép és az értelmiség őszintén megtalálja-e egymást, meglesz-e az egységes gondolkodás, az egymásért végzett munka megszűnteti-e a most még elválasztó idegenkedést. Ha meg, – úgy a vezetőihez bizalommal viseltető, egygondolkodású nép a gazdasági célkitűzéseket is meg fogja valósítani s gátat tud vetni a ma feltartóztatatlannak látszó, végzetes zuhanásnak.

A NÉPNEVELÉS EGYSÉGES TERVE ÉS SZEMPONTJAI

Az értelmiséget általában, a nevelőrendet s a szabad pályán futókat egyként méltó szerepre hívja Márton Áron, a népnevelő; kezükben szeretné látni a kiszélesített iskola kulcsait. Szakítani kell hát a formalizmus hazug szólamaival s romantikus hiedelmeivel. Nemzeti egységünk belső erő nélküli, pusztán politikai egység volt, mert a magyarság összességének lelkébe nem nyúlt le és széthullott az első komoly teherpróba alatt. Be kell látnunk, hogy *az egységet az érdekeknek, a műveltségi javaknak és a nevelési eszményeknek a közössége hordozza* s az erdélyi magyar értelmiségnek elutasíthatatlan szép hivatása, hogy az érdekközösséget meglássa, a nevelési eszményeket és célokat előbb a maga számára világosan kidolgozza s a közös mult és közös lélek értékeit közkinccsé téve, a szétzilált népi lelkületet erős gazdasági, szellemi és erkölcsi egységbe forrassza.

Népnevelési terv, egységes irányítás, azonos természetű végrehajtás – ez a három kíváncságot áll ma is értelmiségünk lelkiismerete előtt. Sok jószándék serénykedik a nevelés nagy területén, de egymástól függetlenül jönnek-mennek, tesznek-vesznek és szegénységükhöz mérten rengeteg szellemi és anyagi erőt pazarolnak el igen mérsékelt eredmény mellett. S mindez akkor, amikor mellettünk és körülöttünk erős népek törnek előre, izmosak és gazdagok, egységesek és céltudatosak, s amikor a gazdasági önellátás, mely akarattunk ellenére kikerülhetetlen feladatként mered elénk, művelt-

ségünk megőrzése és átadása, mely az egyes családok tanítói hivatásának tudatosítása nélkül szinte elképzelhetetlen, a folyamatban lévő prozelitizmus elhárítása, mely csak általános fegyelmezzéssel, kemény erkölcsi kényszerrel lehetséges, mind olyan hatalmas lelki és társadalomszerkezeti átrétegeződést tételeznek fel, mely csak az *összes erők egyirányú munkája* árán valósulhat meg. *Az egyesületek tehát nem járhatnak külön utakon, a gazdasági és közművelődési szervek nem követhetnek külön célokat, amint nem lehet eziránt közömbös a sajtó sem.* Közvéleményt kell sugalmazni s a sugalmazott gondolatokat valósággá, léletté, intézményesített hatássá kell érlelni. Ez pedig minden tényezőhöz szóló felhívás a közös munkára.

*

A népnevelés egysége azonban sohasem elegyítést, hanem csak *központosítást* jelent. Az egységet nem a forma, hanem az azonos cél, célkitűzés és iránymutatás biztosítja. Igy közművelődési egyesületünknek, az EMKÉ-nek lenne feladata, hogy a különböző szervezeteknél közös katexohén népnevelői munkát irányítólag kézbevegye, az egyetemes érvényű szempontokat világosan megfogalmazza, a tennivalókat felmérje, tervet készítsen, a végrehajtáshoz eszközöket adjon és a munkát számonkérje. Az EMKE volna hivatva arra, hogy a különböző kereteknek tartalmát, munkájuknak egységes célt adjon, az egymástól függetlenül mozgó törekvéseket függetlenségük sérelme nélkül tervszerűen dolgoztassa, vagyis az legyen, aminek helyzetünkben lennie kell, az erdélyi magyarság életét hordozó jelentősebb tényezők bevonásával közművelődésünk irányítója.

*

Az Erdélyi Iskola szerkesztője határozott hangon követelheti és kívánhatja is ezt, mert félévtizeden át a népnevelés gyakorlatában volt alkalma kitapogatni a beteg pontokat s a szellem eszközeivel és a szervező lehetőségeit felhasználva munkálja is a tennivalókat. Számára nem posztulátum az, amit az EMKÉ-től elvár, tisztában van a feladatokkal, sőt a teendőket rendszerbe foglalta s kialakított tervébe illeszti a kezdeményeket.

Az Erdélyi Iskola maga kezdettől fogva ennek a központosító szándéknak szolgálatában áll, megfelelő közművelődési anyaggal látja el egyesületeinket, hozzájárul a nevelők szellemi továbbképzéséhez s ugyanakkor ápolja azt a közösségi lelkiületet, mely termő televénye minden népnevelő elgondolásnak s olyan megértő légkört terem, melyben a közműveltség díszes fája magasra nőhet s terebélyesedhetik.

Két elvi jelentőségű meggyőződés hajtja ebben az erőfeszítésben, egyetemes értékű eszmék és mégis népünk lelkéből sarjadt gondolatok, melyek egybeboruló kupolaként öröködnék és védik a sokszor lázas törekvések nagy egységét:

a) Földet rengető megrázkódtatások bizonytalanságában élünk. Az egész világ nyugtalan és türelmetlenül keres. A néphez való közeledés tehát őszinteséget, becsületes szándékot kíván. *A népművelést külföldön is vallásos alapon kezdték és folytatják.* A nép életének mindennapi körülményei mindennapi bizonyosság Isten mellett.

Dolgozik, töri magát, verejtékével puhítja a kemény rögöt s megfeszített munkája után azt látja mindennap, hogy az eredmény a Fennvaló kezében van. A gépek hatalma s az élettől elzárt szobatudósok szürke rendszerei nem zavarják tiszta látását, nem rontották meg egyenes gondolkodását. Ha jót akarunk, ne rontsuk mi sem őt. *Népművelést csak az csináljon, aki maga is lelke mélyéig vallásos.* Urak s a társadalom felsőbb vékony rétege megengedheti magának azt a könnyelműséget, hogy a vallás kemény igazságai helyett tudománnyal kendőzött, babonába burkolt rendszerek emésztgetésével bibelődjék. Legfeljebb bele fog pusztulni. S az egészséges néptest a rothadt anyagot az undor egy csuklásával ki fogja magából öklendezni az élet nagy emésztő gödrébe. De létünk biztosítéka a nép s azzal nem lehet kísérletezni. A nép a szikla, amelyre egy nemzet élete biztosan épül. Porlasztó erejű gondolatokkal ne fúrjunk alá, ha azt akarjuk, hogy ez az étellel zsúfolt televény, amit a nép jelent, még az egészséges nemzedékek szakadatlan sorát adja s boldogabb, erős emberekkel csinalja tovább történelmünket.

b) Az ember lángolt hamis eszmékért, életét feltette igaznak, szépnek, jónak és isteninek vélt gondolatokra is, vagy máskor egyiket a másik rovására hangsúlyozta. Sok erőt pazarolt el. De a talmi értékeket, mégha jószándék és véres erő kifejtés eredményei voltak is, a korszakfordulók határán felgyült szellemi feszültség felviharzása mindig elsodorta. Az egymásra omló századok enyészéséből, a felkavart idők továbbömpölygő sodrából az vetődött partra, az utódok számára az maradt meg, amit az előző nemzedékek tudománya az igazból, művészete a szépből, erkölcei a jóból, vallási élete az isteniből valóra váltott, amit küzdelmei árán az örökérvényű rendből a földi élet kereteibe, a végtelenből véges élete határai közé beleszaggatott. Fenséges munka ez s az emberi történelem szakaszaiban mindig nemzetek végeztek. A tudós, aki a világ jelenségeinek és erőinek igaz összefüggéseit kereste, a művész, aki a szépet érzékelhető formába öntötte, az ember, aki a jót cselekedte, vallását gyakorolta, akaratától függetlenül fia volt valamelyik nemzetnek. Örök végzésnek látszik, hogy az isteni gondolatok földi valószínűsítése nemzeti kötelesség legyen, az egyetemes kultúra dómja nemzetek által, külön színeikkel meggazdagodva épüljön. De végzésszerű az is, hogy a leghatékonyabb nemzetalkotó és fenntartó erő ép maga a kultúra. *A műveltséget nemzetek teremtik, de a nemzeti lét biztosítéka ez a műveltség. Sőt több mint egyszerű biztosíték: a nemzet kultúrájában él.* S ha minket az idők kikezdtek, azért van, mert népünk tömegénél a nyelv és vér közössége mellől hiányzott a *kultúra közössége*. Munkáját évszázadokon keresztül igénybevették kultúrák építéséhez, de a kultúra tartalmából nem részesítették, áldásait nem vitték el hozzá, magyar mivolta az emberi élet nagy értékeihez közelebb nem hozta. Egy pompázó kultúra közvetlen tövében elhagyottan élt, a *kultúra közösségéből népünket kifelejtették*. Kevesek büszkélkedtek, hogy milyen művelt nemzet vagyunk, a nemzet nagyrésznének azonban a büszkeség tartalmáról tudata és a nemzeti elkülönülésre kézzelfogható különösebb oka nem volt. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy egykor tömbös, kiterjedt magyar szigetekből szórványok lettek és ma e szórványokat is egyre végzetesebben nyaldossa a környező népek hullámverése. A süket füleknek is fel kell hasadniuk, a réveteg

nézéseknek is éles látásra kell pattanniok, a régi dicsőségünk párnáin álmodozóknak is tunyálkodás helyett végre munkát kell vállalniok. *Nemzeti műveltségünk értékeit tegyük közkinccsé*, hogy a reánk hagyományozott értékállomány erejével népünk tömbjét tudatosan bekapcsolhassuk a nemzeti multba s ugyanakkor a kultúra gazdag eredményeiből foglaljuk le számára, hasznosítsuk nála azt, ami életét szebbé, biztosabbá teheti, hogy reménnyel mehessen apái útján a jövő felé. A szülő a családban, a nevelő az iskolában, a pap az egyházközségben, a jogász, politikus, orvos, közgazdász foglalkozása körében és mindenki, akit hivatása vagy tudása bármilyen közösség élére állított, legyen a nemzeti kultúra apostola. Isteni parancsot teljesítenek. Segítenek egy nemzetet, hogy történelmi hivatását betöltse, hogy ne legyen szegényül Isten és emberek előtt, hanem az örök rend földre szánt terveinek valószínűsítéséből a neki kiosztott munkát becsülettel az idők végéig végezze.

A NÉPNEVELŐ MAGATARTÁSA

A meghirdetett rendszer s a szárnyaló eszmék kivételes tekintélyt szereznek a fiatal papnak, de Márton Áron, a népnevelő, mindig elégedetlen a pusztába kiáltó meddő szerepével, az engedelmes szavak boldog birtokosa, a serkentő erejű rétor tetteket kíván látni, a gyakorlat formáit keresi szakadatlan, kézzelfogható és kezelhető kifejezőmódokat akar. Eszméinek visszhangját érzéketlenül hagyja elsuhanni, a gondolatok nem hírverést, munkatársakat vágnak, tábort, mely keveset, mind kevesebbet beszél, és annál többet cselekszik, töri az ugart s elveti a felfakadásra érett eszmei magvakat.

Az Erdélyi Iskolát ennek a szerepnek szánta s ebbe az irányba állította is be. A népnevelés lapjai nem elveket vitatnak, a betűbe oltott gondolatok nem eszméket foganak, itt a népnevelés gyakorlatát szolgálja minden, irodalom és történelem, földrajz és népisme, tudomány és művészet, út épül, az erdélyi magyar népnevelés külön útja, eszmei és társadalmi szakadékok közt magasló biztos él, könnyen járható és célba vezető.

A nép természetét, hajlamait és gondolatvilágát nem hosszas figyelés után ismerte meg, a nép életét élte, természetét magában hordozza, hajlamai abból sarjadtak, gondolatvilága népi alapokra épült. A népnevelésben ez a nagy lehetőség lendíti, ez a kivételes biztonság ösztönzi. S innen *két alapvető gyakorlati szempontja* is, melyeket hangoztatás nélkül, következetesen alkalmaz:

1. *A nép lelki világképe egyszerű*, de az „egyszerűség” örve alatt selejtes szellemi javakkal, üresen kongó frázisokkal hozzá közeledni egyet jelent a népnevelés elárulásával, kiábrándító hiányérzet marad a hallgató nép lelkében s idegenkedés az effajta időlopás iránt. *Nagyfokú igényesség jellemzi a nép egyszerű magatartását*. A népnevelőtől világos, szabatos és magyar beszédet kíván, a fölös elvont fogalmak, nyakatekert szóképzések gondos kerülését, a gondolatok rövid és határozott fejtegetését, a gondolatsor biztos, ingadozás nélküli következetességét. Kritikai szelleme azonnal

megérzi a készültségét és a nagy szavak, összetett bonyolult mondatok mögött komorló szégyenteljes tudásbeli fogyatékossgot hamarost leleplezi. *Szakítani kell* tehát a népnevelési primitívizmussal, a népet lesajnáló művelt fölényesek „egyszerű” szavakba bujtatott nyegleségével, a népnevelés mint alkotó szellemi munka nehéz, igényes és erősen körültekintő gondot és készültséget kíván. Lelkiismeretességet az anyag megválasztásában s művészetet annak közvetítésében. Azt, amit az Erdélyi Iskola szerkesztésében annyi aggályossággal valósít. Az értéket, a veretes értéket keresi és adja tovább, a magyar és emberi szellem időtálló eredményeit, melyeknek már önmagukban is példaerejük van. Nem az a népnek való irodalmi alkotás, hol a döcögő sorok, az üres mondatok végül is erkölcsi tanulságba botlanak, a nagy író méltó művei, Arany Toldija, Petőfi János vitéze, Gárdonyi elbeszélései, Mikszáth életképei, Móra kis rajzai minden kegyes cífrázat nélkül *példabeszédek*, és még az sem szükséges, hogy a válogatásban önkínzó kicsinyesség érvényesüljön. *Az igazi érték önmagáért felel* s a népnevelő bölcselkedése nélkül is parabolikus értelmet és lendületet nyer, igényt támaszt, nevel. Csak legyen a népnevelőnek kellő ítélőképessége, talmi értéket ne mondjon időtállónak, idegen szempontok ne zavarják a válogatás felelősségteljes munkájában. Az irodalom és a művészet legszebb alkotásai, a tudomány eredményeinek legjava rendelkezésére áll, az, mit az idő rostája átengedett s ami az egyetemes értékek rangsorába lendült.

b) A másik szempont a népnevelő szellemi magatartására vonatkozik. *A nép hagyományos művelődési értékek birtokosa*, nyelvében, zenéjében, költészetében, díszítő művészetében, viseletében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkozásában, világnézetében, egyszóval: műveltségében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi és továbbítja. *E népet a magyar hagyományoktól idegen polgári lelkülettel rontás nélkül kézbevenni nem lehet.* A népnevelőnek, a magyar művelődés őrállójának, új világba kell átlendülnie, hol mások a törvények, más a világkép, történeti idöket tükröz a kultúra, elmúlt korok szokásai lebennen fel. A műveltség terén haladást hirdet, de ugyanakkor a művelődés menetében konzervatív csökönyösséggel erősíti a gyökérkötő hagyományokat. Erőfeszítésében az Európa népei közt is rangosan pompázó művelt nemzet látnoki képe serkenti, de egyidőben a hagyományaival elszigetelten álló magyarság keletről hozott népi értékeinek elmélyítéséért áldozza fel napjait és éjszakaiit. Lent, a lelkek mélyén felvert erőket az öröklött kultúra televényének munkálására taszítja, ide plántálja az új művelődés öntudatát, őrzi és védelmezi ártó és idegen szelektől, hogy a teremtett műveltség ne csak színvonalas, de sajátosan magyar legyen.

✱

Az idő most beteljesedett. Hat éven át változó őrhelyein rendületlenül hirdette Márton Áron, a szerkesztő, népnevelésünk elveit, építette rendszerét, taglalta a feladatokat, most az Isten akarata kezébe tette le a népek nevelésére küldött apostol hatalmát. „Új püspökünkre – írta három évvel előbb – az alkalmak idöszerű felhasználása s a rendszeres tervgazdálkodás feladatai várnak, nehéz légköri viszonyok közepette.

A kultúrát ma zavaros forrásokból táplálják és kínálják. És az ifjúság és nép között egyaránt sötét és önző szándékok bujkálnak, vagy csatangolnak nyíltan, hogy lelkét s azon keresztül az életét megrontsák. Ő pedig az Isten előtt felelős a lelkekért. Az egyházmegye lelki arculatának széppé teljesedése, a katolicizmus megerősödése, izmos szétterjedése, hódító erőinek tevékeny kibontakozása az ifjúság lelki nemesedésén és a nép tömegeinek műveltségén fordul. Az ifjúság és a nép céltudatos nevelése nélkül katolikus híveinket veszíthetjük el. Ha nem lesz vezető rétegünk, mely az erkölcsi felelősség eleven tudatával él és tanít a nép között, s ha népünk tudatlansága következtében a hajszás életversenyen alul marad, ha műveltségében megfogyatkozik, ha multjának értékeit nem tudja átvenni s nem lesz számára lehetséges, hogy belső gazdagságának kibontott pompázatában rangosan, egyenlő félként jelenhessen meg a többi népek között, elbitangolódik lelkileg is. Nemcsak úzótt és lenézett, kóbor nomád lesz a kultúrtenyészet kellős közepén, hanem bűnökbe nyomorodik.”

Eszteendővel előbb, a boldog emlékezetű Vorbuchner püspök felszentelésekor, a népnevelő felelőssége íratta e sorokat, ma a népnevelő Püspök dekrétumaként hirdetjük. „A közös sorshoz hűséges akarok lenni, fajtám szívósságát a magam erejének akarom tudni. Az Isten nekem hivatást adott, életemet erre a hivatásra szentelem és népemet a kijelölt úton vezetem” – vallotta meg és fogadta szülőfalujának tisztelgő kis tábora előtt. Címerében dombok fölött örökzöld fenyő emelkedik, ez az *egyenest* magasba növő jelképes fa, mely a *kopár sziklán mostoha* idők közt is *görcsös* kapaszkodással tartja magát. Alája három szót íratott: *Non recuso laborem*, azaz: *Nem térek ki a munka elől*.

A népnevelés tudomány és művészet: mint tudomány komoly igényekkel lép fel a népnevelővel szemben s mint művészet terhes feladatokat ró a népnevelőre. Sokszor és sokat kell ezt hangoztatnunk, mert hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy fölületes ismeretekkel, laza világnézettel, formátlan ízléssel, általában hiányos műveltséggel is lehet valaki jó népnevelő, hiszen a nép ismeretei még fölületesebbek, világnézete még kialakulatlanabb, ízlése még kapkodóbb, tehát műveltsége messze alatta áll a szegényes felkészültségű tanult ember műveltségi színvonalának is. Számos példát idézhetnénk arra, hogy népszerűsítésen a legtöbb népszerűsítő alig ért többet, mint selejtes értékeknek közvetítését, selejtes ismeretek közlését. Ha a „tudós” nem üti meg a tudomány mértékét, népszerű előadásokat tart, népszerű könyveket ír, ha a „művész” képtelen az értékalkotás magaslatára föllendülni, népszerű témák felé fordul, „a közönségre van tekintettel”. A „népszerű” jelző s a „népszerűsítés” fogalma így lassacskán a dilettantizmus takarója lett s művelődésünk szempontjából ez veszélyt rejtő kór csíráit ápolja, fertőz, lebeszél az igényességről s ha a nevelés területén is közszellemmé kezd lenni, úgy elárulja a nevelés lényegét: a dilettáns nevelő sohasem lehet a műveltség pionírja, a dilettantizmus légkörében a kultúra értékei, a jó, az igaz, a szép és az isteni veszélyben forognak, mert nélkülözik az őrködő gondot és a méltó oltalmazót.

A helytelenül értelmezett népszerűsítés folyamánya az, amit *népnevelési primitivizmus*-nak neveztünk az Erdélyi Iskola múlt számában s amiben a népnevelés legnagyobb ellenségét látjuk. Az igényesség alkonyával a fölületesség lesz úrrá mind a népnevelőn, mind a népnevelésen. A népnevelő felejtí, hogy a népnevelés tulajdonképpen *tudomány* s neki a maga szemében s képességéhez képest tudóssá kell lennie, biztos ismeretekkel kell rendelkeznie, a népszerűsítés nemegyszer túllép a szolgai közvetítésen s alkotó szellemi munkát követel. A népnevelési primitivizmus gyökérverése ott kezdődik, amikor a népnevelőben kiszikkad az önművelés és önnevelés vágya, a tudomány nem érdekli, a művészet gyönyörűségét nem kívánja, az erkölcsi jó és rossz problémáival nincs kedve vívódni s egykedvűen nézi, ha egyáltalán figyel

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1938–39. 7–8. számában. Hasonlóképpen más írásokhoz, a kéziratot változatot tesszük közzé.

rá, hogy az újságok és a barátok rontó szándéku ígehirdetése mint építi át világnézetét. A népnevelési primitivizmus feltételei azonban annál is jelen vannak, aki megelégszik az ismeretek terén az általánosításokkal, aki a művészet alkotásai közt nem válogat, aki az erkölcsi liberálizmus hinárját elkerülni nem tudja s világnézetében a farizeus álláspontjára helyezkedik. Az egyik is igénytelen, a másik is igénytelen s bár igénytelenségük kétféle, népnevelő alkalmasságuk alig különbözik. Attól, aki önmagával szemben nem igényes, várhatjuk-e azt, hogy föltételezze a rábízott nép igényes voltát. Nehezen hihető, sőt teljesen valószínű, hogy ama tétel alapján, amely szerint „a nép lelke és világképe egyszerű”, tehát – megítélése szerint: igénytelen, – selejtes szellemi javakkal, üresen kongó frázisokkal fog a néphez közeledni.

A népnevelési primitivizmusban azért látjuk a népnevelés legnagyobb ellenségét, mert a népnevelő – ki ezen az állásponton van – hamarost elfelejti, hogy a népnevelés *művészet* is, és amilyen szegényes felkészültségében, éppen olyan szánalomra méltó és ügyetlen lesz a gyakorlatban. A népszerűsítőnek: a tanítónak és a nevelőnek abban áll a művészete, hogy a rendelkezésére álló tanító és nevelő anyagból ki tudja választani azt, ami a tudás minimumát jelenti a közönség felfogó, megértő szellemi képességének maximális határán. Ha a nevelendők szellemi színvonalát pl. az előadó túlságosan alacsonyra becsüli és stílusát, valamint a mondanivalót ehhez méri, alig kisebb a hibája, mintha fordítva járna el, akkor az unatkozás miatt, ekkor az értetlenség folytán zavarják mély és áhitatos ástítások, ütemes mozgás, hamarost meginduló, szomszédról-szomszédra terjedő, kedélyes eszmecsere. A legtöbb, nevelő szándékkal megírt, népies kiadvány szomorú sorsa is ezzel magyarázható: vagy túlságosan könnyűek, vagy túlságosan nehezek. Eltalálni a mértéket nem kis dolog, valóban művészet s kit uralma alatt tart a népnevelési primitivizmusból folyó magatartás, soha nem is juthat el eddig a művészetig.

Szakítani kell tehát ezzel a magatartással! A népnevelés tudomány és művészet: a népnevelőnek felkészülnie kell lennie mind elméletileg, mind a gyakorlati módszerek szempontjából. Semmi sem kártékonyabb, mintha egy előadás meghallgatása vagy egy kézbe adott könyv elolvasása után kiábrándító hiányérzet marad a nevelendő lelkében s idegenkedés az effajta időlopás iránt. A követelmények egyként hangsúlyosak a stílus és a mondanivaló szempontjából. Egy közönség sem annyira érzékeny a stílus tekintetében, mint a nép. Világos, szabatos és magyar beszédet kíván, a fölös elvont fogalmak, nyakatekert szóképzések kerülését, a gondolatok rövid és határozott kifejtését, a gondolatsor biztos következetességét. Kritikai szelleme azonnal megérzi, hogy a zavarában nagy szavakkal, összetett, bonyolult mondatokban beszélő készületlen s a frázisok mögött szégyenteljes tudásbeli fogyatékoság komorlik. A mondanivalót illetően a népnevelő az értékre, a veretes értékre építsen. Püspök Urunk népnevelési rendszerének ismertetésekor volt alkalmunk rámutatni arra, hogy mit jelent ez. Az Erdélyi Iskola népnevelési anyagára hivatkoztunk: folyóiratunk a példaerejű művelődési értékek közvetítését valósította. A népnevelő művészete azon múlik: tud-e jól válogatni: nem az a népnek való irodalmi alkotás – fejtegettük a szemléltetés kedvéért – melynek döcögő sorai, üres mondatai végül is

erkölcsi tanulásba botlanak; a nagy író műve, Arany Toldija, Petőfi János vitéze, Gárdonyi elbeszélései, Mikszáth életképei, Móra kis rajzai minden kegyes cifrázat nélkül példabeszéddé magasztosul, az érték önmagáért felel és parabolikus értelmet s lendületet nyer, igényt támaszt, nevel. Nem tudjuk kellőképpen hangsúlyozni, hogy a népnevelő legfőbb erénye az ítélőképesség, a kritikai érzék. Az irodalom és a művészet legszebb alkotásai, a tudomány eredményeinek legjava – ha másutt nem, úgy itt, az Erdélyi Iskola hasábjain – rendelkezésére áll s alkalomadtán sikerrel alkalmazhatja népnevelő munkájában.

A tunya primitivizmus és a munkára tanító igényesség harcban állanak. Népnevelésünk ügye – a külső gátlások megszűnte mellett – sokban azon múlik, hogy az igényesség lesz-e a győzedelmes, azon, hogy akik a népnevelő szép hivatását választják, hordozzák-e magukban a népnevelő-öntudatot, melynek lényege röviden annyi: a népnevelés tudomány és művészet.

A NÉPNEVELÉS NEHÁNY IDŐSZERŰ SZEMPONTJA*

A népnevelésnek, mint a nevelésnek általában, három eszköze van: az előszó, az írás és a példa. Rendes körülmények között e három eszközt egyenlő mértékben vesszük igénybe s egyenlő arányban biztosítjuk nevelő hatásukat. Összetartozásuk és együttműködésük azonban nem föltétlen szükségesség, a példa lehet csak a szó vagy csak az írás társa, a nevelés folyama zökkenő nélkül érheti el célját csak a szó vagy csak az írás jól készített medrében. Alakulhatnak ugyanis úgy az idők, hogy megakadályozzák a teljes igényű munkát s akkor a népnevelő eszközeit újraértékeli s mint hajdan fegyvertelen néptömegeink kiegyenesített kaszával vagy éppen azzal, mi kezük ügyében volt, indultak a hívó szóra, úgy folytatja a megkezdett küzdelmet a közműveltség szolgálatában, ahogy tudja: a szó, az írás és a példa változatos fegyvertárából azt veszi kézbe, ami éppen megmaradt vagy a romlás ellenére is használható. Önvédelmi harc idején nem lehet sok időt és energiát áldozni arra, hogy az esélyeket mérlegeljünk s különösképp nincs időnk vitázni, – mégha annyira tudományos volna is e vita, – hogy vajjon a megcsappant lehetőségek között és szegényes eszközeinkkel elérhetjük-e azt a nevelési célt, melyet eddig közművelődési munkánk előtt – ha távolban is – ragyogni láttunk. Nem vitatkozni, hanem cselekedni kell, különösképpen, ha helyzetismeretünk csalhatatlanul ösztönöz erre. Az idő gyors iramban száguld, a nagyvilág s kisvilágunk mindent befolyásoló körülményei napról-napra változnak, kényelmes lassúsággal tűnődni élő érzékszervekkel ma lehetetlen. Mint annyi létérdeinkbe vágó ügy, a népnevelés ügye is válságba került, e válság hullámai minden népnevelő szolgálatát zaklatják; föl kell vetni tehát az eddig érvényes és talán eredményesen használt módszerek fölülvizsgálatának kérdését s tisztázni kell álláspontunkat és magatartásunkat, még mielőtt a népnevelés ügye elé tornyosuló nehézségek leküzdhetetlen akadállyá tömörülnek s ellenállásuk a mainál veszedelmesebbé erősödhetik.

Múltkori bevezető sorainkban éppen csak utaltunk arra, hogy nem eshetünk a primitíven gondolkozók hibájába, kik a népnevelés hatókörét azokra a téli előadássorozatokra korlátozzák, amelyek általában a nép felvilágosítását és szórakozását szolgál-

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1939–40. 3–4. számában.

ják; az eszköz fontosságát nem méretezhetjük jelentőségén felül, *a népnevelés ügyét nem láthatjuk veszedelemben pusztán csak azért, mert az eszközök közül egyiknek vagy másinak használata akaratonkon kívül ma lehetetlenné vált.* Utaltunk arra is, hogy a népet nemcsak gyűléses formában, a pódiumos retorika segítségével lehet nevelni, hiszen a népnevelés útjai és eszközei olyan változatosak, mint maga az élet, s most a kényszerűség nyomása alatt, nem riadhatunk vissza az elhanyagolt nehezebb utaktól sem, rá kell lépniük a kerülő, de mégis célba vezető keskeny ösvényekre is: az *egyéni irányítástól, tanácsadástól elkezdve a sajtó felhasználásáig száz és száz lehetőség kínálkozik.* Pusztán csak utaltunk erre, de mert meggyőződésünk, hogy az új népnevelésnek lehetőségei azokon a mezőkön nyílnak, melyeken át e keringő ösvények vezetnek, most erre a kérdésre helyezzük a fősúlyt. A végeken dolgozó egyik népnevelő levele bátorít: a tényleges tapasztalatok, melyekről értesít, a kísérletek, melyeket számbavesz, s az eredmények, melyeket elfogulatlanul mérlegel, mind az elmondandók mellett bizonyítanak. „Nem számoltunk – írja – népünk elfásultságával s ebből származó némi kényelemszeretettel, azt hittük, hogy gyűlések és összejövetelek alkalmával teljes eredménnyel lehet rájuk hatni, őket tanítani és nevelni. Nagy tévedés volt ez, s most kérdéses, hogy az elmúlt húsz esztendő mulasztásait hamarosan pótolni tudjuk-e. Én annak idején sokat leveleztem erről a dolgról, amikor a Minerva R. T. keretében egy társaság »Népnevelés« címmel füzeteket adott ki s próbáltam megértetni velük, hogy jobb volna, hogyha ezeket a füzeteket egyenesen a nép számára szerkesztenék és százezres példányban forgalmaznák. Mert népünk körében azt tapasztaltam, hogy egyik a másikhoz szívesen elmegy beszélgetni, olvasnivalót kérni, vagy ha történetesen többen vannak együtt, örömet figyelnek arra, ki egymást felolvas, de gyűlésbe, ahol őt tanítani akarják, oda nehezen megyen. Tapasztalatom bőven van, mert minden utat megjártam, megpróbáltam, amelyen a népnevelés ügyét előbbre vihettem volna. Volt ifjúsági egyesület, a fiatalság minden vasárnap délután összejött, tanult, szórakozott, színielőadásokat rendezett, de a felnőtteket csak a színdarab adta szórakozás vonzotta. Akkor összeállítottam egy nyolc-tíz tagú társaságot s megindultam velük tízesről-tízesre, előadván falunk történelméből, a gazdálkodás módszereiről, gyümölcstermesztésről, állattenyésztésről, méhészetéről, háziiparról, s hogy szórakozás is legyen, vetítettképes előadásokat is tartottunk. Hinni lehetett volna, hogy kellő sikerünk lesz, de tévedtünk: a hallgatóság mindig elkésérítően kisszámú, inkább gyermek és asszony. Sokat törtem a fejemet, hogy végül is mit lehetne csinálni? Megpróbáltam a helyi Katolikus Népszövetség tagozatát tízes csoportokban megszervezni: minden tíz-tizenkét ember a szomszédban összeáll, fejenként heti két lej áldozatot vállalva rendel egylejes napilapot, egy hetilapot s év elején mindegyikük kap egy naptárt. Az egész falut bejártam, a csoportokat összehoztam, de két-három hónap múltán a szükséges fegyelem s az efajta szervezkedésnél nélkülözhetetlen szolidaritás hiányában a tízes csoportok összetartó ereje lazulni kezdett, s mert iskolai elfoglaltságom nem engedélyezett elég erre számítható időt, a kitervezett művelődési mozgalom megakadt a legelején. Megvallom: keserves csalódás volt. Sok lelkitusa után azonban ismét csak más módot kerestem, hogy a megkezdett szolgálat következ-

tében itt-ott azért mutatkozó megértés időnként fel-fellobbanó jelei ki ne aludjanak. A népkönyvtárral tettem kísérletet. Öt-hatszáz kötetes népkönyvtárunkat a háború után három helyről szedtem össze s művelődési hatását kívántam most fokozni. Újabb társaságot toboroztam s a tagok havi húsz lejes megajánlással lehetővé tették, hogy kellő támogatás mellett nemrég 15 ezer lej értékben könyvet vásárolhattunk s így biztosíthattuk a népkönyvtárhoz fűződő művelődési mozgalom hatóerejét. Közben – tekintettel a község hosszan elnyúló fekvésére – csináltattam négy darab kis szekrényt s tízesenként 50 darab könyvvel megbízható házaknál elhelyeztem. Az eredmény nem késett. Egy év könyvforgalma ma már 4–500 darab, s a könyvtár útján sikerült falunkban 100 drb. *Gazdatudományt* is elhelyeznünk. Úgy látszik, ez a leg-helyesebb út: a nép asztalára olvasnivalót tenni, s így szolgálni az oktatás és a nevelés ügyét. Igaz, hogy ez az út sokkal nehezebben járható, könnyebb előadást hirdetni és tartani, de az efajta munkánál valóban nem az erőfeszítés, hanem az eredmény az irányadó.”

*

A népnevelés új mezeit ma még megülő köd, lám-lám, emelkedik s eredménnyel kecsegtető lehetőségek bontakoznak szemeink előtt. Nincs semmi ok a borulató ítélkezésre, a lemondó gesztusra, de annál több az unszolás kísérletezésre, próbaszámba menő őrjáratra: a közműveltség forrásai elrejtetten bár, de ma is táplálóan bugyognak, csak föl kell fedezni e forrásokat. Újból mondjuk s ezt nem szününk meg állhatatosan ismételni: nincs amiért keseregjünk, hogy a szóbeli népnevelés lehetőségei megritkultak; ez a módszer nem az egyetlen, sőt hatásában eleddig is meglehetősen fölszínesnek bizonyult. *A nagyobb súlyt a betűre kell helyezni*, – ez a sok éves tapasztalat és kísérletezés elvi eredménye, – rá kell lépünk a nehezebb útra s minden figyelmünket a népi sajtóra és a népkönyvek kérdésére kell központosítanunk. A szónoklás ideje lejárt két szempontból is: az idő és a körülmények nem kedveznek ennek a műfajnak, de hasznosságát is mindinkább kétségbevonják, mert legyen bármennyire körültekintő és módszeres, nem kivétel a „verba volant” ítélete alól. Az írás szeretete, az olvasmány utáni vágyakozás, az újság és a könyv ígérete viszont a művelődésnek új medret vág, s a népnevelőnek az a kötelessége, hogy a pódiumról leszállván *itt* vállaljon feladatot, mert a nép új és önkéntes művelődési mozgalma, az egyesek tudás utáni vágyának egybepatakozása utáni jót és rosszat, értékest és értéktelent, kiválót és selejtest egyként görget s a népnevelő felelős a lélek, az ösztön, a világnézet és az életfelfogás, a hagyománytisztelet és az ízlés romlásáért, ha engedi, hogy a sodródó szenny falvainkban műveltség címen leülepedhessék. Minden eddiginél nagyobb tehát a népnevelő új felelőssége és *szorgosabb* a teendő is. Kint a végeken módszert kell cserélni, utat változtatni, új kísérletbe kezdeni; az irányító helyeken pedig okosan és célirányosan a népnevelés-ügyszolgálatának központjába a népi sajtót és a népkönyvtár-ügy eleven szolgálatát kell helyezni. Ma ez a közértelmesség legfőbb záloga, s a közértelmesség – sohasem felejtethetjük – napjainkban épúgy, mint Széchenyi idején, kizárólagos feltétele annak, hogy a sötét jövőendő bíborszínű távolban mutatkozzék.

TUDOMÁNYMÍVELÉSÜNK MULTJÁNAK IDÉZÉSE *

A kisebbségi ember sajátos lelkialkatánál fogva könnyen válik borúlátóvá, hiszen a kisebbségi élet állandó és következetes veszteségekkel jár együtt. Népközösségünk tárgyilagos figyelői már régen meglátták és megállapították, hogy egyrészt anyagi síkon feltartóztatatlan a proletárizálódás folyamata, másrészt a lét bizonytalansága a társadalmi lazulás jelenségeinek közvetlen okozójává lesz. Egy ideig még vigasztaltuk magunkat a „kulturfölny” hiedelmével, de nemsokára e téren is szembetalálkozunk az igazi valósággal, mely közműveltségünk sajnálatos színvonalsúlyyedését bizonyította. Mind anyagi, mind szellemi értelemben *szűkül* az a kör, mely magyarságunk életlehetőségeit zárja magába.

A borúlátónak azonban e vitathatatlan jelenségek ellenére sincs igaza, mert a kör csak addig szűkülhet, amíg a körbe zárt kisebbségi népközösség belső ellenállása a nyomásnak enged. Ha ez az engedékenység megszűnik, úgy az *önvédelem* cselekvő korszakába lépünk: minden területen, a gazdasági és szellemi élet térségein egyaránt megindul az ellenállás kiépítése, s ha nem is sikerül az elvesztett birtokokat, anyagi és szellemi kincseket visszaszerezni, bizonyára sikerül a további veszteségeket megakadályozni.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyed százados tudományos működése 1859–1934 című legfrissebb kiadvány olyan mű, amely ennek az önvédelmi megerősödésnek vonalában jelentős szerepet tölthet be és tölt is be. Mint minden védekező cselekvésnek, úgy a mi önvédelmi munkánknak is szüksége van biztatásokra. Amikor e nagy kiadványnak bevezetőjében arról olvasunk, hogy az EME keretében eddig 2509 szakelőadás, 573 népszerűsítő és 203 vándorgyűlési, tehát összesen 3285 előadás hangzott el; a Természettudományi Szakosztály kiadványai meghaladják a hétszáz ívet, s 129 szerző 605 dolgozatát ölelik fel; az önálló műveken és különlenyomatokon kívül, amelyek meghaladják a 600-at, csak a folyóiratok 180 kötetet tesznek ki és 52 000 lapon és 500 táblamellékleten több ezer önálló dolgozatot és közleményt tartalmaznak a tudomány valamennyi ágából, a *tulajdonos* büszke öntudata ébred föl bennünk, s az *értékvédelemre* kapunk indítást.

„Nincs szükségünk tudósokra és tudományra” – állítják e kiadvány megjelentetése

* Megjelent a Hítel 1938. 1. számában.

alkalmával is azok, akik unottan nézik a transylvan tudományosság mai vergődését és teljesen kizárták érdeklődésük köréből a tudós alkotások szerény, de nem jelentéktelen műveit. Az így ítélkezők felejtik, hogy – Széchenyitől kölcsönzött fogalmakkal éljünk: – elképzelhetetlen a *közértelmesség* szélesbítése és mélyítése a *kiművelt emberfők* számának gyarapítása, de főként minőségi színvonaluk tartása, esetleg emelése nélkül. A tudományosság a mi körünkben erre a szerepre hivatott: erőfeszítéseket tenni, hogy múzeumok, laboratóriumok és más kutató-kísérletező berendezkedések elvesztése után, a magyar egyetemi képzés hiánya, a támogató tanulmányi segélyek megcsappanása és a tudományos eredmények közlése elé tornyosuló anyagi gátak ellenére biztosítsák Transylvániában a magyar tudomány folytonossága s átadásának az új nemzedékeknek a transylvan tudományosság építő erejű hagyományai.

A nemzetélet megerősítésének idején csak a felületesek vitázhatnak a tudományosság szüksége felett, az aggódók csak arról folytathatnak eszmecserét, hogy vajjon a transylvan magyar tudományos élet – túl a hagyományokhoz való görcsös ragaszkodás tényén – valóságos eredményeiben teljesíti-e a maga hivatott kötelességét. Ebből a szempontból a most megjelent nagyszerű kiadványt a háromnegyedszázad *teljes* számbavétele szempontjából kevésnek kell tartanunk: mert még mindig hiányzik az eredmények megállapítása mellett a *ki nem használt lehetőségek* és az *elfelejtett feladatok* kérdésének kifejtése. Hiszen a Múzeum-Egyesület nemcsak tudománymívelő intézmény, hanem egyúttal tudánypolitikai szervezet is. S ezt soha egy pillanatra nem téveszthetjük szemünk elől – annál is inkább, mert az eredményes tudánymívelést éppen a bölcsen és célszerűen irányított tudánypolitika teszi lehetővé. Az a nemzedék, amelyik megajándékozott a háromnegyedszázad történetével, kicsinyesnek és önzőnek mutatkoznék, ha megelégszik az elődök s önmaga munkájának számbavételével s nem törekszik arra, hogy e munkának ne csak emléke maradjon fenn, de legyenek folytatói is.

1. A HETVENÖTÉVES ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetvenötéves fennállását ünnepelte a közelmúltban. Csendes, szűk körre szorított, ünneptelen ünnep volt. A „társadalom” távolmaradt, – ki tudja, miért? – az Egyesület „egyszerű családi körben” emlékezett és emlegetett új terveket. Jelenség ez. Erdély egyetlen magyar tudományos szervezete ma látszólag mit sem érdeklí az erdélyi magyar közvéleményt. Napilapok hallgatnak. Esetleg rövidrefogott megemlékezéssel kötelességüket teljesítettnek vélik. Sehol egy hang, amely elismer vagy bírál. Csak a vezető Múzeum-Egyesületi tagok írnak ide is, oda is Mikóról, az alapítóról, s egyhelyt Tavasz Sándor emel szót a „tudományos feladatok” kérdésében.

E jelenségek füllesztő légkörében – Erdély magyar kultúrproblémáinak összevetésén gondolkozva – természetes, hogy az első szó a Múzeum-Egyesület problémakörébe kapcsolódik. Mert az EME távolról sem felesleges, sőt kultúrpolitikai terveinkben a legfontosabb szerepet vivő, a tudományos élet szervezésében egyedül számottevő intézmény.

FELADATOK

Az EME problémakörében első helyen a feladatok kérdése áll. A feladatoké, melyeket a múltban a „nyelv művelésének” s a „nemzet növelésének” szüksége (Aranka), illetve az „értelmesedés előmozdítása”, a haza múltjának megismertetése és a honisme szempontjai (Mikó) határoztak meg. – S talán ma sem tudunk többet s igazabbat mondani. Ugyanis e feladatok – az EME hagyományában, mint irányeszmeék –: 1. *az értelmesedés előmozdítása*, 2. *a nyelv művelése*, 3. *a történettudományok támogatása* és 4. *a honisme szolgálata* azok, amelyek „a művelődés, tudomány és az ezeken alapuló nemzetiség ügyét kockáztatni vagy éppen elejteni” nem hagyják. Ugyanis az értelmesedés előmozdítása alatt nem gondolunk másra, mint az új nemzedék nevelésére, valamint a tudományok népszerűsítésére, a nyelv művelése viszont bekapcsolódás az annyira szükséges „magyarosan”-mozgalomba, a történettudományok s a honisme végül a hagyomány, a föld és a nép szintéziséhez segítenek, ahhoz az új erdélyi

* Megjelent a Hítel 1935. 5. számában.

látásmódhoz, amelynek egyetemes magyar megfelelőjét Szekfű fejtegeti híres „nagy-magyar-út”-jában.

A feladatok ily megállapítása ma azért szükséges, mert mindinkább nyilvánvaló „nemzeti-történelmi öntudatunk gyöngülése, általános műveltségi színvonalunk esése, nyelvünk folytonos romlása, etnikai sajátosságaink málása és etikai minőségünk fokozatos csökkenése”. Ma az EME elé ugyanazok a feladatok torlódnak, amelyek a XVIII. század végén s a múlt század első felében kínzó ösztönösséggel dolgoztak mindazokban, kik *Bod Péter* 1760-ban megjelent „Az Isten vitézkedő anyaszentegyháza” és gr. *Mikó Imre* 1859. nov. 23-án elmondott híres közgyűlési beszéde között eltelt egy évszázad alatt a szervezett erdélyi magyar tudományosság előfutárai.

A FELADATOK MEGVALÓSÍTÁSA

A feladatok megvalósítása abban a lemondásban kezdődik, aminek dr. Tavaszy Sándor adott hangot az ünnepi közgyűlésen: „Mi már nem tűzhetünk magunk elé akadémia-alapítási terveket anélkül, hogy nagyozolási hóbortba ne essünk”. S valóban ma „az akadémiai exkluzivitás igényét” hiába dédelgetik, az EME tudományos munkájának egyetlen szempontja van: „sohasem önmagunkért, hanem a nagy szükségben leledző nemzet-társadalmunkért”. A tudós nemcsak öncélú, kedvtelésindította tudományos munkát folytat, hanem küldetéses szándékkal beáll a tudományközvetítés szolgálatába, amely egyrészt *famulusnevelést*, másrészt a tudomány minél szélesebb-körű népszerűsítését, *tudományos közvéleményalakítást* jelent.

A tudományművelés e hivatásgondolata azonban távolról sem akar új „exkluzivitást”. Mert nemcsak a tudományos misszió a feladat, hanem csak elsőrangú feladat; az öncélú tudományművelés is feladat, csak nem az egyetlen és mindenekelőtti.

Mit jelent ez a gyakorlatban?

1. Az EME vállalkozik az *értelmiség-nevelés* feladataira. Emelkedettebb és tudományos szinten az intelligencia körében megkezdí az építést annak, ami a népnevelés szándéka a nép között. „Nemzetnövelés”, „az értelmesedés előmozdítása” valósul meg ez úton. Az EME az intelligencia értelmi vezértestülete, tagjai az intelligencia legjobbjai.

2. Ennek az új hivatásu tudományművelésnek érdekében két célt valósít meg: a) kiválogatja az új nemzedék legjobbjait s nevelésükről a szakosztályok kebelében működő *tanulmányi körökön* belül gondoskodik, b) népszerűsítő előadássorozatot megindítja Erdély minden nagyobb városában ottani tagtársai segítségével s előadás-sorozatának összeállításában érvényesíti a kultúrpolitika elvét: olyan *egységes tárgykört* vesz fel, amely a közönség érdeklődésének és az alkalmoszerűségnek megfelel.

A feladatok elsorolása után kötelességszerűen fel kell mérnünk az EME eddigi munkáját, hogy a tervek valóságos alapját a kínálgzó eszközökben megtaláljuk. Ezzel talán útát nyitunk a véleményeknek, melyek alkalmosszerűsége sohasem volt oly nyilvánvaló, mint most, a hetvenöt év határmesgyéjén.

Az EME feladatainak teljesítésében négy szorosán egymásba kapcsolódó eszközt használ fel: 1. népszerüsítő előadások, 2. szakülések tartása, 3. vándorgyűlések rendezése és 4. az Erdélyi Múzeum c. tudományos folyóirat és a vándorgyűlési Emlékkönyvek kiadása. Mondanivalónk e négy eszközhöz kapcsolódik.

I. Az EME az impériumváltozás után kisebb-nagyobb zökkenőkkel visszaállította szakosztályainak működését. Érdemes áttekintenünk elsősorban az első két, a Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, Jog- és társadalomtudományi szakosztály teljesítményét 1920-tól napjainkig. (A Természettudományi és Orvostudományi Szakosztály kérdése kívülesik most tárgyalandó kultúrpolitikai kérdéseinken.)

Az előadás tárgya	Az előadások száma	A népszerüsítő előadások száma	A szak-előadások száma	A vándorgyűlési előadások száma
Irodalomtörténet, nyelvészet	48	23	15	10
Román-magyar irod. kapcs.	4	1	2	1
Történettudomány	74	53	3	18
Néprajz	2	1	—	1
Bölcsészet	15	7	5	3
Neveléstudomány	15	5	4	6
Jog- és társadalomtudomány	22	10	—	12

1. Az általános értelemben vett tudományos közvéleményalakítás szempontjából a Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály előadásai érdekes tanulságot rejtenek magukba. Éspedig: a) a történeti tárgyú népszerüsítő előadások a legutóbbi időkg, 1931-ig, a kultúrpolitikai alapelv követelményeit teljes mértékben szolgálják (művészettörténet 6, a régi Erdély 8, Erdély középkora 10, Erdély és az erdélyi magyar egyházak 6, történelmi evolúció 7 és Erdély története a tatárjárás után 8 előadásban); b) a szakosztály általános jellegű népszerüsítő előadássorozata 1927–29-ben ugyan-csak a közérdek vonalában áll (pl. a közszellem problémája); c) újabban azonban szétesnek a népszerüsítő előadássorozatok; d) jellemző továbbá, hogy a szakosztály szakülésein az irodalomtörténeti tárgyak mellett a más öt szaktárgycsoport alig jut szóhoz; e) végül megállapíthatjuk, hogy erdélyi tudományosságunk szellemtudományi része az irodalomtörténetre és a bölceleltre látszik zsugorodni, amit az Erdélyi Múzeum is igazol.

2. A *céltudatos kisebbségtársadalmi közvéleményalakítás* szempontjából azonban sajnálatosan kell nélkülöznünk mindmáig a Jog- és társadalomtudományi szakosztály eredményeket is felmutató működését. Tizenhat év után csodálkozással állapíthatjuk meg, hogy dr. Balogh Arthur és dr. Tusa Gábor jogtudományi, dr. Sulyok István társadalomtudományi és dr. Oberding József György közgazdaságtani munkásságán kívül csak 1932-ben említhetjük néhány helybeli ügyvéd közreműködését.

3. A *honisme* etnológiai és etnográfiai részének teljes elhanyagolását állapíthatjuk meg (!).

4. Végül a *bölcsélet* és a *neveléstudomány* területén csak 2–2 tudós nevével találkozunk; a *román-magyar kultúrközvetítés* feladatának csak egyetlen munkálója akadt (!).

II. A *vándorgyűlésekkel* kapcsolatosan szóba hozzuk ismét a népszerűsítő előadásoknak nemcsak a központban, hanem más városokban való megindítását is, – az illető város tudományművelő intelligenciájának bevonásával az ottani EME-tagok vezetése alatt. A vándorgyűlés így a *szórványmunka* ünnepe. Az értelmiség-nevelésnek állandó és közeli eszközökre van szüksége. A vándorgyűlés csak eszméltet és nem nevel.

III. Az *Erdélyi Múzeum*-mal kapcsolatosan elsősorban az Új folyam (I–IV. évf.) cikkeinek tárgyköri eloszlása érdekes:

T á r g y k ö r	Cikkek száma	Szakosztályi előadás	Önálló értekezés	Nem erdélyi szerző
Irodalomtörténet	17	10	7	4
Román-magyar irod. kapcs.	2	2	—	—
Történettudomány	26	1	25	13
Néprajz	5	—	5	1
Bölcsészet	4	3	1	—
Neveléstudomány	4	2	2	—
Jog- és társadalomtudomány	8	2	6	—

A fenti áttekintés sajátos jelenségekre mutat rá: 1. a cikkek közel egyharmada, több mint 39 ív terjedelemben a történettudomány körébe esik, azonban az erdélyi tudósok írásai, három kivételével, csak egyháztörténelemmel foglalkoznak s így a nemzeti, művelődés- és művészettörténeti cikkek majdnem mind magyarországi és más külföldi magyar tudósok tollából valók; 2. a történelmi cikkek közül nemzeti történettel mindössze csak három foglalkozik; 3. a történettudományi cikkek közül csak egy szakosztályi közlemény, az irodalomtörténetiek javarésze azonban ebbe a kategóriába esik; 4. jellegzetes a néprajz, bölcsélet, neveléstudomány és jogtudomány háttérben maradása, átlag 5–6 ívnyi terjedelemben; 5. a román-magyar kultúrközvetítés munkálása két cikkre és két és fél ívterjedelemre szűkül; 6. végül külön megemlítjük, hogy a folyóirat mellékleteként a természettudományi és orvostudományi szakosztály közleményei mintegy 18 ívterjedelemben jelentek meg s a természettudományi közleményeket a geológia túlsúlya jellemzi.

1. *Szilágyi Sándor* bölcse megállapítását idézzük 1859-ből: „A magyarországi tudományos akadémia fölöslegessé tette az erdélyit, mint ilyent. A magyar nemzet ébredése által s különösen mióta Pesten egy nagy és nemzeti tudományos központ támadt, az erdélyi irodalom is provinciálissá lett. Ennek csak a fejedelmek korában volt teljes és határozott értelme; midőn a nemzeti törekvéseknek e kis hazában volt köz- és súlypontja... Erdélynek főleg *történetei s honisméje* a két pont, melyben saját működésére van szorítva. Mindkettőt felderíteni, megismertetni van hivatva s ennek korlátai közé kelle szorítkoznia azon intézetnek, mely korábban a tudós társaságok útján volt felállítandó.” (Budapesti Szemle, 7. k.: Sz. S.: Az Erdélyi Múzeum előzményei, 341–342. o.) – Ha ehhez hozzávesszük a Mikó sürgette „*értelmesedés*”, *értelmiség-nevelés előmozdítását*, valamint az erdélyi hagyományokkal bőven rendelkező *nyelvtisztítási „magyarosan”-mozgalom* hathatós támogatását, készen áll az EME szellemi-tudományokkal foglalkozó két szakosztályának kultúrprogramja. Gyakorlatilag

a) megfontolandó a jelenség, hogy az EME Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztálya mindinkább az irodalomtörténet területére tolódik s maholnap erdélyi tudós tollából nem olvasunk történeti (legfeljebb egyháztörténeti) tanulmányt s a bölcsészeti és a neveléstudomány kérdésében hasonlóképp új munkatársak bekapcsolása vagy kinevelése a legelső feladat;

b) a honisme számunkra elsősorban az etnográfia szolgálatát jelenti s ennek érdekében a költségvetés is igénybe vehető;

c) a román és magyar kultúrérintkezés problémája külön tanulmányi kör feladata, hol románszakos magyar tanárjelöltjeink hasznos tudományos munkát folytathatnak;

d) a Jog- és társadalomtudományi szakosztály foglalkozási köre önként adódik a „kisebbség” társadalmi és jogi alkatának tüzetes vizsgálatában s az ebből folyó gazdaságpolitikai elvek megfogalmazásában (az eddigi 22 előadás és 8 folyóiratcikk távolról sem oldotta meg a problémát);

e) végül az Erdélyi Múzeum feloldandó a hivatalos közlöny néha terhes megkötöttsége alól, legyen az EME kiadásában megjelenő kritikai tudományos szemle, mely helyet ad a legjobb szakosztályi előadásnak is, de elsőrendű célját nem ebben, hanem az említett célok szolgálatában látja.

2. Utolsó pontként megismételjük két indítványunkat: a) *alakítson az EME szakosztályai kebelében tanulmányi köröket az új nemzedék tudományos érdeklődésének felkeltésére, kielégítésére és irányítására*; b) *népszerűsítő előadásait terjessze ki Erdély más magyar városaira is*.

2. HIÁNY ÉS TEENDŐ

A hetvenöt éves EME munkásságának analízisekor az erdélyi magyar tudományosság feladatai után kutattunk. S láttuk, hogy az EME tudományos eszközeivel (népszerűsítő előadások, szakülések, vándorgyűlések, Erdélyi Múzeum, vándorgyűlési Emlék-

könyvek) kisebb-nagyobb eredménnyel megkísérelte a nyelvmívelés és a történet-tudományok támogatásában adódó két feladatkör teljesítését, azonban az értelmese-dés előmozdításában: az értelmiség-nevelésben s a honisme, főleg az erdélyi magyar nép- és társadalomrajz szolgálatában el kell marasztalnunk. Az új nemzedék irányít-ására s az említett két, sajátosan erdélyi ismeretkör tágitására ugyanis az EME hiva-tott szakosztályai nem sokat gondoltak. Tehetséges fiataljaink éppen ezért tudományos irányítás nélkül érzéketlenül haladtak el a problémák mellett. A nép- és társadalom-rajz tudományos munkaterületén pedig 16 kisebbségben töltött esztendő alatt egy-egy részletkérdést magába ölelő (esetleg tudományos) kikezdésen kívül csak műkedvelő s jelszavas lelkesedéssel ha találkoztunk.

KÖNYVTÁRAK ÉS KÖNYVTÁR

Az értelmiség-nevelés feladatának megvalósításában az EME szakosztályaival kap-csolatosan említett tanulmányi körök mellett a legnyilvánvalóbb és legközvetlenebb szerep a könyvtáraké, jobban mondva a *könyvtáré*. A könyvtár ugyanis a maga össze-gyűjtött és szakszerűen rendezett könyv- és folyóiratanyagával pótolni képes a tudo-mányművelésünkben fennálló s tudósaink egyoldalúságából folyó hiányokat. Így ér-telmiség-nevelésünk el sem képzelhető nélküle. Az alapkérdésekben adódó feladatokat vállal a könyvtár, amit más nevelőeszköz csak másodrangú és dilettáns módon tud biztosítani.

És mégis – erdélyi magyar műveltségpolitikánknak eddig alig jutott eszébe ez a kérdés. Voltak ugyan tudós ifjúságvezetőink, kiknek gondja kiterjedt az értelmiség-nevelés sok szempontjára, azonban a közösség távolról sem értette meg a könyv- és folyóiratgyűjtés s a dolgozótermek megnyitásának nagy jelentőségét.

Ma Erdélyben a liceumi és kollégiumi értékes és gazdag könyvanyagot tartalmazó könyvtárak mellett az EME, a Lyceum, a helybeli ref. és unit. kollégiumok, a Batthya-neum, a Székely Nemzeti Múzeum könyvtára és a Teleki-téka a legjelentősebbek. Számtottevő intézmények ezek. Velük kapcsolatosan azonban kultúrpolitikai körül-tekintésünk a hiányosságok egész sorát állapíthatja meg. A legjelentősebb ezek között, hogy szétszórt, nagyobb részében át sem tekinthető könyvállománnyal állunk szembe, könyvtárakkal, melyeknek vezetői soha nem jöttek még össze, hogy egységes könyv-tár-politikájukat megbeszéljék. A kíváncsomból adódik, és pedig: elérhetetlennek látván tudományos életünk központjában erdélyi magyar könyvtáraink anyagából egy egységes, szakszerűen rendezett s a tudományos munkára alkalmas könyvtár felállítását, műveltségpolitikai szükségként szögezzük le, hogy

1. az egyetemi városban olyan szakkönyvtár állíttassék fel a magyar társadalmi erők igénybevételével, mely elsősorban a magyar szellemi tudomány, másodsorban a magyar természet- és orvostudomány új és legújabb irodalmát a lehető legteljesebb módon tartalmazza (az EME tanulmányi körei e könyvtárhoz kapcsolódnak);

2. addig is az egyetemi város magyar könyvtárai az új beszerzést közösen megbeszélt s jól megfontolt szempontok alapján végezzék – egymást kiegészítő, támogató céllal.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG NÉPRAJZA

„Nemzeti önismeretünket szolgáló tudománynak számít” – olvassuk a magyar néprajzról a nemrég megjelent „*A magyarság néprajza*” Ajánlásában. S ha emellett megfontoljuk, hogy a néprajz a honisme nálunk felkínálkozó legközelebbi munkaterülete, akkor önváddal kell elmarasztalnunk a EME-től az Erdélyi Fiatalokig minden, e feladat vállalására kötelezett vagy jelentkezett intézményt, társaságot és baráti kört, sőt egyeseket, sajátmagunkat is –, hogy – a „Falumonográfiák” lassan érő tervén kívül – még mindig csak szándék, csak kedvtelés az erdélyi magyarság néprajza és még mindig nem külön, tervszerű tudományos munka. Épen ezért

1. az EME Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztálya a tudományművelő tanulmányi csoportok közül első helyen a néprajzi csoportot hozza össze, költségvetésében gondoljon a néprajzi adatgyűjtés elősegítésére, az Erdélyi Múzeum pedig a munkatársak kinevelése után negyedévenként legalább másfél ív terjedelemben támogassa az erdélyi magyar néprajz szolgálatát; így

2. a székelyföldi, kalotaszegi és más vidéki múzeumtörekvések az EME céltudatos munkájában megtalálják az összefogást s a tudományos irányítás biztosítását; s

3. a fiatalság „falumunká”-ja ezeknek az intézményeknek keretében hozzájuthat az anyagi és tudományos támogatás lehetőségéhez.

ERDÉLYI MAGYAR TÁRSADALOMKUTATÁS

A néprajz maga is tulajdonképpen társadalomkutatás. Azonban csak részletkérdésekre szorítkozik. – Társadalomanalízis, szociográfia külön is nagy hiányossága erdélyi magyar tudományosságunknak. Az önismeret hiányát jelenti ez. Számokban, adatokban, grafikonokban nem láthatjuk a magunk életét: a fejlődést, melynek iránya ezer tényezőtől befolyásolt, nem érezzük sajátos helyzetünkől folyó külön kötelességeinket, mert csak felszínen mozoghat szociológiánk – szociográfia, társadalomanalízis hiányában;

Az *Erdélyi Magyar Évkönyv* I. évfolyama céltudatos munkát kezdeményezett e területen: kisebbségi magyar statisztikát, az erdélyi magyar társadalomkutatás e legfontosabb rész tudományát kívánta egységbehozni. Második évfolyama azonban nem jelent meg. S a hiányok folytán felületes, zsurnaliszta riportok kormányozzák ma Erdély magyar társadalmát. Pedig jól tudjuk, hol és mi volna a teendő.

3. AZ ERDÉLYI MAGYAR BETŰ

A kultúrproblémák, melyek a körültekintő szemmel figyelő erdélyi magyar előtt rögtön szembeötlők, végeredményben nemcsak intézmények s társaságok, hanem intelligenciánk egész közösségének a felelősségét terhelik. Az EME sokban elmarasztható, de kérte-e, akarta-e valaki e hiányok pótlását? Nincs könyvtár-politikánk, a néprajzot tudományos alapon alig művelik, hiányzik az erdélyi magyar szociográfia s vajjon fáj ez valakinek a perifériákon? Komoly és meggondolkoztató megfordítása ez a problémának: Van-e közvélemény, mely figyel és szavát hallatja s önérdékében kívánalmakat állít a közösség érdekeinek védelmében? De vannak-e egyáltalán felelősségteljes vállalkozók, kik őszinte becsületességgel vállalják a legfontosabb közvélemény-teremtő-alakító-irányító társadalmi tevékenység feladatait?

FOLYÓIRATSZEMLE

A gondolatok közvetítésének, a közvélemény-alakításnak, az irányításnak legközvetlenebb eszköze: a folyóirat. A folyóirat, mely a könyv s a napilap között: az egyiknek terjedelmes nehézsége s a másiknak fürge kapkodása nélkül, alapos és mégsem rideg, könnyed, de azért nem felületes modorban s kisebb-nagyobb időközökben elviszi az olvasóhoz az új gondolatok összefoglalását, ami a közvéleményt érdekli és alakítja, ami irányulás és irányítás egyazon formában. Nemzedékek gondolkozása, irányok és jelszavak élete s uralma, irodalmi és művészeti ízlés és vélemény, tudományos gondolkodás, műveltségbeli előhaladás vagy visszaesés, eszmék és eszközök ismerete, mind a folyóirattól függ elsősorban. A könyv nagyon sokszor másodsorba szorul, kiváltságosok kiváltsága lesz. Főleg, ha a folyóirat hivatás- és céltudattal, megfelelő képzettséggel s komoly elmélyüléssel készül.

A folyóirat e közvélemény-teremtő alakító-irányító tevékenységének gyakorlati konzekvenciáit újszerű folyóiratszemlében adjuk. Folyóiratszemlénk célja: megnézni és megvizsgálni, hogy erdélyi magyar folyóirataink céltudatosak-e s ha igen, megvalósítják-e a számukra kijelölt s nyilván vállalt feladatokat.

Hármas felosztásban tárgyaljuk a jelentősebb folyóiratokat:

I. Szemlék. Az első részben azokat a folyóiratokat fogtuk össze, amelyek erdélyi magyarságunk gondolkodás- és ízlésvilágának szolgálatában állanak.

1. A központban az **é l e t s z e m l é l e t** kérdése áll s ennek megfelelően a szintetizáló központi szemle: az *Erdélyi Magyar Szemle*, felszínre vetődő összes kérdéseink összevetését megalkotó folyóirat problémája. – Miért volna szükséges ez? Mert *a)* vannak problémaköreink, főleg a közvélemény-alakítás annyi terhes problémája, amelyek felfejtésére nem vállalkozhatik sem a csak tudományos szemle, sem a csak irodalmi, sem a csak politikai; *b)* alkalmat kell adni (miként a Szekfű szerkesztésében megjelenő Magyar Szemle) a közéleti kritikára s a véleménynyilvánításra. – Mi jellemzi tehát az annyira szükséges Erdélyi Magyar Szemlét? Független; célja: mindaz,

I. SZEMLÉK

1. erdélyi életszemlélet

Erdélyi Magyar Szemle?

2. tudományos szemlélet

Erdélyi Múzeum

Erdélyi Tudósító
Keresztény Magvető
Kiáltó Szó / Az Út
Korunk

3. irodalom- és művészetszemlélet

Erdélyi Helikon
Pásztortűz

II. ÉRDEKVÉDELMI LAPOK

1. kisebbségi érdekvédelem

Magyar Kisebbség

2. műveltségvédelem

Erdélyi Iskola
??

3. egészségvédelem

Magyar
Népegészségügyi Szemle

4. gazdaságvédelem

??
Mezőgazdasági Szemle
??

III. MOZGALMI KÖZLÖNYÖK

1. nemzedékek irányítása

a) középiskolások

Ifjú Erdély
Jóbarát
Kévekötés

b) földműves és iparos ifjúság

Kévekötés
Református Ifjúság
??

c) főiskolások

Erdélyi Fiatalok (?)

2. mozgalmak irányítása

Majdnem minden mozgalomnak megvan a maga közlönye
(Erdély, Erdélyi Gazda, Szövetkezeti Értesítő, Szövetkezés,
A Nap, Ref. Család, Harangszó stb. stb.).

ami a többi együttvéve; szaklapoktól abban különbözik, hogy érdeklődési köre mindenre kiterjed; kutatja a tudomány, az irodalom, a politika, a művelődés, az egészségvédelem, a gazdasági élet, a nemzedékek és a mozgalmak eredményeit, hogy elismerjen és bíráljon, hogy az értékeket rangsorba állítsa s nyilvántartsa, hogy a se-lejttest elítélje s küzdjön ellene; lelkiismerete: a közvélemény lelkiismerete; célirányu-lása: az erdélyi magyar szellemiség (transzilvánizmus) valóságos értelmét megalkotni.

Most e feladatokat az egyházas szellemű szemlék és a radikális jellegű *Korunk*

vállalják. A katolikus *Erdélyi Tudósító* s a református *Kiáltó Szó* néha megközelítik a feladatokat.

2. A tudományos szemlélet kérdése az *Erdélyi Múzeum* feladata. Ezt a feladatot a már mondottak alapján a következőkben valósíthatja meg: a) közvetítőnek áll be a román és magyar tudományosság, valamint az erdélyi és magyarországi magyar tudományosság közé, b) miként a kiadó Múzeum-Egylet, úgy a folyóirat is elsősorban a honisme szolgálatába áll, c) megszűnik csak közlőny lenni s a *tudományos szemle* hivatását vállalja.

3. Az irodalom és művészetszemlélet eszköze az *Erdélyi Helikon* és a *Pásztortűz*. A különbség a kettő között: a) az *Erdélyi Helikon* az írók fóruma; célja: az irodalmi és művészeti ízlés fejlesztése elsősorban az írók felé (kritikai fórum); b) a *Pásztortűz* a család irodalmi és művészeti lapja; nem irodalmi fórum, hanem irodalom- és művészetszervező; célja: az irodalmi és művészeti ízlés fejlesztése elsősorban a közönség körében (nevelő fórum). Mai formájában tehát a *Pásztortűz* nem teljesíti a feladatát. Kár a *Helikont* utánoznia. Máskülönbben a *Hírnökre*, *Vasárnapra* stb., természetes, hogy kevés, sőt talán mi szükség sem lenne.

II. Érdekvédelmi lapok. Másodsorban azok a folyóiratok érdekelnek, amelyek különleges államjogi, művelődéspolitikai, társadalmi és gazdasági helyzetünk leglényegesebb kérdéseivel foglalkoznak.

1. Első helyen a kisebbségi érdekvédelem problémája áll. Az ezt szolgáló *Magyar Kisebbséggel* kapcsolatosan el kell mondanunk, hogy nélkülözi a szemle élénkségét: *bel és külpolitikai figyelő* a közönség felvilágosítása szempontjából ép oly lényeges szerepet vihetne, mint a mostani, csak közéleti és parlamenti dokumentumokra szorítkozó anyagközlés. És még egy: a Magyar Kisebbségtől elvárjuk a *kritikai* hangot befelé is...

2. A műveltségvédelem frontján az *Erdélyi Iskola* az egyetlen, amellyel számolhatunk. Nagyszerűen szerkesztett, magasszínvonalu, pedagógiai és népnevelési célokat szolgáló évnegyedes lap. Egyetlen hibája, hogy csak katolikus. Így a ref. és unit. papság és tanítóság nem jut hozzá a legjobb gyakorlati segédesszokhoz. Gondolkozni lehet azon, hogy miért kellett ennek a folyóiratnak így leszűkítenie a maga hatóerejét.

3. A *Magyar Népegészségügyi Szemle* céltudatosan csinálja az egészségvédelmet.

4. A gazdaságvédelem területén elsősorban a központi, gazdaságpolitikailag irányító lap hiányzik. Ugyan az is igaz, hogy előbb gazdaságpolitikára volna szükség. – Itt és most csak a *Mezőgazdasági Szemlét* említhetjük (az *Erdélyi Iparosok Lapja* újabban nem jelenik meg, a *Kereskedők Lapja* csak magyar nyelvű). Több mozgalmi közlőny (*Erdélyi Gazda*, *Szövetkezeti Értesítő*, *Szövetkezés*) közöl gazdaságpolitikai anyagot is. (A szakmai tanácsadókat most nem tekintjük.)

III. Mozgalmi közlönyök. Harmadsorban a mozgalmi közlönyöket tárgyaljuk, bár ezek szűkre fogott kultúrpolitikai tervünkből most kiesnek. Ugyanis e mozgalmi közlönyök igazi feladatköre a mozgalmakat is magukba ölelő tervek világában lesz nyilvánvalóvá. Mindazonáltal a nemzedékirányító lapokkal kapcsolatosan (a gyermeklapokkal most nem foglalkozunk) két észrevételünket itt is elmondjuk:

1. A földműves és iparos ifjúságot irányító nemzedékfolyóiratok közül hiányzik a katolikus s ez a gyakorlatban igen érezteti hatását.

2. Az *Erdélyi Fiataloknak*, ha szerkesztői az erdélyi magyar lelkiismeretvizsgálatban szintén részt vesznek, újult erővel és új tervek, főleg a mához igazított konzervatív reformizmus alapján kell vállalniok az értelmiség-nevelés nehéz és mindmáig még meg se kezdett munkáját. A *Hitel* nem számítja be magát a tervekbe. Azért jött létre, hogy egy sereg kérdésre rámutasson. Kötelességét talán teljesíti. Munkája végeztével megszűnik. Az Erdélyi Fiataloknak kötelessége tehát, hogy igazodjon az új nemzedék és nemcsak a nemzedék egyeseinek a szükségleteihez. Ha mai formájában képtelen erre, újuljon meg, esetleg – fiatalodjon meg.

*

Az EME jubileumától a folyóiratok szemléjéig kultúrproblémákat vitattunk. Az anyagot távolról sem merítettük ki. Sőt, minél tovább visszük gondolatainkat, annál több probléma tódul lelkiismeretünk elé... Egyben azonban meggyőződünk: az önismeret igyekezete becsületes munka.

Az erdélyi magyar művelődéspolitikára is érvényes az erdélyi magyar közéletre mondott ítélet: csonkán és egyoldaluan fejlődött, belső, elvi alapvetése laza és szakadozott, az egységes irányítást nélkülözi, intézményei nem a feladatoknak megfelelő rendszer parancsszávára, hanem ötletszerűen létesültek. A művelődéspolitika lényege elsikkadt, a kultúrában kifejeződő értékek, a jó, az igaz, a szép és az isteni értékei felett őrködő gond nem tudott célszerű nevelés-, tudomány-, művészet- és valláspolitikában alkalmas cselekvést beindítani, mert a művelődés eszményei erőtlének. A nemzet lelki szükségletei a legtöbb területen hiába várják a számbavevőt, a néplelek igényei kielégületlenül sorvadnak, két évtizeden át nem öntudatosul a felismerés, hogy népünk életében a művelődéspolitika éppen olyan alapvető szerepre hivatott, mint a gazdasági és társadalmi politika: emez a gazdasági javak megfelelő termelése és igazságos elosztása érdekében vállal munkát, amaz a művelődési javak helyes termeléséről és elosztásáról gondoskodik.

Klebensberg Kunónak, a háború utáni magyar művelődés irány szabójának igazolt tétele, hogy a *nemzeti lét szilárd és ellenálló fundamentumát a művelődés- és gazdaságpolitika illetve a műveltség és a vagyonosodás együtt, vállvetve építik*. Anyagi jólét nélkül nem fejlődhetik ki számottevő műveltség, de szellemi kultúra híján nem bontakozhat ki anyagi kultúra sem, mert a gazdasági fejlődésnek is nélkülözhetetlen feltétele az észnek kezdeményező ereje és csiszoltsága, találékonysága és alkalmazkodó képessége, az érzelemnek kötelesség- és felelősségmélysége, az akaratnak alkotóvágya és szívós kitartása. Naiv gondolat a gazdasági élet prioritása a műveltséggel szemben, a kettő párhuzamosan fejlődik, egymásnak kölcsönös hajtóerői. Mikép valósítható meg az „előbb vagyonosodjunk, aztán lesz pénz az iskolákra” népszerűen hangzó ígéje, ha írni-olvasni nem tudó tömegek gazdálkodnak apáik kezdetleges módján ma, a termelést megsokszorosító technika korában?¹

A népegészségügyi nevelés és a közösség biológiai erejének növekedése, a szövetkezeti iskolázottság és a szövetkezeti mozgalom izmosodása, a gazdasági szaktudás és az anyagi erők gyarapodása egymástól el nem különíthető, kölcsönös viszonylatban

* Megjelent a Hítel 1939. 1. számában.

¹ Vö. Kornis Gyula: A kultúrpolitikus. A kultúra válsága. Budapest, 1934. 199. o.

jelentkeznek s miként a termelő munka megszervezése, a nemzeti tőke biztosítása és gyarapítása s a népi szükségletek zavartalan kielégítése egyúttal szilárd alapját képezi vagy képezheti az egyházi munkának, az iskolának, a népnevelésnek, a népegészségügynek, a jogvédelemnek. A művelődéspolitikai és eredménye: a *közértelmesség*, akár csak a gazdaságpolitika és eredménye: a *viszonylagos anyagi jólét* valamely nemzet vagy nemzetrész életigenlésének egyiként elsőrendű megnyilatkozásai. Az erkölcs és a tudás, a szép és az isteni szolgálata épp olyan fontos tényező az előhaladásban, mint az anyagi feltételek és a rendezett társadalmi viszonyok. Elsőbbséget egyiknek sem biztosíthatunk, a párhuzamosságot kell hangsúlyoznunk. Legfennebb kiemelhetjük a művelődéspolitikai eszmehirdetőivel, hogy „a társadalom, mint egész, csak úgy egészséges szellemileg, s csak úgy képes a szükséges szolidaritásra és közös munkára, ha szervezetének valamennyi tagja a neki megfelelő műveltségben valóban részesül.”²

AZ ERDÉLYI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI KÖZPONT

Erdélyi viszonylatban valljuk Márton Áron megállapítását, hogy nemzeti egységünk azért volt belső erő nélküli, mert tudata nem nyult le mélyen az összesség lelkébe, póré politikai egység volt s nem az érdekeknek, a műveltségi javaknak és a nevelési eszményeknek a közössége³. Művelődéspolitikai revízióknak első feladata tehát azon gondolkodni, miként valósítható meg a lelkek igazi egysége, a *művelődés és a műveltség közössége*; népünk szervezői eredménnyel vállalhatják-e az új követelmények szolgálatát, szűkös helyzetünkben képesek vagyunk-e igényesebb művelődéspolitikai terv végrehajtására? Természetes adottságunk, hogy a vallási tagozódás miatt egyházpolitikai egységről nem beszélhetünk, de már nem természetes jelenség az iskolai nevelésügy szellemi tájékozódásának megosztottsága, az iskolánkívüli népnevelés gazdátlansága, illetve az a tény, hogy az egyházak és más intézmények jóindulatára bízva, minden közös terv és ellenőrzés nélkül kallódik, a népi műveltség feltárására és tudatosítására alkalmas mozgalom nem indul, a népkönyvtárügy üzleti kérdéssé zsugorodik, a dalárdák mozgalma merev ellenállást tanúsíthat a magyar népi és az új magyar zenével szemben, az irodalompolitika szabad írói társulások magánügye, a tudománypolitika az Erdélyi Múzeum-Egyesület helyzete folytán megoldást alig talál. Hiányzik az intézmény és az irányítás, az egyéni szándék és a társulati gőg fölé emelkedő közösségi akarat, az *erdélyi magyar közművelődési központ*, mely a külön utakat egy célba vezesse, a meglévő kezdeményeket tapintattal, de mégis kellő eréllyel össze fogja, a hiányzó munkakörök építését felelősséggel munkálja, szóval: közművelődésünk gondját vállalja és lelkiismerettel viselje.

A tervszerűsége mulik minden. Nem elegyítésre, hanem *központosításra* gondolunk, mert az egységet nem a forma biztosítja, hanem az azonos célkitűzés és iránymutatás. Ha erre hivatott szervezetünk, az EMKE – miként Márton Áron fejtegeti –

² Kornis Gyula: A kultúra mint államcél. I. m. 133. o.

³ Márton Áron: Nevelésügyünk feladatai. Hítel, 1937. évi 3. sz.

irányítólag kézbeveszi a közművelődés ügyét, az egyetemes érvényű szempontokat világosan megfogalmazza, a tennivalókat felméri, terveket készít, a végrehajtáshoz eszközöket ad és a munkát számonkéri, – a kérdés máris megoldáshoz közeledik. Mert a feladat nem több, minthogy az EMKE „a különböző kereteknek tartalmat, munkájuknak egységes célt adjon, az egymástól függetlenül mozgó törekvéseket függetlenségük sérelme nélkül tervszerűen dolgoztassa, vagyis az legyen, minek helyzetünkben lennie kell, az erdélyi magyarság életét hordozó jelentősebb tényezők bevonásával közművelődésünk irányítója.”⁴

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet ötvenhárom évvel ezelőtt, a nemzetiségi veszedelem láttán, a magyar művelődés szolgálatára *önvédelmi* szándékkal alapították. Nagy ideje immár – írja Felméry Lajos az ötös bizottság felhívásában – összeszednünk magunkat, hogy az elkallódás veszedelmétől megmentsük legbecsesebb sajátunkat. Az erdélyrészi magyar társadalomnak valóságos hősies erőfeszítést kell a nemzetmentő munkában kifejténie; a szószék a maga tettebuzdításával, az iskola a maga tanításával és nevelő hatásával, a községek és megyék értelmisége erélyök legjavával ugyancsak lássanak munkához, hogy megmentsék és megtartsák fajuknak birtokban, népben és nyelvben, ami megmenthető és megtartható.”⁵ Ez a kezdeti célkitűzés nyer most új értelmet, friss lehetőségeink tág munkamezőt mutatnak, az idő emlékeztet az ősök nemes buzgalmát, lelkes serénységét kiváltó körülményekre s a nyolcvanas évek nemzedékének erőfeszítéseivel hasonló kezdemények – ma ismét időszerűek. Az EMKE új feladata vállalni a felismert kötelességet: sugalmazzon egységes közvéleményt s a sugalmazott gondolatokat érlelje valósággá, létté, intézményszerűvé.

HÁROM FELTÉTEL

Az eredmény azon mulik: sikerül-e általános meggyőződéssé tenni, hogy a kultúra az a sajátos jegy, mely a nemzeteket egymástól megkülönbözteti, s a kultúra a benne kifejeződő értékek: a jó, az igaz, a szép és az isteni, azaz: az erkölcs, a tudomány, a művészet és a vallás értékeinek rendszere. „Az egymásraomló századok enyészéséből, a felkavart idők tovaömpölgő sodrából az vetődött partra, az utódok számára az maradt meg, – írja egy helyen Márton Áron, – amit az előző nemzedékek tudománya az igazból, művészete a szépből, erkölcsai a jóból, vallási élete az isteniből valóra váltott, amit küzdelmei árán az örökérvényű rendből a földi élet kereteibe, a végtelenből véges élete határai közé beleszaggatott.”⁶ A nemzetek nagy történelmi hivatása ez: a „kultúra-dóm”-ját külön színeikkel gazdagítva építeni, a művelődés szolgálatában nagy erőfeszítésekre állandóan készen lenni. Számbeli csekélységünk, erőnk gyengesége, a lehetőségek szűkös volta sem menthet: a nyelv és a vér közössége csak a kultúra közösségében hatékony, a kultúra partján a nyelv elnémul, a vér elve-

⁴ Márton Áron: i. tanulmány.

⁵ Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése. 84. o.

⁶ Márton Áron: Nemzet és kultúra. Erdélyi Iskola. 1934–35, II. 5–6. sz. 266. o.

gyül, a szorványolódás annak következménye, hogy a műveltség közösségi pántjai meglazulnak.

Az EMKE-ben látott közművelődési munka nem tétovázhat, a nevelésügy reformja, a tudományművelés lendülete és a művészeti alkotás árama innen indulhat s ez a friss erőfeszítés betöltheti aztán Erdély új magyar művelődését népi szellemmel s a magyar mult változatlan hagyományaihoz kapcsolhatja. Ha reformra van szükség, vállalni kell a tatarozás nehéz, felelősségteljes munkáját. Az EMKE időközben a magyar életre jellemző, hagyományos társadalmi alakulattá lett, a szakosztályok elsorvadtak, helytelen irányba fejlődtek, a művelődéspolitikai egységes szempontjai elsikkadtak, csúcsintézményi jellege talán sohasem volt. Ez azonban nem akadály! Ma ismét olyan a helyzet, mint aminő az alapításkor volt, s ha akkor hittek abban, hogy az önvédelem lényegére „a legkisebb érző lényt is megtanítja önfenntartási ösztöne”⁷, ma tudjuk, hogy az önfenntartási ösztön megláttatja: az EMKE új hivatását csak bizonyos feladatok teljesítése esetén vállalhatja. Nem szokványos egyesületi játékról van szó, nem a személyi érdekek kiszolgálása fontos, nem a szervezeti hatalom lényeges. Erdély magyarságának szüksége van olyan testületre, mely a ráháramló közművelődési feladatokat *szakavatottsága* folytán tekintéllyel munkálhassa, mint *művelődési központ*, mely a kultúra szolgálatában eredményes szintézisre törekszik, tehát nem a közművelődési alakulatok és társulatok versenyében áll, hanem a *közművelődési kormányzat* szellemi hatalmát igényli s valóban hatékony hierarchikus befolyást akar és tud gyakorolni művelődésünk irányításában.

AZ EMKE-REFORM VÁZLATA

Felelősséggel mást nem mondhatunk, minthogy az EMKE-reform a *szakszerűség* elveinek maradéktalan érvényesítésén mulik s a Közművelődési Szakosztály (KSz) belső rendjének szabályozásán. A nevelés-, tudomány- és művészetpolitika munkálása, továbbá a népi műveltség (az erdélyi magyar mély kultúra) feltárása és tudatosítása vár a KSz ébredésére s ezek oly tevékenységi körök, melyek csak megfelelő tervek alapján és alkalmas vállalkozók kezében ígérnek számbavehető eredményt. Gyakorlatilag:

1. A neveléspolitikai terén a KSz föltétlenül alkalmazkodik a nevelésügy természetéhez s egyrészt a nevelői rend megszervezését és az iskolai nevelés elvi irányítását vállalja, másrészt az iskolán kívüli népnevelés intézményesítését hajtja végre.

A) *A nevelői rend megszervezése* a KSz pedagógiai alosztályának keretében történhetik. Létesítendő szervek: (a) a tanító-egyesületek szövetsége (*a pedagógiai alosztály tanítói értekezlete*) és (b) a tanáregyesület (*a pedagógiai alosztály tanári értekezlete*): elkészítik a tanítók, tanárok, tanító- és tanárjelöltek kataszterét, az egyházak kereté-

⁷ Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése. I. h.

ben tanítóegyesületek és tanári értekezletek létesítését szorgalmazzák, közös munkára fogják össze a meglévő s ezután létesítendő körzeti tanítóegyesületeket és a tanári értekezleteket, befolyást gyakorolnak a tanító- és tanárképzést szolgáló intézményekre, szövetségi jellegükből kifolyólag pedig vállalják az érdekvédelem szolgálatát s továbbképző intézményekről és eszközökről gondoskodnak. Az érdemi munka helye a tanítóegyesület, illetve a tanári konferencia és az egyházi tanári értekezlet, a két szövetség közös központja csak az elvi irányítást tartja fenn magának s évente egyszer (c) *kongresszusra* hívja a nevelői rendet, mikor is a kari kérdések mellett főleg a követendő neveléstani elvek és módszerek kerülnek megtárgyalásra s iskoláink minőségi színvonalának emelése felől tárgyalnak. A továbbképzés szempontjából Márton Áron és György Lajos szerkesztésében megjelenő évnegyedes neveléstani és népnevelésügyi folyóiratunk, az *Erdélyi Iskola* s az egyházak kezdeményezte *nyári pedagógiai tanfolyamok* hatókörének kiszélesítésére törekszik. Tehát nem független pályát épít, hanem az utak célszerű kapcsolódását munkálja. (d) *Az iskolafenntartó egyházi főhatóságok tanügyi vezetőinek állandó értekezlete* is ezt jelképezi: az alosztály vezetőjének elnökletével a tanügyi referensek havonta megbeszélést tartanak az iskolaügyi kérdésekről, alkalmazzák a pedagógiai kongresszus nevelésügyi határozatait, megvizsgálják a törvényes intézkedéseket, döntenek a közoktatásügyi hatóságoknál teendő lépésekről, szóval megvalósítják az erdélyi magyar iskola legmagasabb szervét, az erdélyi magyar iskola- és nevelésügy hierarchikus kormányzatát.

B) *Az iskolán kívüli népnevelés intézményesítése* a KSz népnevelési alosztálya keretében azt az alapvető célt szolgálja, hogy különböző egyházi és nem egyházi, már beindított népnevelési munkakezdeményeket összefogja, a hiányzó munkaköröket kiépítse, a csonkán fejlődött népnevelő intézményeket tökéletesítse, s a helytelen irányban tájékozódókat a helyes útra vezesse. (a) *Az irányító titkárság* ezt a feladatot tölti be: az *utazótitkárok* (akik egyuttal a legfőbb egyházi népnevelő szervezetekben is jelentős szerepet visznek) megismerik a közművelődési egységterületek kérdéseit, látják az intézmények elé gördülő belső és külső nehézségeket, értékelní tudják a munkába bevonandó személyeket, számolnak az anyagi és a helyi vonatkozású lehetőségekkel s így hozzásegítik az *igazgató* vezette központot a szükséges helyzet- és emberismerethez, jelentéseik pedig értelmet adnak (b) *a népnevelő intézmények* (egyházi szervezetek, Erdélyi Gazdasági Egyesület, Országos Magyar Dalosszövetség, Erdélyi Kárpát-Egyesület, sajtóorgánumok) *vezetőit összegyűjtő értekezletnek*, hol a népnevelési alosztály vezetőjének elnökletével s a szerves intézményi kapcsolatok erősítése érdekében meghatározzák a szükséges irányító gondolatokat, döntenek a kezdeményekről és megbeszélik a végrehajtás módozatait. A népnevelési alosztály ugyancsak nem akar versenyezni az egyházi belmisszióval, a gazdasági, népegészségügyi, testnevelő és dalos szervezetekkel, az érdemi munkát rájuk hagyja, csupán az egyeztetést vállalja. Sajátos intézményei sem akarnak többet, mint segítséget, eszközöket nyújtani. (c) *Az Országos Magyar Dalosszövetség* egységét nem bontja meg azzal, hogy a szellem megújítása érdekében irányító titkárságot létesít, mert ennek feladata nem a szervezés, hanem a magyar hagyományok erősítése, az izlésnevelés szolgálata: az új magyar

zene terjesztését vállalja, ilyen kiadványok előkészítését, népszerűsítését végzi, a dalárdák kottatárát fokozatosan kicseréli, a dalosversenyek művészeti tervét elkészíti, a kántorképző intézményekkel kapcsolatot létesít, a karmesterképzés vajudó problémáját megoldja s részt vesz a néprajzi alosztály megfelelő munkakörében. (d) A *sportmozgalom* hasonló szempontból érdekli a népnevelési alosztályt. Az eddigi kezdemények legnagyobb része megfeledezett a magyar sport tulajdonképeni népnevelő hivatásáról, az időnkénti lelkesültséget bizonytalan életű és versenyre beállított csoportok toborzására használták fel. A nevelő torna eszméje lebeg az alosztály előtt s külön titkárságán keresztül ezirányba tesz erőfeszítéseket: a meglévő egyesületek hatását erre téríti, az ifjúsági mozgalmat így befolyásolja, az alakulófélben lévő magyar sportszövetséget ennek a szellemnek igyekszik megnyerni. (e) A *népkönyvtárközpont* a két évtizede vajudó s a meglévő kezdeményekben is mindinkább széthulló népkönyvtárügy erélyes kézbevételezt célozza, alkalmas és korszerű népkönyvtártípust akar megállapítani, az akció széleskörű beindítását és üzleti megszervezését vállalja. Céljának megfelelően felállítja a meglévő népkönyvtárak s más, a községekben található könyvtári intézmények kataszterét, számbaveszi a könyvvállományt, tájékozik a könyvtárak jogi helyzete felől, megállapítja a könyvolvasás szervezettiségének vagy szervezhetőségének segítő és gátló körülményeit, majd kimutatást készít a megindult népkönyvtársorozatok állapotáról, kihelyezett és raktáron heverő könyveikről, mérlegeli a szükségleteket és lehetőségeket, s ezek alapján elkészíti az új népkönyvtármozgalom tervét s azt valósítja. Ez a mozgalom természetesen nem üzleti vállalkozás, az írásban sokszorososan terjedő műveltség szolgálata s ezért kell hangsúlyoznunk, hogy a népkönyvtárközpont nemcsak könyveket írat, bíraltat, nemcsak népnevelő könyvek és füzetek kiadását, forgalmazását és olvasását szervezi, irányítja, hanem állandó összeköttetést tart fenn az időszakos és napi sajtó munkásaival s a sajtószervezetekkel, mert főcélja megvalósítani (f) az *erdélyi magyar sajtószövetséget*, azaz olyan irányított sajtómunkát akar teremteni, mely vallja, hogy a sajtó minden körülmények közt népnevelő hivatást tölt be.

2. A tudomány- és művészetpolitika terén a KSz csak az egységesítésre és a kiegészítésre szorítkozik: a hivatott szervek az *Erdélyi Múzeum-Egyesület*, illetve az *Erdélyi Irodalmi Társaság*, az *Erdélyi Szépművészeti Céh* és a nevében legalább is élő *Barabás Miklós-Céh*. A művelődéspolitikai egység azonban megkívánja, hogy ez a két munkakör a KSz segítségével olyan végrehajtó szervhez jusson, mely az említett központi és a hasonló célkitűzésű vidéki alakulatok közt az együttműködést s a nevelésüggyel való kapcsolatokat lehetővé teszi. A teendők ma még meglehetősen kuszáltak, egyrészt az EME tulajdonkérdésének rendezetlensége, másrészt az írói és művészi világban dúló széthúzások folytán pontos tervet készíteni alig lehet. A) A *tudománypolitika* területén mindenesetre újból⁸ idézhetjük Szilágyi Sándort: „Erdélynek főleg

⁸ L. A hetvenöt éves Múzeum-Egyesület. *Hitel*, 1935. évi 5. sz. 7–8. o., továbbá A Múzeum Egyesület lehetőségei. *Hitel*, 1937. évi 1. sz. 91–93. o.

történetei és honisméje a két pont, melyben saját működésre van szorítva”, s ha ehhez még hozzávesszük helyzetalakulásunk új kíváncsi mait: a kisebbségi jog- és társadalomtudomány művelését, valamint a román-magyar tudományos kapcsolatok szolgálatát, a belső feladatokat jobbra felsoroltuk. Külső feladatok: a tudományos közvéleményalakítás (s ez a népszerűsítő előadássorozatok és vándorgyűlések tárgykörének szerves belső egységét teszi szükségessé, értelmiségnevelő célt tételez fel); a tudományos utánpótlás intézményesítése (az új nemzedék legjobbjainak tudományos neveléséről az EME-szakosztályok kebelében létesítendő tanulmányi körök gondoskodnak); a könyvtár- és múzeum-ügy irányítása; a magyar tudományos könyvkiadás rendszabályozása; stb. B) Az erdélyi magyar művészetpolitikának sajnos még ilyen vázlatos rendszere sincs. Egy bizonyos, hogy belső feladatként elodáztatlan az írók és művészek csoportgőgijének feloldása, a széthúzó „baráti társaságok” központi és provinciális törekvések összefogása és a tárgyilagos bíráló szellem meghonosítása. Külső feladatként az irodalom- és művészetpártoló szervezet, a népies irodalmi kiadványsorozat, a magyar (!) színházügy, a műemlékvédelem, a zenetársaságok kérdése tár fel sürgős tennivalókat. S mint a tudomány és irodalom érékkörébe egyként tartozó kérdés külön megfontolást igényel a magyar közirodalom, a magyar sajtó minőségi problémája. A színvonalas és képzett újságíró kivessző fajta közéletünkben, pedig ő az, ki a politikum „jéghegyét” felolvasztja s a politikai közvéleményalakításon keresztül alkalmassá teszi arra, hogy „megihle az erdélyi tollakat”⁹

3. A népi műveltség feltárása és tudatosítása a művelődés új szellemét szolgálja. A magyarság legjobbjai hangoztatták és hangoztatják, hogy a megújítás feltétele a nemzeti önismeret, az új magyar műveltség csak a magyarságtudományra épülhet s a néprajzi alosztály ezt a szolgálatot vállalja, az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel karöltve és a vidéki múzeumok segítségével mozgalmat indít a magyar népismeret feladatainak teljesítése érdekében. A nép hagyományos művelődési értékek birtokosa, nyelvében, zenéjében, költészetében, díszítőművészetében, viseletében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkozásában, világnézetében, egyszóval: műveltségében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi és továbbítja. A nép tükrözi a magyar lelket, az ősi változatlan szellemiséget s a magas kultúra hordozóinak – Kodály intelme szerint – magukévá kell tenniök a népkultúrát s azt a maguk személyében összhangzóan fel kell dolgozniok, hogy így az idegenből kölcsönzött magas kultúra termékeny lehessen, miután gyökereit a népműveltség mélyére bocsátotta. Az új magyar művelődés őrállója új világba lendül át, hol történeti időket tükröz a kultúra s elmúlt korok szokásai lebennen fel. A műveltség terén haladást hirdet, de ugyanakkor a művelődés menetében konzervatív csökönyösséggel erősíti a gyökérkötő hagyományokat. Erőfeszítésében Európa népei közt is rangosan pompázó művelt nemzet

⁹ Vö. Reményik Sándor: Erdélyi politikánk és erdélyi irodalmunk. Páosztortűz, 1935. XXI. évf. 23–24. sz.

látnoki képe serkenti, de egyidőben a hagyományaival elszigetelten álló magyarság keletről hozott népi értékeinek elmélyítéséért áldozza fel napjait és éjszakáit. Lent, a lelkek mélyén felvert erőket az öröklött kultúra tevékenységének munkálására taszítja, ideplántálja az új művelődés öntudatát, őrzi és védelmezi ártó és idegen szelektől, hogy a teremtettség műveltség nemcsak színvonalas, hanem sajátosan magyar legyen.

A NEMZETNEVELÉS SZOLGÁLATÁBAN

Társadalmunk átalakulóban s e folyamat kölcsönöz a közművelődés munkakörének sajátos jelentőséget. A kisebbségi élet kohójában izzik az erdélyi magyar társadalom s a belső formálódás nemcsak a népközösség rendjét alakítja, nemcsak a társadalmi osztályok és a gazdasági szerepkörök elosztása módosul, hanem az egyes és az összesség hivatása, a cselekedetek értelme is válaszüton áll. Az erdélyi magyar művelődéspolitikusnak vállalnia kell a válságos időkben ráháruló feladatot, a grundtvigi szerepkört. *Ma minden a nevelésen fordul meg: a társadalom nagy erőfeszítéseit a közösségi öntudat táplálja s ez a közértelmesség talajába bocsátja gyökereit.* Széchenyi kifejezésével élünk, hogy már ebben az utalásban is nyilvánvalóvá legyen: *a közművelődésben nem az értelem és az ész öncélú csillogását keressük, hanem az ember egész erkölcsi lényének kiművelését tartjuk fontosnak.* Művelődéspolitikánk elsősorban neveléspolitikai eszmények szerint igazodik s erejének javát a közvélemény szükséges befolysóására, a közakarat megfelelő kormányzására használja fel, s ebben a munkájában hol alkotó, hol védekező jelleget ölt, aszerint, hogy a nemzetrész kisebb csoportjai mit kívánnak. Ha van proletáriátus és ha vannak lecsuszó vagy ma még viszonylagos anyagi jólétnek örvendő társadalmi csoportok, mint ahogy vannak, akkor a gazdaságpolitika arra irányul, hogy a munka, a tőke, a piac, stb. szervezésével megszüntesse és kivédje a proletárizálódást. Ha van megfertőzött egyén és ha van betegségekől veszélyeztetett népréteg, az egészségpolitikának az a törekvése, hogy gyógyulást hozzon s főként, hogy megelőzze a népbetegségeket. S vajjon a proletárizálódás és az élettani csenevészedés jobban aláássa-e nemzeti létünket, mint a nemzeti személyiség elhalványulása? Ha tehát van, akit a nemzet érdekköréből való kiválás és a más nemzetbe való beolvadás veszélye fenyeget, kézenfekvő a művelődéspolitikai feladata: *biztosítani a nevelés eszközeivel a nemzeti személyiség alaptevételeit, az öntudatalakító műveltséget.*

A művelődéspolitikai központnak a szakszerű megszervezkedés után elodázhatatlan szép hivatása a közművelődési tevékenység oly irányítása, hogy a nemzetnevelés szolgálata egy szempontból se szenvedjen rövidülést. Vitán felül áll, hogy a *társadalom alakulása műveltségváltással párosul*, népünk foglalkozási csoportjainak, társadalmi rétegeinek elhelyezkedése mindinkább új képet mutat s az új feladatok elé sodort népcsoportokat alkalmassá kell tenni az építő nemzeti munkára. De a társadalmi előítéletek irtása, a gazdasági szaktudás bővítése, a jogi és egészségügyi ismeretek terjesztése, az új helyzetben eligazító műveltség ápolása mellett egy percre sem hagyható

figyelman kívül, hogy magyarságunk életviszonyai nem azonosak mindenütt. Van népsziget és van szorvány. Az előbbin a továbbfejlesztés, az alkotó közművelődési tevékenység a hangsúlyos, de nem kevésbé szükséges adott esetben a védekezés; a szorványban a gyeprüvédő erőfeszítés hív munkára, bár néha és helyenként itt is lehetővé válik az oltalmazó közművelődési szolgálat társaként az építés. A nevelendő embertől függ minden. Területi és népességi viszonyaink között, népi erőink fokozása s gyarapítása érdekében, valamint a többségi nemzetpolitika ellensúlyaként képessé kell tennünk minden egyes magyart saját életkérdéseinek minél könnyebb és teljesebb megoldására. A gyermek, az ifjú, a javakorabeli és az elaggott; a földműves, a munkás, az iparos, a kereskedő és az értelmiségi; a falusi és a városi – külön kérdéskörrel rendelkezik, de továbbá az erkölcsi magatartás, a hivatásbeli nehézségek, az egészség és a gazdaság felmerülő problémái is mások egyénenként, – tehát a továbbfejlesztő és a megtartó közművelődési erőfeszítéseknek, a jövőképzésnek és a védekezésnek ezekhez kell igazodniok. Az erdélyi magyar művelődéspolitika bonyolult függvényrendszerbe illeszkedik be. Egyfelől a többségi népelem erdélyi túlsúlya s a többségi nemzetpolitika iránya határozzák meg az erő kifejtés milyenségét, másfelől az egyéneknek a magyar társadalomban betöltött vagy betöltendő szerepe. *Nemzetnevelő közművelődésügyünk lényege hol a továbbfejlesztő, hol a védekező feladatra-nevelés.*¹⁰

AZ EMKE ÉS A NÉPKÖZÖSSÉG

A közművelődési munkakör a népközösség létének lelki és szellemi feltételeit oltalmazza, a nemzeti személyiség épsége fölött őrködik, a továbbfejlődés útját építi. A célkitűzések egysége, a tevékenység tervszerűsége éppen ezért itt sem kevésbé lényeges, mint a gazdaságpolitika területein s ha ott a Gazdasági Tanácsban látjuk a központi megoldás lehetőségét, úgy itt a *Közművelődési Tanács* az az irányító és ellenőrző szerv, mely a tervek megvalósulását eredménnyel készítheti elő, azokat munkálhatja és a művelődés célratörő lendületét biztosíthatja. Mert az EMKE életrekelte s vázolt reformja után is a központosítás terén – hiszen nem elegyített akarunk – számos kérdés marad elintézetlenül. Az egyházak, mint autonom közművelődési szervezetek, továbbá az EMKE-munkához kapcsolódó intézmények, mint aminők az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Székely Nemzeti Múzeum, az irodalmi társaságok, a nyilvános közkönyvtárak és múzeumok, az Erdélyi Kárpát-Egyesület, az Országos Magyar Dalosszövetség, az Erdélyi Gazdasági Egylet, sőt a szövetkezetek együttműködése a művelődés céljainak minél eredményesebb valósítása tekintetében azzal még nincs megoldva, hogy az EMKE keretében a különböző művelődéspolitikai ágak irányító és ellenőrző központhoz jutnak. Az EMKE a munka szintézisére

¹⁰ E kérdés részletes kifejtését, adatokkal való alátámasztását l. a Hítel 1936. évi 2. számában Művelődéspolitikai vázlat címen, ahol a nemzetnevelés három főintézményét: a Népfőiskolát, a Magyar Házat és a Collegium Transylvanicumnak nevezhető értelmiségnevelő szervezetet is ismertettük.

törekszik, de a munka eddigi szervezett kereteit érintetlenül hagyja s így minden igyekevése zátonyra futhat, ha a Népközösség közművelődési alosztályának nem sikerül az intézmények szintézisét létrehoznia.

A közművelődési alosztály és a Közművelődési Tanács egymást fedő két fogalom. A közművelődési alosztály alkatánál fogva sem vállalkozhatik többre – s eleddig sem történt más irányba tájékozódás – minthogy megállapítja a művelődés ügyét szolgáló szervezetek között a szükséges hierarchikus rendet, felállítja a természetes korlátokat és megszabja az eredményt legjobban biztosító hatásköröket. Az EMKÉ-be helyezett virtuális művelődéspolitikai központ abban a pillanatban lesz aktuálissá, terveink az eszmei magaslatról akkor szállhatnak alá a valós élet tereire, mihelyt a közművelődési alosztály keretében ily természetű intézményeink felelőseit az örökdő gond valóban összehozza. A Közművelődési Tanács minden további munka előzetes biztosítója, enélkül az EMKE energiájának javarésze áldatlan intézményközi stratégiai műveletekre szánandó és közművelődésügyünkben éppen az nem valósítható meg, ami itt is, akárcsak a gazdasági életben, cél: minél kisebb erőfeszítéssel minél nagyobb eredményt felmutatni.

A ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON ALAPVETÉSE*

I.

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon egy *történeti* korszak, az 1919 és 1969 közötti fél évszázad szépirodalmát, közírását és tudományos irodalmi megnyilvánulásait óhajtja – *kritikai* szempontok érvényesítése mellett – *rendszerbe* foglalni és lehetőleg *minden tájékoztató részlet* figyelembevételével *minél teljesebb információgyűjteményt* adni *lexikon* formájában.

A szerkesztő bizottság oly munkatervet dolgozott ki, amely a kitűzött feladat ki-elégítő megoldását teszi lehetővé. Bár a lexikon a *címszavakra* osztott közleményeket betűrendes sorrendben, tehát *formailag* logikai rendszer nélkül adja, mégis a *mű* egészében alkalmazni kívánja a *történeti szintézis* alapelveit: a szellemi élet szét-ágazó eredménysorában az irodalmi jelenségeket *történetiségükben* vizsgálja, ki-elemzi az alkotó munka *tendenciáit* s a részletadatokat következetes *kritikai szempontok* szerint csoportosítja.

Terjedelmesebb *történeti tanulmányai* meghatározzák az alapvető fogalmakat, megállapítják a fejlődés szakaszait, ismertetik a kibontakozás szervezeti formáit, számba veszik az anyagi-társadalmi feltételeket és mértékadó jelleggel megadják az alkotó munka értékelésének normáit. Ezek a lexikon homlokterében álló történeti tanulmányok:

- (1) a romániai magyar *irodalom* kritikai áttekintése,
- (2) a romániai magyar *tudományosság* eredményeinek tárgyilagos összefogása és
- (3) a romániai magyar közírás elvi jellemzése.

Irodalomtörténeti vonatkozásban az „irodalom”-ról szóló összefoglaláshoz *műfajok* szerint három elemző-értékelő nagyobb tanulmány csatlakozik:

- (4) a romániai magyar *líra*,
- (5) a romániai magyar *próza* és
- (6) a romániai magyar *drámairás*.

Mivel a prózai alkotások általános áttekintése részletező elemzést nem ad, azt további két tanulmány oldja meg:

* A válogató által csoportosított kéziratok a szerző hagyatékából. Az I. fejezet szövege 1969. február 25-i dátummal, *Tájékoztató a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon anyagáról* címet viselte. A II–IV. fejezetek írásai keltezés- és címnélküliek.

(7) a romániai magyar *regény* és

(8) a romániai magyar *novella*.

Az esztétikai szempontok dialektikáját külön tanulmány fejtí ki:

(9) a romániai magyar *irodalomkritika*.

Az alapvető irodalmi tanulmányok függeléke a folklór-kutatások eredményeit bemutató értekezés:

(10) a romániai magyar *népköltészet*.

A sorozatot záró cikkek – irodalmi igénytel – a romániai magyar művészetkritikai irodalmat és publicisztikát tárgyalják:

(11) a romániai magyar *képzőművészet irodalma* és

(12) a romániai magyar *zenekultúra irodalma*.

(Megjegyzendő, hogy ez utóbbi tanulmányokban a bibliográfiái indítás éppen csak „ürügy”, címszavai a művészeti élet bemutatására a lexikon jellegéhez alkalmazott sajátos formát igényelnek.)

Tudománytörténeti vonatkozásban a „tudományosság”-ról szóló összefoglalás szempontjai az egyes *tudománysszakok* számbavételével mélyülnek el. Ezek alkalmazásint a publicisztika körébe eső műveket, tanulmányokat és cikkeket is figyelembe veszik.

Ideológiái jelentőségű *kritika* vezetí be ezt a sorozatot:

(13) bölcseleti-világnezeti tájékozódások.

A történeti és társadalomtudományok részletmunkáinak rendszerezésében megvan az alkalom az 1919 utáni fejlődést előző kezdemények, úgyszintén a jövőben megoldható feladatok mértékadó tárgyalására is. E cikksorozat jelentősége, hogy alapanyagában a *gondos számbavétel*, kiemeléseiben pedig az *arányokat megszabó tárgyilagosság* érvényesül. Témakörük:

(14) irodalomtörténet,

(15) történetírás,

(16) nyelvészet,

(17) néprajz,

(18) honismeret,

(19) társadalomkutatás,

(20) statisztika,

(21) jogtudomány (és ennek keretében a „kisebbségvédelem” irodalma).

A természettudományok nem illeszkednek be a lexikon munkatervébe, de nem kifogásolható egyetlen összefoglaló tájékoztató cikk:

(22) természettudományok művelői.

A felsorolt huszonkét alapvető-rendszerező, szempontokat adó és értékelő tanulmány és cikk máris megeleveníti a romániai magyar irodalom, művészet, tudományosság és közírás fél évszázados múltját. Ez a múlt azonban *sokféle szervezeti keretet*, társulási formát, nagyon is *különböző közlési lehetőségeket*, az egyéni vállalkozás és a közületi támogatás viszonylatában *változatos feltételeket* hozott létre. Ezek rend-

szerezése, áttekintő tárgyalása – monografikus jelleggel – ugyancsak a szintézis előfeltétele. Itt elsősorban

- (23) a romániai magyar irodalmi társaságok,
- (24) az Erdélyi Múzeum-Egyesület,
- (25) a kolozsvári egyetem,
- (26) a romániai magyar könyvkiadás,
- (27) a romániai magyar folyóiratok és
- (28) a romániai magyar napisajtó

sokszor bonyodalmas problematikájáról van szó. Az utóbbi három: a könyvkiadás, a folyóirat-kultúra (amellyel a legjelentősebb társulási formák függnek össze), valamint a sajtótörténet az értékelő cikkek újabb sorozatát indokolja:

- (29) Zord Idő (a vásárhelyi kezdeményezés),
- (30) Napkelet, Új Erdély (a kolozsvári kísérletek),
- (31) Minerva Rt.,
- (32) Pásztortűz,
- (33) Erdélyi Szépmíves Céh és Erdélyi Helikon,
- (34) Korunk (régí sorozat),
- (35) Magyar Kisebbség és mellékletei,
- (36) Erdélyi Irodalmi Szemle,
- (37) Erdélyi Múzeum,
- (38) Erdélyi Fiatalok,
- (39) Hitel,
- (40) Termés,
- (41) Utunk,
- (42) Korunk (új sorozat),
- (43) Igaz Szó,
- (44) munkásmozgalmi sajtó,
- (45) néplapok és népkönyv-kiadványok (Magyar Nép és könyvtára, Falvak Népe, Hasznos Könyvtár, EMGE-kiadványok, Erdélyi Gazda),
- (46) gyermek- és ifjúsági lapok,
- (47) egyházi iratterjesztés (könyvek, folyóiratok, hetilapok, naptárak),
- (48) Független Újság,
- (49) Brassói Lapok,
- (50) Ellenzék és irodalmi mellékletei.

A lexikon törzssanyagát jelentő *személyi címszavak* nemcsak pontos életrajzi adatokat és lehetőleg hiánytalan bibliográfiát adnak, hanem olyan értékelést, amelynek tárgyilagosságát a fenti 50 összefoglaló tanulmány és cikk kritikai vonatkozásai is biztosítani hivatottak.

(A) *Igényes írói portrék* méltatják azokat az írókat, akiknek életművéről *máris* kialakult az *időtálló értékelés*. Életrajzuk minden olyan mozzanatra kitér, melyet a részletes műelemzés megkíván.

(B) *Árnyalt jellemzés* mutatja be azokat a kiváló írókat és tudósokat, akiknek

irodalom- vagy művelődéstörténeti *jelentősége elismert vagy nem vitatott*. Életrajzuk teljességre törekszik.

(C) *Megfelelő értékelés* emeli ki azokat a jeles írókat és tudományos kutatókat, akiknek műve *számottevő és jellegzetes*. Életrajzuk bár vázlatos, de minden fontosabb mozzanatot tartalmaz.

(D) *Mértékadó szempontok* érvényesülnek azoknál, akiknek irodalmi munkássága *figyelemreméltó, de vitatható*. Vannak, akik a félszáz éves múlt valamelyik szakaszában kiváló szerepet vittek, de műveik nem jelentékenyek. És vannak – fiatal kortársak –, akiknek írói, közírói vagy tudományos értékelése még nem kialakult. Életrajzuk a társadalmi szerep megjelölésén túl más részletet nem tartalmaz.

(E) *Az értékelés nélkül* közreadott bibliográfiai adatok indokolt kritikai tartózkodást jeleznek.

Nyilvánvaló, hogy számos újságíró vagy tudományos kutató csak munkaközössége (szerkesztőség, kutatóintézet) névsorában említődik.

Félreértések elkerülése végett hangsúlyozzuk, hogy a fenti csoportosításban kifejezett elvek nem kategóriák, hanem csak *jelzések*. Minden műalkotás többdimenziós értékskálán helyezkedik el. Hogy az értékelés mikor *megfelelő*, akkor-e, amikor *mértéktartó*, vagy akkor, amikor *árnyalt*, azt végső soron csak a mű elemzése határozhatja meg. Nem kétséges, hogy vannak írók, közírók és tudományos kutatók, akiknél mértékadó szempontokat kell érvényesíteni, de vannak, akiknél az árnyalt jellemzés az illő kritikai forma. Az „árnyalt jellemzés” viszont úgy is felfogható, mint „igényes írói portré”, mert az *igényesség foka*, akárcsak az *árnyaltság mértéke*, a mű függvénye. A lexikon érdeke, hogy a szubjektív engedékenységből vagy elfogultságból következő *kritikai bizonytalanság* lehetőleg ne érvényesülhessen.

Repertóriumunkból kiemelünk 80 nevet, túlnyomórészt írók. A betűrendben adott névsor áttekintése és a csoportosítás megkísértése az előbbieken kifejtett szempontok illusztrálására szolgálhat.

(A) *Áprily Lajos, Asztalos István,*

(B) Balázs Ferenc, Balogh Arthur (jogtudós), Balogh Edgár, *Bánffy Miklós*, Bányai László, Bárd Oszkár, *Bartalis János, Benedek Elek, Berde Mária*, Bitay Árpád (történész), Borbély István (irodalomtörténész), Böződi György,

(C) Csüry Bálint (nyelvész),

(D) Daday Loránd (Székely Mózes), *Dsida Jenő,*

(F) Finta Zoltán, Franyó Zoltán,

(G) *Gaál Gábor*, Gáll Ernő, Gulácsy Irén, Gyallai Domokos, Gyárfás Elemér (politikai közíró), György Lajos (irodalomtörténész),

(H) *Horváth Imre*, Horváth István, Hunyady Sándor,

(J) Jakabffy Elemér (politikai közíró, Magyar Kisebbség), Jancsó Béla (Erdélyi Fiatalok), Jancsó Elemér, *Janovics Jenő,*

(K) Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kakassy Endre, *Karácsony Benő*, Karácsonyi János (történész), *Kelemen Lajos* (történész), Kemény János, *Kiss Jenő, Kós Károly,*

Kovács György, Krenner Miklós (Spectator, közíró), Kristóf György (irodalomtörténész), Kuncz Aladár,

(L) László Dezső (Erdélyi Fiatalok), Létay Lajos, *Ligeti Ernő*,

(M) *Makkai Sándor*, Markovits Rodion, *Méliusz József*, *Molter Károly*,

(N) Nagy Dániel, S. Nagy László (Erdélyi Szemle), *Nagy István*, *Nyirő József*,

(O) Olosz Lajos, Ormos Iván, Osvát Kálmán (lexikon),

(P) Paál Árpád (politikai közíró),

(R) *Reményik Sándor*,

(S) *Salamon Ernő*, Salamon László, Sipos Domokos, Sütő András, *Szabédi László*, Szabó T. Attila (nyelvész), Szabó Gyula, *Szántó György*, *Szemlér Ferenc*, *Szenczei László*, *Szentimrei Jenő*, *Szilágyi András*, Szombati-Szabó István,

(T) *Tabéry Géza*, *Tamási Áron*, Tavaszy Sándor (bölcseleti író), Tompa László,

(V) Vargha Béla (bölcseleti író), Wass Albert.

A továbbiakban rá kell mutatnunk a lexikon néhány olyan címszósorozatára, amelyek a történeti szintézishez igen fontos adalékul szolgálnak vagy éppen az alapvető tájékoztatás szerepét töltik be.

Ilyen az irodalmi alkotások összefüggésében kielemezett *irodalmi irányzatok* elvi megtaggyalása:

(a) romániai magyar avantgárd,

(b) transilvanizmus,

(c) romániaiság,

(d) romániai magyar népi írók,

(e) realista törekvések a romániai magyar irodalomban és közírásban.

A romániai magyar szellemi élet bizonyos vonatkozásokban önelvűen fejlődik, de sohasem elszigetelten. Az Ady-probléma erdélyi tárgyalása (f), a Petőfi-kultusz itteni sajátos formái (g), az írói centenáriummokkal kapcsolatos események (h), Móricz Zsigmond erdélyi vonatkozásai (i), Kazinczy és a felvilágosodás erdélyi hatásának kutatása (j) és számos más irodalmi vagy irodalomtörténeti mozzanat kiemelése igazolja az alaptételt.

A román-magyar kapcsolatok fejlődését (k) irodalmi síkon és (l) a tudományosság vonatkozásában alapos bibliográfiai tanulmányok mutatják be.

A művelődési vagy népnevelési célokat szolgáló intézmények mindegyikét kis történeti cikk veszi számba: Székely Nemzeti Múzeum (m), helytörténeti és néprajzi múzeumok (n), múzeum-könyvtárak (o), népkönyvtárak (p), EMKE (r), EMGE (s), Romániai Magyar Dalosszövetség (t) stb.

Végül a lexikon jellemzi a *romániai magyar művelődés* központjait, amelyek a félszáz éves múlt különböző szakaszaiban párhuzamosan vagy egymást követően irányító szerepet töltöttek be, nemcsak Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár, Nagyvárad, Arad, Brassó, hanem a többi város is, időnként igen nagy jelentőséggel, különösképpen Sepsiszentgyörgy, Udvarhely és Csíkszereda, nemkülönben Nagyenyed és Gyulafehérvár s az északnyugati megyék székhelyei is. Ezek a sajátos szempontú városképek

különböző megvilágításban – nemegyszer élesebb vonásokkal – vetítik elénk mindazt, amit az egész lexikon hivatott bemutatni: a romániai magyar kultúra fél évszázados történetét.

II.

(1) A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon az irodalom t á g a b b értelmezésében. A romániai magyar szellemi élet eltelt fél évszázadának sajátosságai indokolják a Bod Péteréhez hasonló irodalomtörténeti koncepciót, amely szerint *minden írásos mű* irodalmat jelent és ezek *valamennyijének szerzője* figyelmet érdemel.

(2) Az irodalom és az írásos mű fogalmi azonosításából következik, hogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon a tárgyalt korszak (1919–1969) szépirodalma mellett a publicisztikát és a tudományos irodalmat is számba veszi. Ez a körülmény, amennyire megkönnyíti, éppen annyira meg is nehezíti a lexikontervezést. A szépirodalom, publicisztika és tudomány határeseit jelentő műfajok (riport, útleírás, emlékirat stb.) nem okoznak problémát, de annál inkább az, hogy az irodalomkritikát nemcsak szépirodalmi vonatkozásában (a giccs, a ponyva és a dilettáns kísérletek megítélésében), hanem a publicisztika és a tudomány vonatkozásában is érvényesíteni kell. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon bármennyire az elmúlt fél évszázadban megjelent *romániai magyar írásos művek katasztere*, mégis hangsúllyal *kritikai fórum*.

(3) Az irodalomkritika *párhuzamos* érvényesítése szépirodalomban, publicisztikában és tudományos műveknél, az írók értékelése nagyon is *különböző* alkotási körökben, az *arányok* betartása az irodalmiság előtérbe állításával – nem könnyű feladat. Mert vannak-e olyan nyilvánvaló kritériumok, amelyek a szerkesztés kritikai vonalát egyértelműen megvonhatják?

(4) Formai szempontból kritikai álláspont érzékletes kifejezése a *terjedelem* és a *terjedelmek aránya*. Az előzetes utasítás ezt a kritériumot hangsúlyozta és a személyi címszavakat osztályozta: (a) nagyobb irodalmi cikk (írói portré), amelynek – bibliográfia nélkül – átlagos terjedelme 100 gépelt sor; (b) méltatás 50–60 sorban; (c) mértéktartó jellemzés 25–30 sorban; (d) értékelő megemlékezés vagy értékjelző bemutatás átlagosan 10 sorban; végül (e) csak bibliográfia. Ugyanúgy a sajtótörténeti anyagban: (a) a nagy irodalmi lapokról és egyes általános érdekű szemlékről szóló cikk terjedelme 100 sor; (b) az országos napilapok egy részéről s bizonyos folyóiratokról a jellemzés 50–60 soros; (c) az értékelő ismertetés 25–30 soros; (d) a történeti szerep méltánylása átlagosan 10 sor; végül (e) az egyszerű sajtótörténeti közlés csak bibliográfia. Az előzetes utasítás az összefoglaló és fogalmi címszavaknál kivételez. Az összefoglaló címszavak, mert alapvetőek, meghaladhatják az írói portré 100 sorát. A fogalmi címszavak is megközelíthetik ezt a mértéket, ha gazdag irodalmi illusztrációt adnak (mint pl. az ars poetica, antológia vagy alakoskodás).

(5) Kétségtelen, hogy ezek a terjedelmi kritériumok nagyon hasznosak, de a *kritikai válogatást* nem segítik elő éppen ott, ahol a lexikon határai bizonytalanná válnak, az alsó kategóriákban. Bibliográfiai szempontból indokolt, hogy aki önálló kiadvánnyal jelentkezett, személyi címszót kapjon, de éppen ez a szempont komplikálja a

szerkesztő helyzetét kritikai vonalon, mihelyt a „csak bibliográfia”-ra szorítkozó alsó kategóriához ér. A csak üzleti szempontú vagy dilettánsan kísérletező saját kiadás (ha szépirodalomról van szó), a minden kutatás nélkül összehozott ügyes vagy éppen hasznos kompiláció (ha tanulmányról van szó), a nyilván csak partikuláris érdekeket szolgáló sajtóorgánium, de még inkább a sajtó-alvilág kalózkodása határozott kritikai magatartást követel.

Van azonban egy másik probléma is, ami éppen a lexikon irodalomközpontúságából következik. Azt mondja az előzetes utasítás: Az írók és író-publicisták körén kívül a személyi címszavak túlnyomórészt a III–IV. kategóriába, a lapszerkesztők és hírlapírók általában a IV–V. kategóriába tartoznak. Számos tudományos kutatóról, illetve újságíróról csak a tudomány szak művelőinek vagy valamelyik lap (folyóirat) munkatársainak felsorolásánál történik megemlékezés.

(6) Nyilvánvaló, hogy a „csak bibliográfia”-kritérium mellett a lexikonterv alsó zónájában más formai megoldásokra is szükség van. Méltánytalanság volna dilettáns, de önálló kötetes költőt címszóval, a kutatási eredményeit szakfolyóiratokban közlő tudományművelőt pedig csak a szaktudományi összefoglalásban szóba hozni. Hasonlóképpen visszatetszést szül már a lexikontervezőben is, hogy önálló címszót adjon a kommerc-lapszerkesztőnek, s gyűjtőnévsorba bujtassa az olvasó tízezrek körében népszerű vagy egy szerkesztőség reszortmunkájában kiváló hivatásos újságírót – csak azért, mert névvel sem lapimpresszumban, sem könyvfedőlapon nem jelentkezett.

Természetesen a címszót – mégha nemegyszer a kritikai szempont támogatná is – a bibliográfiai teljesség, sőt a történeti hűség sérelme nélkül nem lehet elhanyagolni. Nem is cenzúráról kell itt gondolkozni, hanem arról, hogy a „csak bibliográfia”-t engedélyező utolsó kategóriába torlódó félezernyi címszó – nem lévén azonos jellegű és értékű – többféle megfogalmazást kíván.

(a) Az értékelés nélkül megszövegezett *kis-címszó* lehet az egyik megoldás. Pl. Békésy László (Nagyvárad, 1910–): költő, újságíró. 1932-től a nagyváradi Erdélyi Lapok belső munkatársa, a „Fiatalok”-rovat szerkesztője. Önálló verskötete: Jelszó nélkül (Nagyvárad, 1943, a Szigligeti Társaság kiadása).

(b) A bibliográfiai *ténymegállapítás* lehet a másik megoldás. Pl. Mihály László Barna (Csíktaploca, 1910–) saját kiadásában verseket közöl (Végtelen felé, Csík-szereda, 1932; Lármafa Csíkország felett, uo. 1933).

(c) *Kis-címszó utalással* lehet egy harmadik megoldás. Pl. Péter Pál (Gyalu, 1925–): egyetemi adjunktus. A Korunk Szemle-rovatainak állandó munkatársa. Őslénytani kutatáseredményeit a kolozsvári Acta (series geologica, 1965:2) és a bukaresti Revista de geologie (1966:8) közli. Az amszterdami Darwin-társaság levelező tagja. → természettudományi irodalom.

(d) *Név- vagy címutalással* lehet egy negyedik megoldás. Pl. Litterátus János → Irodalmi Figyelő; Őrszem → kat. egyházi sajtó.

Az egy-egy városi központhoz kapcsolódó művelődési korrajz lexikonszerkezeti szerepe az, hogy

(a) az irodalom és publicisztika történetiségének és társadalmi funkciójának áttekintéséhez adalékokkal szolgáljon;

(b) egyes szép- és hírlapirodalmi tényeket, tudományos és művészeti törekvéseket, melyeknek csak helyi jelentőségük volt, ebből a szempontból értékeljen;

(c) lehetővé tegye, hogy a művelődési élet alakulásában kezdeményező szerepet játszó, de irodalmilag nem értékelhető személyiségekről megemlékezzen.

A művelődési korrajz kitér azokra az 1918 előtti irodalmi, sajtó- vagy tudománytörténeti mozzanatokra, amelyek helyi vonatkozásokban hagyományszerűen determinálták a fejlődést; számbaveszi azokat az írókat, publicistákat és tudományművelőket, akiknek jelenléte megszabta a művelődési törekvéseket; megállapítja a publikációs lehetőségeket (nyomdák, kiadói vállalkozások, társulati alapok), amelyek folyamatosan vagy átmenetileg kisebb-nagyobb jelentőségű irodalmi alkotó munkára ösztönöztek; értékeli az örökölt vagy létesített művelődési intézmények, irodalmi társaságok, múzeumok, dal- és zeneegyesületek, színpártoló társaságok, önképzőkörök, asztaltársaságok, irodalmi szalonok befolyását a művelődési élet irányulására, illetve kibontakozásának hatásosságára.

Nagy nyereség az olyan mértéktartó helytörténeti bibliográfia, amely felsorolja azokat az önálló műveket és forrásértékű lapközleményeket, amelyek tanulmányozásával a lexikonban megjelenő művelődési korrajz (1919–1969) további kutatásokra sarkallhat.

IV.

A lexikon funkciója:

a) irodalmi (szép-, köz- és tudományos irodalmi) megnyilvánulások, lehetőségek és feltételek *történeti* számbavétele, amely a szerkesztés szintjén *rendszerbe* foglalást kíván;

b) *tudományos* igényű irodalmi mű, amely a történeti tényeket *tárgyilagosan* és *egyértelmű* előadásban elemzi, osztályozza és minősíti, vagyis a szellemi élet és alkotás *kritikája*;

c) összefoglaló és részletekben tallózó *információ-gyűjtemény*, amely *minden részletet* értékeli, de a *lényegre korlátozott* enciklopédia.

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon úttörő szerepet tölthet be, ha a szerkesztés módszerében több érvényesül, mint általában a specifikus enciklopédiáknál. Az „irodalmi” kategória nem olyan lehatárolás, amely megkönnyíti a szerkesztés munkáját. Az „irodalmi”-ban tükröződik az *egész* társadalom a maga *történeti* fejleményében, *belső* szerkezetében, különböző intenzitással megnyilvánuló funkcióival, *belső és külső* kapcsolataival, intézményein és jellegzetes személyiségein, azok alkotásain keresztül. A szerkesztés tehát *nem csak indítvány és tudomásulvétel*, a bonyolult és szétágazó adatgyűjtés ösztönzése és leltározása, hanem a vonatkozási időtartam (1919–

1969) tényezőinek és megnyilvánulásainak, folyamatainak és irányulásainak *rendszerbe* foglalása, az adatgyűjtéssel megvilágosuló részleteknek ebbe a rendszerbe való beillesztése, ilyformán azok *kritikai minősítése*. A szerkesztés nemcsak az adatgyűjtés és feldolgozás szétoztása (az időmegtakarítás céljából), hanem egy olyan *rendszer* kiformalása, mintha a lexikon máris történeti kézikönyvnek készülné, miként arról szó esett. Ez a rendszer *annál hatékonyabb, minél teljesebb*. A részletekben nem „index”, az összefoglalásban nemcsak „registrum”.

———— VI. ————

NEMZETISÉGI KÉRDÉS —
TRANSZILVÁNIZMUS —
ERDÉLYI MAGYARSÁGTUDOMÁNY

AMI UTÁNA KÖVETKEZIK*

Széljegyzetek Szekfű Gyula „Három nemzedék”
című könyvének függelékéhez

I.

Szekfű Gyula a *Három nemzedék* függelékében *neobarokknak* nevezi a háború utáni magyar társadalmat. Neobarokknak, mert művészeti stílusszeretetében s élet-allűrjeiben visszahajlik a XVIII-ik századbeli barokkhoz s átülteti a jelenbe e korszaknak nemcsak stílusfelfogását, de társadalom-meghatározó tényezőit is. Egymás után emelkednek barokkstílusú középületek s a nemzedék életében a barokkos ízű „úr” és „tekintély” kihangsúlyozása lesz a döntő. Az „úr” és „tekintély” háta mögött azonban ép úgy nincs valóságos érték, mintahogy a neobarokk épületek is csak pusztá utánzatok. Egy viszonylagosan értéktelen korszaknak és értéktelen nemzedéknek értéktelen utánérzéseit jelenti ez a neobarokk. Eredmény: az eredetiség és független gondolkodás feladása, a csak szolgaképességek leplezése, a nagyhangú kikiáltás, a megtévesztő külsőségek. Jelenségek: a hatalmat az „úri társaság” legélelmesebbjei tartják kezükben; a gentry-élet vagy rokonság, most vagy régebb szerzett nemesi vagy „nemesen” hangzó magyar, magyaros név biztosítja a közéleti előkelőséget; a meg nem lévő valóságos tekintélyt viszont helyettesítik a kórosan elszaporodó és csak szuperlatívuszokban beszélő címek; végül a protekció, s az „első és második társaság” erős összetartása lehetővé teszik, hogy egész „családi bokrok” jussanak vezetőálláshoz, közjogi szerephez s monopóliumot üzhessenek ezekből a legnagyobb szükség idején is.

Szekfű Gyula a háború utáni magyarság életproblémájának egyik gyökerét itt: ebben az időszerűtlen neobarokkban, a csak önző gondokban elmerült, úri és tekintélyt-óhajtó társadalmi életben látja. A másik gyökér hajszaál-szerveivel a neobarokkal szorosan összefüggő s a társadalmi élet feszültségeiből, belső ellentéteiből, antinómiáiból nő ki. Ezek az *ellentétek*: 1. nagybirtokos – mezőgazdasági munkás, 2. katolikus – protestáns, 3. zsidóság – magyarság, 4. öregek – állástalan fiatalok, stb. A társadalom hibája tehetetlenségében rejlik: a magyarság mai neobarokk vezetőrétegéből hiányzik a *szintetikus* gondolkodás s a szándék, hogy a felgyülemlett ellentétek, feszültségek kiegyenlítésén fáradozzék.

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1935. februári számában.

A háború utáni magyarság analízisét ily őszintén és kegyetlenül – a „bátor és tiszteletlen” Szabó Dezsőt is beleértve – még senkisé is alkotta meg. Szekfű Gyulának sikerült, mert nem a felület-jelenségek világában gondolkodik, de elmélyül az alapigazságok kritikai szemléletében s teszi ezt azzal a céllal, hogy a „Három nemzedék és ami utána következik” fejezetein keresztül a nemzetnevelés nehéz és hálátlan munkájára is vállalkozhassék. Hibákat, hiányokat, elferdüléseket és szervi bajokat állapít meg a történész és társadalomkutató tárgyilagosságával s mindezt csak azért, hogy a másik oldalon, amikor az irányulás céljaira mutat rá, annál meggyőzőbbé váljék a nemzet jövőjéért aggódó ember előrelátása.

A **Három nemzedék** Széchenyi konzervatív reformrendszerének alárendelően a múlt század társadalomkritikája. A liberális Magyarország belső vajadásainak nagyszerű kórképe. Az állandó küzdelem az eredményért s az állandó eredménytelenség történelme. Az utolsó sorok jellemzik az egész művet: „Liberális elvekből, jól tudjuk, lehetetlenség tömör, vízálló, szélllel és zivatarral dacoló töltést emelni. A gátakat is, melyeket Tisza István emelt, csakhamar áttörte az ár, mert anyaguk, melyet e nagy magyar hatalmas igyekezettel egymásra halmozott, omló homok: illúziókkal átitatott idegen liberalizmus volt. Vétkesek és betegek voltunk és vagyunk, s bajainkon kisebb kezdemény nem, csak lelki megtisztulás, belső átalakulás segíthet.”

A **Három nemzedék függeléke** „*Ami utána következik*” címmel Tisza István kritikájának idézett utolsó mondatához kapcsolódik. Vétkesek és betegek voltunk, de vajjon nem jött-e létre a kezdemény a lelki megtisztulás, a belső átalakulás érdekében? „Ha őszinte akarok lenni önmagamhoz, – írja Szekfű a függelék bevezetőjében, – akkor most tizennégy év elmúltával, valami naiv racionalizmusban kell magamat elmarasztalnom.”

Széchenyi reform-konzervatizmusának alapelveit tekinthetjük a függelék gondolatmenetében is a kiindító és cél-oknak. A történetíró keserű és kesernyés hanghordozása, igaz és sohasem igazságtalan borulátása is ebből fakad. „Széchenyi nemzetkoncepciója annyira távol áll korunk gyermekeitől, nem »korszerű« többé számukra.” „Érthető, ha előadásunkban keveset fogunk beszélhetni Széchenyi követéséről, s annál többet az eszméivel ellenkező jelenségekről.”

A **neobarokk** problémája is a Széchenyi-gondolatkörben sulyosodik el. „A Széchenyi-féle reform-konzervatizmusból a reform szót kiejtette szótárából, s mivel az, amit a neobarokk mindenképpen konzerválni akart, a harmadik nemzedék (a századforduló nemzedékének) beteg öröksége volt, innen az a krízises helyzet, melyben a neobarokk minden jóakarata ellenére van állami és társadalmi életünk. Gyökeres változtatások megtételére alkalmas időket szalasztottunk el, s ma élénk tornyosulnak súlyos problémák, melyek 1918 óta folyvást bonyolultabbá váltak s melyek megoldását mégis magunkra kell vállalnunk, ha nemzeti autarchiánkat minden téren fenn akarjuk tartani.”

A **nemzeti autarchia** két dolgot szükségeltet: „az egyik: a nemzeti öntudatosulás a nemzettest minden tagjában, a másik: a nemzeti szellem megvalósítása egész kultúránkban, cserkész kifejezéssel élve: magyarabbá tenni magyarságunkat.” Két út nyílik a megújuló magyarság elé: az egyik: a turánizmus álmában a magyar nemzettest tagjainak számát önkényesen lepassztó, megmásított történelmen és hamis fajbiológiai felfogáson alapuló „*kismagyar út*”, – a másik: a „*nagymagyar út*”, hol „a nemzetiség szélesbítése, horizontális irányban és elmélyítése, vertikálisan” a feladat, miként azt a reform-konzervatizmus kívánja Kemény Zsigmond szavával: tágitani kell politikánkat.

A **magyarabb magyarság** útja a „nagymagyar út”. Szekfű e szempontból az erőknek két csoportját különbözteti meg: az egyik a *nép*, amely „mai formájában tükrözteti a magyar lelket, az ősi, változatlan szellemiséget, ... csak le kell vonni arcáról a ráaggatott rongyokat, bécsi, budapesti, cigányos, gentrys, hivatalos kendőket...; a másik a *történet*, „persze nem a politikai

történet évszámait és fondorlatait kutató, hanem az a szellemtörténet, mely a nemzetiség termő talaján végbemenő változásokat figyeli meg, mely a dolgok tűnő alakzatain észre tudja venni az örök nép vonásait, korok vezető rétegeinek, embereinek, cselekedeteinek ez örök szellemtől függését meg tudja állapítani, de egyúttal az örök szellem gazdagodását, izmosodását is figyelemmel tudja kísérni.” „Ez örök magyar szellemnek egy újabb, történeti izmosodását akarjuk létrehozni, amikor magyarabb magyarságot kívánunk.”

Az új magyar szellemtudomány igazolja a történetíró kíváncsiságát. A hungarológia alapeszméje ugyanis, hogy az igazi magyarabb magyar szellemiség a népkultúra sajátja, mely egyúttal hagyomány, történeti alakulat is. E szellemtudomány azonban tovább is mutat, amikor leszögezi, hogy ez a magyarabb magyar szellemiség teljes kifejléshez csak akkor juthat, ha megtermékenyül az európai kultúra áramkörében. *Kodály Zoltán* megállapítását idézhetjük: „Nemcsak zeneéletünk, egész kultúránk két, egymással alig összefüggő külön világra szakad. Egyfelől az idegenből kölcsönzött, fordított, onnan gyarapodó *magas kultúra*, másfelől a hagyományban gyökerező *mély kultúra*. Egyik a másiktól nem igen akar tudni. Ámde igazi élet csak a kettő egyesüléséből terem...” Ezt az egyesítést természetesen minden művelt magyarnak magának kell elvégeznie. Cél: „csak úgy lehet termékeny az idegenből kölcsönzött magas kultúra, ha gyökeret tud verni a népkultúrában”. – De a hungarológia, az új magyar szellemtudomány mutatja egyetemlegesen a magyarabb magyarság útját is, amikor „mult és jelen, nép és történet, hagyomány és változás, magaskultúra és népkultúra, korábban egymással szemben álló antinomiák szintézisére tör...”

A szintézis követelése a leghangsúlyosabb kíváncsiságom a több mint százoldalas függelékben. A magyarság létét alapvetően érintő súlyos ellentétpárok, antinomiák sorakoznak elénk: anyaországbeli magyarok – kisebbségi magyarok, új helyzetalakulás – kifakult politikai és társadalmi rendszer, szociális szükségletek – „úri” társaságok, ipar és kereskedelem – mezőgazdaság, gazdagok – szegények, öregek – fiatalok, katolikusok – protestánsok, zsidóság – magyarság, európeárság – népiesség, „magyar” kultúra – magyarabb magyar kultúra, kismagyar út – nagymagyar út, stb. – A szét hullás és összeomlás veszedelme int és indít a szintetikus gondolkodásra. Összevetni az erőket s létrehozni a leghatékonyabb megoldásokat, melyek a középeurópai kultúr magyarságra, a reform-konzervatizmusra, a csak dolgozók társadalmi rendjére, a termelés ágainak egyensúlyba hozatalára, az osztálykülönbségek okos eltüntetésére, a hithűség kihangsúlyozására, az idegenekkel való együttélésben a párhuzamosságra, az európai és népi forrásokból táplálkozó magyarabb magyar kultúrára s végül a nemzetiséget kiszélesítő és kimélyítő nagymagyar útra vonatkoznának. Széchenyi örök magyar programjához s a magyarabb magyarsághoz ez a szintézis: a „reform és konzerválás, újítás és hagyomány szintézise” vezet. S mert – írja az utolsó sorokat Szekfü – „a formalizmus uralmára eljön, már itt is van az új spirituálizmus nemzedéke, mely eltávolodva a mozdulatlanság és forradalom egyik veszedelmes pólusaitól, nemcsak szóban és retorikában, de lélekben és alkotásban is visszatér Széchenyi Istvánhoz...”, „talán nem illúzió, nem vétkes illúzió ez: hinni a jövőben és az ifjúságban.”

A mi erdélyi elzártságunkban keserű önkínzás az ily könyv olvasása. Elesettségünkben széthullott erőink tragédiája s a középeurópai „felnőtt” magyar céltalan élete tárul elénk, hogy vigasztalanná tegyen s megláttassa, hogy az időt – évtizedeket – s a munkaerőt – egy teljes század összes nemzedékeinek munkaerejét – miként lehetett elpocsékolni, eltéríteni a helyes fejlődés és irányulás elől. A mai időket különösképp még a távolbakerült testvér szeretetével sem tudjuk színezni. A világosfejjű és gondolkozó erdélyi számára a neobarokk ugyanis undorító társadalmi képződmény: a „drágalátos maga” előtt ágáló, név- és címkórságba esett „úr” és „tekintély” színpadi rángatózása. Nekünk is volt részünk belőle. Azok, akik a „repátriálás”-ban, a megszabadásban, a kényelmesebb többségi életben kerestek menedéket az impériumváltozás után, e neobarokk tösgyökerei. Úgyszintén idetartoznak néhányan, akik e „családi bokrok”-ból hátramaradtak az erdélyi mesgyén – kényelmes és jó pozíciókban. Van, kétségtelenül van erdélyi neobarokk is, azonban ez a társadalmi réteg távolról sem az a neobarokk, amiről Szekfű ír a függelékben. Ennek az erdélyi neobarokknak nincs, legalább is nincs tömegesebben látható utánpótlása. Az erdélyi neobarokk nem társadalmi képződmény, nincs szerves kapcsolata az erdélyi magyar élettel. A „harmadik nemzedék”, a háború előtti idők ittmaradt emberei ezek, kiknek életszükséglet a „régí idők” játékszere: a szó és a közéleti színpad, – legyen az igazgatóság, városi vagy vármegyei pártszervezet, egyháztanács vagy más gyülekezet. Liberális közéleti hagyatéék ez – Erdélynek. Maholnap levedli, hogy a helyeket elfoglalhassák a munkát kereső frissebb gondolkodásaik.

Az önismeret vágya szakad fel az emberből Szekfű olvasásakor. Néha önvádolássá lesz ez az érzés, néha kitérülés egy ismeretlen szebb élet felé. Aszerint, hogy a múlt és a jelen tárgyalódik, vagy a jövő lehetőségei rajzolódnak elénk.

Ebből a szempontból a Három nemzedék függeléke az az írás, mely másfél évtizede késik, hogy elmondja a magyaroknak, legyenek azok anyaországbeliek vagy kisebbségek, hogy hol van a mindennap visszaütő tévedések kulcsa s a helyes irányulás miként testesedhetik valósággá. Mert gyökeres érzés mindvalamennyiünk számára a magyar élet belső ellentéte, csak nem gondoltunk rá az antinomiák formájában, s ha igen, tartózkodtunk az elmondástól. Most felszabadult a zsilip... Pozitív szándék, Széchenyi szándéka, a magyarabb magyarság szándéka késztet az önvallomásra. Nincs, amit takargassunk. Az nem vigasztaló, hogy kívülről szemlélő emberek, mint Szekfű is, nem nyúlnak hozzá a mi belső életünkhöz. Háttha nem ismerik, háttha kíméletből hallgatnak...? A probléma mindenesetre csak probléma marad s a sok kínos ellentétpár továbbra is csak ott fog lappangani Transzilvánia sokszor irigyelt magyar életében. A nemzetrész riadt és szervezetlen életét a többség szervezett imperiálizmusa veszélyezteti. Vita tárgya az örökké esedékes szervezés iránya: egység vagy párhuzamosság. Az egyházak szembenállanak-e az erdélyi magyarság egységével s egyáltalán beszélhetünk-e erről a csak politikai és sohasem kulturális értelemben használt egy-

ségről? De aztán itt van a hangosan védjegyzett transzilvánizmus és a közép-európai kultúrmagyar egység látszólagos ellentéte. Mind élő és ható problémák életünkben. Csak ki kell mondani, meg kell nevezni őket – a riadások ellenére is. Néhány részletező szóban vázlatát adjuk a legjellegzetesebb három erdélyi antinomiának.

1. A SZERVEZETLEN ERDÉLYI MAGYARSÁG

Az erdélyi magyar élet kritikai szemlélője határozott, amikor negatívumokról van szó: az erdélyi magyarság „élete nem merülhet ki többé »nagy« országkormányzó politikában, a régi földbirtokos életben, a jogászkodásban és az úriemberségben”; de elérzékenyül a próféciaíknál: az új életnek „kicsi tényekből” kell összetevődnie, a magyar családot és anyanyelvét védő, magyar összetartásra nevelő, magyar árvákat összeszedő, magyar szegénynek kenyeret, magyar betegnek gyógyulást, magyar tudatlannak ismereteket nyújtó munkára. Milyen keveset kíván ez a program s azt is milyen bátortalanul: a szükségletekből éppen csak csipegetve... De vajjon megvalósultak-e legalább ezek a „kicsi tények”? A felelet néhány sor: Vannak szövetkeze-teink, de mindössze 3–4 (u. n. vidékfejlesztő) működik vagy működnék oly elgondolással, melyet beiktathatunk az erdélyi magyarság programjába; néhol a Magyar Párt tart fel jogvédő irodát; van egynéhány felekezeti alapítású kórházunk, azonban csak 2 éve, hogy népegészségügyünk védelmében folyóirat indult (Magyar Népegészségügyi Szemle), s két kat. orvos minapi felhívása az abortusz ellen általános megbotránkozást váltott ki a „jó praxisú” orvosok körében; népnevelés csak elszórtan és ötletszerűen folyt, központi irányítást ma is csak a katolikus népnevelés kap (Erdélyi Iskola); és így tovább. Arról nem is beszélünk, hogy ezek a szervezeti szándékok is egymástól teljesen függetlenek, sőt néha – talán féltékenységből – egymást keresztezők is.

Létkérdéseink sokasága – ma már kétségtelen – két problémára zsugorodott össze: az egyik a szellemi, másik az anyagi kultúra kérdése. Az első szellemi műveltségünk anyagát, a másik gazdasági életünk megnyilatkozásait öleli fel. Mindkettőnek megvan a maga politikai megfelelője a kultúr- és a gazdaságpolitikában. Ennek keretében azután – részletezésként – beszélünk egyrészt népnevelésről, iskolapolitikáról (pedagógiai értelmezésben, mert ez a fontosabb), irodalom-, sajtó-, művészet- és tudománypolitikáról stb., másrészt falusi és városi gazdaságpolitikáról, külön hitel- és pénzügypolitikáról, stb.

Igy az elméletben. De vajjon a gyakorlatban beszélhetünk-e mindezekről? Kultúr- és gazdaságpolitikai irányról? egyáltalán beszélhetünk-e kultúr- és gazdaságpolitikai megfontolásról? Feleletünk egyúttal kisebbségi magyar politikánk gyakorlati megnyilvánulásainak kritikáját is adja. Ugyanis a felvázolt megkülönböztető és részletező politikai felfogás s az az alapelv, hogy egy kisebbségi népnek elsősorban belső saját erőinek összevetésén és egybefogásán kell gondolkoznia, – nálunk: Erdélyben még

nem honosult meg. A mi közéletünkben a politika még mindig *csak* az a politika, amely a népcsoportot a parlamentben és az államhatalom felé képviseli s szükség esetén jól-rosszul, a lehetőségekhez mérten, védelmezi. A mi politikánk még mindig nem befelé ható néppasztoráció, a nép anyagi és szellemi kultúrvédelmében önmagukat kitüntető népvezetők emelkedett szellemű egybefogása.

Az elmélet és gyakorlat között tátongó űr tragikus jelentőségére hamar rájövünk, ha önvádra készen nézzük erdélyi magyar életünk egyes jelenségeit. Így: iskoláinkat egymás után zárják be s még ma sem ébredtünk rá a népnevelés pótló-jellegű óriási jelentőségére; etikai alappal nem rendelkező orvosok eldicsekedhetnek azzal, hogy hány magzatot öltek el abortusz révén s nincs szervezetünk, mely küzdene e népgyilkolás ellen, bár ugyanakkor sírunk népünk számbeli csökkenése s az egyke felett; gazdasági létünk ma holnap felismerhetetlen rommá omlik, s még mindig nem jöttünk rá a belső autarchikus szervezkedés jelentőségére, és így tovább.

A szervezetlenség megállapítása a legsúlyosabb önvád a jóérzésű és lelkiismeretes erdélyi magyar számára. Önvád, mely csak súlyosbodik, ha arra gondolunk, hogy erdélyi magyar népünk kisebbségi nép, tehát erőben, képességekben, ha minőségileg egyenrangú is, mennyiségileg messze lemarad a többség mellett, s kizárólag szervezetsége az, ami annyira-mennyire egyensúlyba tudná hozni. Itt ugyanis a nemzetiségi küzdelem jegyében az erősebb és a gyengébb közti harcnak néha ösztönös, de nem ritkán, sőt mind sűrűbben tudatosan irányított folyamatáról van szó. A többség részéről az erők összetevése már az államszervezetben adódik. Mi viszont egységes irányulás nélkül botorkodunk, amikor az adódó küzdelem nemcsak szavakba testesedik, de néha már a szavakat megelőzően is kulturális és gazdasági sérelmeket eredményez. Nagy lelkiismeretlenség ezért most és a mi körülményeink között csak a szó-védelemmel és a szó-harccal megelégedni s a kivédő ellenharcot még meg sem kezdeni ott, ahol a támadás nyilvánvaló: a kultúra és a gazdaság vonalában.

Hiába, a nemzeti szolidaritásnak nálunk új, gyakorlatibb értelmezést kell felvennie. A nemzeti szolidaritás ugyanis még nem merülhet ki abban, hogy időnkint összejövünk s egyazon gyűlésterem megromlott levegőjében egyazon szónok meghallgatásával és megtapsolásával, s a hivatalos ügyek átásításával eleget teszünk egyesületi vagy testületi tagkötelezettségeinknek. A nemzeti szolidaritás tágabb és mélyebb fogalom ennél: a népközösség összetartó ereje, mely a nemzet vagy nemzetrész minden egyes tagjával emberként számol, fizikai és lelki valóságuknak megfelelően fizikai és lelki, anyagi és szellemi problémakörrel.

Milyen szűkkeblűség, rövidlátás, ha azt hisszük, hogy az a szolidaritás, melyet egyesületek, pártszervezet és más testületek ápolnak, már nemzeti szolidaritás. Távolról sem. Hiszen jól tudjuk, hogy „egyesületeink” számát ma ellenőrizni is nehéz és mégis alig akad egy-egy, mely komoly és mélyebb értelemben kultúrépítésre vállalkoznék vagy gazdasági életünkben jelentősebb szerepet vihetne. Magyarságunknak vannak szervezetei, de nem az egyetemes értelmezésben vett nemzeti szolidaritás alapján állók vagy legalábbis nem abban a formában, hogy ezeknek a szervezeteknek révén magyarságunkat *szervezettnek* mondhatnánk.

2. AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYSÉG

A legkényesebb kérdés erdélyi magyar közéletünkben az „egység” kérdése. Nem azért, mintha megbomlottak volna az erdélyi magyarság sorai s ezt leplezni kellene a külvilág előtt. Legkényesebb kérdés, mert vannak törekvéseink (mint pl. „politikánk”), amelyek az egységre, mint fizikai valóságra, építenek s épen ezért tartózkodnak a vitától, mely esetleg felfedné, hogy ez az egység – ép szervezetlenségünk eredményeképp – csak illúzió vagy legjobb esetben virtuálitás.

Mindettől függetlenül tegyük fel a kérdést: *van-e egyáltalán erdélyi magyar egység?* A felelet különböző aszerint, hogy szempontjainkat mi határozza meg. Ha a nyelv, az érzés szempontjaink meghatározója vagy a társadalmi helyzet (kisebbség), népünk egységbe kényszerül; de ha az életjelenségek világában: a szellemi és az anyagi kultúra élet síkján keressük az egységet, csalódnunk kell: szétesett, megbojduult s az összeverődés jelentőségét nem is látó, nem is kívánó nyájjal kerülünk szembe. Van, kétségtelenül van erdélyi magyar egység – nyelvben, érzésben, elnyomatásban, de külső megnyilatkozásokra képtelen egység ez, mert alapjai nem nyúlnak le a nemzeti műveltség és a nemzeti viszonylagos önjlét lehetőségeihez. A mi erdélyi magyar egységünk – mondjuk ki a valóságot – csak szónokolt egység („nyelvében él a nemzet”, „a magyar érzés nyilatkozzék meg itt és ebben...”, stb.), de ki sem törődött azzal, hogy ez az egység a virtuálisból aktuálissá legyen, hogy népünk a kultúr- és gazdasági egységben a helyes munkabeosztás és központi irányulás eredményeként önerejének bizalmával gyarapodhassék.

Az egység-hazudó törekvések különböző jelszavakat rakétáztak e kérdésben. Néha „transzilván törekvések”-ről beszéltek, néha „egyház-felettség”-ről, s megelégedtek, ha a történelem elég adatot szállított ahhoz, hogy az érzékenyebbek meghatódhassanak Erdély különvalóságán, e csodálatos és romantikus virtuálitáson; de megelégedtek azzal is, ha az antiklerikálizmus és az emigráns gyülekezet igényei kielégültek az „egyház-felettség” mámorában.

Magát szünetnélküli álmokban hintázni szerető Transzilvánia! – fordíthatnánk Erdélyre Széchenyi mondását az álmodozó Hunniáról. Azt hitték sokan, jó erdélyiek, hogy megbosszúlatlanul marad a legfontosabb kérdéseknek különböző jelszavak alatt való elkenése. Most a nép, a csodás és sokat emlegetett nép, és az intelligencia, a még ma is elhallgatott, de erdélyi magyar társadalmunkban roppant nagy szerepre hivatott népvezető intelligencia – ordítja az igazságot: van ragyogó veretű irodalmunk s vannak a középosztály igényeivel szerkesztett napilapjaink és folyóirataink, de nincs népi sajtó, mely nemzeti műveltségünket naponta, hetente úgy és oly mértékben szolgálná, mint ahogy az a szükségben kívánalom; van politikai pártunk és vannak társadalmi egyesületeink, vannak szövetkezeti központjaink és más gazdasági szervezeteink, – s a lecsúszásban még sincs akadály: másfél évtized múltán sincs egyirányítású erdélyi magyar kultúr- és gazdaságpolitika.

Az egyházak, az „erdélyi magyarság bástyái”, állanak szembe e sok negatívummal. Azok az egyházak, amelyek – a kevés kivételtől eltekintve – egymaguk látják el az erdélyi magyarság belmisszióját azzal, hogy a néppasztoráció (mondhatnánk: a kisebbségi belpolitika) ma legnagyobb részt a klérus vezetése alatt működő egyházi szervezetekben nyer megoldást. Érthető és természetes fejlemény ez: a szervezetlenség bekényszerült a meglévő szervezetbe s el kell ismernünk, hogy az egyházi szervezetek mindent megtettek: nemcsak műveltséget közvetítettek, de gazdasági vonatkozásokban is beálltak a pasztorációs munkába.

Indokolatlan, felületes tehát az az antinomia-emlegetés, mely az „egyház-felettség”-ben nyert legitimációt. Mert, ha van egységkezdemény kulturális és gazdasági síkon, – akkor az közvetve vagy közvetlenül az egyházak munkájára utal. Az antinomia nem is az egyházak és az egység között áll fenn, hanem a virtuális és az aktuális egység között. Az egyházak a kultúr- és gazdasági egységben kifejeződő aktuális egység munkálói, – a politika és a világi közélet – a szövetkezeti mozgalom indulásától eltekintve azonban nagyobbára a virtualitások, sőt az illúziók szélmalomharcában elveszők. A probléma nyitja a reális szemléletben adódik, abban a reális szemléletben, amely

elismeri az egyházak munkájának kultúrjelentőségét s ezért a három egyház kultúr-munkájának összevetésén fárad és dolgozik;

belátja a gazdasági belső megszervezkedés szükségét s a központi, egyirányítású gazdasági életforma mellett dönt. A szintézis, az egység útja csak itt adódik: kultúrában és gazdaságban. Az „egység politikája” enélkül meddő játék.

3. ERDÉLYI SZELLEMEGYSÉG

Erdély és erdélyiség – a legsűrűbben leírt és kimondott két szó a kisebbségben töltött másfél évtized alatt. A teoretikus kérdése vet rá világot: „Lehet-e, van-e ennek a zárt erdélyi földnek olyan spirituális ereje, mely az idevetődött különböző fajú emberi társadalmak egymástól különböző, sőt ellentétes élethangjait összehangzó melódiában tudja egyesíteni?” – A történetkutatás, meg a társadalom-analízis munkájának eredményeként a táj spirituális ereje valóban bontakozó valósággá testesült s bebizonyosodott, hogy „lehet” és „van”: Erdély és erdélyiség a tájszemlélet műhelyében világnézetté ötvöződött. Szükség is volt rá, nem is volt természetellenes. Sőt a népkultúra és a népkultúrából kinőtt transzilván irodalom és művészet biztos alapot jelentett, s kisebbségi életünk erdélyi jellege, meg a közel- és régmúlt sok erdélyi adottsága között sem volt nehéz vigasztaló és biztató hasonlatosságokat feltalálni. Így született, mert születnie kellett, a transzilvánizmus.

A transzilvánizmussal kapcsolatosan a kritikai álláspont nem is a gyökér, hanem a termés szemléletekor ütközik nehézségbe. Ugyanis minden gyökérhibánál súlyosabb és kínzóbb probléma adódik abban a „kinai-fal”-emelésben, amit a transzilvánizmus sokban és sokaknál jelent az emelkedettebb és tárultabb szemlélet szempontjából.

Ugyanazzal a jelenséggel állunk itt szembe, mint amit az u.n. új-népiesség is kitermelt magából: a központi gondolat gátlássá válik oly értelemben, hogy miként a népies imádata elvezethet és el is vezetett a kultúra gyűlöletéig, úgy Erdély szeretete: az erdélyiség is oka lehet a szűklátásnak vagy a láthatár elhomályosulásának.

A középeurópai kultúrmagyarság a transzilvánista szemlélet látszólagos ellentétpárja. A kérdés jelentősége a helyes megkülönböztetésben válik világossá:

1. a középeurópai magyar népi egység elsősorban kultúrfogalom, tehát a szét hullott nemzet kultúrerőinek összefogására kell összpontosítanunk törekvéseinket; de

2. az erdélyi magyar népi egység is elsősorban kultúrfogalom – a középeurópai kultúrmagyarság részegységeként, ezért összhangzásba kell hoznunk az erdélyi magyarság belső sajátos kultúrtényezőit az egyetemes magyar kultúrával.

Következtetés: Középeurópában csak egy magyar kultúra létezik, ha országhatárokkal elválasztott magyar népcsoportok is művelik. S ebben a kultúregységben világos a transzilvánizmus szerepe: kiképezni Erdély sajátos belső tényezőit a középeurópai magyar kultúrával egybehangzóan.

A szellemegység kényes kérdése ágál a fenti problémában. A szellemegység kérdése, mint erdélyi és mint középeurópai magyar probléma. S ebből a szempontból ez a valószínűleg látszólagos, néha és néhányaknál azonban valóságos erdélyi antinómia megnő jelentőségben s rögtöni következással sorakozik a már vázolt két előbbi ellentétpárhoz. Szorosan egymásból fakadó, egymásra visszautaló és egybefutó problémakörök ezek – a belső energiaforrások szervezeti összefogása, az irányulásbeli egység és a szellemegység kérdésében.

III.

A három antinómia távolról sem sűríti magába az erdélyi magyar élet minden belső ellentétpárját. Még vázlatosan sem. E három antinómia kizárólagosan csak a legközpontibb szervezeti, irányulás- és szellemegységbeli problémákat öleli magába. A többi feladat-kérdés természetszerűleg csatlakozik ezekhez. Külön megfontolás tárgya marad azonban a feladat-vállalók: *a nemzedékek antinómiája*, mely a kisebbségi társadalom fejlődéséhez idomultan egészen sajátos formában jelentkezik. Itt adódik *a társadalmi rétegződés* problémaköre is: a régi középosztállyal szemben alakulóban az új népvezető intelligencia, miáltal kisebbségi magyar társadalmunk mindinkább kétrétegűvé tisztul, ahol az egymás mellé rendelt viszonylatban találkozó nép és intelligencia jelentik az új társadalmi rend két pólusát. A *város és falu* antinómiája szintén idetorkollik.

Szekfü egyhelyt a neobarokkal kapcsolatosan a következőket írja: „...társadalmi összefogásunkban el kell hagyni az eddigi szűk, *középosztályos* felfogást, szélesebb rétegeket kell bekapcsolni a nemzeti életbe, ami csak *demokratikus* módszerekkel lesz lehetséges.” – Ez a mi társa-

dalmi problémánk lényege is a most felemlegetett antinomiák világában. Ugyanis erdélyi magyar társadalmunk különvalóságának legsajátosabb jelensége ép az, hogy nálunk ez a „szűk, középosztályos felfogás” meg nem állhat. Társadalmunk fejlődése merőben más, semhogy felső-, közép- és alsórétgről beszélhessünk. A mi kisebbségi társadalmunkban csak két réteget tekinthetünk életképesnek: *a dolgozó nép* széles tömegeit, meg a vezetésre hivatott, „középosztályos” gátlásait s allűrjeit levedlő *intelligenciát*.

Tulajdonképpen *a „nép” és az „úri-osztály”* antinomiájának szintézise az, amit a fentiekben elmondottunk. A kisebbségi életforma különösképp alkalmas ennek a szintézisnek a kitermelésére. Sőt taszít, kényszerít a behódolásra. Ezért e sokban kényszer-szintézis jelentősége megnő ép a többi antinomia szempontjából. *A szervezeti, irányulásbeli és szellemegységben találkozó nép és intelligencia a népvezetésben változtathatja gyakorlattá a kultúr- és gazdaságpolitikai elgondolásokat.* Feltételes módot írunk, mert a nemzedékek egymásközi vitája még nem döntötte el, hogy melyik a győzelmes hivatott a határozott kijelentés megtételére s az első nagyszabású cselekedet kiizzadására. Az egész kérdés végeredményében a nemzedékek problémájába torkollik.

Igy a futólagos szemlélet két nagy csoportba sorozza be valamennyi erdélyi életproblémánkat: az egyik a kultúr- és gazdaságpolitikában kifejeződő *reális életszemlélet*, mely szervezeti, irányulásbeli és szellemegységet követel; a másik a kultúr- és gazdaságpolitika megvalósításán fáradozó *népvezetés*, melyet a nemzedékproblémában zsufol össze a társadalmi analízis. Az előbbinek vázlatos rajzát adtuk, az utóbbira talán még sor kerül.

Széchenyi írja a magyar hiúságról: „Századokon keresztül a magyar hízelkedéshez szokott, amiből honosink nagyrésznének önmaga túlbecsülése, gőgje s hiúsága támad; az igaz, egyenes szótul pedig elszokott, amiből megint soknak azon teljes meggyőződése vevé eredetét, hogy Hunniát, mint dicsőségtül ragyogót, s lakosít, mint magas helyen állókat a világ bámulja és irigyl.”

Széchenyihez apellál írásunk.

SZEMBEN AZ ALKOTÓ NÉPPEL *

(Kultúránk első meghatározója a nép)

1.

Fiúk, legutóbbi cikkemben az európai magyar kultúra kérdésében néhány el nem mulasztható szempontot idéztem, s *Szekfü* Gyula és *Kodály* Zoltán idevágó megállapításai nyomán *kultúrát építő erőinket a népben, a hagyományban és az európai kultúrhatásban mutattam be*. Most részletezem a kérdést. Ez alkalommal az alkotó nép közelségét keresem: a szempontokat, melyeket a „népi” szemlélet állapít meg, az irányulást, mely e szempontok eredménye, s a gyakorlati teendőket, melyek önként adódnak, ha a helyes irányulást megtaláltuk.

2.

Fiúk, ne higgyétek, hogy most, amikor az „alkotó nép” fogalmát és a „népi” jelzőt leírjuk, akkor azokat a jelszavaktól hangos időket idézzük, amelyekben fiatalok száján minden második szó a „falu” és a „nép” emlegetését jelentette. Nem az érzelmi és vakációs falumunka szócsöve e néhány sor, de megszólaltatója annak a fölfogásnak, mely a népi kultúra ismeretét, mégpedig tudatos ismeretét éppoly lényegesnek tartja, mint a bekapcsolódást az európai kultúra áramkörébe. Annak a fölfogásnak kívánunk visszhangot adni, amelynek értelmében *a magyar – rezonáljon bár a nem magyar kultúrának minden rezdülésére – mégsem nevezhető művelt magyarnak, ha a sajátosan magyar, tehát népi kultúrába beidegzettnek nem mondható*. Nyilvánvaló: a régi népiességtől ez az új népi gondolat abban különbözik, hogy számunkra a népi alkotás nemcsak ornamentika és külsőség, hanem az a biztos alap, amelyre a sajátosan magyarnak (mély kultúra) és a sajátosan európainak (magas kultúra) a szintézisét építhetjük.

Kodály Zoltán írja a magyar cserkészek kiadásában megjelent „Százegy magyar népdal” előszavában: „A földműves nép közt fennmaradt dalok java valamikor az egész magyarság tulajdona volt. Ha azon igyekszünk, hogy újra az legyen: a magyar közösség szűk körét tágitjuk. Akik e dalokat nem ismerik, nem akarják ismerni, önként kizárják magukat a nemzet nagy közösségéből.”

Kodály e megállapítása nemcsak a népdal területén érvényes, de döntő erejű

* Megjelent a Jóbarát 1935. április 15-i számában.

a magyar kultúra egész síkján: *A parasztosztály őrzi a sajátos magyar kultúra alapformáit, de ezek az alapformák nemcsak a parasztosztály tulajdonai, hanem az egész egyetemes magyarságé, minden társadalmi osztályé, a felső tizezeré is, a középosztályé is és a városi munkásságé is. Csaknem minden társadalmi réteg él vele: a város és a városi ember. A legtöbbször azonban azok, akik kiemelkednek a „paraszti” sorból, hamar fölösleges teherként dobják el maguktól az egyetlen és sajátos magyar kultúrát. Ezekhez szól Kodály s az új magyar szellemtudomány megállapításainak tanulsága: „Magyar testvériség, nemzeti szolidaritás és kollektivitás, mindaz, amit a politika annyiszor és annyi szóval követel, csak egy úton valósítható meg: a néptől még ma is fenntartott értékeknek az egész nemzettestbe átvételével s ezen az új, minden-
kiben megvalósítandó kultúrán felépülő nemzeti közösséggel.”*

3.

Fiúk, ezelőtt jónéhány évvel úgy látszott, hogy ezek a gondolatok teljesülésbe mennek. Olyan forrongás vett erőt a magyar fiatalságon, olyan mértékben mozgosított a jelszó: vissza a faluba! hogy az ember – különösképp ha maga is a forrongók között volt – azt hitte, hogyha most nem, akkor sohasem jön el a magyar szellemegység, melyet ezidőben Kodály kíván az idézett előszóban... És mégis elmúltak a forrongás idői, elnémultak vagy elfakultak a jelszavak, és ma és most újra itt áll előttünk pőrén és mit sem változva az ősrégi probléma: a magyar kultúra kérdése a népi vonatkozásokkal való összefüggésben.

Mi a kötelességünk?

4.

Hungarológia névvel már bontakozik az új magyar szellemtudomány, amely „az önelvű és öncélú magyarság fejlődéstörténetét kutatja”, sőt ma már mindenütt döntő-erejű: néprajzban, nyelvészetben, embertanban, archeológiában, történetírásban, művészettörténetben és így tovább. A hungarológiának az a célja, hogy létrehozza az európai és a magyar összevetését s az új magyarabb magyar szellemiség megalkotását: ezért gyűjti és magyarázza a népi maradványokat, kutatja az őstörténetet s a nép- és fajkeveredés ismeretéhez segít hozzá, feltárja a magyarok eleinek sírjait, „tudatossággal bontogatja nép- és hagyomány-szövedékeit: vezető, úri osztályok mellett végigkíséri ezeréves útján a szegény embert is, megkísérli a magyarság magas- és népkultúrájának párhuzamos megismerését a századok folyamán” és így tovább kutat, keres, megállapít és irányít az új, magyarabb magyar szellemtudomány: a hungarológia.

Ha kötelességeinket keressük, valahol itt, ennek az új szellemi áramlatnak a hatókörében, ez új szellemtudomány műhelyeinek inashelyein kell keresnünk a számunkra kijelölt munkát.

Fiúk, a hungarológia elsorolt munkamezői közül kétségtelenül a *néprajz* az, amely számunkra a legtöbb lehetőséget nyújtja az új magyar szellemiség szolgálatában. Ugyanis a *néprajz kettős feladatot teljesít: összegyűjti és történeti sorba állítja „a népet jelentő teljes tárgyi és szellemi műveltségállományt”, továbbá az analízis útján megállapítja a népélet belső törvényszerűségét, az alkotó elemek különvalóságát, idő- és térbeli eredetét.* A feladatkörök közül az első: a gyűjtés, a szemlélődés, a műveltségállomány összeszedése – ahol ifjúságra, lelkes és küldeteses hitű fiatalokra vár az új, magyarabb magyar szellemiség.

Ezelőtt néhány esztendővel, a „faluzás” aranykorában, *regőlés*nek nevezték a mozgalmat, mely középiskolások között a népélet közvetlen szemléletének szükségét hirdette s falujárára készítette a fellelkesülteket. Ma sem tudunk jobb és igazabb formát találni, mint a regőlést. *A regőlés ugyanis érdekes kettős tevékenységet jelent: 1. a regősdíák vándorútra vállalkozik, mint a hajdoni kobzos diák, faluról-falura vándorol, gyűjt, beszélget az emberekkel s ezáltal a népi kultúra munkásává válik, 2. esténként viszont tábortűznél vagy más alkalmakkor összejön a falu népével, meséket mond az embereknek, dalokkal szórakoztatja őket: regől és miközben egy elmúlt kor poézisével megfogja az egyszerű emberek lelkét, kultúráját közvetíti.*

Fiúk, a magyarabb magyarság kívánsága bizonyára bennünk is sodró erejű. Kötelességeinket a magyarabb magyar szellemiség kialakításában mi is teljesíteni akarjuk. Legalább is ott, ahol az alkalom okvetlenül kínálkozik. A néprajz szolgálata ilyen alkalom. A regőlés az alkalmat felhasználó eszköz. *Fiúk*, leírom tehát itt a jelszót, mit két évvel előbb még hiába emlegettünk: *Induljanak el az erdélyi regősdíákok is!*

6.

A néprajzi munka emlegetése ma azért is időszerű, mert most jelennek meg egymás után „*A magyarság néprajzá*”-nak hatalmas kötetei. A néprajznak mint tudománynak hatalmas szintézisét adja ez a négy kötetes vállalkozás, melynek eddig két kötete jelent meg, a magyarság tárgyi néprajzát tartalmazván. A tudatos néprajzi munkás e kötetekből tudományos módszert és a tudomány távlatait ismeri meg. Egyúttal azonban biztatást is nyer, látván, hogy az évtizedes munka, a sok apró adatból, a részletkérdések türelmes összetevéséből minő alkotást, rendszert és összefoglaló egybevetést tudott létrehozni.

Munkánkban ma készen állanak az irányító szempontok, csak meg kell látni őket. Ma csak munkások és a munkakedv hiányzik.

Fiúk, a sok ide-oda kalandozás, ennek és annak a szempontnak a felvetése után most a következőkben foglalhatom össze mondanivalómat:

1. A népi magyar kultúra nemcsak a parasztság, de az egyetemes magyarság kultúrája: az a sajátlagosan magyar kultúra, amelynek birtokában s amelyre felépítve a magas- és mélykultúra összevetését szóba hozhatjuk;

2. a hungarológia az az új magyarabb magyar szellemtudomány, mely a magas- és mélykultúra összevetésének eredményeként a magyar szellemiségnek egyetlen helyes irányulását jelenti;

3. az új magyarabb magyar szellemiséget akaró ifjúságnak a hungarológia az iránytűje, s ezért igyekezete odairányul, hogy

- a) magáévá tegye az alapvetést jelentő népi magyar kultúrát,
- b) megismerkedjék a magyar szellem mai eredményeivel irodalomban, történelemben, zenében stb.,
- c) s ha lehet, munkálja a hungarológia tervszerű munkáját, pl. néprajzi adatgyűjtés, regélés, stb. segítségével.

Az öncélu magyarság fejlődéstörténetét bemutató *hungarológia* érvényesülését ma megfigyelhetjük néprajzban, nyelvészetben, embertanban, archeológiában, történetírásban, művészettörténetben és másutt is. Egyrészt a népieshez hajló, másrészt hagyománykereső, lélekhez hatoló, végül is szintézisbe törő új iránnyal találkozunk, a nemzeti önismeret új szellemiségének, a hungarológiának teremtményével. Régi szükségletet elégít ki ezzel a hungarológia: *tisztázza a szerepet, amelyet önként vállalt a keleti magyarság Európában, tisztázza még pedig a fejlődés rendjén; feltárja azután az értéket, mely sajátja az európai magyarnak; de rámutat a nemes szerzeményekre is, amelyekkel Európa gazdagította a magyarságot.* Kodály találó kifejezéseivel: a mély (magyar népi) és a magas (európai) műveltség szintézisét teremti meg a hungarológia.

A háború utáni erdélyi magyar szellemiség sajnos kis mértékben vagy talán egyáltalán nem is vett részt az európai szintet ostromló hungarológia munkájában. Nap-nap után mind valóságosabban döbbenünk rá, hogy elmaradtunk, lemaradtunk. Szépvetű irodalmunk ugyan meglegedettséget és büszkeséget lop gondolkodásunkba. Ritka is az alkalom, amikor továbbszűzünk. Pedig a szellemi megnyilatkozások annyi más munkatere tárulna elénk, ami épűg csak a mienk és csak reánk tartozik, mint például az irodalom. A hungarológiának különlegesen van és marad vállallásra váró elég feladata éppen itt Erdélyben. Akár a történetírást, akár a régészetet, akár a nyelvészetet, akár a néprajzot, akár az idevágó más tudományos problémaköröket tekintűk. De a magyar önismeretet akaró hungarológia gyökérverése – hitűnk szerint – új céltudattal is tölthetné be Erdélyben a románsággal együttélő magyar szellemiség munkáját.

Ezalkalommal a hungarológia erdélyi feladatkörei közül csak a néprajzot tekintűk. A néprajz ugyanis a legközvetlenebb és a legtöbbet emlegetett tudományos munkatér, melynek most külön alkalmosságűséget teremt *A Magyarság Néprajza* tárgyű anyagának nemrég két nagy kötetben való megjelenése is.

* Megjelent az Erdélyű Lapok 1935. áprűlis 7-i számában.

A Magyarság Néprajza a M. Kir. Egyetemi Nyomda vállalkozásában megjelenő *Hungarológia-Sorozat* második kiadványa. Az első *Hóman* Bálint és *Szekfü* Gyula hét kötetes *Magyar Története* volt, amelynek máris jelentkező hatása – a helyes magyar történelemszemlélet ébredése irodalomban és közvéleményben – az idegenkedőket is meggyőzte a hungarológia – régies szóval: honisme – szükségéről. *A Magyarság Néprajza* négy kötetben hasonló szerepre vállalkozik a maga területén. Két kötetben a magyarság tárgyi néprajzát ismertette, a közelebbről megjelenő két kötetben pedig a szellemi néprajz összefoglalásának tervét valósítja meg. Célja, hogy áttekintést adjon az összegyűjtött tömérdek néprajzi tudnivaló és tudományos megfigyelés területén, miként a „nemzeti önismeretünket szolgáló” más tudományágak: történet, irodalomtörténet, nyelvészet is egységbe foglalták és foglalják a kutatás eredményeit.

Miért van szükség erre? Azért, mert a néprajz – írja Viski Károly tájékoztatójában – egyedül képes a népet jelentő teljes tárgyi és szellemi műveltségállományt történeti alakulásában áttekinteni, ő van hívatva a népélet belső törvényszerűségeit feltárni, alkotó elemeit vizsgálni s ez elemek eredete helyét és idejét kideríteni. Végeredményében a mai népek teljes műveltségállományában megrekedt ősi szellemi hagyományokat és tárgyi hagyatékokat kutatja. *A néprajz tehát azzal szolgálja a nemzeti önismeretet, hogy visszamutat az ősire.* S ennek jelentősége annál nagyobb, minél feltártaabb előttünk a művelődéstörténet, mely bizonyosságokat szolgál a tételhez, hogy a magyarság nyugatiasodása mindig az őseinek háttérbeszorítását, sőt nem ritkán kiirtását szándékozta. A néprajzzal való foglalkozás tehát az ősi nemzeti jellegnek a feltárása és megrögzítése.

A NÉPRAJZ MUNKATERE

A néprajz munkaterületének határait nehéz lenne meghatározni, hiszen „a népet jelentő műveltségállomány” maga sem elhatárolt fogalom. Mégis legalább körvonalakban elénk tárul a munkamezők sokszínűsége, ha rámutatunk *A Magyarság Néprajza*-nak szerkezetére, mely egyúttal a további néprajzi munkálatok módszerének is tekinthető.

A Magyarság Néprajza a tárgyi és szellemi néprajz kettős beosztásában választja szét anyagát.

I. *A tárgyi néprajz* tárgyköre a létfenntartás két legelemibb követelménye szerint tagozódik. Ez a két követelmény: a táplálkozás és a testnek, az életnek a védelme. Hogy az előbbinek megfelelhessünk, *élelemre*, az utóbbi szempontból meg *öltözetre* és *hajlékra* van szükségünk. Ez alapszükségletek előteremtését viszont az *ősfoglalkozások*: gyűjtögetés, halászat, vadászat, állattenyésztés, földművelés, valamint a különféle foglalkozások folytatásához és eredményeik feldolgozásához szükséges *eszközök* és *szerszámok* szolgálják. Tehát a tárgyi néprajz keretébe az élelemre, öltözetre, hajlékra s a különféle ősfoglalkozásokra vonatkozó tudnivalók tartoznak. Ehhez kap-

csolódik a tárgytól el nem választható *diszítőművészet* kérdése és a *hagyomány tárgyai* is.

II. A *szellemi néprajz* viszont azokkal a képződményekkel foglalkozik, amelyek a közösség lelkében, a néplélekben keletkeznek, benne élnek s hagyományként szállnak nemzedékről-nemzedékre. Ilyenek: a *népköltészet, szólások, népnyelv, népzene, néptáncok, játékok*. Ide kapcsolódnak az *egyén és a közösség életével* kapcsolatos kérdések, a *jelesnapok, hitvilág*, stb. leírása.

MAGYAR NÉPRAJZ ERDÉLYBEN

A hungarológia munkatervébe bekapcsolódó új magyar néprajztudomány szintézisének rövid áttekintése után önkéntelenül adódik a kérdés: *létezik-e az erdélyi magyarság néprajza, mint nemzeti önismeretünket célzó tudományos tevékenység?*

A feleletadás előtt rövid körültekintés szükséges.

1. Ha végignézzük Erdély magyar néprajzának háboru utáni irodalmát, sajnálatosan nélkülözzük egyrészt a váltokozó erdélyi neveket, másrészt az ezek által feldolgozott tárgyak és vidékek változatosságát. Kimondottan tárgyi néprajzzal ugyanis csak egynéhányan foglalkoztak. Nagyobb munkásságot Domokos P. Péter és Haáz F. Rezső mutatnak fel. Roedinger Lajos a varrottasokról és Balogh Ernő a tulipán ornamentikáról írtak. Debreczeni László, Kós Károly és K. Sebestyén József művelődés- és művészettörténeti munkájában tettek kitérőt a népművészet, illetve Kós, a székely ház eredetkérdése felé is. Orsz Endre és Roska Márton régészeti munkájuk közben közölnek néprajzi adatokat. Az Erdélyi Múzeumban Balogh Ödön és Kovács Ferenc dolgoznak fel néprajzi kérdéseket. Ezek közül monográfiikus munkát csak Domokos (községmonográfia) és Haáz (tárgymonográfia) végeztek. Monográfiikus feldolgozású kollektív „adalék” jelent meg ugyan az Etnographia-Népélet 1932. 3-4. számában is, valamint hallottam egy más székelyföldi monográfiáról. Az írások javarésze az Etnographia-Népéletben látott napvilágot, de itt is, amíg az eltelt 16 esztendő alatt a magyarországi etnográfusok az erdélyi néprajzi anyag felhasználásával 10 nagyobb tanulmányt írtak (több monografikus feldolgozást is), addig erdélyi szerző mindössze 5 nagyobb tanulmánnyal és 5 kisebb adatközléssel szerepel. Még egy adat: eddig erdélyi papíron, tudomásunk szerint, 12 nagyobb erdélyi vonatkozású tudományos néprajzi cikk jelent meg, közel felét (5) azonban nem erdélyiek írták. Végül utalunk Liebhart Ottó, Bogáts Dénes és Szabó T. Attila helynévgyűjtő és feldolgozó munkájára, megemlítjük a Székelység adatközlését is s ifjusági lapjaink inkább propagandajellegű cikkeit (az Ifju Erdélyben pl. Léva y Lajos, a Jóbarátban Vámszer Géza írásait).

2. Ezzel szemben ki kell hangsúlyoznunk, hogy több ízben s terjedelmes könyvekben történt indítás a tervszerű és tudományos munka területén: Roska Márton: Néprajzi feladatok Erdélyben (két kiadás), Orsz Endre: A néprajzi gyűjtésről (cikksorozat különlenyomatban), Demeter Béla: Hogyan tanulmányozzam a falu

életét (az Erdélyi Fiatalok kérdőíve). Megemlíthetjük, hogy az Erdélyi Lapok Fiatalok rovatában négy hasonló célzatu terjedelmesebb cikk jelent meg. Az Erdélyi Fiatalok s főiskolás egyleteink u. n. falumunkát indítottak, sőt az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Főiskolai Szakosztálya már 1929-ben kérdőívet adott ki. A főiskolás falupályázatok viszont értékes adatokat hoztak össze. Azonban a tudományos feldolgozás és rendszerezés csak az előbb említettek részletmunkáiban valósult meg.

3. A néprajzi adatgyűjtéssel kapcsolatban végül meg kell jegyeznünk, hogy a muzeumalapításokkal egyidőben nem indult monográfikus munka is. Bár ez a muzeumi törekvésekkel egyenrangú, hiszen a néprajzi anyag összes variánsait is csak a monográfikus feldolgozás ölelheti fel. A muzeum legtöbbször csak a típusok összeszedésére kényszerül, ha egyáltalán van módja nagyobb mértékben s céltudatosan működni.

A további részletezés mellőzésével adataink alapján a feltett kérdésre a felelet kénytelen bevállalás: *az erdélyi magyarság néprajza, mint külön, tervszerű, erdélyi tudományos munkavállalás és munkavégzés – még mindig csak szándék, terv, kérdőívek kiadása, biztatás, vagy csak másodfoglalkozás.* A jószándék és egy-egy részletkérdés feldolgozása az egyetlen pozitívum.

FELADATOK

Az új magyar néprajztudomány szintézise, *A Magyarság Néprajza*, büszkén hangoztatja, hogy a nemzeti önismeret szolgálatában áll. Ez a szolgálat kötelezi erdélyi magyarságunk felelőseit is az erdélyi magyarság néprajzának, mint külön, tervszerű, erdélyi tudományos tevékenységnek a megalkotására. A *Hitel* legutóbbi, ötödik számában „Erdélyi kultúrproblémák” cím alatt az Erdélyi Múzeum Egyesülettel kapcsolatosan rámutattam egy *néprajzi tanulmányi kör* szükségességére. Az EME-nek ugyanis a legtöbb lehetősége és a legnagyobb hivatottsága van a központi szerep ellátására. De ettől függetlenül is le kell szögezünk, hogy a néprajzi munkát nem lehet csak romantikus „falumunka”-ként elkönyvelni. Romlandó értékeink, fel nem kutatót sajtáságaink, a népi kultúra ezer és ezer tárgyi és szellemi alkotása nem bízható a műkedvelők szimpátiájára. A tudományosság a feladatok pontos megjelölését, a munkatársak kiképzését, a tervszerűségét követeli meg. A *Falu-monográfia*-terv megvalósulása ezért kívánatos. Az EME ily irányú munkája ezért szükséglet.

Bátty Zsigmond néhány évvel előbb így írt az *Ethnographia*-ban: „Kívánatos volna a magyar tárgyi néprajz kézikönyvének kiadása, mely az eddigi eredményeket, bármily szegényesek is azok, kompilatív módon, főképpen oktató és munkára nevelő céltal összefoglalná s egyben a hézagokat s részben a jövő teendőket is megtudná. Mert nyíltan meg kell mondanunk, hogy a magyar néprajznak elsősorban módszerezsen képzett munkásokra van szüksége. Ez a könyv ezt a feladatot egymagában természetesen oldja meg.”

Bátty kívánsága ma már beteljesült. *A Magyarság Néprajza* módszeres feldolgozásban adja a néprajzi anyagot s egyúttal nevelő ereje is felmérhetetlen. Ezért kell nekünk most és sokat gondolkozni az erdélyi magyarság néprajzának kérdésein.

AZ ERDÉLYI KÉPZŐMŰVÉSZEK KOLOZSVÁRI KIÁLLÍTÁSA*

(Transzilvánista vallomás)

Van-e transzilvánizmus? Él-e az erdélyi gondolat? – ez a kérdés huzott remegő kézzel ide s tova a vásznak előtt. De most igazán be kell vallanom, hogy nem tudom biztosan: – vajjon siető megkívánásomban nem-e én vonszoltam e kérdést magammal. – De azt tudom, hogy egyszerre mentünk, együtt bámultunk, egyszerre láttunk, hallgattunk és ismét láttunk és csodálkoztunk. És én feleltem a kérdésre és láttam a transzilván gondolatot.

Csodásan sok új dolgot látok mostanában. S magam is elbámulok, amikor elgondolkozva rajtuk, boncolgatni kezdem s egyszerre csak azon veszem észre magam, hogy amit láttam, az tulajdonképp nem is konkrét valóság, hogy amit láttam, az nincs: az absztrakt: az el van vonatkoztatva a való „lét”-től, az csak álomban létezik s csak korcs kivetődése az, ami megjelenik előttünk. Tisztán látom ezt, be is látom, de szavam nem tűr ígát, forradalomra vágyik s kimondja: láttam, láttam valóságban nem létező dolgokat.

S most is, bár konkrét dolgokról lesz szó, elvont igazságot állít, állítja, hogy amint a gyermek szeméből ki lehet olvasni a szavakat még nem ismerő lélekmozdulást, hogy ő látta Erdély testének egy kiszakított részében az erdélyi lelket: a transzilván gondolatot.

S amikor ily eszmevilággal végigjártam a termeket, még jobban fájt az a nagy – hogy úgy mondjam – „történelmi vängli”, amit 1918 csinált akkor, amikor kinyitotta a Világháború tűzőzönén lebegő világbárka ablakát, hogy az amerikai Noé, Wilson kibocsáthassa béke-galambját, hogy ez beleturbékolja a világ ujságékes fülébe a népek önrendelkezési jogát – s amikor bedugta a fülét arra, hogy Erdély, a hegyektől koszoruzott erdőelve, a Gyulák gyepein tuli forrongó földje nagyot hahotázott „nagyidai” gunnyal az u. n. világmegváltók fülébe.

Hej azóta klasszikus föld lettünk. Klasszikus földje a felszabadított és mégis rab-szolgájának maradt „wilsoni” földnek.

S attól fogva itt Erdélyben az ölelkezés helyett, a széthúzás járja.

Pedig örök a törvény: „Erdély az erdélyieké!”

S eszembe jutottak azok az „unió”-k: a rossz politikusoknak még rosszabb művei.

* Megjelent a Csíki Lapok 1930. december 7-i számában.

S mind konkrétabb lett bennem az erdélyi természetes törvény első alappontja: „Erdély az erdélyieké!”

S azt láttam, hogy ezt a fanatikus erdélyiességet az erdélyi öntudatos embernek már születésében magával kell hoznia s az élet sanyaruságai között is csak egy vigasztalhatja, hogy az is erdélyi: erdélyi sanyaruság: erdélyi sors.

Erdélyt láttam a négy fal között – emberekben, akik a meleg anyatej átédesedését az erdélyi hegyek erdőinek suttogásai között érezték s akiknek a lágy dajka-dalokat a rohanó erdélyi patakok csobogták, akik anyjuknak az erdélyi földet vallják, apjuknak az erdélyi levegőt.

Láttam a színek mögött Erdély vigkedélyü, örvendve ide-oda csapongó, romantikus, de reális gondolkozású örök ifjait s láttam a tragikus Erdély buskomor, jajgató ide-oda ödöngő, életerős, de az időtől őszebe hajtott embereit.

Láttam fanatikus lelkeket, melyek Erdélyt körülrajongják, mint a méh az illatos virágot s látják, hogy vad emberi „akaratok” tépik le a mezők ékét és sirva továbbdöngenek, aztán visszazánnak, de nem szurnak, csak zugva busulják a sorsot.

És szeretnek. S szeretetükből egy mély, talán öntudatos, de tiszta felfogású transzilvánizmus fakad:

Erdély földje az más, mint a többi. Érzik s ezért csak itt maradnak.

Erdély története az más, mint a többi. Érzik s ezért csak ebben élnek.

Erdély embere az más, mint a többi. Érzik s ezért csak ezt rajzolják.

S nem látok én határfalat. Erdély itt se nem magyar, se nem román, se nem szász, Erdély itt erdélyé: Erdély megmaradt az erdélyieknek.

Ott látom egymás mellett Nagy Imrét, Ladea Romulus-t és a Mattis Teutsch-ot s érzem, hogy Nagy Imre csiki levegőjével, Ladea Romulus mőcfejével, Mattis Teutsch pedig praktikus művészetével egy darabot hoz a három atomból összeálló erdélyi közösség molekulájából.

Hát igen. Ott volt Nagy Imre, a mi emberünk. Hozta magával a hargitai ősfenyők merész üstök-rengetését, a Csaba és Opont mesék misztikumát – de otthon hagyta a szőttes szoknyát és a pruszlít – s így a székely ízt csak az édes csiki levegő adta a Nagy Imre-i csodás színkeverésben. Az összékelyi Hadur-kéz megint közel járt lelkemhez, de most mintha egy új Isten simogatása lágyabbá tette volna ezt a földre küldött isteni akarat-kicsapódást. (Akt. Mezei Vénusz. Compositio).

Papp Aurél „Szent Család”-jában az erdélyi tragikus sors lép a horizontra. A technikában benne van az ős erdélyi rapszódikus lélek. Az egész Papp Aurél-féle művészet hús és vér atomokra oszlik, amelyeket egy közös jegy tart egybe: a lét, a nyomorúság, a sors.

Érdekesen eredeti B. Lóránt Böske, kinek képeiből a ma annyira aktuális erdélyi proletár nyomor lép elő. Torzult alakjaiban sok a tulzás, de mély szociális lelket látok mögöttük.

Szopos Sándorban sokáig kerestem az erdélyiességet és sehol sem találtam. Gondolatai „Delilá”-k körül forognak s bár művészte kétségtelenül érdekes és értékes, technikájából hiányzik az „ős” erő.

L. Krausz Ilonka és Udvardy Ignác népiesek próbálnak lenni, de kivált az utóbbinál hamar megtörténik az, – mintahogy fordított viszonyban a népi zenébe sok egyházi motívum kerül be, – hogy inkább festett templomablakhoz hasonlít az egész.

A plasztikában Gallas Nándor erős megértéssel hozza az erdélyi primitív alakokat: népies próbál lenni s ez nagyrészt sikerül is neki.

A románok közül kétségtelenül a szobrászok a legeredetibbek. Ladea Romulusban, de kivált Puscariu Raduban annyi ős erő van s oly édes megérzés, hogy plasztikai művészetükkel határozottan pótolják, ami talán a festészetből hiányzik. Így Puscariu „Csók” című szobra a legnagyobb művészettel és egyuttal a legutánozhatatlanabb primitívséggel van megalkotva. A vonalak dominálnak, meg a sima felületek s mégis ott érezzük a vért és a hust s ott pezseg a kőben az élet. S bár az egész az első nézésre egy megmagyarázhatatlan kő tömb, a másik pillanatban csodásan tartja elénk a két egymásba fonódó embert.

A szászok közül Mattis Teutsch és Schum Heinrich vezetnek. Mattis Teutsch festményeiben (Ébredés, Építők) ugyanazt teszi, mint Puscariu: csak konturokkal dolgozik, sőt tovább megy, a színeket is jóformán egy színre redukálja. Ezen ős primitívséggel egyesült praktikus művészet élvezése persze bizonyos intelligenciát követel (s nagyon csodálkoztam, hogy a kolozsvári közönség között is akadt olyan, aki ilyen nálunk való kifejezéssel élt: „mi akar ez lenni”; „Ez a pacázás!? stb.”).

MAGYARSÁG ÉS NEMZETISÉGEK *

A nemzetiségi kérdésről írva már a Hítel legutóbbi számában rámutattunk arra, hogy az újabb statisztikai vizsgálódás nem elégszik meg egyszerűen a népességi és a népesedési viszonyok feltárásával, hanem arra igyekszik, hogy a nemzetiségi tár-

A magyarság és a magyarországi

Foglalkozási csoport	Magyarok				
	Duna-Tisza közí	dunán-túli	felvidéki	kárpát-aljai	erdélyi
	átlaga				
Birtokosok és bérlők	29,9	37,3	24,7	29,4	38,5
Iparforgalmi önállók	8,4	7,5	8,8	11,5	8,5
Gazdasági tisztviselők	0,1	0,2	0,7	0,3	0,2
Iparforgalmi tisztviselők	1,3	1,0	2,8	1,4	1,1
Közzszolgálat stb.	6,0	5,9	12,1	9,5	6,3
Gazd. cselédek, munkások	26,8	25,7	21,1	21,2	20,4
Iparforgalmi s. személyzet	17,0	13,4	19,0	16,7	14,8
Napszámosok	3,4	2,1	1,6	2,4	2,1
Házi cselédek	4,9	4,5	5,6	5,1	5,3
Egyéb és ismeretlen	1,2	1,0	1,3	1,1	0,8
Önállók	38,3	44,8	33,5	40,8	47,0
Véderő	1,0	1,5	2,2	1,4	2,0
Értelmiség	7,4	7,1	15,6	11,2	7,7
Cselédek, munkások	53,3	46,6	48,5	46,4	43,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

sadalmak alkati különbözőségére is rámuta sson. Nem elégséges, hogy lássuk a népszámban mutatkozó arányokat és a népesedésben megnyilatkozó irányzatokat, hanem meg kell állapítanunk az egyes nemzetiségek művelődési súlyát – miként erre utat mutatott *Hollós István dr.* a Magyar Statisztikai Szemle 1936. évi 12. számában

* Megjelent a Hítel 1942. 1. számában.

(A magyarság műveltségi súlya és szociális helyzete a régi Magyarországon), – meg kell állapítanunk az egyes nemzetiségek társadalmi rétegződését és gazdasági lehetőségeit, hogy így az összehasonlítás *ne csak a mennyiségre, hanem a minőségre is* fényt vessen.

Ez alkalommal jóformán széljegyzetek nélkül a régi Magyarország néhány vidékének társadalmi adatait mutatjuk be az alábbi áttekintő táblázatban. Egymás mellé állítottuk egyfelől a Duna-Tisza közí, dunántúli, felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és székelyföldi magyarság, másfelől a dunántúli németiség, a felvidéki tótság, a kárpátaljai ruténség, az erdélyi románság, a horvátországi horvátság és a magyarországi zsidóság nagyobb foglalkozási csoportjainak adatsorát. Négy nagy társadalmi réteg arányai bontakoznak ki e nemzetiségi statisztikából: az egyik az őstermelő és iparforgalmi önállók, a másik a véderő, a harmadik a tisztviselő, közszolgálatban álló és szabadfoglalkozású értelmiség, a negyedik pedig a cselédek, a munkások és

nemzetiségek társadalmi rétegei (1910)

Magyarok		Németek	Tótok	Rutének	Románok	Horvátok	Zsidók
székelyföldi	országos	dunántúli	felvidéki	kárpátaljai	erdélyi	horvátországi	országos
% -ban							
47,2	28,0	46,5	47,7	60,6	59,1	73,5	4,6
7,2	8,8	8,1	5,0	1,2	2,7	4,0	36,5
0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,8
0,6	2,2	0,4	0,1	0,0	0,1	0,5	12,2
4,3	7,3	6,8	2,6	0,8	1,9	3,1	11,5
22,1	23,5	14,7	23,8	27,3	24,9	6,3	1,2
10,4	18,6	16,4	12,5	2,8	5,5	7,3	28,0
2,3	2,5	2,0	3,1	3,7	1,8	1,4	1,5
4,5	6,0	3,3	4,3	3,1	2,6	2,1	1,8
0,6	1,3	0,4	0,4	0,2	0,2	0,4	1,0
54,3	36,8	54,6	52,7	61,8	62,0	77,6	41,1
0,7	1,7	1,3	0,5	0,3	0,9	1,3	1,0
4,9	9,7	7,3	2,7	0,8	2,0	3,6	24,4
39,9	51,8	36,8	44,1	37,0	34,9	17,5	33,4
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹ Duna-Tisza közí: Bács-Bodrog, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.-ék a tj. városokkal együtt (Budapest nélkül); Dunántúl: Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala vm.-ék a tj. városokkal együtt; Felvidék: Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc és Zólyom vm.-ék; Kárpátalja: Bereg, Máramaros, Ung és Ugocsa vm.-ék; Erdély: a Királyhágón-túli terület Kolozsvár és Marosvásárhely tj. városok nélkül; Székelyföld: Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vm.-ék; Horvátországon természetesen Horvát-Szlavónországot értjük. – Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények, Új s. 56. k.

a bizonytalan egzisztenciák társadalmi rétege. Az arányszámok jellemzők és jellegzetesek. De tanulságosak is, mégpedig két szempontból.

Tanulságos ez az összehasonlító számsor azért, mert száraz tárgyilagossággal mutatja a Trianon előtti magyar helyzetet. Ekkor a székelységtől eltekintve *mindenik magyar népcsoport aránytalanabb társadalmi alkatában, mint a vele együttélő nemzeti-ségi népcsoport*, mert a magyar önállók száma viszonylag kisebb, de a magyar cseléd, munkások és bizonytalan egzisztenciák száma viszonylag nagyobb, mint bármelyik nemzetiségé.

Tanulságos ez az összehasonlító számsor azért is, mert felveti a gondolatot: *vajjon a mai helyzet jobb-e ennél?* A rendre visszatérő nemzetiségi népcsoportok két évtizeden át élvezték azokat a nekik kedvező előnyöket, amelyeket a volt kisantant-államok éppen a magyarság rovására biztosítottak számukra egyfelől a földreformok, másfelől az ú. n. nemzeti munkavédelem politikája segítségével. Eközben a trianoni ország magyarságának társadalmi alkata alig változott: 1930-ban őstermelő és iparforgalmi önálló 38,0 százalék, véderő 1,1 százalék, értelmiségi 12,7 százalék, cseléd, munkás és bizonytalan egzisztencia 48,2 százalék. Az elszakított részek magyarsága viszont még ennyi haladást sem mutathat, sőt teljesen a proletarizálódás állapotába jutott.

Sine ira et studio: ma minden energiának a magyarság megerősítésére kell fordítódnia.

SZÓRVÁNY ÉS DIASPORA *

A vegyes házasságok számadatai

Az „Elnémult harangok” sokat vitatott filmváltozata azzal a meglepő fordulattal végződik, hogy a fiatal és szegény református szórványpap és a gazdag és hatalmas román pópa leánya csak egymáséi lesznek – minden politika s átkos atyai feddés ellenére. A szív hatalma győzedelmeskedik, feloldja a nemzeti elfogultság jegét, megszelidíti a gyűlölködőt, meghatja az ádáz tusakodót; – szép biblikus képbe torkollik a „nemzetiségi” film: a falut elhagyó öreg pópa megáldja a fölötte győzedelmeskedőt és az őt elárulót: a református papot s a szépséges Flórikát.

Lehetséges, sőt – valószínű, hogy ez a vég a többség számára igen megfelelő, talán az egyedül megfelelő, mégis minket éppen ez a happy end ösztönöz arra, hogy adatgyűjteményünkéből kiemeljünk néhány statisztikai táblát s rámutassunk az immár filmen is népszerűsített *vegyes házasság* néhány megfontolandó kérdésére.

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy erdélyi magyarságunk népmozgalmában a vegyes házasság (a nemzetiségi és vallási vegyes házasság egyaránt) nemcsak előforduló, hanem uralkodó jelenség. A M. Stat. Közlemények 1900–1912. évi részletes adatai¹ alapján összeállított 1. táblázatunkból világosan kiolvasható, hogy nálunk a házasságkötések fele vallásilag vegyes házasság, s 2. táblázatunk arra is rámutat, hogy e vegyes házasságok elég tekintélyes hányada nemzetiségi szempontból is vegyes. 1900–1912. években 49 740 olyan házasság kötöttetett, amelyben vagy a vőlegény, vagy a menyasszony, vagy mind a ketten róm. katolikusok. Nem-vegyes házasság 57,9%, vegyes házasság 42,0%. Az unitáriusok arányszáma még ennél is rosszabb, csak a reformátusoké valamivel jobb, de ez is messze elmarad a gör. katolikusok és gör. keletiek vegyes házassági arányszáma (28,4–23,9%) mögött. Minden 100 róm. kat. nem-vegyes házasságra 72,4, minden 100 ref. nem-vegyes házasságra 63 és minden 100 unit. nem-vegyes házasságra 141,3 vegyes házasság esik, s ugyanakkor a gör. katolikusoknál csak 39,6, a gör. keletieknél pedig 31,5. Igaz, hogy a róm. kat. vegyes házasságokból 60%, a ref. vegyes házasságokból 69%, az unit.

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1941. áprilisi számában.

¹ Ennyire részletes újabb adataink nincsenek. Megállapíthatjuk azonban, hogy helyzetképünk semmiképp sem jobb a valóságnál. A román megszállás ideje a háború előtti konstans arányszámokon csak hátrányunkra módosított.

vegyes házasságokból 87% nemzetiségi szempontból nem-vegyes házasság, azonban a román egyházaknál ezek az arányszámok is általában igen jók vagy jobbakk: a gör. katolikusoknál 72%, a gör. keletiekénél 82% a nemzetiségi szempontból nem-vegyes házasság.

1. Egyező és különböző vallásuak között kötött házasságok Erdélyben

	összes házasság-kötések		Egyező		Különböző	
			vallásuak között kötött házasságok			
	száma	%	száma	%	száma	%
	1900–1912					
R. kat.	49 740	100,0	28 874	57,9	20 893	42,0
Ref.	55 507	100,0	34 045	61,3	21 462	38,6
Unit.	10 821	100,0	4 483	41,4	6 338	58,5
Lut.	27 946	100,0	23 127	82,7	4 819	17,2
G. kat.	101 206	100,0	72 448	71,5	28 758	28,4
G. kel.	104 993	100,0	79 799	76,0	25 194	23,9
Izr.	5 826	100,0	5 486	94,1	340	5,8

2. Vegyes házasságok Erdélyben

	Minden 100 nem-vegyes házasságra esik				
	vegyes házasság összesen	róm. kat., ref. és unit. vallásu- val kö- tött h.	egyéb vegyes házasság		
			összesen	g. kat. és g. kel.	egyéb
1900–1912. évek átlagában					
R. kat.	72,4	44,1	28,3	19,0	9,3
Ref.	63,0	43,9	19,0	14,7	4,3
Unit.	141,3	123,8	17,5	13,4	4,1
Lut.	20,	17,5	3,3	3,2	0,1
G. kat.	39,	10,3	29,0	28,5	0,5
G. kel.	31,	4,8	26,4	25,9	0,5
Izr.	6,2	4,8	1,4	0,9	0,5

A vegyes házasság természetesen külön elbírálást kíván akkor, ha létesítő oka a *biológiai kényszer*: az egyező vallású illetve nemzetiségű házasuló legény vagy férjhezmenő leány hiánya. Sajnos, nálunk inkább a népi együttélés megszokottsága, valamint a nemzeti és vallási öntudat gyöngülése játszanak szerepet, hiszen 3. táblánk részletes adataiból kitűnik, hogy a biológiai kényszer a legtöbb helyt szóba sem hozható. Egész Erdélyben az 1900–1912. évek folyamán róm. kat. legény összesen 1858 gör. kat. és 874 gör. kel. leányt vett nőül és ugyanakkor 1853, illetve 887 róm. kat. leány ment férjhez gör. kat., illetve gör. kel. legényhez. Az 1900–1912. években a vegyes házassági kötelékbe lépő legények és leányok adatai ilyen számsort adnak:

	Legény	Leány
Róm. kat.	15 174	13 911
Református	14 941	15 186
Unitárius	4 048	4 645
Luteránus	3 056	3 572
Gör. kat.	19 199	18 392
Gör. kel.	15 659	16 624

A különbség a vegyes házassági kötelékbe lépő legények számát véve alapul: róm. kat.: +1263, ref.: —245, unit.: —597, lut.: —516, gör. kat. +807, gör. kel.: —965. Tehát a vizsgálat 19 esztendőn át a 72 185 vegyes házasságból vallásilag csak 4393, nemzetiségileg pedig csak 1095 indokolt, vagyis a „biológiai kényszerűség” alig 6, illetve 1,5%-os.

Harmadik táblázatunk más szempontból is figyelemreméltó. Rámutat arra, hogy a vegyes házasság mértéke és jelentősége tájanként változik. Pl. Csíkban a gör. katolikusokkal kötött róm. kat. házasságok száma háromszor annyi, mint az Alsófehér megyében s kétszer annyi, mint a Szolnok-Doboka megyében kötött hasonló házasságok száma, s mégis ez a magas csíki adat eltörpül az említett két megye adata mellett, mert Csíkban 100 nem-vegyes házasságra csak 6,7 gör. katolikkal kötött házasság esik, míg Alsófehérben 47,7 és Szolnok-Dobokában kerek 100. Katolikus szempontból ugyancsak megállapítható, hogy a románokkal kötött vegyes házasságok főterületei Dél-Erdélyben: Alsófehér, Fogaras, Hunyad, Szeben és Torda-Aranyos (itt 100 nem-vegyes házasságra átlag 55,9 gör. kat és gör. kel. vallásúakkal kötött házasság esik), Észak-Erdélyben pedig: Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka (itt a gör. kat. és gör. kel. vallásúakkal kötött házasságok arányszáma: 96,6). Vagyis számokban áll előttünk a tapasztalati tény: a vegyes házasságok igazi szülőföldje a szórvány, egyházi nyelven: a diaspora.

3. A róm. kat. házasságkötések néhány részletes adata törvényhatóságonként

Törvényhatóság	Római ka- tolikusok között kö- tött házas- ságok száma	Róm. kat. vőlegény		Róm. kat. menyasszony		Minden 100 nem-vegyes házasságra esik		
		g. kat.	g. kel.	g. kat.	g. kel.	g. kat.	g. kel.	g. kat. és g. kel.
menyasszonnyal		vőlegénnyel		vallásuval kötött házasság				
1900–1912. években								
Alsófehér	541	132	70	127	71	47,7	26,0	73,7
Brassó	486	17	47	22	46	7,9	19,0	26,9
Fogarás	146	16	25	14	18	20,4	29,4	49,8
Hunyad	2 026	215	342	189	286	19,9	30,9	50,8
Kisküküllő	233	37	8	23	15	25,6	9,8	35,4
Nagyküküllő	217	11	21	18	20	13,3	18,8	32,1
Szeben	386	24	75	28	41	13,4	29,8	43,2
Torda-Aranyos	249	64	16	52	23	46,4	15,6	62,0
Dél-Erdély:	4 284	516	604	473	520	23,1	26,2	49,3
Csík	12 345	391	12	456	31	6,7	0,3	7,0
Háromszék	4 073	97	124	147	158	5,9	6,8	12,7
Maros-Torda	1 557	183	38	173	35	22,8	4,6	27,4
M.-Vásárhely tjv.	256	24	5	33	17	22,1	8,5	30,6
Údvarhely	4 230	52	9	74	14	2,9	0,5	3,4
Székelýföld:	22 461	747	188	883	255	7,2	1,9	9,1
Beszterce-Naszód	273	92	30	78	26	62,2	20,4	82,6
Kolozs	508	112	24	94	17	40,5	8,0	48,5
Kolozsvár tjv.	877	141	26	131	41	30,9	7,5	38,4
Szolnok-Doboka	444	250	22	194	28	100,0	11,2	111,2
Észak-Erdély:	2 102	595	102	497	112	51,9	10,2	62,1
Összesen:	28 847	1858	894	1853	887	12,9	6,1	19,0

Csak a Szolnok-Doboka megyei románokkal kötött vegyes házasságok adatait idézzük (1900–1912):

Megnevezés	Nem-vegyes házasság	G. kat. és g. kel. menyasszonnyal kötött házasság	G. kat. és g. kel. vőlegénnyel kötött házasság	Összesen gör. kat. és gör. kel. válással
Róm. kat.	444	272	222	494
Ref.	2901	486	357	843

Itt, Szolnok-Dobokában (hol a katolikusok lélekszáma 6955, a reformátusoké 28 005, a magyarságé pedig 34 710) a legtragikusabb a szórványolttság. Különösképpen a maréknyi maradék katolikusságé, melynek 38%-át 1930-ban 126 kis szórványban írtak össze:

Megnevezés	Azoknak a községeknek a száma, amelyekben					Azoknak a községeknek száma, amelyekben
	100-nál kevesebb	100–300	300–600	600–1000	1000-nél több	
	magyar, illetve róm. kat., illetve református él					
Magyar	104	18	12	11	6	151
Róm. kat.	120	6	1	2	2	131
Református	106	16	11	11	4	148
A fenti községcsoportokban a magyarság, illetve katolikusság, illetve reformátusság hány %-a él:						
Magyar	6,2	8,3	14,7	25,5	45,1	100,0
Róm. kat.	19,5	18,5	5,1	19,5	37,1	100,0
Református	6,9	9,5	16,3	30,7	36,4	100,0

Pro domo – a számok parancsa, hogy a szórvány és diaspora nemcsak a szóbeszédben, hanem a gyakorlati tervekben is előtérbe kerüljön. Egyházzervezeti újításokra, egyházszolgálati új módszerekre, diasporáink anyagi és közművelődési intézményeinek célszerű reformjára van szükség, hogy a szórványokra jellemző veszedelmes tüneteken, mint aminő pl. a vegyes házasságok számának megduzzadása is, segíthessünk. Eddig Gyulafehérvártól messze volt az északi szórványvidék, ma az egyházmegyei központ ép a szórványmező szélén, Kolozsvárt székel. A bécsi határ okozta sok visszasság közepette ez az egy körülmény – *gondviselésszerű*.

A ROMÁN IFJÚSÁG MOZGALMA ERDÉLYBEN*

Nem is olyan rég: alig egy hete, hogy Kolozsvár utcáin a rikkancsok új lap nevét kiáltották bele az eddigiek megszokott rendjébe s új plakát jelent meg a falakon, amelyen a vörös betűket villám cikázta át s főiskolás körökben máról-holnapra ismertté vált az új lapnak a neve s a friss nekiindulás jelszava: „Noi”. Szerkesztője az idei egyetemi sztrájk óta ismert *Rebreanu* Tibor s a mozgalom hátvédét tizenkét egyetemi hallgató: fiatal román intellektuelek alkotják. Lapfejükre *Cotrus Áron* erős mondását írták: „*Kalapács legyen akarástok s a kitérés az üllő – nincs idő a tétovázásra!*” A mozgalom maga – amelynek a lap a szócsöve – egyike azoknak a jobboldali nekilendüléseknek, amelyek a román közéleti frontot ma olyannyira jellemzik.

Mindeddig rovatunk távol tartotta magát a román ifjúság mozgalmainak vizsgálatától s attól, hogy ezek fölött bármely szempontból kritikát gyakoroljon. A „Noi”-nak megjelenése azonban arra késztet, hogy olvasóink előtt – bár röviden, – de ki-fejtsük azokat az elveket és törekvéseket, amelyek a román ifjúságnak megmozdulásait átforrósítják és egybedolgozásuk kezdetét jelentik.

KÖVETELÉSEIK...

„Dinamikus és harcosszerű ritmus”-uk a lírai megnyilatkozások sokezer fekete betűje között ezekben a követelésekben nyer határozott megfogalmazást: *követelik*

a termelők szindikalista, korporatív államát,

a termelőeszközök nacionalizálását és egyforma részesedést a termelt javakból,

a munkakötelezettséget,

a vagyonrevíziót,

a parasztság felemelését s a mezőgazdasági termelés megszervezését,

a harcot a luxus és a nyomor ellen,

az álláshalmaz megszüntetését,

a termelő munkának tervszerű kiépítését,

* Megjelent az Erdélyi Lapok 1933. február 16-i számában.

*a plutokrácia és oligarchia kiirtását,
minden társadalmi osztálynak a biztos anyagi létfeltételeket,
a vesztegetés, csalás, sikkasztás halállal való büntetését,
a parazita elemek kiirtását,
az intellektuelek megszervezését,
a családnak a társadalom és a nemzet alapegységeként való elismerését,
a nemzeti szolidaritást,
a nemzetközi kapcsolatokban a nemzeti tekintély megőrzését,
a nemzeti királyság konszolidálását.*

A FÖLD NEVÉBEN...

Célkitűzéseik sokszor nélkülözik ugyan a szükséges előtanulmányok alapján várható meggondoltságot, de azért Románia társadalmi és gazdasági bajai közt – ha nem is a leglényegesebbekre, – de a legkirívóbbakra bátran és nagy elhatározottsággal mutatnak rá.

De felejtik – s mint nacionalisták természetes elfogultsággal semmizik ki Románia néptömegeinek érdekközösségéből a kisebbségeket s elsősorban a magyarokat, sőt... Kisebbségi kérdés nem is létezik számukra: a kisebbségek elsikkadnak a nagy „nemzeti szolidaritás” ölelő karjaiban.

Erdély földjét szólaltatják meg lapjuk utolsó oldalán. A föld beszél:

„Én, a román Föld, nem tudok magyarul beszélni. Nem sirtam Árpád nyelvén s nem volt magyar a kacagásom”.

Homlokon üt az erdélyi földnek ez a szózata akkor, amikor előbb kolumnás cikket irnak: „Feldobban Erdély lelke...” Holott az erdélyi lélek: a tiszta erdélyiség, lírai sallangok nélkül, Erdély földjén élő és dolgozó minden népek békés együttműködését jelenti.

A magyar önismeret kérdését – közleményeinkből¹ is kiviláglott – nem öncélú szándékkal vetettük fel e folyóirat lapjain. Midőn határozottan állást foglaltunk: előbb meg kell ismernünk a problémákat, hogy orvoslásukról utóbb gondolkozhassunk; megállapítottuk kutatásaink célszerűségét is abban a gondolatvilágban, melyet Széchenyiről nevezünk el s amelyet méltán tekinthetünk a magyar társadalmi reform alapeszméjének. Közleményeinkben nem is tértünk el soha ettől a vezérgondolattól s mindazok, akik a feltárt munkaterületeken kutatáshoz fogtak, bizonyíthatják, hogy a kezükben levő adatok távolról sem egyszerű tudományos eredmények, hanem egyidejűleg eszméltető politikai eszközök is. Így a népmozgalmi adatok gazdagítják a statisztikatudomány ismerettárát, de ugyanakkor kétségtelen bizonyóságot szolgáltatnak népünk életkedvéről; a gazdasági felmérés fölbecsülhetetlen érték a közgazdaságtan egyes tudományágai számára, de ugyancsak kiváló értéket képviselnek gazdaságpolitikánk megalapozása szempontjából; a részletekbe hatoló nemzetszociológia és családkutatás külön jelentőségű társadalom-tudományág és ugyanakkor eszköz a politikai népismeret kezében is. A tudománynak és a politikának természetes kapcsolódása ez, amelyet nemcsak felismernünk, de végtelen rajongással értékelnünk is kell. A „szív politikája”: az érzelmekre, a hordó-bölcseledésre épített lángolás, az üres szólamok döngetése – veszélybe sodor; az idő és az alkalom követeli az „ész politikájá”-t, mely a javító, megújító cselekvést a teljes helyzetismeretre építi föl. A helyzetfeltáró magyar önismereti munka nemzetpolitikailag kiáltó szükségyszerűség: eszköz és mód rég óhajtott új politikai közszellemünk ébresztése és építése érdekében.

Mindennek hangsúlyozása utolsó közleményünk keretében két szempontból is kínálkozó: egyrészt azért, hogy kellőképpen megbecsülni tudjuk munkánkat, másrészt azért, hogy e távlat nagyobb lelkesedésre és fokozottabb lelkiismeretességre ösztönözzön. Mind a két szempont döntő erejű.

* Megjelent az Erdélyi Iskola 1936–37. 7–8. számában. Rövidítve, *Az önismeret útja* című tanulmány zárófejezeteként újraközölte Venczel József posztumusz kötete is.

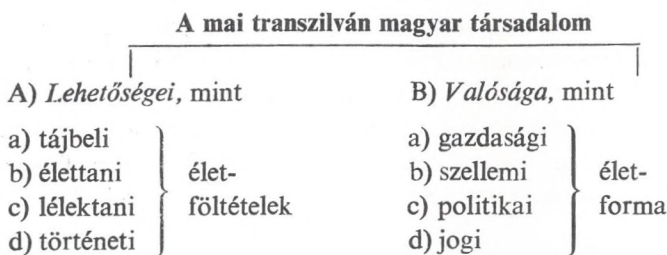
¹ Iskola, 1936/37. IV. évf. 36–46., 181–188., 327–335. o.

Ön ismereti munkánk megbecsülése: ez az első kíváncsi. S ha beletekintünk a társadalomkutatás százados történetébe, külföldi és magyar kezdeményezőink szándékába, elkerülhetetlen, hogy a megbecsülés érzése büszkeséggé ne fokozódjék. Mert tudnunk kell azt, hogy amit tenni kívánunk, nem divat, nem fiatalos újszerűség, hanem egy évszázad tudományos és társadalom-politikai megfontolásának eredménye. Említsük a multat? Három főforrásból táplálkozik a társadalomkutatás: egyik a *Volkskunde-mozgalom*, melynek eszméjét 1846-ban az angol William John Toms veti fel (Folklore-nak nevezvén az új tudományt), s amelyet később a müncheni Riehl Henrik népszerűsít – igen eredményesen, hiszen a századvég irodalma már duskál a népismei anyagban, – hála a néprajz szorgos és lelkes művelőinek. A másik forrás a francia „*La Science Sociale*” című folyóirat kezdeménye, melynek megindítója Le Play, a híres bányaigazgató-közigazdász, aki 1830 és 1855 között bejárja Európát és Ázsia egy részét, „*Ouvriers européens*” c. hatkötetes munkájában közreadja az ekkor készített családmonográfiákat s ezzel a monográfikus társadalomkutatásnak külön iskolát teremt. Végül a harmadik forrás: a statisztika kereteiből kinövő *szociográfia*, mely századunkban a német Tönnies Ferdinánd s követői segítségével határozott társadalomtudományi jelleget kap. Egymástól különböző kutatási mezőket élénk táró kezdemények ezek, melyek szerencsésen olvadnak össze a mai teljesebb társadalomtudományban: a néprajz műveltségkutató jellege, a számoszlopokból élénk lépő társadalomrajz népmozgalmi és gazdasági adalékai a monográfikus módszer segítségével egységgé ötvöződnek; s az eredmény: ama határozott elv- és kutatásrendszer, melyet a „sociologia monografica” megalkotója, Gusti Dimitrie, bucuresti-i egyetemi tanár rendszere alapján közleményeinkben is többször ismertettünk.

S ha most újból áttekintjük első közleményünk bevezető részét, amelyben összefoglaltuk a mai társadalomkutatás kérdéseit, láthatjuk, hogy ez az új társadalomtudomány minő gazdag szempontokban s mennyire alkalmazkodik a valósághoz. A monográfia, melynek megalkotására vállalkozunk, nem lehet egyszerűen csak statisztikai, földrajzi, történeti, társadalomelméleti, néplélektani, gazdasági, néprajzi, jogi vagy közigazgatási leírás, hanem mindez együttesen úgy, miként ezek a kérdések is együttesen jelentkeznek a valóságban. A felvett társadalmi egység, a falu, életében *közösségeket* találunk: nemzetiségeket, hitvallásokat, nemzetségeket, családokat; külön *csoportosulások*: szomszédságok, szakmai testületek, korosztályok, ismeretségi körök vonják magukra figyelmünket; s jelentős *intézmények*, mint a templom, iskola, társadalmi szervezetek, gazdasági alakulatok, közigazgatási beosztás jelentkeznek befolyásoló tényezőkként. Bonyolult *szerkezeti kép* ez, melynek egységét az a *társadalmi akarat* biztosítja, mely összefogásra és egymás megértésére ösztönzi az egyeseket. Az *összetartás* és a *rokonszenv* társadalomalkotó erőinek jelentkezése ez. Az eredmény? Mindazok az *életmegnyilvánulások*, melyek kultúrát (szellemi és gazdasági alkotásokat) hoznak létre a rendszabályozott és szervezett (jogi

és *politikai*) közösség keretében. S mindennek a mélyén – hol nyíltan, hol rejtetten – felfedezzük a *lehetőségeket megszabó állandó tényezőket*: a földrajzi környezet gátlásait, a *népegészségügyi* viszonyokat, a *néplélektani* adottságokat és a *történeti* beállítottságot. A gazdasági életritmus a táj alkalmasságától, az emberközösség fizikai rátermettségétől és a gazdatudomány fejlettségétől függ; a szellemi élet más az eldugott hegyi faluban, mint a világ szeme előtt, a város közelében, a forgalmas útvonalak mentén; az erkölcs és az egészség szorosan kapcsolódik; a hagyományokban élő történeti műveltség vidékeket jellemez; a lélektani magatartás lelki életet, vallást, hiedelmeket épít és rombol, a jogi felfogás időnként az ősökre hivatkozik; hagyományos vallási és erkölcsi fogalmak döntenek; a közigazgatás néha szembekerül egyéni érdekekkel; a múlt és a jelen összeütközik a nemzedékek felfogásában; egyáltalán a táj- és az emberközösség, a történeti hagyományok és a jelen életberendezkedés, az egyén magatartása és az összesség magatartása nem egymástól független, különálló társadalmi tényezők, hanem egymást befolyásoló, magyarázó, *párhuzamos* valóságok. Száz és száz kérdés, ugyanannyi tényező s ezeknek egymásba szövődő bonyodalma áll előttünk, amikor monográfiára gondolunk.

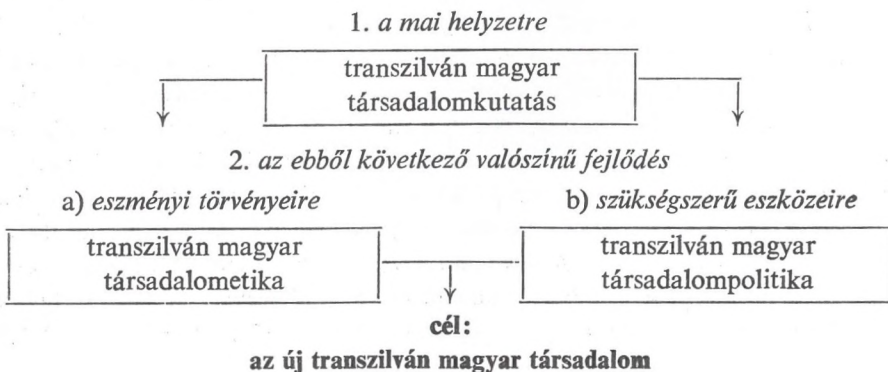
Magunkra, a transzilván magyarság társadalmi életének megismerésére vonatkoztatva, a kutatás tárgya tehát:

A lehetőségek és a valóság párhuzamosságukban közösen adják a mai transzilván magyar társadalom helyzetképét a transzilván magyar önismeret, azaz

a transzilván magyarságtudomány

keretében, mely hivatásához híven rámutat

Ha ebben a távlatban nézzük a munkát, amelyet *magyar önismeretnek* mondunk, lehetetlen meg nem becsülnünk mások és sajátmagunk ily irányú szándékát. Széchenyi társadalomelmélete, mely az önismeretből indul ki, hogy az önismeretre épülő önkritika bátor megalkotásával eljusson a reform kívánalmáig, sőt az egyedül helyes és a magyar viszonyokra alkalmazható reform módjáig, ma sem elavult, alkalomszerű, kötelezően követőkre vár. Követőkre vár épügy, mint a XVIII. századvég és a reformkorszak önismeretet szolgáló „társadalomkutatása”. Tessedik Sámuelre gondolunk és Berzeviczy Gergelyre, sőt még előbb a lelkes Bél Mátyásra, ki négy kötetben alkotja meg Magyarország leírását. De emlékezünk Keleti Károlyra is, ki a magyar statisztikai tudomány alapvetője, és a Gazdaszövetséget megalkotó Károlyi Sándorra, ki Le Play módszeréért lelkesedik. Egy évszázados a magyar társadalomkutatás, s bár néha naiv és tudománytalan, sokszor célzatos és csak politikai ingereket kiszolgáló, de mégis Széchenyi „önismereté”-nek hagyományt építő s *a válságos korszakokban, mint a mai is, a magyar nép problémáit bolygató.*

2.

Ezt a nemzeti hivatást természetesen a magyar társadalomkutatás csak fokozott lelkiismeretességgel töltheti be. Épen ezért *az önismereti munka alapossága és pontossága*: a második kíváncsi. Gondoljunk csak a társadalmi tudományok logikus rendszerére, melyben a kutató, helyzetfeltáró szociográfia minden más tevékenységnek, így a társadalompolitikai munkának is alapvetője. Tönniestől származik ama felfogás, mely megkülönbözteti az elméleti társadalomtudományt, a társadalomleírás tudományát és az alkalmazott társadalomtudományt, de ezeket a tudományágakat szoros kapcsolatban emlegeti, akár a mi Heller Farkasunk, ki világosan rámutat, hogy „a szociográfia állapítja meg mintegy a diagnózist, az elmélet nyújtja mintegy a társadalomanatómiai ismereteket, míg az alkalmazott szociológia a terapeutikára vonatkozóan ad útbaigazítást, de ezt csak akkor teheti, ha alapos diagnózisra építhet”. A társadalomleírás feladata tehát *a diagnózis megállapítása*, s ki ne tudná, minő életbevágóan fontos az orvostudományban a helyes, a lelkiismeretes és a pontos diagnózis szerepe? De gondoljunk azután a statisztikai intézetekre, melyek ma már nélkülözhetetlenek a modern társadalmi és államéletben, a közegészségügyi intézetekre, melyek döntően irányítják a biopolitikát; tudjuk, hogy a közgazdaság tudós művelői beleszólnak a gazdasági élet tülekedésébe; a társadalom átrétegződésének megfigyelése reformokat készít elő; a népi műveltség és az elrejtetten élő történeti hagyományok megismerése műveltségváltást ígér és így tovább; *a társadalmat lelkiismeretesen és igaz valóságában megismerő és megismertető kutatások jelentős szerephez jutnak az állam- és társadalomvezetésben.* Az Egyesült-Államok ily irányú kísérlete a leginkább eszméltető. De közvetlen közelünkben is élő példa *Gusti* professzor törekvése, mely a Román Társadalmi Intézet (Institut Social Român) és a „Károly Herceg” Királyi Közművelődési Alapítvány keretében egységes tudományművelést és társadalompolitikát valósít meg akkor, amikor egyrészt falukutatásával a román-

ságtudomány megalkotását, másrészt a Művelődésházak (Cămine Culturale) népnevelő mozgalmával és a „királyi osztagok” értelmiségnevelő igyekezetével az új román társadalom átrétegződését, műveltségi és közéleti reformját kívánja elősegíteni és megoldani. Oly törekvéssel találkozunk az eszmélő népek sorában, mely minduntalan visszautal Széchenyi alaptételére: *csak az „önismeret” és „a változásnak csak jobb emberek által gyakorolt szelleme”, azaz csak a társadalom ismeretével rendelkező, „jobb”, vagyis etikailag is „kiművelt emberfők” reformszelleme képes nemzetépítésre.* Röviden két pontban áll vagy bukik a nemzetépítő szándék; az egyik: a helyzetismeret, vagyis menekedés a légüres szólamoktól; a másik: az erre épülő (és csakis erre épülő), erkölcsi alapokkal rendelkező társadalompolitika.

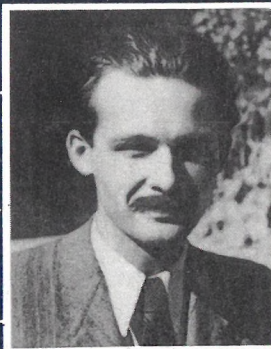
3.

De fordítsuk most gondolatmenetünket tényleges kérdéseinkre. Nézzünk bele társadalmunk szerkezetébe! Nyilvánvaló, – miként már többször fejtegettük, – hogy a régi középosztály „értelmiséggé” ötvöződött, s hogy a transzilván új magyar életben a papok, tanítók, tanárok és szabadfoglalkozásuk e rendjére a nemzetrészt irányításának természetes hivatása vár, amit röviden *népvezetésnek* mondunk. És a „nép”? Közel egynegyedmillió városi polgár: iparos, kereskedő, munkás, városszéli gazdálkodó; és az egymillió körüli őstermelő réteg szétszórva a falvakban.

Ebben a helyzetben talán nem vitás, hogy a legtöbb népvezetőnek a szerepe a falvakban, illetve: társadalmi, gazdasági, művelődési szempontból egységbe tartozó falucsoportokban, röviden *vidéki egységterületeken* adódik. Kétségtelen az is, hogy az *egységterületi feladatok* jórészt a népnevelés, társadalomszervezés, népjogvédelem, népegészségügy és a gazdaságvezetés körébe tartoznak. A priori ezek a fogalmak nagyjában tisztázódtak, azonban meggyőző erejük ma még meglehetősen csekély, mert hiányzik a megelőző s legfontosabb teendő elvégzése: *az egységterületek felderítése.* Itt következik tehát a transzilván magyar társadalomkutatás közvetlen feladata. Ugyanis a tervszerűség érdekében mindenekelőtt tudnunk kell, hogy *melyek azok az egységterületek*, ahol jövőendő értelmi munkásaink szerepet vállalhatnak, de nélkülözhetetlen továbbá ezeknek *az egységterületeknek a társadalomrajza*, hogy élénk tárja azt az „önismereti” anyagot, amelynek alapján a népvezetés összhangba hozható a néptársadalom valóságos szükségleteivel.

Úgy érezzük, hogy a helyzetfeltáró és nemzetpolitikailag célszerű „önismereti” munka *új távlatokat* nyithatna tervnélküli, irányulást nélkülöző, „vak” társadalmi életünknek. Mindenesetre a magyar önismeret útja Transzilvániában a mai szűk látóhatáron túl, új horizontok felé vezet.

Dr. Venczel József (Csíkszereda, 1913. nov. 4–Kolozsvár, 1972. márc. 13.) az erdélyi magyar társadalomtudomány egyik elméleti-gyakorlati megalapozója századunkban. Nevéhez a szociológiai-statisztikai látásmód s az empirikus falukutatás *Gusti*-féle módszerének alkotó továbbfejlesztésén túl olyan intézmények, orgánusok, mozgalmak létrehozása, működtetése, illetve az azokban való meghatározó részvétel fűződik, mint a két Hítel és az Erdélyi Iskola c. folyóiratok, a Vásárhelyi Találkozó, az Erdélyben máig legnagyobb szabású komplex táj kutatás Bálványosváralján, továbbá az Erdélyi Tudományos Intézet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Bolyai Egyetem s a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Az 1940-es évek végétől tartó két évtizedes kényszerű hallgatása okán életében csupán egy saját kötetét vehette kézbe (*Az erdélyi román földbirtokreform*. Kolozsvár, 1942.). Halála után nyolc évvel *Imreh István* válogatásában néhány tanulmányát közreadta a Kritikon Könyvkiadó, *Az önismeret útján* címmel. Jelen kötet az első kísérlet arra, hogy a Venczel-publikációk legfontosabb területeit – gondolkodástörténet, nemzedéki kérdés, társadalomstatisztika-demográfia, társadalomkutatás, társadalom- és művelődéspolitikai, nemzetiség- és magyarságkutatás – számba vegye. *Székely András Bertalan* válogatása és bevezető tanulmánya egyrészt a nemzet sorskérdéseivel foglalkozó mai szociológusnemzedék tisztelgése a tudós és politikus előtt, születésének 75. évfordulóján, másrészt pedig az eddig csupán nehezen hozzáférhető folyóiratok hasábjain rejtőzködő életmű beemelését célozza az egyetemes magyar társadalomtudományi gondolkodásba.

